# EL-MU'TEMED FİL-MU'TEKAD

"Sağlam İ'tikâd"

# (TÜRPÜŞTÎ RİSÂLESİ)

**Fadlullah Şihâbüddîn Ebû Abdüllah**
**bin Hasen Türpüştî**
**"Rahmetullahi aleyh"**

Terceme
**Süleymân Kuku**

2002
İSTANBUL

# İÇİNDEKİLER

**Sahîfe No**

## KİTÂBA BAŞLARKEN

### Bismillâhirrahmânirrahîm

Dikkat buyurun ve görün ki, bir ilm talebesi, kendini yetişdiren üstâdı ve hocası, bu kitâbın müellifi hakkında ne kadar övücü sözler, ne güzel sıfatlar söylüyor:

Efendimiz, asrının büyüğü, büyük imâm, büyüklerin ve milletin sığınağı, cömerdlik ve ikrâm çeşmesi, büyük âlim, vera' ve takvâ sâhibi müctehid, hidâyet sancağını taşıyan, insanları çok iyi bilen, Evliyânın kutbu, Enbiyânın vârisi, şerî'atin sadrı, sünnetin ihyâ edicisi, bid'atin kökünün kazıyıcısı, sözün sultânı, insanların medâr-ı iftihârı, âlimlerin ve müfessirlerin şâhı, meşâyıh ve muhaddislerin hâkânı, [lakabı Şihâbüddîn]= hak ve dînin parlak yıldızı, islâmın ve müslimânların şeyhi, ma'nâların açıklayıcısı, ikinci Ebû Hanîfe, hakîkatleri ortaya çıkaran, ince ilmleri çözen, künyesi Ebû Abdüllah, ismi Fadlullah bin İmâm-ı Sa'îd Tâcüddîn Ebû Sa'îd Hasen bin Hüseyn bin Yûsüf Türpüştî[1], Allahü teâlâ onun yüksek makâmıyla şerî'atin direklerini kuvvetlendirsin ve onun yüksek himmetiyle bid'at sâhiblerinin za'îf ve aslsız çadırlarını temelinden yıksın. Beyt:

***Allah mağfiretiyle onu te'yîd eylesin,***
***Cennet serâylarında onu iskân eylesin.***

Yâ Rabbî, sana kibriyâna ve ululuğuna lâyık hamd ederim. Asfiyânın hülâsâsı ve Peygamberlerinin sonuncusu Muhammed Mustafâya, Onun bütün Âline ve Eshâbına salât-ü selâm ederim.

---

[1] Fadlullah bin Hasen Türpüştî, 661 [m. 1363] senesinde vefât etdi. İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i elf-i sânî hazretleri, **(Mektûbât)**ının birinci cildi, 193.cü mektûbunda, (Ehl-i sünnetin doğru i'tikâdını edinmek için, büyük imâm Türpüştînin risâlesini okumak pek münâsibdir. Anlaşılması da kolaydır. Sohbetdeki derslerinizde okursanız çok iyi olur) buyurmuşdur. Şirâzlıdır. Hadîs ve Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. **(Sahîh-ül Buhârî)**yi hocası Câmi'-ül atik [Eski Câmi'] imâmı Abdülvehhâb ibni Sâlihden okumuşdur. Tesavvufda, **(Tuhfet-üs-sâlikîn)** [Allah yolu yolcularına armağan] kitâbı ve **(Müyessir)** adındaki Mesâbih şerhi ve türkçeye tercemesine çalışdığımız işbu **el-MU'TEMED FİL-MU'TEKAD** kitâbı, tanınmış eserlerindendir.

# MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Allahü teâlâya hamd ve senâ olsun ki, fesâhat meydânı kahramânlarının, Onun vasfında açık söz söyleyebilmeleri dar, ma'rifet sâhası yarışçılarının, Onu anlatabilmede işâret ayakları topal kalır. Aklların, idrâklerin nihâî derecesinin, Onun zâtının ve sıfatlarının ma'rifetlerinin başlangıcından hayret ve şaşkınlıkdan başka delîli yokdur. Zekî ve keskin bakışlı kimselerin, Onun azameti nûrlarının şaşaasında gözlerinin kör olması veyâ gözlerini kapamakdan başka yolu bulunmaz. Eşyânın zâhir [açık] olması, Onun **Zâhir** olmaklığı yanında bâtın [gizli ve silik], mahlûkâtın bâtınları [gizli şeyleri], Onun **Bâtın** olmaklığı yanında zâhir [açık] kalır. Bütün evveller, Onun **Evvel** olmaklığı yanında âhır [sona ve sonraya] kalır. Bütün âhırlar [sonlar], Onun **Âhır** olmaklığı yanında evvel olur. Bütün ezeller, Onun Ezel olmaklığı yanında hâdis [sonradan olma] olup, bütün ebedler, Onun ebedliği yanında bir müddet sonra bitecek kısa zemân kalır.

Velhâsıl akla [idrâke], fehme [anlayışa], vehme [hesâba], havassa [duygulara] ve kıyâsa [ölçüye] gelebilen her şeyden O "teâlâ ve tekaddes" münezzehdir, berîdir, uzakdır.

Hamd, Ondan başkasına yaraşmaz. Senâ, Ondan başkasına yakışmaz. Kendine lâyık hamd ve senâyı da ancak kendisi yapar. Onu hakkıyla vasf eden yine ancak kendisidir. Akl ancak yaratılmış olanlara erer. Endîşe [düşünce] aklın hudûdları içerisine girenlerden haber verir. Aklın, Allahü teâlânın celâlinin nûrlarında kanatları yanmış, endîşenin, Onun kudsî mertebesinde gözleri dikilmişdir. Hakka yol bulan akl, Onun hidâyeti ile bulmuşdur. Hakdan haber veren endîşe, Onun inâyeti ve ikrâmı ile vermişdir. Onun fadl-ü ihsânı iledir ki, rûh Onun ma'rifeti ile görür oldu. Onun nihâyetsiz cûdundan [cömerdliğinden]dir ki, kalb Onun sevgisiyle yakınlığı tatdı.

Hamd ve şükr o Allahü teâlâ ve tekaddese olsun ki, Onu tanımak rûhun hayâtı, Onu zikr etmek rûhun râhatı, Onu bulmak ebedî sultânlık, Onun hizmetinde bulunmak, iki Cihân ni'metlerinden dahâ tatlı, Onunla bir nefes berâber olmak, yerde ve gökde olanların hepsinden dahâ güzeldir.

Aklın alamıyacağı, düşüncenin hesâb edemiyeceği kadar salât-ü selâm, tehıyyât ve berekât, bârigâh-i ülûhiyyetden, hazret-i Rubûbiyyetin müsâfiri, hakîkî kulluk yolunun rehberi, gayb âleminin emîni ve vahy ilmlerinin tercümânı Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve sellem" temiz rûhuna ve Medînede bulunan ölümsüzlük bedenine olsun ki, Onun

bereketiyle rûhlar müşâhedeye kavuşdu ve Onun şerefli zâtı ile kalbler ma'rifete ulaşdı. Onun şerî'ati ile Allahü teâlâya tapınma yolu aydınlandı. Onun sünneti ile kulluğun edebleri ortaya çıkdı.

En iyi düâlar ve se'âdetler, Âline, yakın ve uzak Akrabâsına ve Eshâbına olsun! Allahü teâlânın magfireti Onun dînine yardım edenlere ve bu dîn-i metîne insanları da'vet edenlere olsun!

Söz söyliyenlerin söyliyebildikleri en güzel söz olan Allahü teâlâya hamd-ü senâdan ve îmânın sağlamlığını gösteren Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" salât-ü selâmdan sonra derim ki, kalb gözü açık, rûhu aydınlık mubârek bir Allah dostu, hiç yokdan kalbime geldi ve oturdu ve bana, ilmsiz Hak teâlâyı tanımak istemek ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" **Sevâd-ı A'zam** olarak tanıtdığı ümmetin seçilmişlerinin, ya'nî Ehl-i sünnet yolunun i'tikâd bilgilerini öğrenmeden dindâr olmak yakışmaz, dedi. Gerçekden zemâne âlimlerinin dînin vâcib kıldığı ve nasîhatın gereği olan insanları irşâd ve i'kâzdan uzak, bid'at sâhiblerinin, şübhecilerin ve za'îf kimseleri dalâlete çağıranların çıkardığı sayısız fitne ve fesadı gördükden sonra hâtırıma geldi ki, farsça bir i'tikâd kitâbı yazayım ve bu kitâbda, bu zemânda yaşayan ve Hakkı arayan müslimânların muhtâc olduğu bilgileri bildireyim. Hem Kitâb ve Sünnetin kâidelerine uygun, hem de Selef-i Sâlihîn diye bilinen eski râsih ilmli büyük âlimlerin usûllerine muvâfık olsun. İlmde Hak teâlâya vesîle olacak bundan dahâ güzel bir yol bilmiyorum. Çünki âlemin ve âlemdekilerin salâhı, iyiliği, kurtuluşu bundadır. Ve çünki sağlam îmân ve i'tikâd yanında diğer ameller, rûhun yanında beden gibidir. Rûhsuz beden işe yaramadığı gibi, düzgün ve sağlam bir i'tikâd sâhibi olmadan yapılan ibâdetler de bir şeye yaramaz. İslâmda ortaya çıkan her fitne ve müslimânların başına gelen her felâket, hep bozuk i'tikâdlar yüzündendir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. **Tuhfe-i Muzafferî** olan bu kitâba **EL-MU'TEMED FİL-MU'TEKAD** ismini verdik.

Bu kitâbı üç bâb [temel-bölüm] üzere tertîb edip, her bâbı da on fasla ayırdık:

**BİRİNCİ BÂB:** Allahü teâlâya îmân.

**İKİNCİ BÂB:** Meleklere, Kitâblara, Peygamberlere, Âhıret gününe îmân.

**ÜÇÜNCÜ BÂB:** Kitâb, Sünnet, İcma' ve Kıyâsa uygun olarak bildirilen diğer mes'eleler.

## BİRİNCİ BÂB

Allahü teâlâya îmân hakkında olup, on fasldır:

**BİRİNCİ FASL:** Îmân sözünün ma'nâsı.

**İKİNCİ FASL:** Âlemin yaratıcısı hakkında bilinmesi vâcib olanlar.

**ÜÇÜNCÜ FASL:** Âlemi yaratan, kadîmdir, bâkîdir, eşsizdir.

**DÖRDÜNCÜ FASL:** Hak celle ve a'lânın sıfatları.

**BEŞİNCİ FASL:** Hak teâlânın ismleri ve sıfatları hakkında bilinmesi lâzım olanlar.

**ALTINCI FASL:** Sıfatların mertebeleri ve müşkil ve müteşâbîhlerin kısmları.

**YEDİNCİ FASL:** Allah kelâmı mahlûk değildir, Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır.

**SEKİZİNCİ FASL:** Allahü teâlâyı görmek.

**DOKUZUNCU FASL:** Kazâ ve Kadere Îmân, irâdet ve meşiyyetin îzâhı.

**ONUNCU FASL:** Kelime-i şehâdetin açıklanması ve tevhîdde tenzîhin beyânı.

## İKİNCİ BÂB

Meleklere, Kitâblara, Peygamberlere ve öldükden sonra öbür dünyâ hâllerine îmân. Bu bâbda da on fasl vardır:

**BİRİNCİ FASL:** Nübüvvet ne demekdir. İsbâtı, Nübüvvetle risâlet [Nebî ile Resûl] arasındaki fark.

**İKİNCİ FASL:** Peygamberlere îmân. Peygamberlerin özelliklerinden ve mertebelerinden bilinmesi mühim olanlar.

**ÜÇÜNCÜ FASL:** Peygamberlerin sonuncusu ve mu'cizeleri.

**DÖRDÜNCÜ FASL:** Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" îmân nasıl olmalı.

**BEŞİNCİ FASL:** Allahü teâlânın meleklerine îmân.

**ALTINCI FASL:** Allahü teâlânın kitâblarına îmân.

**YEDİNCİ FASL:** Âhıret gününe îmân.

**SEKİZİNCİ FASL:** Öldükden sonra dirilmeğe îmân.

**DOKUZUNCU FASL:** Öbür dünyâ hâllerinden bilinmesi vâcib olanları sıra ile bildirmek.

**ONUNCU FASL:** Kıyâmet alâmetlerine îmân ve bunların açıklanması.

## ÜÇÜNCÜ BÂB

Kitâb, Sünnet ve İcmâ'a uygun olarak diğer i'tikâd mes'elelerinin bildirilmesi. Bu bâbda da on fasl vardır:

**BİRİNCİ FASL:** İmâmlık vâcibdir.

**İKİNCİ FASL:** İmâmlığın [halîfeliğin, devlet reîsliğinin] şartları.

**ÜÇÜNCÜ FASL:** Resûlullahdan “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” sonra hak üzere imâm, Ebû Bekr-i Sıddîkdır “radıyallahü anh”.

**DÖRDÜNCÜ FASL:** Eshâb-ı kirâmın “aleyhimürrıdvân” mertebeleri ve onları ta’zîm ve tevkîr.

**BEŞİNCİ FASL:** Ümmetin fırkaları. Kul, günâh işlemekle kâfir olmaz ne demekdir. Küfr olan bid’at.

**ALTINCI FASL:** Ümmetin günâhkârları hakkında hüküm.

**YEDİNCİ FASL:** Bilinmesi mühim olan mu’tezîleye âid birkaç bid’at mes’elesine cevâb.

**SEKİZİNCİ FASL:** Nesh [değişdirmek, başka şekle sokmak] câizdir, İsbâtı. Râfizîlerin bid’atlerine dâir birkaç mes’ele.

**DOKUZUNCU FASL:** Rûh nedir ve onunla alâkalı olanlar.

**ONUNCU FASL:** Hak ehli olanların ihtilâf etdikleri birkaç mes’ele.

# BİRİNCİ BÂB

## ALLAHÜ TEÂLÂYA ÎMÂN

Bu bölümde on fasl vardır:

### Birinci Fasl

### ÎMÂN NE DEMEKDİR

**Îmân** demek, tasdîk etmek demekdir. **Tasdîk** ise, bir kimseyi söylediği sözde doğrulamak ve doğru söylediğine inanmakdır. Îmân sözü, emîn, ya'nî emniyyet, güvenilir olmak kelimesinden gelmekdedir ki, tersi güvensizlik ve korkudur. Ya'nî, emîn kılmak demekdir.

Biraz dahâ açıklıyalım: Haber veren birisi, bir şeyden haber verdiğinde, dinliyen, o şeyin hakîkatini ve doğrusunu bilmezse, söylenen şeyin doğru olup olmadığında tereddüd eder. Söyliyen, böyle yap, şöyle yapma dediğinde, dinliyen o işin doğrusunu bilmezse, elbette tereddüdde kalıp, bu kişinin yap veyâ yapma demesi, doğru mudur diye düşünür. Nihâyet kalbinde, gerçek doğru ve açık olarak karar kılar ve duyduğunun doğru olup, onda bir eğrilik ve yanlış bulmaz da, yap veyâ yapma sözüne inanırsa, işte o zemân bu i'tikâd ve inanışla özünü emîn kılıp, yalan haber olmakdan kurtulur ve bozuk bir söz olmakdan râhatlar.

Kul, kendi aklı ile, âlemin bir yaratıcısı vardır; O yaratıcı hayy [diri], âlim [bilici], kâdir [gücü yetici], kadîm [başlangıcı olmıyan], bâki [hep vardır] diye bilir, Peygamberler "aleyhimüsselâm" vâsıtası ile kendisine ulaşmış olan doğru tevhîdin şartlarına inanır, kabûl eder ve bunlarda bir şübhesi kalmadığını bilirse, nefsi [içi, kalbi] râhatlar ve bildiğinde yanlışlık korkusu kalmaz. Bildiğinin ve işitdiğinin yalan veyâ yanlış olması ihtimâli kalkar. Ayrıca, kendini tevhîde da'vet eden ve hak dîne götürene yalancı diyemez ve muhâlefet edemez. Bir de, i'tikâd sağlam ve doğru olur ve bu i'tikâd üzere ölürse, azâb korkusu bulunmaz. İşte bu bir kaç şeklde olan doğru i'tikâd ve inanmağa **îmân** denir. Tasdîk, her ne kadar kalb ile olur ve îmânda esâsı teşkîl ederse de, dinde mu'teber olması, dil ile ikrâr ve i'tirâfdan sonradır. Kalb ile tasdîk ve dil ile ikrâr ve i'tirâf edince, o kimse mü'min olur. Evet, îmândaki mertebesi, Allahın ve Resûlünün buyurduğu gibi olursa, dahâ iyi ve mükemmel olur. Îmânın yetmiş küsûr dalı vardır. Hepsinin aslı **(Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve Eşhe-**

**dü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü)** demekdir.[1] Bu husûsda kulun tevhîd ilminden bilmesi vâcib olanları ve diğer muhtâc olduğu bilgileri inşâallahü teâlâ ve tekaddes bildireceğiz:

## İkinci Fasl

## ÂLEMİN YARATICISI HAKKINDA BİLİNMESİ VÂCİB OLANLAR

Yapmak ve yapmamakda kul ne ile mükellef ise, en evvel onları bilmek ona farzdır. Ya'nî en önce kula lâzım olan, bütün bu âlemin bir yaratıcısı olduğunu bilmek ve bunun Allahü teâlâ olduğuna inanmakdır. Al-

---

[1] **(Lâ ilâhe illallah)** demek, meleklere, Kur'ân-ı kerîme, peygamberlere, âhıret gününe, öldükden sonra dirilmeğe, kadere, ya'nî hayrın ve şerrin Allahdan olduğuna, insanların mahşer yerinde toplanmasına, Cennete, Cehenneme, Cennet ve Cehenneme insanların gitmesine, Allah sevgisine, Allah korkusuna, Allahdan ümîd etmeğe, Allaha tevekkül etmeğe, Muhammed Mustafâyı "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" sevmeğe, Resûlullaha ta'zîme, dînini azîz tutmağa, din ilmlerini öğrenmeğe ve öğretmeğe, Kur'ân-ı kerîme ta'zîm etmeğe, abdest almağa, beş vakit nemâzı kılmağa, zekât vermeğe, oruç tutmağa, i'tikâf etmeğe, hac yapmağa, cihâda katılmağa, cihâd sebeblerini, harb âletlerini önceden hâzırlamağa, cihâdda bulunup harbden kaçmamağa, ganîmetin beşde birini vermeğe, âzâd etmeğe, keffâret vermeğe, sözünde durmağa, ni'mete şükr etmeğe, dilini korumağa, emâneti korumağa, insan öldürmemeğe, fercini [iffetini] korumağa, harâm maldan uzak durmağa, yimekde ve içmekde takvâ üzere olmağa, giyinmekde ve kullanılan eşyâda şerî'atin dışına taşmamağa, oyun, çalgı, müzik ve şarkılardan uzak olmağa, harcamada orta hâlli olmağa, kin ve hasedi bırakmağa, müslimânı ayblamamağa, amelinde ihlâs üzere olmağa, ihsân ve iyilik edince sevinmeğe, günâha tevbe ile hemen çâre bulmağa, Kurban ve Akîkada gevşeklik göstermemeğe, ulûl-emre itâ'ate, ümmetin sözbirliğinden ayrılmamağa, insanlara adâletle mu'âmele etmeğe, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmağa, iyilik ve takvâ ile yardımlaşmağa, edeb ve hayâ sâhibi olmağa, anne ve babaya ihsân, iyilik üzere olmağa, sıla-ı rahme, iyi ahlâk üzere bulunmağa, köle ve hizmetçilerine ihsân ve iyilik etmeğe, efendisinin hakkını ödemeğe, çocuklarının hakkını gözetmeğe, dînini seven ve kayıranları sevmeğe, verilen selâmı almağa, hastaları yoklamağa, cenâze nemâzı kılmağa, aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamükellah demeğe, küfr ve fesad ehlinden uzak durmağa, komşusuna ikrâm etmeğe, müsâfire ikrâmda bulunmağa, mü'minlerin ayb ve kusûrlarını örtmeğe, sabr ve zühd üzere olmağa, az yimeğe, kısa emelli olmağa, doğruda gayret sâhibi olmağa, aşağı olmamağa, boş konuşmalardan uzak olmağa, cûd ve cömerdliğe, küçüklere karşı merhametli, büyüklere karşı saygılı olmağa, dargın ve kırgınları barışdırmağa, kendisi için sevdiğini, başkası için de sevmeğe, kendine istemediğini başkasına da istememeğe, insanların geçdiği yoldan onlara eziyyet veren şeyleri kaldırmağa inanmak demek olup, îmânın şu'belerini ve dallarını teşkîl etmekdedir. (**Şuâb-ül îmân** - Beyhekî).

lahü teâlâdan başka olan her şeye **ÂLEM** denir.[1]:

Müslimânların avâm ve câhillerinin çoğu, ana ve babalarından müslimân olarak dünyâya gelip, yetişmişler, dilleri kelime-i tevhîde alışdırılmış, kulaklarına hep bu tevhîd kelimesi söylenmiş ve böyle büyümüşlerdir. Ya'nî ana ve babaları onlara, "Allah birdir, kadîmdir, hiçbir şeye benzemez. Ondan başka her şey Onun yaratması ile meydâna gelmişdir" demişlerdir ve din sâhibleri, ya'nî müslimânlar, kendilerini kelime-i şehâdet, zekât, oruc, hac, ezân, nemâz, Kur'ân-ı kerîm okumak, halâl ve harâm olanları taklîd yolu ile öğrenmiş ve edinmiş hâlde bulmuşlardır. Bu bakımdan hak dîni sevmek kalblerine tatlı gelmiş ve onu hak bilmek onların i'tikâdı olmuşdur. Bundan dahâ iyisi şudur ki, Muhmmed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" peygamber olduğu, mu'cizelerinden ve diğer hâllerinden pey-

---

[1] Tevhîdde [îmânda] ilk derece, insanın sâdece dili ile tevhîd kelimesini söyleyip, ma'nâsını bilmemesi, hakîkatinden gâfil olmasıdır. Dili ile söyleyip, ma'nâsını inkâr eden münâfık olur. Dil ile Lâ ilâhe illallah... demesi onu münâfıklıkdan kurtarmaz. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Bununla sâdece cânını ve malını telef olmakdan kurtarır. Nitekim hadîs-i şerîfde, **(İnsanlarla, Eşhedü en lâ ilâhe illallah... deyinceye kadar harble emr olundum. Bu kelimeyi söylerlerse, canlarına ve mallarına dokunmam)** buyurulmuşdur.

Tevhîd ve îmânda bu en aşağı dereceden üstdeki derece, **tasdîk**dir. Dili ile bu kelimeyi her söylediğinde, kalbinden de ma'nâsını tasdîk eder. Şöyle ki, bir âlimden yetişip ve tevhîd kelimesini ondan öğrenip, yukarıda bildirilmiş olan ma'nâsına kalbinin tasdîki ile de sâhib olur, yâhud kelime-i tevhîdi bilen bir kelâm âlimi, bu tevhîd kelimesinin ma'nâsını iyice anlamak, inceliklerine ve derinliklerine varmak için bununla alâkalı her mes'eleyi iyice öğrenir, bu husûsdaki bahslere, münâkaşalara ve münâzaralara girip, bunda hiçbir eksiği kalmaz. Avâm ile kelâm âlimi arasındaki fark şudur ki, eğer bid'at sâhibleri ve müşrikler, tevhîd kelimesinin ma'nâsında aklları karışdırır, zihnleri bulandırırlarsa, kelâm âlimi buna mâni' olur; avâm ise bunu yapamaz. Ammâ bunu yapamaması, onun îmân ayağını istikâmet caddesinden çıkarmaz. Ancak bid'at sâhibi birisi, avâmdan olan bir kimsenin zihnini ve aklını karışdırır ve bulandırırsa, o avâm ve câhil olan kişi, o şübheleri izâle edemez. Çünki o kadar ilme sâhib değildir. Bunun için mübâhase, münâzara edecek hâlde değildir ve bu husûsda ortaya konulacak aklî ve naklî delîllerden habersizdir. Yoksa bid'at sâhibi, onun ihlâsla kalbine yerleşdirdiği tevhîdi ve bu husûsdaki sağlam akîdesini söküp atamaz. Allah korusun! İşte tevhîdin bu derecesi, sâhibini ebedî Cehennemde kalmakdan koruyan mertebedir.

Bu ikinci dereceden yukarıda bulunan tevhîdin üçüncü derecesi, müşâhededir. Ya'nî her şeyin oluşunu, ortaya çıkışını Allahü teâlâdan görür ve bu mahlûkât âleminde vâkı' olan her şeyi Allahü teâlâdan bilir. Bunun fâidesi ise, kalbin Allahü teâlâya i'timâd edip, Allahü teâlâdan başka her şeyden kesilmesini sağlamakdır. Buna **tevekkül** derler.

Tevhîdin dördüncü derecesi, görmekdir. Ya'nî mâsivâ diye ismlendirilen Allahdan başka herşeyi, Allahü teâlânın varlığı yanında yok sayar. Hattâ bu şeklde yok olduklarını kalb gözü ile görür. Bunun fâidesi ise, Allahü teâlânın zâtına gömülüp, Ondan başkasından ve onlara tutulmakdan kurtulmakdır. Tevhîdin bu derecesine **Fenâ** ismini vermişlerdir. **(Ayn-ül ilm kitâbı)**

gamberliğinin doğruluğuna âid işâret ve alâmetler tevâtür hâlinde, arada zemân bakımından hiç kopukluk olmadan peyder pey, hiçbir şübhe bulunmadan, kendilerine varmışdır. Ve Onun hak Peygamber olduğu kalblerine yerleşmiş ve sağlamlaşmış ve bilmişlerdir ki, O "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", insanları Hakkın tevhîdine ve Ona ibâdete da'vet etmişdir. Bu sağlam huccet ve doğru din, onların akîdesi olmuşdur. Böylelerinin îmânı doğrudur, güzeldir. Ammâ bundan dahâ mükemmeli şudur ki, inceleme ve araşdırmağa çalışıp, bu ma'nâları bir nev'î delîl ile ortaya çıkarıp, anlamalı ve bu inceleme ve idrâk ile dîninin temelini dahâ sağlam yapmalıdır. Ammâ Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği huccet ve delîllerle yetinirsek, Allah için, i'tikâd bilgilerinde yeterli olur. Ehl-i sünnet ve cemâ'atin öncüleri olan Selef-i sâlihîn âlimleri bu kadarını kâfî görmüşler, umûm için bunu beğenmişlerdir. O hâlde Onları ta'kîb edenin kalbi de, dîni de selâmetde olur. Zîrâ onlara uymak mubârekdir, onlara uymamak ise bedbahtlıkdır.[1]

---

[1] Zîrâ, Ehl-i sünnet ve cemâ'at, Allahü teâlânın Kitâbı, Resûlullahın sünneti, Sahâbenin ve Âl-i Resûlullahın sözlerine dayanmakdadır. Bozuk düşüncelere, aslsız felsefeye, nefsî görüşlere, indî mülâhazalara aslâ açık değildir. Bunun için Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at yolunda olanlara **Ehl-i Hak** [doğru yol sâhibleri] denir. Diğer mezhebler böyle değildir. Onlara nefsî düşünceler, indî mulâhazalar, yanlış mukaddimeler ve felsefî görüşler karışmışdır. Bunun için onlara uymak bedbahtlık ve bid'atdir. Sünnet ve Cemâ'at ehli olmanın alâmeti şudur: Abdüllah ibni Abbâs "radıyallahü anhümâ" buyurdu ki: "Bu mes'eleleri yakînen bilen sünnîdir." Bu mes'eleler şunlardır:

1– Hazret-i Ebû Bekrin hazret-i Ömerden, hazret-i Ömerin hazret-i Osmândan, hazret-i Osmânın hazret-i Alîden ve Onun da diğer bütün Eshâbdan "radıyallahü teâlâ anhüm ecmaîn" üstün olduğuna ve Eshâb-ı Kirâmın diğer müslimânlardan fazîletli bulunduğuna inanmak.

2– İki kıbleyi de ta'zîm etmek. Ya'nî çok Peygamberlerin kıblesi olan Beytül mukaddese ve bizim Peygamberimizin kıblesi olan Kâ'beye karşı saygılı olmak.

3– Mest üzerine mesh etmeği câiz bilmek.

4– Şerî'atin Cennetlik olduklarını bildirdiklerinden başka, hiç kimseye kat'î olarak Cennetlik dememek. Cennetle müjdelenenler ise şunlardır: Peygamberler, Âşere-i mübeşşere [Cennetle müjdelenen on büyük sahâbî], Bedrde, Uhudda ve Bî'at-i Rıdvânda bulunanlar, Fâtımat-üz-Zehrâ, Hasen ve Hüseyn "radıyallahü anhüm".

5– Şerî'atda, Cehennemlik oldukları bildirilenlerden başka hiç kimsenin, kat'î olarak Cehennemlik olduğuna hükm etmemek. Cehennemlik olduğu bildirilenlerden ba'zısı İblîs ve Ebû Lehebdir.

6– Resûl-i Ekremden "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra hilâfet otuz senedir. Ondan sonrası meliklik, pâdişâhlık ve sultânlıkdır.

7– İyi ve günâhkâr her mü'minin arkasında nemâz kılmağı câiz bilmek.

8– Sâlih ve âsî olan cenâzenin nemâzını kılmağı câiz bilmek.

9– Hayr ve şerrin takdîrini Allahü teâlâdan bilmek.

10– Bâgîliği [devlete isyân etmeği] câiz görmemek. Hükmdâr ister âdil, ister zâlim olsun, değişmez. (**Mezâhib-i Arabî**de de böyle diyor).

Allahü teâlâ Bekara sûresi 163.cü âyetinde meâlen, **(Sizin Rabbiniz, zâtında ve sıfatlarında birdir ve eşi yokdur. Ondan başka ilâh yokdur. Kullarına çok merhametli ve mü'minlere rahmeti de pek fazladır)** buyuruyor.

Kur'ân-ı kerîmin âyetleri açıkca gösteriyor ki, âlem, ya'nî Allahü teâlâdan başka herşey, bütün kâinât mahlûkdur, yaratılmışdır. Yaratılmış olanın ise, muhakkak bir yaratıcısı vardır. Bundan sonraki [164.]cü âyetde meâlen, **(Şübhesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fâide veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allahın gökden indirip de, ölü hâldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hâzır bekliyen bulutları yönlendirmesinde, düşünen bir toplum için Allahın varlığını ve birliğini isbâtlıyan bir çok huccetler, delîller vardır)** buyuruyor. Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki, Allahü teâlâ, eğer benim ilâh olduğumda, zâtımda ve sıfatlarımda bir ve eşsiz olduğumda, yakîniniz, îmânınız tam değilse, bu âyetde bildirdiğim nişân ve alâmetlere bakıp düşünün. O zemân ülûhiyyet ve vahdâniyyetimde şübheniz kalmadığını anlarsınız, buyurmakdadır.

Akl sâhibleri göklere bakınca, gökde ve göğün derinliklerinde sayısız sâbit yıldızları, oniki burcdaki yıldızları ve yedi gezegeni hep ayrı yörüngelerde bulur. Her birinin belli bir zemânda belli mesâfe kat' etdiğini, bu mesâfeden aslâ geri kalmadığı gibi ileri de gitmediğini ve bilinen hudûdu aşmadıklarını, ayın ışık, güneşin ziyâ verdiğini, diğer yıldızların ışık ve ziyâ vermekde [uzaklıkları sebebiyle] böyle olmadıklarını, güneşin ufkun üstünde durdukça gündüzün devâm etdiğini, batınca gece olduğunu, mevsimlerin dünyânın güneşin etrâfındaki hareketi ile alâkalı bulunduğunu, her mevsimin canlıların yaşamasında işe yaradığını görür. Apaçık anlaşılıyor ki, bu kadar şaşmazlığın ve nizâmın bir sâhibi vardır. Bu nizâmı kuran ve idâre edenin yıldızlar olabileceğini söylemek mümkin değildir. Zîrâ onların idâre ve nizâmı kendilerine verilmedi ki, başkasını idâre etsin ve düzene soksunlar. Yıldızlar ve onlara te'sîr eden kuvvetden anlıyoruz ki, yıldızların seyri doğru olsa, bir dahâ geriye dönemezler ve hep hareket hâlinde bulunan, dâimâ dönüp duran bu gök cismleri, hiçbir zemân hareketden sükûnete geçemezler. Bütün bunlar gösteriyor ki, göklerde olanların hepsi, sonradan yaratılmışdır. Bunları tedbîr, teshîr, tedvîr eden ve yaratan bir yaratıcı olmadan bunlar olamaz. Gökden aşağı sarkan bulutlara bakın! Su ile yüklenmiş, ağırlaşmışlar. Rüzgâr onları sürüp götürüyor, bir araya topluyor, dağıtıyor. O bulutlardan inen yağmurlar, insanların ve hayvanların yaşamasına sebeb oluyor. Ölü topraklar onunla canlanıyor. Ba'zen o bulutlardan sağanak hâlinde yağmur yağıyor, ba'zen de geçip gidiyor, bir damla bile düşmüyor. Ba'zan bir memleketi, bir yöreyi kaplıyor, ama yüzlerce memlekete de yağmıyor.

Rüzgârlara dikkat edin! Zemân zemân çok sert esiyor. Ba'zen de hiç esmiyor, bir yaprak sallanmıyor. Kimi zemân kuzeyden, kimi zemân güneyden, ba'zen doğudan, ba'zen batıdan, ba'zen de karışık esiyor. Bu saydıklarımızdan hiçbiri, bu işleri kendi irâde ve ihtiyârı ile yapmıyor. Çünki hiçbirinin irâdesi yokdur. Bunların zemân zemân çeşitli hâllere girmesi gösteriyor ki, bunlar, kudret ve hikmet sâhibi olan kâinâtın yaratanının tedbîri, düzenlemesi ile olmakdadır ve bu tasarrufunda nice hikmetler vardır.

Toprağa bakınca, görürsünüz ki, çeşitli özelliklere sâhibdir. Toprak, ayrı kitleler olmayıp birbirine bağlıdır. Ama kimi yumuşak, kimi sert, kimi sıkı, kimi gevşek, kimi alçak, kimi yüksek, kimi verimli, kimi çorakdır. Toprak her yerde aynı renkde değildir. Ma'denleri, bitkileri, meyveleri ayrı ayrıdır. Hattâ bir dalda yetişen iki meyvenin tadı ve rengi ayrıdır. Dahâ çok şaşılacak şudur ki, tâze bir ağacın bir dalında bir parmak ucu kadar olmayan bir yerinde, hem derd, hem de dermân bulunmakdadır. Toprağın kimi yeri çok sıcak, kimi yeri çok soğukdur. Bütün bunları, o yerlerin hava ve suyuna bağlamak doğru değildir. Zîrâ aynı hava ve su ile yetişmiş olan bir ağacın, bir dalındaki iki meyveye güneş de eşit vurmakdadır. O hâlde bu hayrânlığı uyandıran, Hakîm ve Kâdir olan âlemin yaratıcısının san'atındaki hikmetden başkası değildir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bunu bildirmekde ve Ra'd sûresi dördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Yeryüzünde birbirine komşu kıt'alar, üzüm bağları, ekinler, bir kökden ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. Böyle iken yemişlerinde bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır)** buyurmakdadır. Aynı toprakdan ve aynı sudan beslenen bitkilerin, herbirinin tadı birbirinden çok farklı olan meyveler vermesi, Allahü teâlânın varlığının ve kudretinin en açık delîllerindendir. [**Tibyân** tefsîrinde diyor ki, insanlar da buna benzer. Renkleri, şeklleri, sûretleri, hey'etleri, sesleri, huyları, tabî'atleri ayrı ayrıdır. Hâlbuki hepsi aynı ana ve babadan meydâna gelmişdir. **Medârik** tefsîrinde de şöyle bildirilir. Etkilenmelerde, nûrlarda ve sırlarda kalbler ayrı ayrıdır. Her kalbin bir sıfatı, her sıfatın bir netîcesi vardır. Ba'zı kalbler inkârcı, ba'zı kalbler kibrli olur. **(Âhırete inanmıyanlar var ya, onların kalbleri inkârcı, kendileri de kibrli kimselerdir)** âyet-i kerîmedir. [Nahl sûresi, 22.ci âyeti]. Ba'zı kalbler de, Allahü teâlânın zikri ile mutma'în ve râhat olur. Nitekim Ra'd sûresi 28.ci âyetinde meâlen, **(Kalbleri Allahın zikri ile huzûra kavuşanlar)** buyuruluyor. Mısra':

***Yolun ayrılığına bak, nereden nereye!***]

Eğer bir kimse, kendisine herşeyden dahâ yakın olan nefsine bakarsa, bu delîllerden çoğunu kendinde bulur. Allahü teâlâ Zâriyât sûresi 20 ve 21.ci âyetlerinde meâlen, **(Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır)** buyuruyor. Ya'nî, yeryüzünün dağlarında, denizlerinde, ağaçlarında, otlarında, ma'denlerinde ve canlılarında Cenâb-ı Hakkın kudret, irâde ve birliğine delâlet eden alâmetler açıkça ser-

gilenmekdedir. **(Kendi nefslerinizde de öyle; görmüyor musunuz?)** Ya'nî, ibret nazarı ile bakın ve kendi zâtınızdaki yüksek san'at alâmetlerini görün. Zirâ kâinâtdaki her şeyden sizin vücûdunuzda bir nümûne vardır. [**Hakâık-ı Sülemî**de der ki: Kim bu alâmetleri kendinde görmez ve kendi vücûdunda kudret eserlerini bulmazsa, nasîbini yitirmiş ve hayâtdan alınacak hisseyi almamış olur. **(Tefsîr-i Hüseynî).** Şi'r:

***Kendine nazar eyle, sen sevgili bir ersin,***
***Kendini yere atma, sen yüksek bir yerdensin.***

***Sen gözünden saklısın, kemâlin bilemezsin,***
***Sadefini kır da çık, zîrâ çok kıymetlisin.***]

O nişân ve alâmetler şunlardır ki, sen kendi yaratılışını ve yapını düşünür, bir hâlden bir hâle dönüşdüğünü göz önüne getirirsen, bilirsin ki, ana karnında bir damla su idin. Sonra kan pıhtısı oldun. Sonra ete dönüşdün. Sonra kemiklerin, bunların üzerine derin yaratıldı. Böylece hikmetli vücûdun meydâna geldi. Ona rûh verildi. Hiç şübhesiz bu noksan hâlden kemâle gelmen senin tedbîr ve irâdenle olmadı. Zîrâ değil ki, o acz hâlinde, âkıl ve bâlig oldukdan sonra bile, yaratılmış olduğun şekline bir parmak ucu kadar bir şey ilâve edemezsin. Bir organın eğri olsa doğrultamazsın, biri noksan olsa, temâmlıyamazsın. Sonra zemân geçer, o genç ve kuvvetli hâlinden ihtiyârlığa dönersin. Sıhhatli ve sağlam iken, şimdi güçsüz ve hastalıklarla uğraşırsın. Bunu sen mi istedin de böyle oldu? Hâyır, sen istemedin. Gençliğine doymadın. Ama ihtiyârlık hâlini kendinden atamaz, değişdiremezsin.

Bütün bunları bilince, şübhesiz olarak anlarsın ki, bu hâller ve değişmeler, âlemin yaratıcısı olan Kâdir ve Hâkim hâlıkın irâde ve ihtiyârı ile olmakdadır. Ve yine yakînen anlarsın ki, bunları yapan tabî'at değildir. Çünki nutfenin, ya'nî bir damlacık menînin oluşup büyüdüğü kuvvet, birbirine zıt dört şeyden hâsıl olmakdadır. Bunlar da, harâret, bürûdet, rutûbet ve yubûsetdir. Ya'nî sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kurulukdur. Anâsırın [eşyânın] tabî'ati işte bunlardır. Ya'nî su, ateş, hava ve toprak. Bu dördünün, hattâ bunlardan ikisinin, bunlara hükmeden ve dilediği gibi tasarruf eden bir birleşdirici olmadan bir araya gelmesi ve birleşmesi mümkin değildir. Mümkin olsaydı, su ile ateş, bir müdebbirin tedbîri olmadan bir araya gelirdi. O hâlde açıkça anlaşılmış oluyor ki, hayvanların ve diğer şeylerin bedenlerindeki tabî'atin eserleri, hep hâkim ve kadîm bir yaratıcının tedbîri, düzenlemesi ile olmakdadır.

Aynı şekilde yine görüyoruz ki, tabî'atlerin eserleri [karakterlerin izleri ve tezâhürleri] ayrı ayrıdır. Birinin diğerine gâlib bulunması da mümkindir. O da gösteriyor ki, onun tedbîrini Kâdir, Kahhâr bir yaratıcı yapmakdadır. Buraya kadar anlatılanlar, âlemin mahlûk olduğunu [yokdan yaratıldığını] ve yaratılmış olanın muhakkak bir yaratıcıya muhtâc olduğunu, yaratıcı olanın, yaratılmış olmasının câiz olmadığını göstermekdedir.

## Üçüncü Fasl

## ÂLEMİ YARATAN KADÎMDİR, BÂKÎDİR VE EŞİ, ORTAĞI YOKDUR

Âlemin mahlûk olduğu ve onu halk eden bir yaratıcı olduğu anlaşılınca, buradan âlemin yaratıcısının, kayıtsız şartsız kadîm [ezelî] olduğu da anlaşılmış oldu. Bu sözümüzü biraz açalım: Birisi, Kâ'benin binâsı kadîmdir [ya'nî Kâ'be çok eskiden yapılmışdır] dese, bu demekdir ki, onun yapılması diğer mescidlere göre dahâ eski ve öncedir. Yoksa dünyâ yaratılmadan öncedir demek değildir. Bu ifâdeye **mukayyed kadîm** denir. **Mutlak kadîm** ise, varlığının başlangıcı olmıyan ve kadîm olan vücûdu ile bütün mevcûdâtdan evvel var olan demekdir. Çünki âlemi yaratanın başlangıcı olması mümkin değildir. Ve yine başlangıcı olan, evvelâ yok idi. Sonra oldu demekdir. Buna hâdis [sonradan olma] derler. Hâdis için bir sebeb lâzımdır. O sebeb için de aynı illet [=neden] söylenebilir. Bu ise imkânsızdır.

Bir misâl dahâ verelim: Âlemin mahlûk olduğu ve yaratılmış olduğuna dâir nice eserleri taşıdığı anlaşılınca, buradan âlemi yaratanın kadîm olduğu ortaya çıkmakdadır. Çünki kadîm olmıyan noksandır. Noksanlık bulunan bir zât için ise, kâmil kudret sâhibi denmez. Zîrâ, eğer kâmil kudret sâhibi olsaydı, zâtında nâkıs olmazdı.[1]

Âlemin mahlûk olduğunda, onu yaratanın tam kudret sâhibi olduğunu gösteren açık ve seçik delîller vardır. Tam kudret sâhibi, zâtı noksandan münezzeh olandır. Kadîm olmıyanın zâtı ise, noksandan münezzeh değildir. O hâlde âlemi yaratan kadîmdir ve kadîm olan fânî olmaz, hep bâkî olur. Zîrâ fânî olan kişi, bir sebeble var olandır ve o sebeb kalkınca, fânî olmakdadır. Kadîm olan varlığın sebebi olmadığı açıkça bilinince, anlaşılır ki, o fânî olmaz ve yok olmaz.

---

[1] İmâm Mûsâ Rızâdan "rıdayallahü anh", Hakkın kadîm, halkın hâdis olduğuna delîliniz nedir diye sorulduğunda şöyle buyurdu: Sen önce yok idin. Sonra dünyâya geldin. Kendini kendin yaratamıyacağını bilirsin ve yine bilirsin ki, senin gibi, hiç kimse de kendi kendini yaratamaz. O hâlde bilmiş oldun ki, sen hâdis, ya'nî sonradan olmasın ve seni yaratan kadîmdir. Hadîs-i şerîfde, **(Kendini bilen, Rabbini bilir)** buyuruldu.

Bunun gibi, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinden "radıyallahü anh" var edenin, yaratanın varlığına delîl nedir? diye sorulduğunda: "Yaratanın varlığının büyük delîli benim varlığımdır. Zîrâ benim varlığım, yâ bendendir, yâ başkasındandır. Eğer benden ise, şu ikisinden biri var demekdir: Yâ kendimi var etdiğim zemân ben var idim, ki bu imkânsızdır. Mantıksızdır. Yâhud da, kendimi var ettiğim zemân, ben yok idim. Bu da muhâldir. Yoksa yok olanın var etme kudreti ma'nâsını taşır [ki, dahâ mantıksızdır]. O hâlde anlaşıldı ki, benim varlığım, benden değil, başkasındandır ve beni var edenin varlığı öyledir ki, yokluk Onun varlığına hiçbir zemân yaklaşamaz." **(Nûr-ül-ebsâr)**

Yaratıcı, ya'nî Allahü teâlâ birdir. Çünki iki kadîmin bulunması mümkin değildir. Zîrâ ikisinden biri diğerinden önce olursa, sonra olan kadîm olmaz. Her ikisi de kadîm olmak câiz değildir. Zîrâ hiçbirisi, mutlak kadîm olmamış olur ve yine bundan, her ikisinin de tam kudret sâhibi olmaması lâzım gelir ki, bundan, mâlik olmada noksan olduğu, tasarrufunun tam bulunmadığı ma'nâsı çıkar. Za'îflik ve âcizlik ise, hâlıkın değil, mahlûkun sıfatlarıdır.

Âlemi yaratan birdir. Şerîki, ortağı yokdur. Bunun delîllerinden biri, yaratılmış olanların herbiri hep aynı cins ve şekl üzere olup, değişiklikden korunmuşdur. Yaratıldığından beri hep o hey'et üzere bulunmuşdur. Tertîb ve sırada da bir değişiklik olmamışdır. Muhtelîf tedbîrlere ma'rûz kalmamışdır. Eğer bir parçasında bir başkasının kudret ve tasarrufu olsaydı, eşyâ, her şey, gökler, dünyâ alt üst olur, karmakarışık ve düzensiz bir hâl alırdı. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Enbiyâ sûresi, 22.ci âyetinde buna işâretle meâlen şöyle buyurur: **(Eğer yerde ve gökde, Allahdan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök** [bunların nizâmı] **kesinlikle bozulup gitmişdi. Demek ki, Arşın rabbi olan Allah, onların yakışdırdıkları sıfatlardan münezzehdir.)**

[Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlânın birliğini gösteren en güçlü delîllerden birini ortaya koymakdadır. Bu delîl, âlemin nizâmıdır. Gerçekden, eğer birden fazla ilâh olsaydı, bunlar yâ birbiri ile anlaşır veyâ anlaşamazlardı. Birbiri ile anlaşdıkları, berâberce aynı şeyi yapdıkları, yaratdıkları, âleme birlikde nizâm verdikleri takdîrde, yâ biri diğerine muhtâc olurdu ki, muhtâc olan ilâh olamaz; veyâ yardıma muhtâc olmazdı; bu durumda da diğerlerinin varlığı gereksiz olurdu. Şu hâlde, Allah birdir. Öte yandan, eğer bu ilâhlar birbiri ile anlaşamazlar, birinin yapdığına, yaratdığına, diğeri karşı çıkarsa, o zemân da âlemde nizâmdan eser kalmaz; âyetde de meâlen buyurulduğu gibi, **(Yer ve gök bozulup giderdi.)** Hâlbuki âlemde eşsiz bir nizâm mevcûddur. Şu hâlde Allahü teâlâ vardır ve birdir.] **(Hüseynî)**.

## Dördüncü Fasl

## ALLAHÜ TEÂLÂNIN SIFATLARI

Âlemin sonradan olduğu ve onu yaratan bir yaratıcının bulunduğu iyice anlaşılınca, buradan yaratıcının hay [diri], alîm [herşeyi bilen], kâdir [herşeye gücü yeten] ve hakîm [her işinde hikmet sâhibi] olduğu da bilinmiş oldu. Çünki böyle sağlam, hikmetlerle dolu, güzel, muntazam bir san'atın sâhibi muhakkak diridir, büyük ilm sâhibidir, dilediğini yapmağa, yaratmağa kâdirdir. Âlemdeki bu metânet ve güzellik, sâhibinin hakîm olduğunu gösteriyor. Ve yine gösteriyor ki, O her yapdığını kendi irâde ve ihtiyârı ile yapmakdadır.

Âlemi yokdan var edenin kadîm olduğu anlaşılınca, Onun sıfatları-

nın bulunduğu da anlaşılmış oldu. Zâtının sıfatları olduklarından hiçbirisi sonradan olma değildir. Hepsi kadîmdir. Hiçbir şekilde mahlûk sıfatları gibi değildirler. Zîrâ mahlûk sıfatlarına benzerler denirse, kadîm olan sıfatlara mahlûk [sonradan olma] denmiş olur ki, Allahü teâlâ, mahlûk ve sonradan olmuş herşeyden münezzehdir. O hâlde buradan bilinmiş oldu ki, Allahü teâlâ, mutlak hayât ile haydır. Onun hayâtı, mahlûkâtın hayâtı gibi değildir. Mahlûkât bir sebeb, bir mudâhale ile dünyâya gelmiş olup, başlangıcı ve sonu vardır. Allahü teâlâ ise, başlangıcı olmayan **Evvel**dir. Sonu olmayan **Âhır**dir. Mutlak kâdirdir. Ona hiçbir şey zor olmaz. Kudreti tamdır. Bütün sıfatları da böyledir. Sıfatların isbâtı [varlığı] hakkında söylediklerimiz, sıfatları inkâr edenlere huccetdir, delîldir.

Sıfatları kabûl etmiyenler iki fırkadır: Biri felsefeciler, diğeri mu'tezîle[1].

Felsefeciler, Allah cezâlarını versin, "Allahü teâlânın sıfatları" yokdur. Hak teâlâ birdir, sıfatları var dersek, birden çok olmuş olur, diyorlar. Hâlbuki, açıkça bilinmekde ve anlaşılmakdadır ki, hayâtsız, ilmsiz, kudretsiz, irâdesiz, ihtiyârsız yaratıcı olamaz. Nitekim yukarıda işâret olundu. Onların bu iddi'âlarından aleyhlerine bir huccet ve delîl ortaya çıkıyor. Şöyle ki, kendilerine deriz ki, siz diyorsunuz ki, Allahü teâlâ sâni'dir [yapıcıdır, yaratıcıdır], yine diyorsunuz ki, hakîmdir, yine diyorsunuz ki, Ona hiçbir şey gizli değildir, yine diyorsunuz ki, her şeye kâdirdir. İşte bunların herbirinden anlaşılan ma'nâ, diğerlerinden anlaşılmaz. Sizin içinde bulunduğunuz bu bâtıl şübhelerde, sizin i'tirâf etdiğiniz sıfatlarla bizim söylediğimiz diğer sıfatlar arasında bir fark yokdur. İşitici, görücü ve söyleyici gibi. Bunların gerekdirdikleri, sizin i'tirâf etdiklerinizin de gerekdirdikleridir.

Mu'tezîliler ise, Allahü teâlâ hay'dır diyorlar, ammâ hayât sıfatı yokdur diyorlar. Âlim diyorlar, ammâ ilm sıfatı yokdur diyorlar. Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebi şöyledir ki, âlemi yaratan, hayât sıfatı ile hay, ilm sıfatı ile âlim, kudret sıfatı ile kâdir, sem' sıfatı ile semî', basar sıfatı ile basîr, kelâm sıfatı ile mütekellimdir. Diğer sıfatları da böyledir. Felsefecilerin hucceti, aynı zemânda, mu'tezîlenin huccetidir. Zîrâ onlar da felsefe-

---

[1] Felsefeciler ve Mu'tezîle fırkası, Allahü teâlânın sıfatlarını inkâr ediyor ve sıfatlarının zâtının aynı olduğunu iddi'â ediyorlar. Şöyle ki, Zât-i teâlâ, ilmle alâkalı şeylere bağlanırsa, **âlim** derler, kudretle alâkalı şeylere bağlanırsa, **kâdir** derler. Diğer sıfatları da bunlara benzetebilirsiniz. Böylece zât da kesret [çokluk], kadîm ve vâcib olanda birden fazla olmaklık lâzım gelmez derler. Ehl-i sünnet ve cemâ'atin bunlara cevâbı şöyledir: Muhâl [imkânsız] olan, kadîm olan zâtın birden çok olmasıdır. Bu bizim için gereksizdir. Size göre ise, ilmin, kudret ve hayâtın, bilenin, diri olanın ve gücü yetenin, âlemi yaratanın ve insanların ibâdet etdiklerinin hep bir olması îcâb eder. Ayrıca vâcib, kendi zâtı ile kâim olmamış olur ve benzeri muhaller ortaya çıkar. Kitâblarda bunlar uzun yazılıdır **(Şerh-i akâid-i Nesefî)**.

cilerin şübhelerine gömülmüş ve batmışlardır. Bu şübhelerden ancak, kabûl etdikleri Kur'ân-ı kerîmin huccet ve delâleti ile kurtulabilirler. Nitekim, Allahü teâlâ kendi sıfatları hakkında meâlen buyurur: **(Onun bildirdiklerinin dışında insanlar Onun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler...)** [Bekara: 255], **(Onu kendi ilmi ile indirdi)** [Nisa: 166], **(Eğer onlar size cevâb veremiyorlarsa, bilin ki, o, ancak Allahın ilmiyle indirilmişdir)** [Hûd: 14], **(Şübhesiz rızk veren, güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allahdır)** [Zârîyât: 58], **(Onlar kendilerini yaratan Allahın, onlardan dahâ kuvvetli olduğunu görmediler mi?)** [Fussilet: 15], **(Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allahındır)** [Fâtır: 10], **(Allah büyük lutf sâhibidir)** [Cum'a: 4], **(Büyüklük ve ikrâm sâhibi Rabbinin adı yücelerden yücedir)** [Rahmân: 78]. Bunlar ve bunlara benzer dahâ nice âyet-i kerîmelerde Allahü teâlânın sıfatlarından bahs edilmekdedir.[1] Müslimân olan ve Kur'ân-ı kerîme inanan için, Allahü teâlânın sıfatlarının mevcûdiyyeti hakkında bunlar yeterlidir. Dalâletde olanları Allahü teâlâ kurtarsın!

## Beşinci Fasl

## ALLAHÜ TEÂLÂNIN İSMLERİ VE SIFATLARI HAKKINDA BİLİNMESİ LÂZIM GELENLER

Allahü teâlânın ismleri ve sıfatları vardır. Bu ismleri ve sıfatları da, Zâtı gibi kadîm olup, ezelî ve ebedîdir. Böyle olmasaydı, Allahü teâlâyı anlatamaz ve sıfatlandıramazlardı. Hiçbir mahlûka, Allahü teâlânın ism ve sıfatları söylenemez, verilemez. Çünki sonradan var olanın, kadîmin sıfatlarını kendinde bulundurması ve Onun ismi ile ismlendirilmesi mümkin değildir. Allahü teâlânın sıfatları kendine mahsûs, ismleri sâdece Ona hasdır. İnsanlar bu sıfatları ve ismleri kullansa da, kullanmasa da, bunlara sâhib olamazlar. Kullar, Allahü teâlâ için Âlim, Kâdir ve Mütekellim dediklerinde, Allahü teâlânın Zâtı ile kâim olan sıfatlarını kasd ederler. Ya'nî bu sıfatlar ve ismler, insanlar için kullanılmış olsa da, Allahü teâlâdan ayrılıp, başkasına gitmezler. Biraz dahâ açıklıyalım:

Allahü teâlânın ilm sıfatı vardır deriz. Kulları Onu ilmle tavsîf etsinler veyâ etmesinler, ilm Onun zâtından ayrılmaz. Allahü teâlânın sıfatları, Onu vasf edenlerle kâimdir diyenlere cevâb olarak deriz ki, hâyır, o zemân kadîm olan sıfatlar, muhdes [sonradan olma] olur. Muhdesle kâim olan da muhdes olur. Diğer bir cevâb olarak deriz ki, müşrikler, Allahü te-

---

[1] Allahü teâlânın bu, **Zül-Celâl-i vel-ikrâm** ism-i şerîfindeki mubârek Celâl isminin ma'nâsı, Zât-ı ilâhînin her bakımdan kemâlini, izzet, kibriyâ ve azamete yakışmıyan her eksik ve noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu göstermekdedir. Hakîkate ermiş büyük âlimlerden çoğu diyorlar ki, Celâl, kahr sıfatlarına, ikrâm da lutf ve rahmet sıfatlarına işâret olmakla, Zül-Celâl-i vel-ikrâm, Allahü teâlânın bütün sıfatlarını birlikde bulundurmuş olur. Bunun için bu şerefli isme, **İsm-i a'zam** demişlerdir. **(Tefsîr-i Hüseynî)**.

âlâya yakışmıyan öyle sıfatlar söylediler ki, eğer onların bu vasflarını Allahü teâlâ için söylersek, o uygunsuz sıfatlarla Onu sıfatlamış oluruz. Allahü teâlâ, kâfirlerin kabûllenmeme ve kibrlenmeleri ile söylediklerinden, ya'nî Allahü teâlânın sıfatları sonradan olmadır, hanımı ve çocukları vardır sözlerinden, çok yüksek ve âlidir.

Allahü teâlânın, insanların sıfatlandırması ve ismlendirmesi ile değil, kendi sıfatları ve ismleri ile sıfatlanmış ve ismlendirilmiş bulunduğu anlaşıldıkdan sonra bilinmesi lâzımdır ki, Allahü teâlânın ism ve sıfatlarını bilmek, ancak, Allahü teâlânın Kitâbından, yâhud Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" sahîh hadîs ve haberlerinden öğrenilir[1]. Böyle bir haber veyâ âyet-i kerîme ile, bunları kabûl etmiyenin özrü aradan kalkmış olur. Zîrâ mahlûk, kendiliğinden, yaratanın sıfatlarını anlıyamaz. Orada akl ve kıyâs da iş görmez. Bu da bilinince, anlaşılmış olur ki, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde ve âlimlerin Resûlullahdan haber verdikleri sahîh haberlerde bildirilmiş olan ism ve sıfatları bırakıp, başka ism ve sıfatlar söylememelidir. Meselâ, Allahü teâlânın **İlm** sıfatı yerine, **Ma'rifet** kelimesi kullanılamıyacağı gibi, **Muhabbet** yerine de aşk kullanılamaz. **Cûd** sıfatı yerine de, yine cömerd ma'nâsında olan **Sehâ** kullanılamaz. Çünki Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde, Allahü teâlânın sıfatları için, bu lafzlar [kelimeler, sözler] kullanılmamışdır. Bir kimse bu şekilde kullanmağa kalkışırsa, bid'at ve dalâlet yoluna sapmış olur.

Sıfatları anlatmağa devâm edelim: Allahü teâlânın sıfatları, Onun aynı da değildir, gayrı da değildir. Ya'nî ne Odur, ne Ondan gayrisidir. Çünki sıfat, mevsuf [O sıfata sâhib ism] olamaz. Mevsûf [ism] de sıfat olamaz. Bir kimse: "Ben Allahü teâlânın sıfatlarına tapıyorum" dese, bâtıl, [boş ve aslsız] söz söylemiş olur. Aynı şekilde, benim ma'bûdum, hayâtdır, ilmdir, kudretdir dese, yine yanlışdır. Benim ma'bûdum hayy'dır, hayât Onun sıfatıdır, âlimdir, ilm Onun sıfatıdır, kâdirdir, kudret Onun sıfatıdır demelidir. Eğer düâ ederken, ya hayât, ya ilm derse, bâtıl söz söylemiş olur. Buradan anlaşıldı ki, sıfatlar O değildir.

Şimdi Onun "celle celâlühü" gayri olmadıklarını da açıklıyalım: Başkalık, Allahü teâlâ ve sıfatları için câiz değildir. Çünki başkalık iki ayrı şey için söylenir ki, bunlardan biri yok olunca, diğeri yerinde kalır. Yâhud bunlardan birinin olmaması, diğerinin vücûduna [varlığına], te'sîr etmez. Bu ise, Allahü teâlâ ve sıfatları için câiz değildir.

Sıfatları hakkında bilinmesi îcâb edenlerden biri de, Allahü teâlânın sıfatlarından hiçbiri, bir başka sıfatının gayri de değildir. Biraz önce bu-

---

[1] Allahü teâlânın bu sıfatları, zâtının aynı değildir, zâtının gayri de değildir. Eğer aynı olurlarsa, sıfatlar olmamış olur. Eğer zâtdan gayri olurlarsa, zât onlarsız mevcûd olmuş olur. Hâlbuki Allahü teâlânın zâtı sıfatlarsız mevcûd değildir. Eğer başka olsalardı, zâtdan ayrı olmaları mümkin olurdu. Hâlbuki Allahü teâlânın sıfatları, Onun zâtından aslâ ayrılamaz. **(Şerh-i Akâid-i Nesefî)**

nun açıklaması yapıldı. Ammâ bir sıfat diğer sıfatın aynı da değildir. Çünki iki sıfat bir sıfat olmaz. Kudret sıfatı kudretle alâkalı şeylerde söz konusu olup, ilmle alâkalı şeylerde kullanılmaz. İlm de, bilgi ile alâkalı olup, kudretle alâkalı şeylerde kullanılmaz. Buradan anlaşılmış oldu ki, hiçbir sıfat diğer bir sıfatın aynı değildir, gayri de değildir.

Allahü teâlânın sıfatları için, mütegâyir [başka başka], yâhud mütemâsil [benzer], yâhud mütecânis [hem cins, aynı cins], yâhud mütedâdd [birbirine zıt] demek doğru değildir.[1] Zîrâ bunlar mahlûklara âid sıfatlardır. Allahü teâlânın sıfatları mahlûkâtın sıfatları gibi değildir ki, mahlûkâtın hâlleri Onun için söylenebilsin. Böyle şeyler, Allahü teâlâ ve Onun sıfatları için câiz değildir.

Allahü teâlânın ezelî ismlerinden biri **Hâlık**dır. Hâlık [halk edici, yaratıcı]lık Onun sıfatıdır. O mahlûk değildir. **Râzık**dır [rızk vericidir], rızk verilen değildir. Aynı şekilde **Rab**dır [terbiye eden, yetişdirendir], terbiye olunan değildir. Bu ikincilerin hepsi mahlûkâta âid olup, fi'lden önce, onlara fâil denmez. Allahü teâlâ kadîm olduğundan, kadîm olmıyan, yeni sıfatlar, sonradan olma vasflar, Allahü teâlâ için söylenemez. Allahü teâlânın zâtî sıfatları ile fi'lî sıfatları arasında, ezelî olmaklık bakımından fark yokdur. Allahü teâlâ meâl-i şerîfi, **(Kendinden başka ma'bûd bulunmıyan Allah, Hayydır ve Kayyûmdur)** olan Bekara sûresi 255.ci âyet-i kerîmesi ile ve meâl-i şerîfi, **(O işitendir ve görendir)** olan Şûrâ sûresi 11.ci âyet-i kerîmesi ile zâtî sıfatlarını medh etdiği gibi, meâl-i şerîfi, **(O, yaratan, var eden, şekl veren Allahdır)** olan Haşr sûresi 24.cü âyet-i kerîmesi gibi âyetlerle de fi'lî sıfatlarını medh etmekdedir ve bildirmekdedir.

Buradan anlaşılmış oldu ki, Allahü teâlâyı fi'lî sıfatlarla anmak, Onu medh etmekdir. Eğer mahlûkâtı yaratdığı için bu medhi hak etmiş olsaydı, halka muhtâc olurdu. Hâlbuki muhtâc olmaklık, sonradan yaratılmış olanın sıfatı olup, kadîm olanın hâli değildir. Bu sıfatlar mahlûkâtı yaratmakla alâkalıdır denirse, yaratmadan önce medhi hak etmemiş olur ma'nâsı taşıdığından, bu da Allahü teâlâya nâkısa getirir. Allahü teâlâ noksanlık ve kusûrdan münezzehdir. Onların, önce hâlık değildi, sonra hâlık oldu sözleri, sıfatların değişirliğini, başka şekle girdiğini, bir hâlin bitip başkasının başladığını ifâde etmekdedir ki, bunların hiçbiri Allahü teâlâ ve Onun sıfatları için doğru değildir. Hâlıklık, yaratmak, hep Onun sıfatıdır, hiç birşey yaratmasa da, yaratmak sıfatı olmazsa, yaratma işi na-

---

[1] İki gayri şey ona denir ki, birbirinden ayrılmaları mümkindir. Bunun gibi hiçbir sıfat, diğer bir sıfatın zıddı ve münâkızı [muhâlifi] değildir. Demek ki, **rızâ** [beğenmek] sahat [beğenmemek, kızmak]ın aynı değildir, zıddı da değildir. Kızmak da, beğenmenin aynı da, zıddı da değildir. Çünki, Allahü teâlânın rızâsı, Onun kızmasını, gadabını izâle etmez, gidermez. Bir sıfatı, diğer sıfatını meşgûl etmez. Zîrâ Allahü teâlânın sıfatlarının birbirlerini meşgûl etmeleri, birbirlerine mâni' olmaları ve sıfatlarının zevâl bulmaları diye bir şey yokdur. **(Fetâvâ-i birehne)**

sıl mevcûd olacak, meydâna gelecek. Öyle olmak mahlûklara mahsûs olup, fi'l olmadan onlara fâil denmez. Zîrâ onların kudreti, peyder pey onlarda yaratılıyor. İşi yapmadan önce, onlarda işi yapma kudreti yokdur. Allahü teâlâ ise, bütün sıfatları ile kadîmdir. Yaratmasa da, ezelde yaratma kuvveti vardır. Buradan anlaşılmış oldu ki, kudretli hâlık Onun kadîm ismidir ve halk bu ism vâsıtasıyla yaratılmışdır. Yoksa Allahü teâlâ, mahlûkâtı yaratdığı için, kudretli hâlık olarak anılmamışdır. Eğer yapabildiğini yapmazsa, yine kudretli ve yapabilecek olur. Yapmak, yapabilmenin şartı değildir. Hak teâlâ yaratmağa, rızk vermeğe ve bağışlamağa muktedirdir, ya'nî hâlık, râzık ve gafûrdur demek, ille yaratacak, rızk verecek ve bağışlayacak demek değildir.

Bilinmesi lâzım gelenlerden biri de, Allahü teâlânın sıfatlarını belli bir sıra dâhilinde bildirmek doğru değildir. Ya'nî sıfatlarından hiçbiri diğerinden önce değildir. Orada öncelik ve sonralık olmaz. Öncelik ve sonralık mahlûklara âid sıfatlardandır[1]. Zîrâ önce yaşayan bir kişi olacak ki, ardından ona âlim denebilsin. [Ya'nî insanlar için önce hayât, sonra ilm sıfatları bir sıra ile bildirilir.] Hâlbuki Allahü teâlâ hep hay, hep âlim idi ve hep böyle olur. Ne ilmi kudretinden evvel, ne de kudreti ilminden evvel idi.

İsmleri hakkında da, bir mes'ele hâric, sıfatlar için söylenmiş olanları söyleriz. Bu da ism ve müsemmâ mes'elesi olup, ehl-i kıble arasında ihtilâflıdır. Ya'nî ism zâtının aynı mıdır, yoksa Ondan gayrisi midir? İsm müsemmâdan, ya'nî zât-ı ilâhîden gayridir diyenlerin sözünü i'tikâd ola-

---

[1] İmâm Huccet-ül islâm "rahimehullahu teâlâ", ismi, tavsîf yoluyla kullanmak ile, ismlendirme şeklinde kullanmak, ayrı şeylerdir, dedi ve buyurdu ki: Bir şeyi ismlendirmek, müsemmâda, ya'nî ism verilecek o şeyde bir nev'î tasarrufdur. Böyle bir tasarrufa ise, ancak babanın, efendinin ve benzerlerinin hakkı vardır. Eğer bunlardan başkası ism koyarsa, o kişi kızar ve bana ism vermek ona mı düşdü der. Ya'nî ism koyma hakkına sâhib olandan başkası bir kimseye ism veremez. Başkasının yapacağı şey, bu yakınlarından birinin verdiği ism ile o kişiyi çağırmakdır.

O hâlde kulun ne haddine ki, mutlak tasarruf sâhibi olan ve hiç kimsenin kendisinde tasarrufda bulunması mümkin olmıyan, Allahü sübhânehü ve teâlânın münezzeh, müberrâ ve temiz zâtına, kendiliğinden bir ism vermeğe kalksın. Bizim üzerimize vâcib olan, Allahü teâlânın kitâbında ve vahyin açıklanması olan Habîbinin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" sünnetinde bildirilmiş olan ismler ile hitâb etmekdir. Nitekim Allahü teâlâ A'râf sûresi 180.ci âyetinde, **((Esmâ-ül-hüsnâ) En güzel ismler Allahındır. O hâlde Onu o güzel ismlerle çağırın. Onun ismleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakda olduklarının cezâsına çarpdırılacaklardır)** buyuruyor.

Bunun gibi Allahü teâlânın Habîbini "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" de, Allahü teâlânın onu ismlendirdiği, yâhud Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" kendini ismlendirdiği şerefli ismlerle çağırırız. Nitekim kendisi "aleyhissalâtü ve sellem", **(Ben Hâmidim, Muhammedim, Ahmedim, Kâsımım, Âkıbım, Hâşırım ve Mukfîyim)** buyurmuşdur. **(Akâid-i Nesefî)**

rak almamalıdır ki, beğenilen kavl [söz] değildir. Çünki Allahü teâlâdan gayri olan her şey muhdesdir, ya'nî mahlûkdur ve sonradan olmadır. Allahü teâlâ için ise, mahlûk kelimesini söylemek hiç uygun değildir. O "celle ve alâ" böyle sıfatlardan, noksanlık ve ihtiyâc ma'nâsı taşıyan vasflardan çok yücedir, münezzehdir.

Gelelim Selef-i sâlihîn ve onlardan sonra gelen Ehl-i sünnet ve cemâ'at âlimlerinin sözlerine: İlk asrın ileri gelen âlimleri bunun gibi mes'elelerde konuşmağı bid'at saymışlar ve buyurmuşlardır ki, bizim, Allahü teâlânın ismleri ve sıfatları olduğuna, bu ism ve sıfatların sonradan olma eksiklik ve lekelerinden temiz bulunduğuna tam i'tikâdımız olunca, aynı da değildir, gayrı da değildir gibi sözleri dile almamamız, ihtiyâta dahâ yakındır ve bu yol selâmet [kurtuluş] yoludur. İlmi eksik, anlayışı az olan müslimânlara dahâ uygundur. Diğer vecihleri, ma'nâ ve deyişleri bildirmemizin sebebi, bu ihtilâf ve ayrılıklar, sıradan insanlar ve avâm arasında yayıldığı ve açıkça konuşulduğu içindir. Ma'nâlarını iyi anlarlarsa, şübheye düşmekden kurtulurlar. Zîrâ bu i'tikâd mes'elesidir; küçük bir ayrılık veyâ şübhe mü'mini büyük zarara sokar.

Birinci asrdan ve Selef-i sâlihînden sonraki âlimlerden bir kısmı, "İsm, müsemmâ değildir, müsemmâdan gayrisi de değildir" demişlerdir. Sıfat ve mevsûfda geçdiği gibi. Orada bu bahsi, delîlleri ile açıklamışdık. Diğer bir kısm âlimler diyor ki, aslında ism ve müsemmâ birdir. Delîli de şudur: Allahü teâlâ Nisâ sûresi 36.cı âyetinde meâlen, **(Allaha ibâdet edin ve Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın)** buyuruyor. Eğer ism, müsemmânın gayrisi, ya'nî zât-i ilâhîden başkası olaydı, ma'bûd [ibâdet olunan], müsemmâ değil, ism olurdu. Bir kısmı da diyor ki, Allahü teâlânın, Mevcûd, Kadîm gibi zâtının ismlerinde ism ve müsemmâ birdir. Sıfatların ismlerinde, ne müsemmâdır, ne de müsemmâdan başkadır. Sıfatları anlatırken bunu bildirmişdik.

Âlimlerimizden her üç fırkanın, hepsinin delîlleri vardır. Herbiri kendi re'yini isbât etmekde ve yine herbiri Allahü teâlâyı tenzîhde çok dikkat göstermekdedir. Fekat ihtilâf olduğu ve insanlar tam anlıyamadığı için, bu sözlerde düşünüp, bu üçünden birini kendine i'tikâd edinme endîşesiyle, onlara yardım için diyelim ki, ism müsemmâdan gayridir demesinler. Çünki bu sözde dînine zarar vardır. Biraz önce buna âid ma'lûmât vermişdik.

Allahü teâlânın ismlerini ve sıfatlarını, zâtı gibi hudûs emârelerinden, ya'nî mahlûkâta benzer, sonradan olma sıfatlardan münezzeh bilmelidir ve yine bilmek lâzımdır ki, Kitâb ve Sünnetde, nerede Allahü teâlânın bir ismi geçmişse, ondan murâd müsemmâdır, ya'nî O ismin sâhibidir. Murâd ve maksad müsemmâ olunca, ism ve müsemmâ bir olmuş olur. Eğer bir kimse bu sözü anlıyamazsa, biraz önce söylediğimiz usûlü esâs kabûl etsin ve o, Allahü teâlâyı, bütün ism ve sıfatları ile **Kadîm** bilince, bu mes'eleyi bilmemesinin ona bir zararı dokunmaz inşâallah-ül azîz.

## Altıncı Fasl

## SIFATLARIN MERTEBELERİ VE MÜŞKİL VE MÜTEŞÂBİHLERİN KISMLARI

Kur'ân-ı kerîmde ve sahîh hadîslerde Allahü teâlânın sıfatları hakkında bildirilenlere, bildirildiği gibi îmân etmek şart olup, bunlar üzerinde rey ve kıyâsla, ya'nî ictihâdla söz söylemek harâmdır[1]. Çünki bu konu, bir kimsenin kendi ictihâdı ile konuşabileceği, yâhud zan ve düşüncesini ileri süreceği, yâhud mevzû'yu hafîfe ve kolaya alacağı seviyeden çok dahâ yüksek ve büyükdür. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde buna işâret ediyor ve A'râf sûresi 33.cü âyetinde meâlen, **(Ey Habîbim, de ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günâhı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delîl indirmediği bir şeyi Ona ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi harâm kılmışdır.)**[2]

---

[1] Bir insan kendi ismi ile çağrıldığı gibi, meselâ Zeyd, Amr, [Ahmed, Hasen] dendiği gibi, bir sıfatla çağrılmak istenildiğinde de, güzel ve övücü sıfatlardan başkasıyla çağrılmamalıdır. Şerîf, âlim gibi sıfatlarla hitâb edip, uzun, siyâh, beyâz gibi sıfatlar kullanmamalıdır. Bu sıfatlara sâhib olsa da söylememelidir. Bunlar hakâret için söylenen sözlerdir. Bunun gibi, Hak Sübhânehüyü de, Onun şerefli ve yüksek ma'nâlı ismlerini söyliyerek dile almalıdır. Onun bu ismleri tevkîfidir. [Yâ kendisi, yâ vahyini beyân eden Habîbi bildirmişdir.] Yâhud da noksanlık ma'nâsı taşımayıp, ta'zîm, saygı ve yüceltme ifâde eden sıfatlar kullanmalıdır. O hâlde, ey maymunların ve domuzların yaratıcısı dememelidir. Ey âlemin hâlıkı demelidir, her ne kadar maymun ve domuz, âlem sözünün ma'nâsına girse de. Ey ok atıcı veyâ öldürücü dememeli, yalnız olarak yâ **Müzill** [aşağılıyan] söylememeli, ya'nî yalnız başına kullanıldığında bir horlama [ayblama, aşağılama, noksan getiren] ma'nâlardan kaçınmalıdır. Hâlbuki **Müzill**, Allahü teâlânın **Esmâ-i hüsnâ**sından, ya'nî Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği doksandokuz güzel ismlerinden biridir. Ammâ **Müzill**, tek başına kullanıldığında ma'nâsında bir medh ve ta'zîm yokdur. Bunun için, yâ **Muizz** [ey yücelten], yâ **Müzill** [ey alçaltan] birlikde kullanılmalıdır. Çünki iki ismin birlikde kullanılmasında medh vardır. Zîrâ izzet ve zillet Ondandır. Bunun gibi **Hâfıd** [düşüren] ism-i şerîfini yalnız kullanmamalı, **Râfi'** ism-i şerîfi ile birlikde kullanıp, çıkaran ve indiren, gerçekde Odur bilmelidir.

[2] Bunun için, **yed, vech, istivâ** [ya'nî Kur'ân-ı kerîmde bildirilen ve terceme edildiğinde insanı hâtırlatan el, yüz, oturma ma'nâlarını düşündüren] ve benzerlerini farsçaya ve diğer dillere çevirmeği câiz görmemişlerdir. Eğer bunları söylemek îcâb ederse, âyet ve hadîsde geçdiği gibi söylemelidir. Bir kimse, **halektü biyedeyye [Ey iblîs, iki elimle yaratdığıma secde etmekden seni men' eden nedir?]** âyetini okurken, elini hareket etdirse, veyâ **(Mü'minin kalbi Rahmânın parmaklarından iki parmağı arasındadır...)** hadîs-i şerîfini söylerken, parmağına işâret etse, Onun elini ve parmağını kesmelidir. Çünki bu hareket teşbîh ve tecsîm ma'nâsı ifâde etmekdedir. Ya'nî Allahü teâlâ, insan gibidir, insan gibi parmakları vardır ve maddedir düşüncesini taşımakdadır. Hâlbuki Allahü teâlâ bu gibi şeylerden münezzehdir. Buradan bir dahâ anlaşılmış oldu ki, ism ve fâide benzerliği dışında, Allahü teâlânın sıfatları ile halkın sıfatları arasında bir ortak taraf ve benzerlik yokdur. **(Akâid-i Hüseynî)**

Bu konuda Kitâb ve Sünnetin hudûdunu aşan iki fırka vardır. Biri âyet ve hadîslerde sıfat olarak bildirilen ismler olup, bunlara zâhirî [görünüş] ma'nâsı vermekde, o kadar ısrâr ve taşkınlık etdiler ki, iş benzetmeye ve şeklle bildirmeye kadar vardı. Öbür fırka ise, bu ism ve sıfatları zâhirden o kadar uzaklaşdırdılar ve yok etdiler, hakîkatden mecâza taşımakda o kadar gayret ve çaba gösterdiler ki, nerede ise kullanılmaları lüzûmsuz oldu ve bu sıfatların ismlerini inkâr etdiler. Bu iki fırka da, dalâletdedir, doğru yoldan ayrılmışdır.

Hak ve doğru mezheb burada, iki tarafdan birinde bulunmıyandır. **Sevâd-ı a'zam** denen Ehl-i sünnet ve cemâ'atin, Kur'ân-ı kerîmde ve sahîh hadîslerde, Allahü teâlânın sıfatları ve sıfat ma'nâsı taşıyan ifâdeler hakkındaki sözleri üç kısmdır:

Biri, açık olanlar. Allahü teâlânın ilmi ve kudreti gibi. Burada en doğru söz, böyle sıfatlarda, te'vîl [göründüğü ma'nâsından başka ma'nâ vermek] câiz değildir. Onun esâs ma'nâsı, kelimenin zâhirinden anlaşılandır.

Diğeri, zâhir ma'nâyı vermeli ve hangi lafz üzere geldiyse onu sürmeli ve mecâz ma'nâsına götürmemelidir. Bir şeyin hakîkatinden, şübhesiz bilgi ve tam yakın edinilmiyor ve bir şeyler örtülü kalıyorsa, rey ve kıyâs ile hakîkatini açmamalı, onu zâhir ma'nâsıyla kabûl etmeli, nitelik ve niceliği ona yaklaşdırmamalıdır. Yed, vech, sem', basar [el, yüz, kulak, göz] bu kısma girer. Bunlar hakkındaki i'tikâd şöyle olmalıdır ki, bunlar ve buna benzer olanlar, a'za değil, [organ değil] ya'nî vücûdun bir kısmı değildir. Bunlar Allahü teâlânın sıfatlarıdır. Bunların nasıllığı yokdur, olması da câiz değildir. Ehl-i hak bu ikinci kısmı inceleyip, o ismlerin hakîkatleriyle alâkalı olarak, "Bu sıfatlar da yorumlanmaz; zîrâ teşbîh ve temsîle, ya'nî benzetmeye ve şekllendirmeye yol açar. Mecâza da haml edilmez. Çünki Kitâb ve Sünnet, bunun aksine hükmediyor" dediler ve Hakkın, bu iki yolun ötesinde [ya'nî teşbîh ve tecsimin –ki böyle diyenler müşebbihe ve mücessimedir]– bir başka yolu, îzâhı vardır buyurmuşlar ve onlar bu yolu seçmiş ve beğenmişlerdir.

Bu husûsda te'vîl yanlışdır dediklerinin delîllerinden biri şudur ki, bu sıfatlardan hiçbiri yokdur ki, eğer te'vîle cevâz verilirse, muhtelîf bir kaç te'vîlden birine girmesin. Şübhesiz o birkaç şeklde olan ma'nâlandırmadan biri doğru, diğerleri yanlış olur. Allahü teâlânın sıfatlarına yanlış ma'nâlar veren ise, ma'zûr olmayıp, aksine dînini tehlükeye sokmuş olur. Bunun da delîli şudur ki, bu konuda, ya'nî müteşâbih âyet ve hadîslerle işâret olunan sıfatları te'vîl etmek doğrudur diyenler, **yed** [el] sıfatını, kuvvet ve kudret ve ni'met ile te'vîl etmişler ve Allahü teâlânın kelâmı, onların sözlerinin fâsid ve bozuk olduğunu gösteriyor. Zîrâ **yed** [el] kelimesi Kur'ân-ı kerîmde, tesnîye şeklinde, ya'nî iki el olarak bildirilmekdedir ve Sad sûresi 75.ci âyetinde meâlen, **(Allah: "Ey iblîs, iki elimle yaratdığıma secde etmekden seni men' eden nedir? Böbürlendin mi,**

**yoksa yücelerden misin" dedi)** ve Mâide sûresi 64.ci âyetinde meâlen, **(Yehûdîler, Allahın eli bağlıdır (sıkıdır) dediler. Hay, dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve la'net olasılar! Hâyır, bilâkis, Allahın elleri açıkdır, dilediği gibi verir...)** buyurulmakdadır.[1]

Ammâ Allahü teâlâ için iki kuvvet, iki kudret sâhibi denmez. Eğer kuvvet ve kudreti kasd ederek söylense, yine doğru olmaz. Çünki hiç şübhe yokdur ki, **(Ey iblîs, iki elimle yaratdığıma secde etmekden, seni men' eden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin)** meâlindeki [Sad sûresi, 75.ci] âyet-i kerîmesinde Âdem aleyhisselâma âid husûsî bir fazîlet var idi ki, bu şeref, Ona secde ile emr olunan meleklerde yok idi. Yok, eğer, "Ey iblîs, kuvvet ve kudretimle yaratdığım bir kimseye secde etmekden seni hangi şey men' etdi" buyurulsaydı, Âdem aleyhisselâmın bir başkası üzerine fazîleti olmaz ve o zemân iblîs, "Beni de kuvvet ve kudretin ile yaratmışsın" diyebilirdi. Böylece bütün canlılar, cansızlar ve bitkiler, bu fazîletde Âdem aleyhisselâmla eşit olurlardı.

**Yed** [el] kelimesini, ni'met ile de te'vîl etmek [yorumlamak] doğru değildir. Zîrâ Allahü teâlânın ni'metleri sayılamıyacak kadar çokdur. O hâlde bunlara iki tâne demek, bir ma'nâ ifâde etmez. Şunu da söyliyelim ki, ni'met mahlûkdur. Mahlûkun mahlûku yaratması ne mümkin! Böyle hadîs-i şerîfler çokdur ve böyle te'vîllerin yapılamıyacağını bildirmekdedirler. Kur'ân-ı kerîmdeki ve hadîs-i şerîflerdeki halka hitâbı, Arabların bildiği ve dillerinde kullandığı ma'nâya haml etmek lâzımdır. Arab usûlüne uymıyan te'vîlleri kullanmağa i'tibâr olunmaz. Biz nerede te'vîli beğenmediysek, ya o te'vîli, Kur'ân-ı kerîmin geldiği ve hadîs-i şerîfin bize ulaşdığı dile tam uygun bulmadığımızdandır ki, onu red ediyoruz, yâ da lafzı [o

---

[1] İki elin zikri, Âdem aleyhisselâmın yaratılmasının Allahü teâlâya hasseten nisbet edilmesindendir. Ya'nî ben, onu, ana-baba ve başka vâsıtalar olmadan yaratdım demekdir.

Allahü teâlânın elleri açıkdır, ya'nî cömerdliği bol, keremi ziyâdedir, demekdir. **Yed** de sem', basar ve vech gibi Allahü teâlânın zâtî sıfatlarındandır. Ona inanmak ve nasıl olduğunu araşdırmamakdan başka çıkış yolumuz yokdur. Nasıl olduğuna müdâhale edip, konuşmak haddi aşmak olur. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

O hâlde, Allahü teâlâ Peygamberlerinin dili ile bildirdiği kendi sıfatlarını, bildirildiği şekilde al, ve sakın te'vîle kalkışma! Onun sıfatlarının her biri Sem' [işitme], Basar [görme], Kelâm [söyleme] ve diğer sıfatlar gibi, Hak teâlânın kendi zâtında bulunduğunu bildirdiği, zâtına lâyık ve münâsib sıfatlardır. Bunun gibi müteşâbih âyet ve hadîslerde bildirilmiş olan, yed [el], vech [yüz], ayn [göz], Cenb [yan], Kadem [ayak], Yemîn [sağ], İsba' [parmak], İstivâ ber arş [Arşın üzerinde karar kılmak], Meci' [gelme], Nüzûl [inme] gibi sözler ve kelimeler hakkında Selef-i Sâlihînin mezhebi, ya'nî usûl ve yolu odur ki, **yed**i [eli] kudret, **Vech**i zât, **ayn**ı basar, **istivâ**yı istilâ... ile te'vîl etmemeli, Âl-i İmrân sûresi 7.ci âyetinde meâlen bildirildiği gibi, **(Allahü teâlânın bu zâtı, sıfatlarının zât-i pâkine lâyık ve münâsib olduklarına îmân etdim)** demelidir. **(Akâid-i Hüseynî)**

sözü] bir kaç ma'nâya geldiğini görüp, murâd-ı ilâhînin, bunlardan hangisi olduğu anlaşılamadığından, te'vîl etmemeli diyoruz. **İstivâ, nüzûl** ve benzerleri bu kısmdan olup, zâhirini kabûl etmeli, bâtınına, iç ma'nâsına geçmemelidir. Nasıl olduğu ile uğraşmamalıdır. Çünki Allahü teâlâ ve sıfatları için nasıl diye sorulmaz. Konuşmada te'vîle ihtiyâc düşerse, te'vîl edilmesi lâzım gelirse, biz te'vîli inkâr etmeyiz. Ammâ bildiğimiz zâhirini, ya'nî görünüş ma'nâsını huccet ve delîlsiz bırakmağı câiz görmeyiz. Bize bu husûsda şu kadarı yeter ki, nasıllığı ile uğraşmayız ve Allahü teâlâ hakkında, nasıldır, ne gibidir süâlleriyle ve cevâbları ile uğraşmayı Âl-i İmrân sûresi 7.ci âyetindeki, **(Kalblerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vîl etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki Onun te'vîlini ancak Allah bilir. İlmde yüksek pâyeye erişenler ise, Ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. Bu inceliği ancak akl-ı selîm sâhibleri düşünüp anlar)** beyânı kısmından sayarız. Ba'zıları **"ver-râsihûne"** kelimesinin başındaki **vav** harfini bağlaç kabûl etmişlerdir ki, bu takdîrde ma'nâ şöyle olmakdadır: **(Hâlbuki Onun te'vîlini ancak Allah ve ilmde yüksek pâyeye erişenler bilir.)**

Bir diğer kısm dahâ vardır ki, onlar gerçekde sıfat kısmından değillerdir. Lâkin sıfat yapısına benziyen bir takım lafzlarla sıfat ma'nâlarından bir ma'nâya gelir ve arab dilinde, onun ma'nâsı açık olur. Bu kısm te'vîl olunabilir. Eğer buna görünüş ma'nâsı verilirse, fesada ve yoldan çıkmağa sebeb olur. Meâl-i şerîfi **(Allaha karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun)** olan Zümer sûresi 56.cı âyet-i kerîmesini böyle ma'nâlandırmakda hiçbir âlim duraklamaz. Hadîs-i şerîfde, **(Hacer-ül esved yeryüzünde Allahın** [sağ] **elidir** [eliyledir]**)** buyuruldu. Buna görünüş ma'nâsı vermek ilhad [dinden çıkmak] olur. **(Yemen tarafından Rahmânın nefesini buluyorum)** hadîs-i şerîfine de görünüş ma'nâsı verilirse, çok bozuk bir şey ortaya çıkar. **(Bana yürüyerek gelene, ben seyirterek giderim)** hadîs-i kudsîsine görünüş ma'nâsı vermek, teşbîh [mahlûklara benzetme] olur. Ama bunun ma'nâsı açıkdır. Allahü teâlâ kullarına ihsân ve kerem sıfatları ile tecellî etmek istedi de, onların anlıyabileceği bir tarzda, Peygamberin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" dili ile onlara haber verdi ki: **(Kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim.)** Buradan, maksadın, sen hangi amelle bana yaklaşırsan, ben sana o yapdığının kat kat sevâbını veririm, olduğu anlaşılmış oldu. Bu husûsda çok müşkil ve te'vîli çok zor hadîsler vardır. Te'vîlleri zarûrî olmakla berâber, o te'vîl için uygun söz bulmak [o ma'nâyı ifâde edecek kelime bulmak] imkânsız olduğundan, istiyerek onun te'vîline girmek harâmdır. Meâl-i şerîfi, **(Hakkında bilgin bulunmıyan şeyin ardına düşme)** olan İsrâ sûresi 36.cı âyeti buna bir örnekdir.

Hak yolda olanların, Allahü teâlânın sıfatları, müşkillerin ve müteşâbihlerin beyânı, açıklanması hakkında mezhebi, görüşü ve yolu budur.

## Yedinci Fasl

### ALLAHÜ TEÂLÂNIN KELÂMI MAHLÛK DEĞİLDİR VE KUR'ÂN-I KERÎM KELÂMULLAHDIR

Bundan önce demişdik ki, Allahü teâlânın ismleri ve sıfatları **Kitâb**dan, ya'nî **Kur'ân-ı kerîm**den ve **Sünnet**den, ya'nî **hadîs-i şerîfler**den öğrenilir. Bu iki temel ve esâsdan açıkça anlaşılıyor ki, Allahü teâlâ **Mütekellim**dir [söyleyicidir]. Onun kelâmı vardır. Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebine göre, Hak teâlâ dâimâ söyleyicidir. Söyleyici olmadığı bir an yokdur. Eğer bütün insanlar bir nefesde, Onu çağırsalar, Ona yalvarsalar, hepsine cevâb verir, herkesin dediğini işitir, hepsini görür ve bu bahs etdiğimiz şeylerin olması esnâsında hiçbiri, hiçbir şekilde Onu diğerinden meşgûl etmez ve engellemez.

**Kelâm**, Hak teâlânın zâtî [subûtî] sıfatlarındandır. Zîrâ kelâmı kaldırırsak, zıddı lâzım gelir. O ise konuşmamak, söylememekdir. O ise, ayb ve noksanlıkdır. Hâlbuki Allahü teâlânın bütün sıfatları kemâlde olup, zıtlarından temâmen münezzehdir.

**Kelâm**ın Allahü teâlânın sıfatı olduğu anlaşılınca, bundan muhdes [sonradan olma] olmadığı da anlaşılmış oldu. Çünki kadîm muhdesle sıfatlandırılmaz. Bunun açıklaması geçmiş fasllarda anlatılmışdı.[1]

Bid'at sâhiblerinden bir kısmının i'tikâdı şöyledir ki, Allahü teâlâ mütekellimdir demek, kelâmın hâlıkıdır, fâili değildir ma'nâsındadır dediler. Bu hem câhillik, hem de inâdla söylenmiş bir sözdür. Onların bu sözünden, mütekellim o kimse oluyor ki, Allahü teâlâ onda kelâmı yaratmış, ammâ, o zâta, onu hareket etdirecek kadar hareket vermemiş ma'nâsı çıkıyor. Oysa mahlûkun sıfatı hâlıka nisbet edilemez. Hâlbuki, Allahü teâlâ Peygamberlere gönderdiği bütün kitâblarda kelâmı kendine izâfe etmiş ve kelâmın kendi zâtının husûsî sıfatı olduğunu bildirmişdir. Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **(Biz bir şeyi dilediğimiz zemân, ona ol deriz, o da hemen olur)** [Nahl sûresi, 40.cı âyeti] buyuruyor. Yaratılan bir şey, Allahü teâlânın emri ile yaratılmış olunca, Allahü teâlânın emri [sözü, kelâmı] mahlûk olsaydı, o sözün [kelâmın] bir başka söze ihtiyâcı olur ki, yaratılmış olsun. İkinci, üçüncü ve sonsuza kadar, söz devâm eder. Bu ise fâsiddir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Onlar bu âyeti te'vîl edip, "Bu âyetden murâd, O istediğini yapar demekdir, **ol** sözünün gerçek ma'nâsı değildir" dediler. Ammâ bu sözleri nassa, ya'nî Kur'ân-ı kerîmin açık âyetlerine uymamakdadır. Çünki, Allahü te-

---

[1] Bunun gibi, Hak teâlânın **Kelâm** sıfatını, kendinden başkasında da bu sıfatı yaratır ma'nâsına yorumlamayın. Zîrâ Allahü teâlâ zâtını sizden örtdüğü gibi, Onun hakîkatinin künhünü anlıyabilmeniz mümkin değildir. İhâtasını da böyle anlıyamazsınız. İşte zâtını anlamak mümkin olmadığı gibi, sıfatlarının hakîkatinin künhünü idrâk etmek de mümkin değildir. **(Akâid-i Hüseynî)**

âlâ, “Ol deriz ve olur” buyurmakdadır. **Ve olur** ifâdesi gösteriyor ki, **ol** demeden önce, o şey yok idi. Bu bid’at sâhiblerinin usûlüne göre Allahü teâlânın kelâmını Mûsâ aleyhisselâmın işitmesi ile, yehûdîlerin işitmesi arasında fazîlet bakımından bir fark yokdur. Hattâ yehûdîlerin işitmesindeki fazîletin çokluğu, Mûsâ aleyhisselâmınkinden dahâ ziyâdedir. Çünki onlar diyorlar ki, Allahü teâlâ kelâmı ağaçda yaratdı, sonra Mûsâ aleyhisselâm ağaçdan işitdi ve yehûdîler Mûsâ aleyhisselâmdan duydular. Şübhesiz ki, Mûsâ aleyhisselâm gibi büyük bir Peygamberden işitmek, ağaçdan işitmekden üstündür. Onlar, kelâm, meleklere ilhâm edip, meleklerin Peygamberlere söylediğidir diyorlar. Meleğin ilhâmdan kendinde bulduğu kelâma lâyık olsaydı, Allahü teâlânın, kullarının kalbine koyduğu her ma’rifet, Hak teâlânın kelâmı olurdu. Onların mezhebine göre, insanların sözü, onların yapdığıdır, yoksa Allah yaratmıyor. Onların sapık, çirkin i’tikâdlarından bu kadar bildirmekle yetinelim. Yoksa mezheblerinin bâtıl olduğuna Allahü teâlânın kelâmı ve Resûlünün “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” kıymetli sözleri kâfîdir. Nitekim Allahü teâlâ [çeşidli âyet-i kerîmelerde şöyle] buyurur: **(Îmân eden ve iyi işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan Cennetlere koyacağız. Allah (bu söylenenleri) hak bir söz olarak va’d etdi. Söz verme ve onu tutma bakımından, kim Allahdan dahâ doğru olabilir)** [Nisâ sûresi, 122.ci âyeti]. **(Kendinden başka ilâh olmıyan Allah, elbette kıyâmet günü toplıyacakdır; bunda aslâ şübhe yokdur. Söz bakımından Allahdan dahâ doğru kim vardır?)** [Nisâ sûresi, 87.ci âyeti]. **(Allahü teâlâ, ey Meryem oğlu Îsâ! İnsanlara “Beni ve anamı iki tanrı bilin” dedin mi? buyurduğu zemân, o, Hâşâ! Seni tenzîh ederim! Hakkım olmıyan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim, şübhesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin; hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri bilen yalnız sensin)** [Mâide sûresi, 116.cı âyeti]. **(Allah size gerçeği söyler ve doğru yola O erişdirir)** [Ahzâb sûresi, 4.cü âyeti]. **(Bir kısm Peygamberleri sana dahâ önce anlatdık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Mûsâ ile gerçekden konuşdu)** [Nisâ sûresi, 164.cü âyeti]. **(Şimdi (ey mü’minler), onların size inanacaklarını mı sanıyorsunuz? Oysa ki, onlardan bir zümre, Allahın kelâmını işitirler de, iyice anladıkdan sonra bile onu tahrîf ederlerdi)** [Bekara sûresi, 75.ci âyeti].

Sözü ve kelâmı arab dilinde kullanılan birçok şekılde kendine izâfe edince, bunların görünüş ma’nâlarını bırakıp, hakîkatden mecâza çevirmeğe kalkışmakda hiç kimsenin hiçbir özrü kalmaz. Bu yeterli bir delîldir. Ammâ onların, anlatdığımız cinsden, şübhe uyandırıcı çok sözleri vardır. Âlimler kitâblarında hepsine ayrı ayrı cevâblar yazmışlardır. Biz ise, bu kısa kitâbımızda bu kadarla yetindik.

Allahü teâlânın **mütekellim** olduğu, kelâmın Onun sıfatlarından biri bulunduğu ve sıfatlarının zâtı gibi kadîm olduğu anlaşılınca, Kur’ân-ı ke-

rîmin gerçekden Allah kelâmı olduğunu bilmek lâzım gelir. Bunun da delîli odur ki, Allahü teâlâ ona kendi kelâmı diyor ve Tevbe sûresi 6.cı âyetinde meâlen, **(Ey Habîbim, eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allahın kelâmını duyup dinleyinceye kadar, ona aman ver...)** buyuruyor. Kur'ân-ı kerîmin, Allah kelâmı olduğunda icmâ'-i ümmet vardır.

Kelâmın Allahü teâlânın sıfatı olduğu bilinmiş oldu. Allahü teâlâ ise, bütün sıfatları ile kadîmdir. Resûl-i Ekrem "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", Hasen ve Hüseyne "radıyallahü anhümâ", **(Sizi Allahü teâlânın kelimâtına ısmarlarım,** [Allahü teâlânın kelâmına sığındırırım]**)** derdi. Allahın Resûlü "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" için, bir mahlûku bir mahlûka sığındırmak doğru olmaz. Allahü teâlânın kelimelerine **Tâmme** buyurdu. Ya'nî Allahü teâlânın kelimelerinde hiç noksanlık yokdur. Yaratılmış ise noksanlık damgasından kurtulamaz.[1]

Abdüllah bin Abbâs "radıyallahü anhümâ", meâl-i şerîfi, **(Korunsunlar diye, pürüzsüz arabî bir Kur'ân gönderdik)** olan, Zümer sûresi 28.ci âyeti ile bu ma'nâya işâret edip, "Her mahlûkda, bir pürüz, bir eğrilik, muhakkak vardır" buyurdu. Ya'nî Kur'ân-ı kerîmde hiç pürüz olmamakla, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmadığı bildirilmiş oldu.

İbni Abbâs "radıyallahü anhümâ" Kâ'benin yanında bir kimsenin, "Ey Kur'ânın rabbi!" dediğini duyunca, ona, "Sus, Kur'ânın rabbi deme ki, Kur'âna merbûb [terbiye olunmuş, yetişdirilmiş] demiş olursun. Hâlbuki merbûb olan, mahlûk olmuş olur. Bunu bildirmemizin sebebi, dahâ ilk asrda Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmadığının tasrîh edilmiş olduğunun bilinmesi içindir. Fekat kendi aralarında bu konunun çok konuşulmaması ve bu husûsda yeterli ve tam haberlerin gelmemesinin sebebi, onların zemânında bunu herkesin bilip kabûl etmesidir. Bu husûsda onların nasıl bir şübhesi olurdu ki, Peygamber "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" onlara, **(Al-**

---

[1] Muhaddis **Emîr Cemâleddîn, (Fevâid)** kitâbında yazar: "Kur'ân-ı kerîmle hadîs-i kudsî arasındaki fark şudur ki, Kur'ân-ı kerîm mu'cizedir. Hadîs-i kudsî ise öyle değildir. Nemâz Kur'ân-ı kerîm ile sâbit olmuşdur. Kur'ân-ı kerîmi inkâr eden kâfir olur. Hadîs-i kudsî böyle değildir. Kur'ân-ı kerîm için, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" ile Allahü teâlâ arasında Cebrâîl aleyhisselâmın vâsıta olması lâzımdır. Hadîs-i kudsî böyle değildir. Kur'ân-ı kerîmin lafzının, Allahü teâlâdan gelmiş olması lâzımdır. Hadîs-i kudsî böyle değildir. Onun sözleri Resûlullahdan olabilir. Kur'ân-ı kerîme abdestsiz dokunulmaz. Hadîs-i kudsîye abdestsiz dokunulur."

**(Şerh-i Akâid)**de yazıyor: Kur'ân-ı kerîm, mushaflarda yazılı, kalblerde mahfûz, dillerde okunan ve kulakla dinlenendir. Fekat bunlara hulûl etmiş değildir. Kelâmullah sözü, kadîm olan kelâm-ı nefsîyi ve mü'ciz olup, hâdis [sonradan olma] kelâm-ı lafzıyı içine almakdadır. Çünki ikisine de Kelâmullah değildir denmez. Allahü teâlânın kelâm-ı nefsîsi demek, Onun sıfatı demekdir. Kelâm-ı lafzîsi demek, Onun mahlûku demekdir. Mahlûkun te'lîflerinden, yazmasından değildir. Bu bakımdan mu'cizedir. **(Fetâvâ-yı birehne)**

**lahü teâlâ buyuruyor ki, ey Habîbim, kullarıma de ki, eğer insanlar ve cinler bir araya gelse, Kur'ânın bir benzerini getirmek [söylemek] isteseler, getiremezler. Sırtlarını birbirine dayayıp, birbirlerini kuvvetlendirseler de)** buyurmuşdur. Eğer Kur'ân-ı kerîm mahlûk olsaydı, insanların ve cinlerin getirdikleri, her bakımdan Kur'ân-ı kerîm gibi olmasaydı da, mahlûk olma bakımından onun gibi olurdu. Duymuşsunuz ki, Allahü teâlâ o kimseyi ayblamak için, Müddessir sûresi 25.ci âyetinde meâlen, **(Bu insan sözünden başka bir şey değildir)** dediğini bildirmekdedir.[1]

Selef-i sâlihîn âlimleri, Eshâb-ı kirâmdan "aleyhimürrıdvân" sonra sözbirliği ile bildirdiler ki, Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir. Dillerimizde okunur, mushaflarımızda yazılır, gönüllerimizde, zihnlerimizde ezbere bulundurulur. Okunan Kur'ân-ı kerîmdir; okumak ise, okuyanın sıfatıdır. Yazılan Kur'ân-ı kerîmdir; yazmak ise yazanın sıfatıdır. Ezberlenen Kur'ân-ı kerîmdir; ezberlemek ise, ezberliyenin sıfatıdır. Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmama mes'elesinde, selef ve halef [önceki ve sonraki] âlimlerinin mezhebi [tutdukları yol] budur. Onların sözüne uymamak, bildirdikleri hudûdu aşmak bid'atdir, Ehl-i sünnetden ayrılmakdır. Dalâletden, sapıklıkdan koruyan, ancak Allahü teâlâdır.

## Sekizinci Fasl

## ALLAHÜ TEÂLÂYI [Âhıretde] GÖRMEK

Hak yolda olanların mezhebine göre Allahü teâlâ görülebilir. Ammâ nasıl görüldüğü anlatılamaz ve anlatılması da câiz değildir. Allahü teâlânın zât ve sıfatları hakkında, nasıldırlar diye konuşulmaması lâzımdır, husûsunda, bundan önce epey açıklamada bulunmuşduk. Hiçbir temiz i'tikâd bunda şübhede olmamalıdır.[2] Eğer bu ümîd olmasaydı, gönül sâ-

---

[1] Rivâyete göre, Velîd bin Mugîrenin, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" okuduğu Kur'ânı dinleyince, çok etkilendiğini öğrenen Kureyş müşrikleri, "Eyvâh! Velîd dîninden dönmüş; artık ona bakarak bütün Kureyş dîninden dönecekdir" dediler. Bunun üzerine, yeğeni Ebû Cehl, Velîde gidip, kibrine yediremiyeceği sözlerle onu iknâ etdi. Sonra birlikde müşriklerin yanına geldiler. Velîd onlara, Muhammede, mecnûn, kâhin, şâir ve yalancı lakâbları ile hitâb etmenin tutarlı olmıyacağını anlatdı. Nihâyet uzun zemân düşündükden sonra: "Olsa olsa bir sihrbâzdır. Görmüyor musunuz? Kişiyi âilesinden, evlâdından, kölesinden ayırıyor" dedi. Müşrikler bu sözleri çok beğendiler ve Resûlullaha **sihrbâz** diye hitâb etmeğe başladılar. Bu, Resûlullâha çok dokundu.

[2] **(Tahkîkat)**da yazıyor: Avâm, ya'nî sıradan insanlardan Cennete gidenler, Allahü teâlâyı, oradan, Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" dünyâda gördükleri gibi görürler. Peygamberler âhıretde Allahü teâlâyı, Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" dünyâda gördükleri gibi görürler. Demek ki, âhıretde görmek, Peygamberlerle bizim Peygamberimize aynı olmamakdadır. Nerede kaldı ki, başkalarının görmesi Onunla berâber olsun! **(Bahr-ül meânî)** kitâbında ve **(İrfetullah)**da diyor ki: Bütün peygamberler ve velîler, yarın kıyâmetde, Allahü teâlâyı Muhammedî perdesinde, Muhammed "sallallahü aleyhi ve sellem" ise, perdesiz görecekdir. **(Nûr-ül ebsâr)**

hibleri ibâdetin lezzetini nereden bulurlardı. Yâhud gönüllerinde öbür dünyâda Rabbini görme zevki bulunur muydu.[1]

---

[1] **(Nûr-ül ebsâr)**da, rü'yet [Hak teâlâyı âhıretde görmek] kısmında, bir başka ibâre ile yazıyor ki, Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin "kuddise sirruh" **(Tahkîkat)** adlı eserinde deniliyor ki: Peygamberlerin kıyâmetde göreceklerini, bizim Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" burada görüyordu. Yine yazıyor ki, evliyânın âhıretde göreceklerini, Peygamberler burada, ya'nî dünyâda iken görüyorlardı. Mü'minlerin avâmının âhıretde göreceklerini evliyâ burada görüyordu. Yine buyuruyor ki, herkesin âhıretde Rabbini görmesi, ma'rifetine göre olacakdır. **(Nûr-ul ebsâr)**

Fârisî, **(Akâid-i hâfıziyye)** kitâbının **ONDÖRDÜNCÜ FASLI**: Âhıretde mü'minlerin Cennete girdikden sonra, Allahü teâlâyı baş gözü ile görmeleri aklen câiz, şer'an vâcibdir. İşte Allahü teâlâ, âhıretde, şübhesiz, herhangi bir tarafda olmadan, zâtından bakana şuâ gelmeksizin, bakanla Hak teâlâ arasında belirli bir mesâfe bulunmaksızın ve benzeri görmeye âid şartlar olmaksızın, görülecekdir. Mu'tezîle, râfizîlerin [şi'ânın] Zeydiyye fırkası, felsefeciler ve hâricîler, Allahü teâlâyı görmek aklen muhaldir; zîrâ görmek için, görülmek istenenin, bakanın önünde bulunması, arada belli bir mesâfenin olması, ya'nî çok uzak ve çok yakın olmaması, görünenden çıkan ışınların görenin gözüne ulaşması lâzımdır. Bütün bunlar Allahü teâlâ için söylenemiyeceğinden, rü'yet de olmaz dediler. Mu'tezîlenin çoğu, Hak teâlânın kendi zâtını gördüğünü ve bildiğini i'tirâf etmekde, lâkin görülemez demekdedirler. Yine onlardan bir takımı vardır ki, Allahü teâlânın görmesini ve görülmesini inkâr ederler. Bizim bu konudaki delîlimiz şudur ki, Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâdan Onu görmek isteyip, **(Yâ Rabbî, bana kendini göster, seni göreyim)** dedi [A'râf sûresi, 143.cü âyeti]. Sakın, o büyük Peygamberin istediği şeyin imkânsız olduğu düşünülmesin! Ona göre bu mümkin idi ki, bunu istedi. Bunu istemesi gösteriyor ki, Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlânın görünmesinin mümkin olduğuna inanmışdı. O hâlde rü'yete imkânsız diyen, Mûsâ aleyhisselâma kesin olarak câhil, bilgisiz, Rabbini bilmez, ma'rifetden habersiz demiş olur. Bu ise küfrdür. Bu yüzdendir ki, Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma, böyle bir istekde bulunduğu için, kızmadı, sitem etmedi. Hattâ onun istediğini, kendi rü'yetinin mümkin olabileceği bir şarta bağladı. O şart da, Hakkın rü'yet ve tecellîsine mazhar olan dağın, tecellî esnâsında yerinde durabilmesi idi. Şart ise, mümkin olabilecek olana bağlanır. Mümkin olmıyan şarta bağlamak olmaz. Hak teâlânın **Len terânî [Sen beni aslâ göremezsin]** kelâmı, dünyâda rü'yetin olmıyacağını göstermekde olup, rü'yetin câiz olmadığını göstermiyor. Zîrâ Allahü teâlâyı görmek hiç mümkin olmasaydı, o zemân, **"Ben görülmem"** yâhud, **"Beni görmek olmaz"** buyururdu.

Meselâ bir kimsenin cebinde taş olsa ve bir başkası bunu ekmek zannedip, "Çıkar o ekmeği ver de yiyelim" dese, düzgün cevâb, "Bu yinmez" şeklinde olur. Ammâ cebinde ekmek olur da, biri onu isterse, o zemân, "Sen onu yiyemiyeceksin" diye cevâb verilir. Ayrıca şunu da ekliyelim ki, gaybî [bilinmiyen] bir işte Peygambere şübhenin açılması mümkindir. O zemân rü'yetin cevâzına inandığı için onu istemiş olmasına yorumlanır. Cevâzı, ya'nî görülebilmeği, dünyâda görülür şeklinde anlamış olur. İşte o zemân cevâbda bulunan, **aslâ göremezsin** ifâdesi süâle karşı alınmış olana âid olur. Hâlbuki Onun istemesi dünyâda idi. O hâlde, **aslâ göremezsin** sözü de, dünyâya âid olmuş olur. Çünki cevâb, hitâba göredir.

Allahü teâlânın, dağa tecellî edeceğini bildirmesinde, dağa hayât ve görme vereceği ve bu şekilde rabbini göreceği anlaşılmakdadır. Nitekim Allahü teâlâ **Kıyâmet** sûresi 22. ve 23.cü âyetlerinde meâlen, **(Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldıyacakdır. Rablerine bakacaklardır [Onu görecekler-dir])** buyuruyor. Yüzün bakmasını gösteren ve o hâli ile [Rabbine bakan] bildirilen bir görme, baş gözü ile olan görmeden başkası için kullanılmaz. Bu âyet-i kerîmedeki nazarı [bakmağı, görmeği], intizâra yorumlamak bâtıldır. **(Gözler onu göremez)** [En'âm: 103] âyet-i kerîmesinin, rü'yeti inkâr edenlerin iddi'âları ile hiç alâkası yokdur. Çünki **ebsâr** kelimesi çoğul olup, genellik ifâde ediyor. Bu ifâdeyi olumsuz kılmak, umûmu [genelliği] olumsuz kılmak olup, olumsuzluğu genelleşdirmez. Bu âyetdeki olumsuzluk, idrâkın olumsuzluğu, ya'nî anlıyamaz demekdir. Göremez demek değildir. İdrâk ve rü'yet, ya'nî anlamak ve görmek, müteratif [eş anlamlı] kelimeler değildir. Çünki idrâk, görülenin yanlarına, hudûduna vâkıf olmak demekdir. Hudûdu ve ciheti bulunmıyan bir zâtın idrâki de imkânsız olur. Bunun için, rü'yetle alâkalı idrâk, ilmin ihâtası kadar olur. Bir şeyin yanları vukûfun gereği olan ihâtasızlık, ilmsizlik, ya'nî o şeyi bilmemek ma'nâsına gelmez. Bunun gibi idrâksızlık [anlıyamamak] demek, görmemezlik demek değildir. Bununla berâber görülmesi mümkin olmıyan zâtı anlıyamamak temeddüh [övgü] de olmaz. Zîrâ görünemiyen, anlaşılamaz da. Temeddüh, rü'yet mümkin olduğu hâlde, hâlâ idrâkın bulunamamasıdır. Çünki, rü'yet olduğu hâlde anlıyamamak, görülmekde olanın hudûdlu ve sınırlı olmak noksanlığından yüksek olduğunu göstermekdedir. Öyle düşünenler, bu âyet-i kerîmeye dikkatli baksalardı ve huccet ve delîl yerlerini anlasalardı, biraz dahâ ileri gitmeyi büyük ni'met sayarlardı.

Allahü teâlâyı görmek için söyledikleri, görülecek şeyin insanın karşısında olması ve diğer görme şartları, Allahü teâlâ için söylenemez. Bizim için sebeb ve şartlar şâhide ve gâibe [görünene ve görünmiyene] tebdîl olmaz. Onların mezhebinde bu tebeddül [değişme] elbette gerekiyor. Buradan anlaşıldı ki, bildirilen sebeb ve şartlar, rü'yet sıfatlarından olup, rü'yet için muhakkak lâzım gelen maddeler değillerdir. O hâlde, onların şâhidden gâibe geçme şartı da yokdur.

Rü'yet [görmek] demek, göz ile bir şeyin hakîkatine varmak, ya'nî duygu organlarından biri olan göz ile o şeyi algılamak demekdir. O hâlde görülen şey bir tarafda ise, o yanda görürler. Başka tarafda ise, yine bulunduğu tarafda görülür. İlm de bunun gibi olup, bir şeyi olduğu gibi bilmek demekdir. Bu îzâhdan anlaşılmış oldu ki, rü'yetin mutlak illeti, ya'nî görmenin kaydsız şartsız sebebi, bir şeyin varlığıdır. Çünki rü'yet, cism, cevher ve araza [sıfatlara] bağlıdır. Müşterek hükm, müşterek sebebin îcâbıdır. Müşterek illet [ortak sebeb], yâ vücûddur, yâ hudûsdur, ya'nî yâ hep var olmak, yâhud sonradan var olmakdır. Sonradan var olmanın sebeb olmaklığının bir i'tibârı, kıymeti yokdur. Çünki o, lâhık vücûddan ve sâbık ademden ibâretdir. Ya'nî önce yok idi, sonradan var edildi. Ademin [yokluğun], bir şeye sebeb olmağa salâhiyyeti [yetkisi, hakkı] yokdur. Bir sebebin bir kısmı bile olamaz. O hâlde geriye sâdece vücûd kaldı. Mevcûdâtdan ba'zılarının bizim tarafımızdan görülmemelerinin sebebi, Hak teâlânın, bizim onları görmememizi âdet-i ilâhîsi kılmasıdır. Onları görmenin mümkin olmaması sebebiyle değildir. Bununla berâber, vücûd, görebilme sebebi olup, ille de görme sebebi değildir. Vücûd, şâhidden gâibe [görenden görülmiyene] geçişlidir. Buradan anlaşılmış oldu ki, Allahü teâlâ görülebilir. Bu husûsda en sağlam söz, Ebû Mansûr Mâtürîdî hazretlerinin, rü'yetin isbâtında, sâdece naklî [dînî] delîlle-

Rü'yeti, ya'nî âhıretde Allahü teâlâyı görmeği inkâr edenlere ne kadar şaşılır! Hâlbuki bu husûsda vârid olan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler, inkâr edilemiyecek kadar açıkdır. Böyleleri dünyâda duygu ile bulduklarını ve düşünce ile vardıklarını, Allahü teâlânın ve Peygamberinin sözünden üstün tutmuşlar ve duygularla ve aklla ulaşılamıyan, bilinemiyen gaybî şeyleri, kendi duyguları ve aklları ile anlıyacakları şeylere benzetmişler, böylece netîcesiz birkaç şübhenin te'sîri altında kalıp, "Görülebilen şeyler cism olup renkleri vardır. Böyle değilse görülmezler" demişlerdir. Kendilerine, bu iddi'ânın delîli nedir? dense, "Görülebilenleri hep bu sıfat üzere bulduk. Bulduklarımızla ve gördüklerimizle görmediklerimize hükm ederiz" diye cevâb verirler. Kelâm âlimleri onlara şöyle cevâb verirler. Bakanı, göreni cism gibi renkli bulduk diyelim. O zemân, bu illetle hükm edip, Allahü teâlâ görücü değildir diye hükm edersek bir mahzûru olmaz. Hâlbuki Allahü teâlânın [her şeyi] görücü olduğunda müslimânlar arasında hiçbir ayrılık yokdur. Nitekim Hak teâlâ Alak sûresinin 14.cü âyetinde meâlen, **(Bu adam,** -Ebû Cehl- **yapdıklarını Allahü teâlânın gördüğünü bilmez mi?)** buyuruyor. Sözleri bu şekilde kendilerine çevrilirse, bu bakımdan onların huccetleri, delîlleri kalmaz.

Kul rabbine bakar dersek, o zemân mukâbele [karşı karşıya durmak] söz konusu olur, sözlerine cevâb olarak deriz ki, siz, Allahü teâlâ, nâzır ve görücüdür demiyor musunuz? O sözden ne lâzım geliyorsa, bu sözden de o lâzım gelir. Önde olmaksızın nâzır olduğuna göre, önde bulun-

---

re yapışmakdır. Aklî delîller ortaya koymak, rü'yet yokdur diyenlerin şübhelerini gidermek içindir, sözüdür.

Allahü teâlâ görülseydi, muhakkak görünenlere benzerdi sözlerinin bir dayanağı yokdur. Çünki birbirine zıd olan şeyleri görmede, benzetme söz konusu olur.

Allahü teâlâyı rü'yâda görmek husûsunda, âlimler ayrı ayrı söylemişlerdir. Bir kısmı imkânsızdır, dedi. Bizim, yolunda olduklarımızdan ba'zıları, Selefden anlatılanlara uyarak mümkindir demişdir. Çünki yok olan görülmez ve yokun şey olacak vasfları yokdur. Mukni'iyye [İbni Mukna'ın izinde gidenler olup, önceleri Peygamberlik da'vâsında bulunan ve sonra ülûhiyyet da'vâsına kalkışan Ebû Müslimin eshâbındandır] demişlerdir ki, "Âlem, vücûdünden evvel, Hak teâlânın görüntüsüdür". Kelâm âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, varlığı mümkin olmıyan yokluk, Allahü teâlânın rü'yeti ile alâkalı olamaz.

İmâm Ahmed bin Hanbelden "rahmetullahi aleyh" anlatılır. Buyurdu ki, Rabbimi bin def'a rü'yada gördüm. Bir def'a, "Yâ Rabbi, sana kavuşduracak hangi vâsıtaya baş vurayım, hep seninle huzûru sağlıyacak hangi vesîleye tutunayım" diye arz etdim. Rabbim buyurdu ki, Kur'ân-ı kerîm okumakla. Yâ Rabbî, ma'nâsını anlıyarak mı okuyalım, yoksa anlamadan da okusak olur mu? diye arz etdim. "İster anlıyarak, ister anlamıyarak olsun; yeter ki oku!" buyurdu. İmâm-ı A'zamdan "radıyallahü anh" bildirilir. "Allahü teâlâyı yüz defa rü'yâmda gördüm" buyurdu.

madan da manzûrun ileyh [bakılan] olur.

Şübhelerinden biri de; diyorlar ki, eğer görülürse, o zemân yaratana dokunmak da mümkin olur. Allahü teâlâ onların böyle kıyâs ve benzetmelerinden çok yüksekdir. Bu kıyâsı, benzetmeyi de, yine müşâhede ile bulduklarından yapıyorlar. Cevâbında deriz ki, dokunma, koklama ve tatma, mahlûklara âid sıfatlar ve özelliklerdir. Bu sıfatları mahlûklardan başkası için kullanmak câiz olmaz. Görmek ise, sâdece mahlûk sıfatı değildir. Çünki Allahü teâlâ, kendisinin gördüğünü bildirmekde ve Tâhâ sûresi 46.cı âyetinde meâlen, **(Allah onlara dedi ki, korkmayın! Çünki ben sizinle berâberim; işitir ve görürüm)** buyurmakdadır. Bu da, görme ile koklama, tatma ve dokunma arasında açık bir fark olduğunu göstermekdedir. O hâlde sizin bu kıyâsınız yersizdir, bâtıldır. Allahü teâlânın bildiğimiz sıfatlarına dikkatle bakarsak, görürüz ki, Allahü teâlânın kendisi hakkında câiz olmıyan şeyleri, kulların da Onun hakkında söylemesi câiz değildir. O câiz ise, bu da câizdir. Allahü teâlâ Kâdirdir [gücü yeticidir] deriz, gücü kendi kendine yeticidir [makdûrdur] dememiz câiz değildir. Allahü teâlâ hakkında bunu söylemek câiz olmadığı gibi, kullar tarafından Allahü teâlâya da böyle söylemek câiz değildir. Eğer Allahü teâlâ âlimdir, zâtı Onun ma'lûmudur, desek, câizdir. Bu ifâdeyi insanlar için kullanıp, Allahü teâlâ kulların ma'lûmudur, ya'nî Allahü teâlâyı kullar bilir demek câizdir. Allahü teâlâ görücüdür ve Onun zâtı Onun mer'îsidir, ya'nî O kendini görür desek, cevâzına, müslimânlardan i'tirâz ve ihtilâf eden yokdur. O hâlde, Kendinin ve kullarının ma'lûmudur dememiz câiz olduğu gibi, O kendini ve kullar da Onu görür dememiz de câizdir. Görülmenin esâsı, görülecek şeyin mevcûd [var] olmasıdır. Var olanı görmek mümkindir. Çünki Allahü teâlâ, görmek isteyip bakanda, o şeyi, görmeyi yaratmakdadır. Zîrâ bakanın var olanı görmemesi, o varlığın görülemiyecek cinsden olmasından değil, bakana onu görme verilmediğinden, yâhud arada perde bulunduğundandır. O göze görme verilir veyâ perde kaldırılırsa, mevcûd [var olan o şey] elbette görünür.

Bu sözleri, Selef-i sâlihînin usûlü dışında, bu şeklde ifâde etmem ve dile almamın sebebi, öyle kimselerin şübhelerinin, kalbleri gibi karanlık olmasından, onların Kitâb ve Sünnetden yüz çevirmiş olduklarının ve şübhe karanlıklarında yürüdüklerinin ve onların peşinden gidenlerin sapıtdıklarının bilinmesidir. Bizim anlatdıklarımıza dikkat edip, bunlardan şaşmıyan, öyle sapıkların sözlerine aldanmaz ve onların şübhelerini, hep kararmış kalblerinden doğan sapıklıkdan bilir. Yoksa bizim bunları yazmamıza hâcet yokdu. Çünki i'tikâd husûsunda bizim sözümüz, Kitâb ve Sünneti esâs almakdır; kendi aklımızla ve hislerimizle konuşmak değildir.

Rü'yete [Allahü teâlânın âhıretde görüleceğine] inanmıyan, islâm dînine muhâlif birisi ise, onunla tevhîd ve peygamberlik hakkında konuşup, rü'yetden bahs etmemelidir. Yok, eğer ehl-i kıble ise, Kur'ân-ı kerîm ve sahîh hadîsler ona huccet ve delîldir. Resûl-i ekremi "sallallahü aleyhi ve

âlihi ve sellem" doğru olarak Peygamber bilen, Peygamberden sahîh olarak gelen veyâ getirilmiş olan her haberde, gizli kalan, bilinmiyen bir yer yok ise, onu zâhiri ve bâtını ile [dışıyla, içiyle] kabûl etmelidir. Akl ile nasıl olduğunu anlıyamasa da, Peygamberini aklına tercîh etmelidir. Böyle olmıyanın gaybe îmânı sahîh olmaz. Öyle olan kimse de, Peygamberinin izi üzere değil, kendi görüşü ve hevâsı üzere yürümüş olur.

Allahü teâlâ Kıyâmet sûresi 22. ve 23.cü âyetlerinde meâlen, **(Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldıyacakdır. Rablerine bakacaklardır (Onu göreceklerdir))** buyuruldu.[1] Arab dilinde bu âyetin bundan başka ma'nâsı yokdur. **Nazar**ın [bakmanın], i'tibâr, ya'nî ibret almak ma'nâsı vardır, ammâ burada bu ma'nâyı vermek mümkin değildir. Çünki öbür dünyâ, ibret almak yeri değildir. **Nazar**ın afv ve merhamet [acıma] ma'nâları da vardır, ammâ bu ma'nâ düşünülürse, o zemân kuldan Rabbine karşı kullanılamaz. Çünki afv ve merhamet, Allahü teâlâ tarafından kula olur, kuldan Allahü teâlâya değil. Bunun için bu ma'nâ da kasd edilmiş olamaz. İntizâr [beklemek, uzun zemân bakıp durmak, birinin gelmesini gözetmek] ma'nâsında olabilir, ammâ **ilâ** [e-a] hâli ile kullanıldığı için, intizâr [beklemek] ma'nâsı olmaz. Şunu da söyliyelim ki, intizârın, ağırlık, yük ma'nâsı da vardır. Çünki intizâr [beklemek] bir yükdür, bir sıkıntıdır, iyi olmıyan bir şeydir. Hâlbuki Allahü teâlâ bu âyeti müjde için, sevindirmek için bildirdi. O hâlde kulların çok memnûn, râhat murâdlarına kavuşmuş ve Cennetde yüzlerinin ışıl ışıl parıldıyacağını haber verdi. Cennet intizâr [bekleme] yeri değildir. İşte bu üç ma'nâdan hiçbiri câiz ve mümkin olmayınca, açıkca anlaşılmış oldu ki, nazar, rü'yet, ya'nî görmek ma'nâsındadır. Lügatda bu kelimenin bu dört ma'nâsından artık bir beşinci ma'nâsı yokdur. O iddi'â sâhibleri, bütün bu açıklamalar karşısında teslîm olmayıp, **"İlâ Rabbina** [rablerine], ya'nî Rablerinin sevâb ve vereceği karşılıklara bakarlar**"** ma'nâsındadır yorumlarlar. Ma'nâyı görünüşünden bu kadar sapdırmak çok bozuk bir yoldur. Zîrâ nassın [âyet-i kerîmenin] zâhirine [görünüş ma'nâsına] göre Allahü teâlâ ile alâkalı bir şeyi başkası için söylemek câiz olsaydı, Kur'ân-ı kerîmin zâhirî [görünüş, esâs] ma'nâsından i'tibâr ve i'timâd bir anda kalkardı.

Diğer bir delîl de şudur: Allahü teâlâ, kâfirlerin, kıyâmetde kendile-

---

[1] Allahü teâlâ buyurdu ki, **(Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parlıyacakdır. Rablerine bakacaklardır)** [Kıyâmet sûresi, 22, 23.cü âyetleri]. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" de, **(Muhakkak ki Rabbinizi açıkca göreceksiniz)** buyuruyor. Cerîr bin Abdüllah "radıyallahü anh" anlatır: Resûlullahın huzûrunda oturuyorduk. Ayın ondördüncü gecesi idi. Dolunaya bakdı ve, **(Muhakkak ki, Rabbinizi şu ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz..)** buyurdu. Bu görmenin görmeğe benzetilmesi olup, görülenin görülene benzetilmesi değildir. **(Nûr-ül ebsâr)**.

Her var olanın görülmesi lâzım değildir. Nitekim çok şeyler vardır ki, mevcûd [var] oldukları hâlde görülmüyorlar. Akl, rûh, cin, rüzgâr, melek ve benzerleri bunlardan bir kaç tânesidir.

rini yaratıp, yetişdiren ve onlara rızk verenden mahcûb [perdelenmiş] olacaklarını haber vermekdedir. Burada mahcûb kelimesine, Hak teâlâyı bilmezler, ma'nâsı verilemez. Çünki âhıretde bilmek mecbûrîdir ve herkes Allahü teâlâyı bilecekdir. O hâlde, mahcûb olmak, Hak teâlâyı görmezler demekdir. Dünyâda Onu bilmekden mahcûb oldukları gibi, âhıretde de Onu görmekden mahcûb [perdelenmiş] olurlar.

Bir başka delîl dahâ vardır: A'râf sûresi 143.cü âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi, Kelîmullah Mûsâ aleyhisselâm, **(Yâ Rabbî, bana kendini göster, seni göreyim dedi)**[1] Peygamberlerin hepsi ma'sûmdur, günâhdan berîdirler ve ümmetlerine bildirdikleri ibâdet ahkâmında hatâ etmeleri, yanılmaları câiz değildir. Onların Allahü teâlâyı bilmekde, tanımakda hatâ etmeleri hiç düşünülebilir mi? Ve kendileri için mümkin olmıyana i'tikâd etmesi câiz olur mu? Peygamberler böyle olunca, deriz ki, eğer rü'yet câiz olmasaydı, Mûsâ aleyhisselâm onu istemezdi. Kendi kavmi bunu istemişdi, onun için Rabbini görmek istedi, diyenlerin bu sözleri katıksız bir inaddır. Âyet-i kerîme açıkca gösteriyor ki, kendisi için istedi. Eğer kendisi de Hak teâlânın rü'yetinin câiz olmadığını bildiği hâlde, kavmi kendisinden bu istekde bulunsaydı, o zemân bu isteklerine mâni' olmak Mûsâ aleyhisselâm üzerine vâcib olur ve onlara, "Hâyır, Allahdan bunu istemek câiz değildir ve olmaz" derdi. Çünki Allahü teâlâ, kendisini ve sıfatlarını Benî İsrâîle bildirmek için Mûsâ aleyhisselâmı onlara göndermiş idi.

---

[1] **(Keşşâf)**da diyor ki: Hak Sübhânehü ve teâlâ kırk gün gece gündüz ard arda Mûsâ aleyhisselâm ile söyleşdi. Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâdan kelâmını işitip, mahlûk sözüne benzemiyen o yüce kelâm şerbetinin zevkinden bir yudum muhabbet tadınca, dünyâda olduğunu unutdu ve kendini Firdevs-i a'lâda sandı. Cennet, Allahü teâlâyı görme yeri olduğundan, Mûsâ aleyhisselâm, **(Yâ Rabbî bana kendini göster de, baş gözümle Seni göreyim)** dedi. Allahü teâlâ, Tûr tarafından ona cevâb olarak –dostdan geleni kabûl et– îmâsıyle, **(Sen beni dünyâda göremezsin)** buyurdu. Zîrâ ben ezelde öyle takdîr etmişim ki, dünyâda beni gören ölür.

**(Medârik tefsîri)**nde diyor ki: Fânî gözle beni göremezsin. Bâkî cemâl [sonsuz güzel] bâkî [hiç ölmiyecek] gözle görülebilir. O göz ve bakış Cennetde olacakdır.

Şunu da unutmamalıdır ki, Mûsâ aleyhisselâmın rü'yet talebi, ya'nî Hak teâlâyı görmek istemesi, rü'yetin câiz olduğunu göstermekdedir. Çünki rü'yet imkânsız olsaydı, Mûsâ aleyhisselâm o istekde bulunmazdı. Zîrâ mümkin olmıyan bir şeyi Peygamberin istemesi câiz değildir. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

Ammâ, dünyâda men' edilmesinin fevkal'âde hikmetleri vardır. Nitekim mi'desi dayanamaz diye, bebeklere ağır, yağlı ve tatlı yemekler yidirilmez. İnsan da dünyâda, çakan şimşeğe bakmak istiyen gibidir ki, belki bir dahâ artık göremez. Ezel ve ebed ni'metlerini kendinde bulunduran Allahü teâlânın cemâline dayanabilecek kuvvete sâhib değildir. O hâlde Mûsâ aleyhisselâmın, **(Yâ Rabbî, bana kendini göster)** süâline, Hak teâlânın, **(Sen beni aslâ göremezsin)** cevâbının sebebi budur. Yoksa hiç göremezsin demek değildir. **(Nûr-ul ebsâr)**

Allahü teâlânın, Sen beni göremezsin buyurması, açıkca gösteriyor ki, dünyâda beni göremezsin, demekdir. Çünki mutlak olsaydı, ya'nî hiç göremezsin demek isteseydi, Mûsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâya i'tikâdı bâtıl olurdu. Bu ise bâtıldır, câiz değildir. Ammâ onların tutunmak istedikleri ve Hak teâlânın meâlen, **(Gözler beni idrâk edemez)** buyurduğu âyet-i kerîme, En'âm sûresinin 103.cü âyet-i kerîmesidir ki, **(Gözler Onu göremez; hâlbuki O gözleri görür)** buyurulmuşdur.[1] Bu âyet rü'yeti, görmeği olumsuz kılmakdadır diyorlar. Cevâbında deriz ki, **ebsâr** kelimesinin iki ma'nâsı vardır. Biri **akl** ma'nâsında olup, **Ülül ebsâr** [akl sâhibi] denir. Meselâ Âl-i İmrân sûresi 13.cü âyetinde, **(Bedrde karşı karşıya gelen şu iki grubun hâlinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışanlar, diğerleri ise, bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfirler. Allah, dilediğini yardım ile destekler. Elbette bunda basîret sâhibleri [akllı kimseler] için büyük bir ibret vardır)** bu ma'nâdadır. Ya'nî akllar, Onun ve sıfatlarının künhüne erişemez, O ise onların künhüne [esâsına, özüne, hakîkatine, mâhiyyetine] erer. İlm sâhibi olan bir kimse, bu âyetden önceki ve sonraki âyetlere bakarsa, bu ma'nâda kullanmanın dahâ evlâ ve uygun olduğunu anlar.

Ebsârın ikinci ma'nâsı, gözler demekdir. İdrâk, bir şeyin sonuna erişebilmeğe, bir şeyin nihâyetini, gâyesini anlamağa, ya'nî bir şeyi en iyi tanımağa ve bilmeğe idrâk etmek denir. Meselâ meyve olgunlaşınca, idrâkine [kemâline, son şekline] erdi denir. İnsan gözüyle, yâhud aklıyla, bir şeyin etrâfında dolaşır ve onu hakkıyla, kemâliyle anlarsa, onu idrâk etdi derler.

Rü'yet ise, görmekdir; idrâk etmek değildir. Allahü teâlânın zâtı ise, bundan, ya'nî idrâk olunmakdan münezzehdir. Çünki Onun sonu yokdur ki, gözler onu anlıyabilsin. Ayrıca, eğer idrâk, rü'yet, ya'nî gözle görmek ma'nâsında kullanılmış olsa da, yine öyle yorumlamak îcâb ederdi. Çünki dünyâda, gözler Onu göremezler. Çünki Allahü teâlâ, göze, dünyâda, kendisini görecek kadar kuvvet vermemişdir ki, bu âyetle, meâl-i şerîfi, **(Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldıyacakdır. Rablerine bakacaklardır)** (Onu göreceklerdir) olan, Kıyâmet sûresinin 22 ve 23.cü âyetlerini ma'nâ bakımından birleşdirelim ve Hak teâlânın kitâbının ba'zısını ba'zısıyla red etmiyelim.

Eğer bu âyeti, bu ma'nâya getirmek için te'vîl etmelidir, denirse, cevâbında deriz ki, Kıyâmet sûresinin 22.ci âyet-i kerîmesi, sizin dediğiniz şeklde ma'nâlandırılamaz. Çünki murâdın ne olduğunu açıkca bellidir. Ve

---

[1] **Onu gözler idrâk edemez**, âyet-i kerîmesi, idrâk edemediğini gösteriyor. İdrâk, bir şeyin künhüne vâkıf olmak ve onu kaplamak ma'nâsında olup, görmeyi imkânsız kılmaz. Çünki idrâksız, ya'nî tam anlamadan görmek mümkindir. Eğer idrâke görmek ma'nâsı verilirse, gözler Onu, dünyâda göremez ma'nâsı çıkar. Çünki rü'yetin öbür dünyâda olması hakkında Kur'ân-ı kerîmin nassı ve Resûlullahın sâbit hadîs-i şerîfi vardır. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

eğer böyle iki nass bir araya gelirse, müteşâbih olan, zâhir olana uydurulur. Eğer Kur'ân-ı kerîmde, rü'yeti gösteren bir âyet-i kerîme bulunmasaydı, **(Onu gözler idrâk edemez)** âyetinin de, dediğimiz gibi bu ma'nâya haml edilmesi uygun olmazdı. Zîrâ, rü'yetin isbâtı hakkında, âyet-i kerîmenin sözlerinin ma'nâsından başka, çok sayıda sahîh hadîsler vardır. Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" ümmetine gelen hadîs-i şerîfler –bilhassa neshin câiz olmadığı şeyler hakkında olanları– Kur'ân-ı kerîm gibi hükm ifâde ederler. Bu konuda ise çok sayıda hadîs-i şerîfler vardır. Eshâb-ı kirâmdan "radıyallahü anhüm" çok sayıda büyükler bunları nakl etmişdir. Hadîs kitâblarında bu büyük sahâbîlerden onyedisinin rivâyetini gördüm: Ümmü Suheyb bin Sinân, Huzeyfe bin Yemân, Abdüllah bin Ömer, Abdüllah bin Abbâs, Ebû Mûsâ Eş'arî, Ebû Berze Eslemî, Ebû Hüreyre Düveysî, Zeyd bin Sâbit Ensârî, Ebû Zür bin Ukaylî, Ebû Ümâme Bâhilî, Enes bin Mâlik, Câbir bin Abdüllah Ensârî, Ebû Sa'îd Hudrî, Adıyy bin Hâtem-i Tâî, Cerîr bin Abdüllah Becelî, Adıyy bin Ertât ve Ümm-ül mü'minîn [mü'minlerin annesi] Âişe "radıyallahü anhüm ecma'în" bunlardandır.

İcmâ'larının mu'teber olduğunda sözbirliği bulunan ilk asr âlimlerinin sözbirliği ile, âhıretde Allahü teâlâ görülecekdir. Kitâb, Sünnet ve İcmâ'-i ümmetin bulunduğu yerde, müslimân için, artık hiçbir şübheye yer kalmaz.

Dünyâda rü'yet, ya'nî Allahü teâlâ görülür mü? konusuna gelelim: Dünyâda Allahü teâlânın görülmiyeceğine dâir, âlimler arasında ihtilâf [ayrılık] yokdur. Burada Ebû Ümâme Bâhilî hazretlerinin Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirdiği Deccâl hadîsine dayanılır. Şöyle ki, **(Deccâl der ki, ben sizin rabbinizim. Hâlbuki sizden biriniz ölmedikçe, aslâ Rabbini göremez).** Hazret-i Âişenin "radıyallahü anhâ" Resûl-i ekremden "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" bildirdiği hadîs-i şerîfde, **(Ölüm, Allahü teâlâ ile görüşmeden evveldir)** buyuruldu. Bu iki hadîs-i şerîf de sahîh olup, imâm Müslim, **(Câmi'üssahîh)**inde bunları bildirmekdedir.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" Mi'râc gecesinde, Allahü teâlâyı görüp görmediği ihtilâflıdır. Abdüllah ibni Abbâs "radıyallahü anhümâ", iki def'a kalb gözü ile Allahü teâlâyı gördü, demişdir. Hazret-i Âişe "radıyallahü anh" bu husûsda kesin konuşup, "Kim Muhammed, Allahü teâlâyı gördü derse, Allahü teâlâ üzerine yalan söylemişdir" buyurdu. Hiç kimse, Mi'râc gecesi, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve selem" Allahü teâlâyı gördüğünü Resûlullaha sağlam bir naklle dayanan bir nakl isbât edememişdir. Söylenmiş olanlar, herkesin âyet ve hadîs-i şerîflerden anlayış ve idrâklerinin erişebildiği ma'nâlar sebebiyledir.

Mi'râc gecesi, Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimiz Allahü teâlâyı gördü diyenler, bu sâdece Peygamberimize mahsûsdur; Ondan başka bu makâma ve ni'mete kavuşan yokdur. O da, Allahü

teâlâyı dâr-ül-fenâda, ya'nî bu dünyâda görmedi. Sidret-ül müntehâya erişdi ve Cennete girdi ve Oradan gördü diyorlar.[1]

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" Mi'râc gecesi Allahü teâlâyı görmedi diyen, Resûlullahın fazîletini, üstünlüğünü inkâr etdiği için söylemiyor, bu husûsda çok iyi ve tam incelemeden ve tam emîn olamadıklarındandır. Nitekim Allahü teâlâ Bekara sûresi 148.ci âyetinde, **(Her birinin yöneldiği bir taraf vardır)** buyuruyor.

Bu fakîrin eğilimi, gördüğünden yana olup, görmemesi tarafında değildir. Çünki, gördü ve görmedi diyenlerin ikisi de Eshâb-ı kirâmdan "aleyhimürrıdvân" olunca, görme vâki' oldu, vâki' olmadının önüne geçer. Evet, vâki' olmadı diyene, doğru yolda değildir demeği câiz tutmayız. Çünki bu, bir Sahâbî için doğru yolda değildir ma'nâsını taşır ve bu câiz değildir. Bu da bir ictihâd mes'elesi olmakdadır. Ammâ, rü'yet vâki' olmadı diyen, Allahü teâlâyı görmek mümkin değildir demek istiyorsa, mu'tezilî gibi, onu da bâtıl ve dalâlet ehli biliriz. Şehrlerde minber ve kürsiye çıkanlardan, bu husûsda o kadar müfrît, ileri gidenleri gördük ki, halkı şübheye düşürüyorlar. Hattâ, kabûl etmiyen küfre girer i'tikâdını aşılıyorlar. Bu büyük bir belâdır. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Eshâbının durakladığı bir mes'elede, sıradan insanlar fütûrsuzca, râhat konuşabiliyorlar. İki tarafdan hiçbirini ayblamamalıdır. Çünki iki taraf da Sahâbe-i kirâma uymakdadır. Bunda duraklamak, ya'nî tam karar vermemek ve her iki rivâyetden hiç birinde ifrâta varmamak ve belki Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" bu mertebeye ve ni'mete kavuşmuşdur demeği ihtiyâta dahâ yakın görmek, Resûlullahdan başkası için, kesin olarak câiz değildir i'tikâdında olmak lâzımdır. Ebû Ümâme ve mü'minlerin annesi Âişeden "radıyallahü anhümâ" bildirdiğimiz hadîs-i şerîf sahîhdir.

Bu husûsda bir delîlimiz dahâ vardır. O da şudur: Allahü teâlânın Kelîmi olan ve en büyük peygamberlerden biri olarak bilinen Mûsâ aleyhisselâma, dünyâda, **Sen beni göremezsin**, buyurulunca, ondan milyonlarca derece aşağıda bulunan bir kul, elbette göremez. İslâm âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, herhangi bir zemânda Resûlullahdan başka, herhangi bir kimse, Allahü teâlâyı baş gözümle gördüm derse, o kimse

---

[1] Peygamber efendimizin Mi'râc gecesi Allahü teâlâyı gördüğü veyâ görmediği hakkında ilk tabaka, ya'nî asr-ı evvel büyükleri ihtilâf etdiler. Hazret-i Âişe, baş gözü ile görmedi buyuruyor. Abdüllah ibni Abbâs ve ba'zı Sahâbe, gördü diyorlar. Hazret-i Âişe, Rabbini kalb gözü ile gördü, baş gözü ile görmedi. Resûlullah da "sallallahü aleyhi ve sellem" böyle buyurmuş ve **(Rabbimi kalbimle gördüm, baş gözümle görmedim)** buyurmuşdur. İbni Abbâs "radıyallahü anhümâ", Muhammed "aleyhissalâtü vesselâm" Rabbini baş gözüyle gördü" buyurdu. Ka'b "radıyallahü anh" der ki, Allahü teâlâ, rü'yet ve kelâmını, Muhammed ile Mûsâ "aleyhimesselâm" arasında bölüşdü. Mûsâ aleyhisselâmla iki def'a konuşdu, iki def'a da Muhammed aleyhisselâma göründü. **(Nûr-ül ebsâr)**

doğru yoldan çıkmışdır, sapıkdır ve bid'at ehlidir. Bu iddi'âda bulunanlarda şu iki hâlden birisi vardır: Yâ şeytân onlara iğri bir şekl ve bâtıl bir hayâl göstermişdir de, onlara, kendi haklarında hüsn-i zan etdirip, dînin esâsını bilmeleri sebebiyle, Allahü teâlâyı gördüklerine inandırmış ve bu inançla doğru yoldan çıkmışlardır. Yâhud da, Allahü teâlâya iftirâya cür'et eden birkaç yalancılardır. "Hıyânet etdiler ve çok ziyân etdiler." Allahü teâlâ bizi bid'atden ve dalâletden korusun ve hak yolda bulunmak için bize tevfîkını refîk eylesin!

## Dokuzuncu Fasl

## KAZÂ VE KADERE ÎMÂN, İRÂDE VE MEŞÎET

Ehl-i hak, ya'nî Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at mezhebine göre, insanların yapdıkları ve insanlara yapılan, gelen iyilik ve kötülük, fâide ve zarar, îmân ve küfr, tâ'at ve isyân, harekât ve sekenât, hattâ ağızlarından çıkan söz ve aldıkları her nefesin hepsi, Allahü teâlânın takdîri iledir ve hepsini yaratan Odur. Çünki Ondan başka bir hâlık [yaratıcı] bulunmak mümkin değildir. Yoksa o zemân ortaklık var demek olur. Bu da âcizlik demekdir. Allahü teâlâ ise bundan münezzehdir. Allahü teâlâ Ra'd sûresi 16.cı âyetinde buna işâret etmiş ve meâlen, **(Ey Peygamberim! De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? De ki, Allahdır. O hâlde de ki, Onu bırakıp da, kendilerine fâide ya da zarar verme gücüne sâhib olmıyan dostlar mı edindiniz? De ki, hiç görmiyenle gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu? Yoksa Onun yaratdığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki, Allah her şeyi yaratandır ve O birdir, karşı durulamaz güç sâhibidir)** buyurmuşdur. Buradaki, ey Peygamberim, müşriklere de ki, gökleri ve yeri kim yaratdı, ifâdesi gösteriyor ki, göklerde ve yerde olanlar, göklerin ve yerin yaratıcısı olamazlar. Çünki gökler ve yerler, bunlar yaratılmadan çok önce yaratılmışlardır. Göklerin ve yerin yaratılmış olmalarına, onlardaki çeşidli olaylar ve değişmeler ve hep bir kararda kalmamaları işâret etmekdedir.[1]

---

[1] Akl ve nakl ile, kulların amellerinin, işlerinin ve kâinâtda vâkı' olan her şeyin, Allahü teâlânın kudreti ile meydâna geldiğini, zîrâ Onun vâcib-ül vücûd olduğunu, başkasına vücûd verenin Vâcib-ül vücûd olması lâzım geldiğini, Ondan başkasının mümkin-ül vücûd, ya'nî aslında yok olduklarını, sonradan yaratıldıklarını öğrenince, mahlûkun Hâlık ya'nî yaratılmışın yaratan olmıyacağını bilmemek aklla bağdaşmaz. Hiç şübhesiz, Allahü teâlânın yaratmasında, bir cebîr ve zorlama yokdur. Hepsi ihtiyâr [kendi isteği] iledir. Zîrâ Hak teâlâya gâlib bir başkası yokdur ki, onu bir şeyi yaratmağa zorlasın ve mecbûr etsin.

O hâlde, kulların yapdıkları ve bütün kâinâtda meydâna gelenler, Onun irâde ve meşiyyeti [dilemesi ve istemesi] iledir. Kâfirin küfrü, fâsıkın fıskı da, Allahü teâlânın kudret, irâdet ve meşiyyeti ile meydâna gelmekdedir. Eğer O istemese, hiçbiri meydâna gelemez. Bütün Ehl-i sünnet ve cemâ'atin i'tikâ-

Bu değişmeleri, bunların mahlûk olduklarını göstermekdedir. Mahlûk ise, hâlıksız olmaz. Ya'nî yaratılmış olanın bir yaratıcısı vardır. O hâlde o yaratıcı kimdir? **"Ey Resûlüm de ki, Allahdır."** Ya'nî eğer onlar cevâb veremezlerse –ki, getirilen huccet ve delîlle susdurulmuşlardı– konuşmalarına da lüzûm yokdur. O zemân bizzat kendin konuş ve de ki, onun yaratıcısı Allahdır. Bundan sonra müşriklere sitemde bulunup buyuruyor ki, mâdem ki, göklerin ve yerin yaratıcısı Odur, elbette göklerde ve yerde bulunanları yaratan da O olur. Siz, niçin Ondan başka Rab ve ilâh edindiniz. Hâlbuki Rab ve ilâh edindikleriniz, bir iyiliği kendilerine celb, kötülüğü kendilerinden def' edemezler. Onlara de ki, görmiyenle gören, zulmetle nûr [karanlıkla aydınlık] bir değillerdir. Ya'nî [siz, ey Allaha şirk koşanlar] körler gibi dalâlet [sapıklık, yanlış] yollar tutmuşsunuz, görmüyorsunuz ve yollarınız karanlıkdır, bizimle bir değilsiniz. Çünki biz, Rabbimizi, yaratanımızı biliyoruz, şübhe karanlıklarından yakîn nûruna [gerçek îmân ışığına] gelmişiz. Bunda bir başka işâret dahâ vardır ki, bizim de maksadımız odur. Ya'nî anlatdıklarımızın hepsi mahlûk olmakla berâber, birbiriyle aynı değillerdir. Eğer bütün bu anlatdığımız varlıklara, birisi kalkar da, hepsi aynıdır derse, onun aklsız veyâ câhil olduğunu söylersiniz. O hâlde şimdi mahlûkla onu yaratanın bir olduğunu söylemeğe nasıl cesâret edebiliyorsunuz? Böyle anlamadan nasıl hükm ve karar veriyorsunuz ve Hak teâlânın, bir şeyler yaratabilen ortakları var diyorsunuz ve onlar da Hak teâlâ gibi yaratır iddi'âsında bulunuyorsunuz? Hâlbuki, böyle diyenler, Allahü teâlânın yaratdıklarının hangileri ve ortak koşduklarının yaratdıklarının hangileri olduğunu bilmiyorlar.

Bunu biraz dahâ açalım ve diyelim ki, ibâdetde ortaklık, ancak yaratanın yaratmakda ba'zı şeylere ortaklığı söz konusu olduğu zemân, düşünülür. O hâlde ey Peygamberim, onlara de ki, Allah her şeyi yaratandır. O birdir. Ya'nî ortağı yokdur. Çünki ortağı olan şey sayıya girer ve iki ortak [üç ortak ...] denir. O zemân **Vahdâniyyet** [Allahü teâlânın, zâtında sıfatlarında ve yaratmasında bir olup, ortağı, eşi, benzeri bulunmaması] temel i'tikâdı bozulur. Hâlbuki Allahü teâlâ böyle sıfat ve hâllerden çok yüksekdir. Bunu bildirmek için, âyet-i kerîmenin [Ra'd sûresi, 16.cı âyeti] sonunda meâlen, **(O [Allah] birdir ve kahhârdır)** buyuruyor.

---

dı budur. Gerçi onlardan ba'zıları, kâinâtdaki her şey Onun irâdesi ile olmakdadır, deyip, kısaca söylemek, uzun îzâhlara girip, küfrü ve fıskı O dilemekdedir dememelidir, bundan küfr ve fısk Onun emridir anlaşılabilir demekdedir. Zîrâ irâde ve emrin aynı şey olduğunu zannedebilirler. Mu'tezîlîlerin i'tikâdı böyledir. Gerçi i'tikâdları bozukdur, ammâ bu kabîldendir ki, **Allah her şeyin yaratıcısıdır** demelidir. Allah, pisliklerin yaratıcısıdır, maymun ve domuzların yaratıcısıdır dememelidir. Hâlbuki her şeyi o yaratmışdır. Bunun gibi, Ehl-i sünnet ve cemâ'atin i'tikâdına göre, kâinâtdaki herşey Onun irâdesi ile olmakda ve küfr ve fısk da kâinâtda meydâna gelmekde ise de, ba'zı âlimler, küfr ve fısk Allahü teâlânın irâdesi ile meydâna gelmekdedir demekden men' etmekde. Hak teâlâ hakkında bir takım şübhelere yol açar sebebiyle böyle söylediklerini bildirmekdedirler. **(Akâid-i Hüseynî)**

**Kahhâr**, yaratdıklarını tedbîr edene, ya'nî dilediği gibi düzenleyip idâre edene ve içinde kullar için, yoksulluk, hastalık, üzüntü ve ölüm gibi zorluklar ve istenmiyen hâller bulundurana derler. Onun düzenini kimse bozamaz, takdîrini kimse geri çeviremez. İşte Allahü teâlâ **Kahhâr**dır. Bütün mahlûkâta kahr eder. Ya'nî herkese, herşeye hâkimdir, gâlibdir, O ne dilerse, o olur. Kimse Ona kahr ve galebe edemez ve kul kendi işlerinin yaratıcısı da olamaz. Kim kalkar da, kula kahir derse, kulu, yaratmakda Hak teâlâya ortak etmiş olur. Hâşâ, sümme hâşâ! Allahü teâlâ böyle düşünülmekden çok yüksekdir. Bunun için Allahü teâlâ Fâtır sûresi 3.cü âyetinde meâlen, **(Ey insanlar! Allahın size olan ni'metini hâtırlayın! Allahdan başka, size, gökden ve yerden rızk verecek bir yaratıcı var mı? Ondan başka ilâh yokdur. Nasıl oluyor da tevhîdden küfre çevriliyorsunuz)** buyuruyor. Ve yukarıda bu husûsda, meâl-i şerîfi, **(Allah her şeyin yaratıcısıdır)** olan, Ra'd sûresi, 16.cı âyeti de bildirilmiş idi. Bu ifâdenin ve beyânın içine girmeyip, bundan hâriç tutulacak hiçbir şey bulunamaz. Çünki **herşey** demek, hâriç tutulan hiçbir şey yok demekdir. Bunu bir takım şeylere mahsûs kılmak mümkin değildir. Çünki genel olan, delîlsiz husûsî [özel] olamaz. Burada ise hiçbir delîl yokdur. Mâdem ki her şeyi Hak teâlâ yaratmışdır, hepsi Onun irâdesiyle ve Onun irâdesinde olur. Zîrâ Allahü teâlânın bir şeyi yaratıp da, o şeyin Onun irâde ve ihtiyârında bulunmaması mümkin değildir. Bu aczi gösterir. Allahü teâlâ aczden münezzehdir.

Bu husûsda Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde sayılamıyacak kadar delîller vardır. Kur'ân-ı kerîmden bir kaç âyet-i kerîme bildirip, bu konuyu iyice açıklıyalım: Allahü teâlâ, Tekvîr sûresi, 29.cu âyetinde meâlen, **(Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz)** buyuruyor ve Yûnüs sûresi, 99.cu âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm! Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette îmân ederdi)** buyuruyor. Kaderî mezhebinde bulunanlar, bu âyetin yorumunda diyorlar ki, eğer Allahü teâlâ isteseydi, bütün kullarını zorla îmâna getirirdi. Bu te'vîli fâsid, bozuk bir te'vîldir [yorumdur]. Çünki ıztırarı, zorla olan îmân, îmân değildir. Îmân, kişinin ihtiyârı, beğenmesi ve istemesi ile olandır. Bekara sûresi, 253.cü âyetinde meâlen, **(Allah dileseydi, o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık delîller geldikden sonra birbirleriyle savaşmazlardı)** ve Secde sûresi, 13.cü âyetinde meâlen, **(Biz dilesek, elbette herkese hidâyet verirdik. Fekat, "Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmlarıyla dolduracağım." diye söz vermişim)** buyurulmuşdur. Allahü teâlâ cinleri ve insanları cebren Cennet veyâ Cehenneme sevk etseydi, kulun ihtiyâr ve irâdesinin ve bunlara bağlı kılınan imtihânın ma'nâsı kalmazdı. Mükellefler, kendi irâdeleriyle hidâyet ve Cennet, yâhud dalâlet ve Cehennem yolunu seçeceklerdir. En'am sûresi, 125.ci âyetinde meâlen, **(Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun kalbini islâma açar; kimi de sapdırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbini daraltır. Allah, inanmıyanların üstüne, işte böyle murdâr-**

**lık verir)**[1] ve Kasas sûresi, 56.cı âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm, Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, bilâkis, Allah dilediğine hidâyet verir ve hidâyete gelecek olanları en iyi O bilir)** ve En'am sûresi, 35.ci âyetinde meâlen, **(Allah dileseydi, elbette onları hidâyet üzere toplayıp birleşdirirdi)** ve Mü'min sûresi, 33.cü âyetinde meâlen, **(Allah kimi doğru yoldan sapdırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yokdur)** ve Zümer sûresi, 37.ci âyetinde meâlen, **(Allah, kime de hidâyet ederse, artık onu sapdıracak yokdur)** ve Kehf sûresi, 78.ci âyetinde meâlen, **(Kalbini bizi anmakdan gâfil kıldığımız, kötü arzûlarına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye itâ'at etme, boyun eğme)** ve Nisâ sûresi, 78.ci âyetinde meâlen, **(Kendilerine bir iyilik gelse, bu Allahdandır, derler; başlarına bir kötülük gelince de, bu sendendir, derler. Hepsi Allahdandır" de. Bu adamlara ne oluyor ki, bir dürlü, laf anlamıyorlar)** buyuruldu. Hepsi Allahdandır, ya'nî bütün bunlar, Allahü teâlânın takdîri ve tedbîri ile olmakdadır.

Kaderiyye mezhebinde bulunanlar, bu âyetden sonra gelen âyet-i kerîmeyi delîl getirip, "kötülükler Allahın takdîri ile değildir" diyorlar. Zîrâ Nisâ sûresi, 79.cu âyetinde meâlen, **(Sana gelen iyilik Allahdandır. Başına gelen kötülük ise, nefsindendir)** buyurulmakdadır. Ya'nî, ey kulum, senin sevineceğin iyilik ve hayrdan sana ulaşanları Allahü teâlânın ihsân ve ikrâmı olarak bil ve bu iyilikler için Rabbine şükr eyle! Zorluk, sıkıntı ve kötülüklerden sana gelenleri nefsinden [kendinden] bil. Ya'nî, işlediğin günâhlar sebebi ile buna müstehak olmuşsun, düşün. Nitekim Şûrâ sûresi 30.cu âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Bununla berâber Allah, çoğunu afv eder)** buyuruldu.[2] Bu âyetin ma'nâsının bu şeklde olduğu şübhesizdir. Çünki âyet-i kerîmenin devâmında, **(Ey Habîbim,**

---

[1] Allahü teâlâ bu âyetde bir tabî'at kanûnu da işâret buyurmakdadır. Göğe doğru yükseldikce, basınc ve havanın oksijeni azalacağından, teneffüs de o nisbetde güçleşir. Hattâ 20.000 metreyi geçince, özel cihâzlar olmadan insan nefes alamaz, ölür. İşte bu kanûna işâret buyuran Azîz Allah, islâma girmiyenlerin göğüslerinin, göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı olacağını bildirmekdedir.

[2] Bu iki âyet, ya'nî Nisâ sûresinin 78 ve 79.cu âyetleri birlikde değerlendirildiğinde, islâmın hayr, şer, kazâ ve kader mevzû'larındaki i'tikâdına ışık tutduğu görülür. İnsanlar umûmiyyetle elde etdikleri başarı ve iyi netîceleri kendilerine (veyâ inananlar Allahü teâlâya) mâl ederler. Felâket, kötülük ve başarısızlıkları ise, yükliyecek birisini ararlar. Kendilerini kınamak ve suçlamakdan kaçarlar. Hâlbuki her şeyi yaratan Allahü teâlâdır. Yaratma ise bir takdîr işidir. Demek ki, herşey Onun takdîr ve kudreti ile var olur. Ancak Allahü teâlâ hiçbir kimse için doğrudan doğruya felâket ve kötülüğe rızâ göstermez. Kulun işlediği her günâh, suç ve kötülükde, bizzat kendi irâdesi devreye girer ve Hak teâlâ, kulu öyle istediği için, irâdesini o yolda sarf etdiği için, öyle yaratır. Şu hâlde, kul kâsibdir; hak eder, murâd eder. Allah hâlıkdir. İrâde eder, halk eder.

**de ki, hepsi Allahdandır)** buyurulmakdadır. Böylece ma'nânın uygunluğu anlaşılmakdadır.

Allahü teâlâ onlara cevâb verip: "Zafer ve ganîmet Allahdan, sıkıntı ve hezîmet Peygamberdendir" dedikleri için, hâyır, hepsi Allahdandır buyurdu. Buradan öbür âyetin ma'nâsının da bu olduğu anlaşıldı. Allahü teâlâ bununla îmânın esâs şartlarından birini beyân etdi. O da, Allahdan başka yaratan ve takdîr eden yokdur, i'tikâdıdır. **Hepsi Allahdandır** kelâmından dolayı, Cebriyye mezhebindekilerde bir şübhe oldu. Onlara göre kulun hiç irâde ve ihtiyârı yokdur. Kul ne yaparsa, cebr ve kahr, zor ile ona yapdırılmakdadır. Bu, bâtıl, bozuk bir mezheb ve i'tikâddır. Zîrâ diğer âyet-i kerîmede buna işâret edildi ve size gelen sıkıntılar, günâhlarınızın sonucudur buyuruldu. Bu da kulluğun edeblerindendir. Kaderiyye mezhebinde olanların bu âyeti delîl getirmelerine ne kadar şaşılır! Çünki onlar, iyi olsun, kötü olsun, kullar kendi işlerini, kendileri yaratmakdadır dediler. **(Başınıza gelen sıkıntılar,kötülükler nefsinizdendir)**den sonra **(Sana gelen iyilikler Allahdandır)** âyetinden, iyiliklerin Allahü teâlâdan geldiğine inanmaları lâzım gelirdi. Ammâ onlar böyle demiyorlar. O hâlde, i'tikâdlarının bozuk olduğuna bu âyet huccet ve delîldir. Kur'ân-ı kerîmde bundan başka, benzeri dahâ çok âyet-i kerîmeler vardır. Hepsini bildirmemize lüzûm yokdur. Bildirdiklerimiz, yanlış yolda ve i'tikâdda bulunduklarını bildirmek için kâfîdir.

Bu husûsdaki hadîs-i şerîfler o kadar çokdur ki, hepsini bildirmek imkânsızdır. Bir kaç tânesini Allahın izni ile yazalım: Hulefâ-i râşidînden Ömer bin Hattâbın "radıyallahü anh" bildirdiği Cibrîl Hadîsinde, Cebrâîl aleyhisselâm, Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" îmân nedir? diye süâl edince, Peygamber efendimiz "aleyhissalâtü vesselâm" buyurdu ki, **(Îmân, Allahü teâlâya, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine, öldükden sonra dirilmeğe, hayrın ve şerrin Allahü teâlânın takdîri ile olduğuna inanmandır.)** Kader, kâdir olandan meydâna gelenlere denir. Mukadder demek, ölçülüp biçilen, ya'nî ne olur, nasıl olur, ne zemân olur ve nerede olur demekdir. Kaderiyye mezhebinde bulunanlar, "Esas kaderci sizsiniz; çünki kader var diyen sizsiniz" diyorlar.

**Cevâb**ında deriz ki, biz Allahü teâlâ için kader ve takdîr vardır diyoruz. Siz ise, kader kullara âiddir deyip, kendinizi ona nisbet ediyorsunuz. Dahâ bir çok hadîs-i şerîflerden, kaderiyye mezhebinin ve bu mezhebde olanların nasıl oldukları ve nasıl i'tikâd edindikleri anlaşılmakdadır. Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" buyurdu ki, **(Kaderiyye mezhebindekiler, bu ümmetin mecûsîleridir. Hasta olurlarsa yoklamayın. Ölürlerse, cenâzelerinde bulunmayın. Sizden kız isterlerse, onlara kız vermeyin.)** Onları mecûsîlere şunun için benzetdi ki, mecûsîler iki kısmdır. Bir kısmı iyiyi nûr, kötüyü zulmet yaratır derler. Diğer kısmı, hayrı [iyiyi] Yezdân, şerri [kötüyü] Ehrimen [İblîs] yaratır diyor. Hepsine la'net olsun. Bugün kaderiyyede olanlar, yırtıcı, öldürücü,

zehrleyici ve murdâr ve benzeri hayvanlardan gördükleri kötülüklere, bu sözü söylemiyorlar, ama kötü işlere diyorlar. Bu konuda onların sözü, mecûsîlerin sözleri gibidir. Evet, mecûsîler, hâlıka ortak koşuyorlar; kaderîler ise, ortaklık sayılacak kadar ileri gidemiyorlar. Allahü teâlâ zâlimlerin dediklerinden çok yüksek ve münezzehdir.[1]

---

[1] Buradan kesin olarak anlaşılmış oldu ki, imâm Ahmed bin Hanbel ve Ebû Dâvüd hazretlerinin bildirdikleri, **(Kaderiyye bu ümmetin mecûsîleridir)** hadîs-i şerîfinde buyurulan **kaderîler, mu'tezîle** ve onların yolundan gidenler olup, kaderi inkâr edenlerdir. Onların, bu ism size dahâ çok yakışır, siz kaderin varlığını söylüyorsunuz demeleri safsatadır. Yukarıda buna işâret etmişdik. Hadîs-i şerîfin ma'nâsı odur ki, kaderi inkâr eden ve kul kendi fi'llerinin [işlerinin] yaratıcısıdır diyen mezkûr kaderiyye fırkasında bulunanlar ve bu i'tikâd üzre olanlar, bu ümmetin mecûsîleridir. Ya'nî islâm milleti içerisinde onların hâl ve i'tikâdları, mecûsîlerin hâl ve i'tikâdına benzemekdedir. Çünki onlar, ilâhın, hâlıkın, ya'nî yaratanın birden çok olduğuna inanmakla, biri iyilikleri yaratan Yezdân, diğeri kötülükleri yaratan Ehrimenin bulunduğunu söylemekle, iki yaratıcı vardır diyorlar.

Hadîs-i şerîfde, bu kaderîler hasta olurlarsa, onları ziyâret etmeğe, nasıl olduklarını sormağa gitmeyin. Ölürlerse, cenâzelerinde hâzır olmayın buyurulmakla, bu bozuk i'tikâdda olanlara, dünyâda iken de, öldükden sonra da, islâm hukûkunu tatbîk ve müslimânlar arasında bildirilen hak ve vazîfelere, bunlar hakkında ri'âyet etmeyin, îkâzı yapılmakdadır.

Bütün bunları öğrendikden sonra, kazâ ve kaderin ma'nâsına gelelim. Bu konuda yazılmış olan kitâblardan anlaşılan odur ki, kazâ ve kader, her ikisi de, ilâhî takdîr ve hükm demekdir. Ya'nî kulların işleri hakkında Allahü teâlânın ölçüp biçmesine ve karar vermesine kazâ ve kader denir. Ba'zan da kazâ ile kader ayrı şeylerdir derler ve kader, ezelî takdîr ve ilâhî irâdeye denip, kâinâtda olacak her şeyin olmasına ilâhî irâdenin taalluku [bağlanması] olup, kalem bir def'a yazmış ve kurumuş, ya'nî yazmakdan kalmış bulunmasına, kazâ ise, o şeyin takdîr olduğu üzre meydâna gelmesine derler. **(O her ân yaratma hâlindedir)** [Rahmân sûresi, 29.cu âyeti] bundan ibâretdir. Ya'nî her gün ve her sâat, Allahü teâlâ yapmada ve yaratmadadır.

Kazâ ve kader, bu anlatılanın aksine de kullanılmakdadır. Ya'nî kazâ, ezelî hükme ve kader, dâimî vuku'a gelmeğe denir. Bu ma'nâda kazâ, kaderden önce olur. Ra'd sûresi 39.cu âyeti, **(Allah dilediğini siler, dilediğini de sâbit bırakır. Ümmül-kitâb [bütün kitâbların aslı] Onun yanındadır)** buna işâretdir. [Ya'nî Allahü teâlâ yürürlükden kaldırmak istediği dînî bir hükmü kaldırır; dilediği başka bir hükmü onun yerine koyar veyâ indirmiş olduğu hükmleri olduğu gibi ibka eder. Kâinâtda bir takım şeyleri yok ederken, ba'zılarını da olduğu gibi bırakır. Netîce i'tibâriyle her şey Onun elindedir. O, dâimâ, dilediğini yapma gücüne sâhibdir.]

İmâm Huccet-ül islâm "kuddise sirruh" **(Maksadül-aksa fî şerh-i esmâ-il-hüsnâ)** kitâbında yazar: Kazâ ve kader Allahü teâlânın hükmünden meydâna gelir. Hak teâlânın tedbîridir, irâde etdiği düzendir. Sebebleri vaz' edip, onları tertîb edip, düzenlemişdir. Böylece netîcelerine baksınlar ve bu sebeblerle, o netîcelere kavuşsunlar dilemişdir. **Kazâ**, Allahü teâlânın küllî sebebleri hâzırlayıp, bir şeyi var etmesidir. Dünyâ, yedi kat gök, yıldızlar ve bunların yörüngeleri etrâfındaki muntazam hareketleri gibi. Dâimî böyle olup, bu hareketlerinde bir değişme, ileri gitme ve geri kalma olmaz. Takdîr olunan

Emîr-ül mü'minîn Alî "radıyallahü anh" da Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" bildiriyor: **(Kader, ya'nî hayr ve şer Allahü teâlâdandır)**. Bir kimse kendisinden, Allahü teâlâ günâhları diler mi? diye süâl edince, "Kahr ile ona galebe eder" buyurdu. Bu kahr sözü ile, dahâ önce söylenmiş olan, birinin saltanâtına, istemediği bir şey yapılırsa, bu onun aczini gösterir, ifâde ve gerçeği kasd edilmekdedir. Allahü teâlâ ise bundan münezzehdir.

Ehl-i beytden hazret-i Alînin oğlu hazret-i Hasenin "radıyallahü anhümâ" Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" bildirdiği sa-

---

sâat gelinceye kadar, hiçbiri yok olmaz. Nitekim Fussılet sûresi 12.ci âyetinde meâlen, **(Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yaratdı ve her göğe görevini vahy etdi)** buyurmakdadır. **Kader** ise, Allahü teâlânın, bu küllî sebebleri, uygun, belirli, duyarlı hareketlerle sebeb olunacak [meydâna gelecek şeyler] tarafına yöneltmesi ve an be an onları meydâna getirmesidir. O hâlde ilk küllî tedbîr hükm ve ilk emr bir anlıkdır. Kazâ, dâimî küllî sebeblerin küllî va'zı olup, kader, bu küllî sebebleri, mu'ayyen bilinen bir mikdârda mahdûd ve ma'dûd [belirli ve sayılı] netîcelere, ortaya çıkacaklara tevcîhden ibâretdir. Bu sayı, ölçü, hudûd ve benzeri sıfatlarda, aslâ ziyâde ve noksanlık olmaz. Zîrâ Allahü teâlânın kazâ ve kaderinin dışına çıkmak mümkin değildir. Hazret-i İmâm "radıyallahü anh", o zemân bilinen bir sâat kutusu ile îzâh etmekdedir. Öğrenmek istiyen, adı geçen kitâbdan **Hâkem** isminin açıklamasına bakabilir. Yine buyuruyor ki: Hâkemin ma'nâsı bu olunca, Allahü teâlâ mutlak [her bakımdan, kayıtsız, şartsız] hâkem olmuş olur. Çünki küllî ve cüz'î sebebleri hâzırlıyan Odur.

Yine Allahü teâlâ meâlen buyurur: **(Bilsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yokdur. Çalışması da ileride görülecekdir)** [Necm: 39 ve 40] ve **(İyiler, muhakkak Cennetde, kötüler de muhakkak Cehennemdedir)** [İnfitâr: 13 ve 14]. İmâm-ı Gazâlî "radıyallahü anh" devâmla buyuruyor ki, Allahü teâlânın, sâlih amelleri olanlar için hükmü se'âdet ve amelleri kötü olanlar için şekâvet olması, sâlih amellerin, sâhibinin se'âdetine, kötü amellerin de sâhibini şekâvetine sebeb olmasındandır. İlâcı içenin şifâ bulması, zehri içenin ise helâk olması gibidir. O hâlde ey kardeşim, bu sözde iyi düşün! Ve kesin olarak bil ki, se'âdet ve şekâvete giden ezelî hükme inanmak, amelden kalmağı ve amel yapmamağı mucîb değildir. Bilâkis dahâ çok çalışmağı ve çok çalışarak iyilik yapmağı gerekdirmekdedir. Çünki ezelî hükm, aynı zemânda, iyi amelin se'âdete, kötü amelin şekâvete sebeb olabilmesindedir. Tıbkı ilâcın şifâya, zehrin helâke sebeb olması gibidir. Hiç bir akllı hasta, kendine şifâ olacak şeyden el çekmez ve kendi helâkine sebeb olacak şeyi istemez. Eğer isterse, onun için en kötü hastalık, onun bu cehâlet ve bilgisizliğidir. Hattâ deriz ki, bildirilmiş olan bu dört âyetde, işlenilen iyi ameller ve yapılan kötü işler, yarın kıyâmetde sevâb ve azâb şeklinde ortaya çıkacaklardır. Nitekim tesavvuf ehli bu i'tikâddadırlar "kaddesallahü teâlâ esrârehüm". O hâlde se'âdet ve şekâvet [iyi olmak ve kötü olmak] bu iyi ve kötü amellerin kendileri olmakdadır. Görmez misin ki, Hak teâlâ meâlen, **(İnsan için, kendi çalışmasından başkası yokdur)** buyurdu da, (çalışdığının karşılığı vardır) buyurmadı. Yine, **(Çalışması da ileride görülecekdir)** buyurdu da, (Çalışmasının karşılığı ileride görülecekdir) buyurmadı. **(İyiler muhakkak Cennetde ve kötüler muhakkak Cehennemdedir)** buyurdu da, (Cennetde veyâ Cehennemde olacakdır) buyurmadı. **(Akâid-i Hüseynî)**

lât-i vitrde okunan kunût düâsındaki, **(Beni kazâ ve takdîr etdiğin şerden koru!)** ifâdesinden açıkca anlaşılıyor ki, Allahü teâlânın şerli kazâsı [takdîri] demek câizdir. Bu husûsda bir çok hadîs-i şerîf vardır. Bu hadîs-i şerîfleri rivâyet eden, ya'nî Resûl-i ekremden "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirenler arasında, mü'minlerin annesi hazret-i Âişe "radıyallahü anhâ" ve yine mü'minlerin annesi hazret-i Ümm-ü Seleme "radıyallahü anhâ" ve Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" fakîhlerinden, ya'nî en büyük âlimlerinden Abdüllah bin Mes'ûd, Ubeyy bin Kâ'b, Abdüllah bin Ömer, Abdüllah bin Abbâs, Zeyd bin Sâbit, yine Eshâb-ı kirâmın ileri gelenlerinden Huzeyfe-i Yemânî, İmrân bin Husayn, Ubâde bin Sâmit ve hepsi âdil oldukları hâlde, en âdillerinden Câbir bin Abdüllah, Ebû Hüreyre, Enes bin Mâlik, Ebû Sa'îd Hudrî, Rafî' bin Hudeyc, Huzeyfe bin Üseyd, Nevvâs bin Sem'ân "radıyallahü anhüm ecma'în" ve ismleri ve hâlleri hadîs kitâblarında bildirilen dahâ niceleri vardır.

Bid'at sâhiblerinin Ehl-i sünnete muhâlefet etdikleri mes'elelerin hiç birinde, Kur'ân-ı kerîmden, hadîs-i şerîfden ve aklın gerekdirdiği açık huccet ve senedlerden bunda olduğu kadar açık beyânlar yokdur. Buna rağmen onlar, kimini fâsid te'vîllerle atmakda, kimini inkâr etmekde, kimini de şahsî düşünceler ve indî mülâhazalarla kabûl etmemekdedirler.

Meselâ, diyorlar ki, kulların işlerini yaratan Allahdır dersek, kesbi [irâdesini kullanarak bir işi edinmeyi] bâtıl etmiş, işe karışdırmamış oluruz. Böylece kulu yapdığı işte mecbûr bilmiş oluruz. O zemân mecbûrî olarak bir işi yapana niye cezâ ve azâb edilsin süâli ortaya çıkar.

**Cevâb** olarak deriz ki, kesbi işe karışdırmamak **Cebriyye** yolundakilerin mezhebidir. Onlar, bizden sâdır olan iyilik ve kötülüklerde bizim irâde ve ihtiyârımız [tercîh hakkımızı kullanmamız] yokdur; biz bir kapı gibiyiz, kapıyı açarlarsa açılır, kapatırlarsa, kapanır diyorlar. Böyle söylemeleri, kara, kuru ve kaba bir câhillikdir. Dîni ifsâd etmekdir. Allahü teâlâ kullarına bir takım şeyleri yapmayı emr, bir takım şeyleri işlemeği ise men' eylemişdir. İhtiyârı, irâdesi olmıyan bir kimseye, bunu yap, şunu yapma demek, boş ve yersiz bir söz olur. Allahü teâlâ ise bundan münezzehdir. İstiyerek yapılan işle, istemeden yapılan iş arasındaki fark çok açıkdır. Sıtmaya tutulanın veyâ tiki olanın titremesi, gayr-i ihtiyârîdir. Çünki o, titremek istemiyor, ammâ elinde olmadan titriyor. Bu titremeyi yaratanın Allahü teâlâ olduğunda bir ihtilâf yokdur. İşte ihtiyârî olan da, bunun gibi, Allahü teâlânın yaratmasıdır. Çünki her ikisi de mukdes, ya'nî yok iken sonradan var edilmiş bir cismde vuku'a gelmekdedir. Birinde hareket yaratdı, ihtiyâr yaratmadı, birinde hareket yaratdı ve ihtiyâr yaratdı.

Diyorlar ki, kulların yapdıkları işlere ve kesblerine, Allahü teâlâ bunları yaratdı denemez. Çünki bir iş için, bunu iki kişi yapdı demek olur. Bu ise mümkin değildir.

**Cevâb** olarak deriz ki, bir işi iki kişi yapdı demek, iki ayrı ma'nâ için

câizdir. Nitekim Allahü teâlâ, ölümü ve hayâtı yaratdığı ve insanların ölümü Onun hükmü ile olduğu için, kulların cânını almayı kendine nisbet etmekde ve yine kulların cânlarını alma işinde melekleri vazîfelendirdiği için, insanların rûhunu melekler kabz eder buyurmakdadır. Halkın işlerini Allahü teâlâ yapıyor demekle, kullar işlerini kendileri yapıyor demek muhtelîf iki ma'nâdadır. Aynı şekilde bir kişiyi Allahü teâlâya izâfe ederiz, zîrâ Onun yaratığıdır. Anasına babasına izâfe ederiz. Çünki onların kesbidir, ya'nî istiyerek bir iş yapdılar ve bu insan meydâna geldi.

**Ne varsa, kazâ ve kaderledir** sözümüzü, icbâr ve ikrâh, ya'nî zorla yapdırma ma'nâsında söylemiyoruz. Şu ma'nâda söylüyoruz ki, Allahü teâlâ halkı yaratmadan önce, herbirinin ne yapacağını biliyordu. Yaratıldıklarında, Allahü teâlânın şöyle şöyle yapacaklar diye hükm etdiği o işleri işlerler.

Kur'ân-ı kerîmde **kazâ** üç ma'nâya gelir:

**Birincisi**, emr ma'nâsındadır. **(Rabbin, sâdece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı, kesin bir şekilde (emr etdi))** [İsrâ sûresi, 23.cü âyeti.]

**İkincisi**, halk [yaratma] ma'nâsındadır. **(Böylece onları, iki günde, yedi gök olarak (yaratdı) ve her göğe kendi görevini vahy etdi)** [Fussılet sûresi, 12.ci âyeti.]

**Üçüncüsü**, uyarmak ve korkutmak ma'nâsındadır. **(Biz İsrâîl oğullarını, Kitâbda: Siz yeryüzünde iki def'a fesad çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, bu yüzden başınıza gelecek (belâlar) için uyardık)** [İsrâ sûresi, 4.cü âyeti.]

İşte, tâ'at bildirdiğimiz bu üç ma'nâ i'tibâriyle Allahü teâlânın kazâsı iledir. Hem Onun emri, hem Onun yaratması, hem de vuku'a gelmeden önce bilmesi ve olacağını yazması iledir. Allahü teâlânın günâhlardaki kazâsı ise, Allahü teâlâ tarafından bir emrle olmayıp, diğer ikisi ile, ya'nî yaratması ve olmadan evvel bilip sebt etmesi [yazması] iledir. Allahü teâlânın rızâsı emr etdiklerindedir. İrâde ise, yaratması ile alâkalıdır. Ya'nî emr buyurduklarında Onun rızâsı, beğenmesi vardır. Ammâ yaratıp, şöyle olacak diye yazdıkları irâdesi iledir. Rızâ ile irâde [beğenmekle dilemek] arasındaki fark şudur ki, günâhlar Onun irâdesi [dilemesi] iledir diyoruz. Bu, kulunu, o günâhı işlemeğe mecbûr eder demek değildir. Şu ma'nâdadır ki, yaratır ve kulunu Onda [günâhı işleyip işlememekde] kendi irâde ve ihtiyârında bırakır. Onu yaratmasında ve kulunu kendi irâde ve ihtiyârında bırakmasında nice hikmetler vardır ki, çok akllıların aklı bunun hakîkatinin künhüne [içine, özüne, mâhiyyetine] ulaşamaz.

**Meşiyyet**in de iki ma'nâsı vardır: **Meşiyyet-i muhabbet**. Bu da îmân ve tâ'atlarda meşiyyetdir [Allahü teâlânın istemesi ve dilemesidir]. Bura-

da hükm ma'nâsı taşır. İkincisi küfr ve günâhları meşiyyetdir.[1]

**Diyorlar** ki, Allahü teâlâ kulunun ne yapacağını bildiğine göre ve yapacağı şeyi Hak teâlânın irâde ve meşiyyeti ile yapacağına göre, meşiyyet, onu yapmasında olduğu hâlde, ona yapma demek nasıl îzâh edilebilir?

**Cevâb** olarak deriz ki, bu durumda, nehy etmekde, ya'nî yapma demekde hikmetler vardır. Onların tarzı ile onlara en açık huccet ve îzâh şöyle verilir: Onlara deyin ki, iblîsi Allah mı yaratdı. Şübhesiz, Allah yaratdı diyecekler. Deyin ki, ammâ bütün kötülüklerin aslı odur. Sizin, kötülükleri yaratmadaki şübheniz de bunun gibidir. Yine onlara sorun ki, Allahü teâlâ iblîsi yaratmadan önce, ondan neler meydâna geleceğini biliyor muydu? Zarûrî olarak, biliyordu, diyecekler. Deyin ki, onu yaratdı ve o emre itâ'atsızlık etdi. Allahü teâlâ onu itâ'atsızlık etdirmiyebilir miydi? Elbette etdirmiyebilirdi, diyecekler. O zemân deyin ki, iblîsi yaratmadan önce ondan neler meydâna geleceğini bildiği hâlde ve onu tâ'at ve ibâdet ehlinden yapmağa kâdir iken, onu isyânı ile kendi isteği üzere bırakması, açıkca gösteriyor ki, şer [kötülük ve günâhlar] Allahü teâlânın meşiyyet [dilemesi] ve takdîri iledir. Kötülüklerin Allahü teâlânın irâde ve takdîri ile olduğunda îzâha çalışdığınız şübheniz için de, bu anlatdıklarımız cevâb olarak söylenebilir. Allahü teâlâ sizin düşündüğünüzden çok yüksekdir. Enbiyâ sûresi 23.cü âyetinde meâlen, **(Allah yapdığından sorumlu tutulamaz; onlar ise, sorguya çekileceklerdir)** buyuruyor.

Bu bozuk i'tikâda saplananların yanıldıkları nokta, Allahü teâlânın işlerini kendi işlerine benzetmelerindendir. Allahü teâlânın fi'l ve sıfatlarını, kendi fi'lleri ve sıfatları gibi sanıyorlar. Ve yine zannediyorlar ki, akllarının almadığı, anlıyamadıkları şeyler muhâldir, olması mümkin değildir. Bu çok büyük bir yanlışlıkdır. Vahyin ve tenzîlin haber verdiği ve ilk asr büyüklerinin nakl etdiği şeylere ve açıklanması îcâb edenleri açıkladık-

---

[1] Dördüncü şübhe odur ki, eğer küfr Hak teâlânın murâdı [dileği] ise, onun meydâna gelmesi Hakkın kazâsı iledir. Kazâya rızâ da vâcibdir. O zemân küfre rızâ göstermek vâcib olur. Hâlbuki küfre rızâ küfrdür. Cevâbında deriz ki, burada iki i'tibâr [taraf] vardır. Hak teâlânın kazâsı ve ezelî irâdesi ile meydâna gelmesi i'tibâriyle hikmetler taşır. Ona râzı olmalıdır. Yoksa Allahü teâlânın kazâsına, irâdesine ve hikmetine i'tirâz etmeğe yol açar. Diğer tarafdan bizzat küfrün kendisi i'tibâriyle ve kâfire âid olması bakımından, beğenilmiyen, kötü bir işdir ve bütün ni'metlerin hakîkî sâhibi, her şeyi yaratanın katında en büyük suçdur. Elbette ona rızâ küfrdür. Bir şeyin bir bakımdan iyi, diğer bakımdan kötü olması mümkindir. Meselâ mazlûm bir kimseyi bir zâlimin elinden kurtarmak için yalan söylemek câizdir. Ammâ yalan söylemek hadd-i zâtında kötü bir şeydir. Çünki bir şeyin, bir hâdisenin tersini söylemekdir. Ammâ birisini kurtarmak için iyi olmakdadır. **(Akâid-i Hüseynî)**

ları o kıymetli bilgilere uymak lâzımdır. Sırrını, içyüzünü anlıyamıyorsa, aklım ermiyor demeli, kabâhati kendinde bulup, aczini i'tirâf etmelidir. Şerî'atin durun dediği yerde durmalıdır.[1]

O kimseye ne kadar şaşılır ki, aklından nice hesâblar yapar da, bilmediği bir takım şeylerin bulunacağını ve aklının bunlara eremiyeceğini anlıyamaz. Bununla berâber işlerini yaratanın kendisi olduğuna inanır. Hâlbuki yine bilir ki, ne kadar çalışsa çabalasa, hakîkî yaratanın vaz' eylediği [yaratıp ortaya koyduğu] bir harfi bile değişdiremez. Meselâ dudakla telaffuz etdiği bir **m** harfini, ne kadar uğraşsa, gırtlakdan çıkaramaz. Aynı şekilde gırtlak harflerinden olan **hı** harfini, dudaklarından çıkarmak istese, bunu başaramaz. Ammâ bundan sonra böyle bir acz içinde, kalkar da, güyâ kendini, kendi yapdıklarının yaratıcısı olarak bilir! Allahü teâlânın tevfîkıyle doğru şu'ûra sâhib olan bilir ki, Allahü teâlânın işlerinde kulun hakkıyla anlıyamadığı, içyüzlerini gereği gibi bilmediği çok şeyler vardır. Onlara şerî'atin, ya'nî islâmiyyetin buyurduğu gibi îmân etmek vâcib ve lâzımdır. Öldükden sonra dirilmek, amellerin dartılması... gibi. Kazâ kader mes'elesi de bunlardan biridir. Dediğimiz gibi böyle şeylere îmân etmeli, iç yüzlerini anlamağa, araşdırıp ortaya çıkarmağa uğraşmamalıdır. Allah korusun, farkına varmadan doğru yoldan iğri ve çıkmaz sokaklara sapıp, felâkete düşülebilir.[2]

Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", "Bizim yapdığımız işler, hâzırlanmış mıdır, yoksa evvelce takdîr olunmadan ilk biz mi yapıyoruz?" diye süâl etdiklerinde: **"Hâyır, hâzırlanmış işlerdir"** buyurdu. "O hâlde biz ne sebeble amel ediyoruz" dediler. **"Siz amel edin, iş yapın"** buyurdu. Ya'nî siz çalışın, amel edin, iş yapın, buyurulmuş olanı yapın ki, herkesden, ne için yaratılmışsa o meydâna gelir. Bu güzel sözde şuna işâret ediliyor ki, kadere îmân, Allahü teâlânın rubûbiyyet hakkıdır. O zay edilmemelidir. Emr olunanları yerine getirmek ise, ubûdiyyet [kul olmaklık] hakkıdır. Herbiri kendi yerinde olmalıdır. Allahü teâlânın ezelde bizi yaratacağı ve yapacağımız bü-

---

[1] O hâlde senin şöyle inanman vâcibdir. Her ne kadar hakîkate ermiş büyük âlimlerin bildirdikleri bu mes'elenin özüne, içyüzüne ulaşamazsan da, bu gizli ma'nâlar, öbür dünyâda Cennete girdikden sonra, açığa çıkacakdır. Ancak bu dünyâda nefsinin kötü isteklerinden kurtulmuş, ilâhî tasarrufun nûrlarına karışmış ve tabi'î ölümden evvelki ihtiyârî ölümle şereflenmiş olanlar bu sırra kavuşmuşlar, Cennet hayâtını dünyâda tadmış ve huzûra kavuşmuş olanlar, bu mes'elenin hakîkatine erişmişlerdir. Lâkin gerekdir ki, bu ve buna benzer mes'elelerde selef-i sâlihîne uyasın.

[2] Kazâ kaderde çok zor yerler vardır. Allahü teâlânın yardımı ve tevfîkı [kolaylık vermesi] olmadan bu dar ve zorlardan kurtulunmaz. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu husûsda tartışmayı men' etdi. Eshâbını bu husûsda ihtilâf ederler görünce, onları ikâz etdi ve hattâ mubârek yüzü kızardı ve ardından, **(Sizden önce helâk olanlar hep kaderdeki ayrılıkları yüzünden helâk oldu. Kaderden konuşulduğunda, susunuz)** buyurdu.

tün işleri bilmesine âid olan i'tikâdımız, emr ve yasaklar altında bir mükellef olmadığımıza ve mâdem ki öyledir, o zemân amel etmeğe ne lüzûm vardır deyip, amel etmemezliğimize sebeb olmasın. Bu iki hakdan hangisinde eksiklik, kusûr ve bozukluk olursa, ondan mes'ûlüz.[1]

## Onuncu Fasl

## KELİME-İ ŞEHÂDETİN AÇIKLANMASI VE TEVHÎDDE TENZÎHİN ÎZÂHI

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Îmânın yetmiş küsûr dalı vardır. En üstdeki Lâ ilâhe illallah** [ibâdet edilmeğe hakkı olan Allahü teâlâdan başka hiçbir ma'bûd yokdur] **kelimesini söylemek, en aşağıdaki dalı ise, insanlara eziyyet veren şeyleri yollardan izâle etmekdir)** buyurdu. Resûlullahın peygamberliğine şehâdetin bununla birlikde bildirilmemesinin sebebi, bu kelimenin sâhibi olanların tevhîde şehâdetin doğruluğunun şartının Resûlullaha şehâdetle olduğunu açıkca bilmeleri idi. Başka hadîs-i şerîflerde, **(Muhakkak ki, Muhammed aleyhisselâm Allahın Resûlüdür)** diye bildirilmişdir.

Birinci faslda anlatdığımız gibi, kul kalbi ile tevhîd ve nübüvveti [Allahü teâlânın birliğini ve Resûlullahın peygamberliğini] tasdîk edip, dili ile de ikrâr ve i'tirâf edince, mü'min olur. Tasdîk ve ikrâr, iki ayrı işdir. İki ayrı uzvla yapılmakdadır. Ya'nî biri kalble, diğeri dil ile olmakdadır. Ammâ yapdıkları bir işdir. Kalbe olduğu kadar, dile de âid olmakdadır. Kalbin ameli [işi] olan tasdîkle, dilin işi olan ameli bir kelime ile telaffuz etmek istenirse, şehâdet kelimesinden başka bir kelime bulunmaz. Çünki şehâdet [şâhidlik], bir şeyi doğru olarak bildiğini söylemeğe denir. Şâhidlik, şehâdet edeceği şeyi bildiği zemân doğru olur. Sonra bildiğini ikrâr ve i'tirâf eder. Şerî'atin sâhibi "sallallahü aleyhi ve sellem" bunun için şehâdet kelimesini îmân yerine koydu ve i'tikâd ve ikrâr ile hâsıl olan iş [îmân] bu

---

[1] Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" buyurdu ki, **(Herbiriniz için Cehennemdeki ve Cennetdeki yeri yazılmışdır)**. Ya'nî Cehennemlikler ve Cennetlikler belirlenmişdir. Bu beyân üzerine Resûlullahın Eshâbı "aleyhimürrıdvân", Yâ Resûlallah, mâdem ki, yazılmış ve herbirimizin Cennetde veyâ Cehennemdeki yeri kesin olarak belirlenmişdir, o hâlde bu yazımıza güvenip ameli bırakmayalım mı? Zîrâ Cennete ve Cehenneme girmek, amel işlemeden önce kararlaşdırılmışdır. Amel bir işe yaramıyacak demekdir. O zemân niye amel edelim?" dediler. Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki, **(Siz amel edin, çalışın. Herkese, ne için yaratılmışsa, o şey kolaylaşdırılır. Se'âdet ehli olanlara** (ismi Allah katında se'âdete erer diye yazılanlara) **se'âdetli ameller müyesser olur. Şekâvet ehli** [kötü] **olanlara da kötü ameller müyesser olur.)** Ya'nî kazâ ve kaderin ezelde mevcûdiyyeti, [biraz dahâ anlaşılır bir ifâde ile, Allahü teâlânın ezelde, kullarının yapacakları şeyleri bilmesi, iyi şeyler isteyip yapacaksa iyi, kötü şeyler isteyip yapacaksa kötü bilmesi] iyi amelleri terke sebeb değildir. Bilâkis, iyi amel se'âdetin, kötü amel şekâvetin alâmetidir. **(Akâid-i Hüseynî)**

bir kelime ile ifâde edildi.

Kul, **Lâ ilâhe illallah** deyince, anlaşılır ki, hem Allahü teâlânın vahdâniyyetine [birliğine] inanıyor ve hem de Onu ikrâr ediyor. Bu ma'nâyı taşıdığındandır ki, **Lâ ilâhe illallah** sözüne, şehâdet kelimesi dediler. Bu kelimeye **İhlâs kelimesi** ve **tevhîd kelimesi** demelerinin sebebi, küfrün çeşidlerinin çok olması ve kulun bu kelimeyi söylemekle, küfrün her çeşidinden pâk ve temiz olmasıdır.

Eğer bir putperest [puta tapan] **Âmentü billah** [ben Allaha inandım] dese, yalnız bu kelimeyi söylemekle, onun îmânlı olduğuna hükm olunamaz. Eğer Allahdan başka **hâlık** [yaratıcı] yokdur dese, yine îmânına hükm olunamaz. Ama **Lâ ilâhe illallah** [Allahdan başka ma'bûd yokdur] derse, muvahhid, mü'min olur. İlâh, ma'bûd, kendisine ibâdet olunan demekdir. Gerçekde ma'bûd, var eden, yok eden, rızkı yaratıp gönderen ve halkın mâliki olandır. Bunlar ise sâdece Allahü teâlâda vardır.[1]

---

[1] Allah şerefli ismi, bütün ismlerin a'zamı [en büyüğü]dır. Hattâ mutlak olarak ism-i a'zamdır [en büyük ismdir]. Hadîs-i şerîfde, **(Muhakkak ki, Allah ismi a'zamdır)** buyuruldu. Çünki bütün kemâl sıfatlarını kendinde bulunduran zâtın ismidir. O zât ki, ma'bûdluğa müstehak ve bütün mahlûkâtın mutlak sığınağıdır. Bütün akllıların akları, Celâlinin ma'rifetine âid ilk bilgilerde hayret parmaklarını dudaklarına, üzüntü ve eyvâh ellerini başlarına koymakdan, âriflerin hayretde olan kalbleri, Cemâl sıfatlarının esinti ve tecellîlerinden tam bir sükûnet, huzûr ve râhata kavuşmakda olup, büyük ve mukarreb meleklerle birlikde Onun cemâlinin muhabbetinde kendinden geçmekde, en büyük Peygamberler topluluğu Onun, ya'nî Allah ismi ve zikri şerîfinin aşkına tutulmakdadırlar.

Diğer ismler ise, ba'zı sıfatları göstermekdedir. İlm, kudret, yâhud da rızk verme, diriltme gibi. Diğer ismlerin işâret ve ma'nâları, mecâzen de olsa kullar için de kullanılabilir. Rahîm, alîm, halîm, sabûr, şekûr, mutasavvır insan denebilir. Ammâ hiçbir insana, hiçbir zemân, hiçbir bakımdan, mecâzen bile olsa, zâtın ismi olan bu ism-i a'zam [Allah] denmez. Bunun için O zât-ı pâke mahsûs oldu. Öyle ki, mü'min olsun, müşrik olsun, bu ismi Allahdan başkasına kullanmağa müsâde etmemişlerdir. Diğer ismler ise, bu büyük isme nisbetleri, alâkaları ile bilinirler. Mukît veyâ Hasîb, Allahü teâlânın ismlerindendir denir. Fekat Allah, Mukît veyâ Hasîbin ismlerindendir denmez. Netîce olarak deriz ki, bu mubârek ismin şeref ve fazîletinden haberi olmıyan yokdur.

**Beşinci Fasl:** Hak teâlânın tenzîhi, selbî [zâtî] sıfatlarından ibâretdir. Şübhe yokdur ki, Allahü teâlâ bütün kemâl sıfatları ile muttasıf olduğu gibi, her noksanlıkdan ve zevâl [yok olmak] lekesi taşıyan her hâl ve sıfatdan münezzehdir. Bu cümleyi biraz açalım:

Allahü teâlâ cism değildir. Zîrâ cism mürekkebdir [bileşikdir]. Allahü teâlâ ise, mürekkeb değildir. Çünki mürekkeb, cüz'lere, çeşidli parça ve kısmlara muhtâcdır. Allahü teâlâ ise, muhtâc değildir. Zîrâ ihtiyâc noksanlıkdır. Ve yine cism bir yerde bulunmak zorundadır. Allahü teâlâ ise mütehayyiz, ya'nî bir yerde değildir. Zîrâ cism, mütehayyız, ya'nî bir mekânda bulunmağa muhtâcdır. Allahü teâlâ ise, bir mekâna muhtâc değildir. Mekânı o yaratmışdır. Buradan bilmiş oldun ki, Arş onu üstünde taşımıyor. Bilâkis Arş ve Arşı ta-

şıyanlar, Onun kudreti ile oraya kaldırılmışdır.

Allahü teâlâ bir cihetde [bir tarafda, bir yönde] değildir. Zîrâ cihet [bir tarafda olmak] cismlere mahsûsdur. O hâlde Hak teâlâ yeryüzüne ne kadar yakın ise, Arşa da o kadar yakındır. O buradadır veyâ şuradadır diye işâret olunamaz. Onun için Çün ve Çigüne, ya'nî nasıl, nice, ne hâldedir denemez. O bîçün ve bîçigünedir, ya'nî nasıl ve nice olduğu bilinemez, hiç bir şeye benzetilemez. Zîrâ nasıllık ve nicelik, göz ile anlaşılan ve ihâta edilen [her bakımdan kuşatılan] şeyler için söylenir. Allahü teâlâ ise, bundan berîdir. **(Onu gözler idrâk edemez)** [En'âm: 103] âyet-i kerîmedir. Ya'nî gözler ihâta edemez. Allahü teâlâyı âhıretde görmek ma'nâsına gelen rü'yet, bir ihâta değildir. İnşâallah biraz sonra buna temâs edilecekdir.

Allahü teâlâ araz [sıfat] değildir. Zîrâ araz, kendisiyle bulunacak bir yere muhtâcdır.

Allahü teâlâ cevher değildir. Zîrâ cevher hükemâya [felsefecilere] göre, bir yere ihtiyâcı olmıyan bir mümkindir. Allahü teâlâ ise, mümkin değil, vâcibdir. Kelâm âlimleri, bir zât ile mütehayyız [berâber] olana cevher derler. Dahâ önce öğrendin ki, Allahü teâlâ mütehayyız ve mütemekkin [bir yerde] değildir. O hâlde cevher de olmaz.

Allahü teâlâ için hareket ve intikâl [bir yerden başka yere geçmek] söylenemez. Bunlar cisme âid özelliklerdir.

Allahü teâlânın şekli ve sûreti yokdur. Bunlar da cisme âid sıfat ve hâllerdendir.

Allahü teâlânın nihâyeti [sonu] yokdur. Çünki nihâyet, ölçülebilen şeyler için kullanılır. Allahü teâla ise, bundan münezzehdir. Allahü teâlâ cismdir ve cismin gerekleri Onda vardır diyen kâfir olur. İmâm-ı Râfi'î "rahimehullah" **(Gurer)** kitâbında ve Allâme Seyyid Şerîf Cürcânî "kuddise sirruh" **(Mevâkıf şerhi)**nin başında ve Allâme Celâleddin Devânî "kuddise sirruh" **(Akâid-i Adudiyye şerhi)**nde böyle buyurmakdadır. Ancak O, diğer cismlere benzemiyen bir cismdir, Onun bilinen mekânlara benzemiyen bir mekânı vardır. Bunun gibi cismlerde bulunan hiçbir özellik Onda yokdur diyenler de oldu. Burada cism kelimesinden başka bir şey kalmıyor. Böyle diyen tekfîr olunmaz. Çünki Allahü teâlâya i'tikâdı, diğer cismlere olan bilgisi gibi değildir. Ammâ bu da doğru değildir. Zîrâ Allahü teâlâ için, ne ma'nâda olursa olsun cism sözünü ağzına almak tehlükelidir. Çünki Allahü teâlânın ismleri tevkîfîdir, ya'nî islâm dîninin kullanılmasına izn verdiği ismlerdir. Biraz sonra buna da temas ederiz.

Allahü teâlâ başka bir şeyle birleşmez. Ya'nî kendinden başkası olmaz. Başka bir şeyin hâline ve şekline girmez. Çünki iki şey birleşir demek, gerçekde, bir şeyin, kendinden bir şey eksilmeden veyâ onda bir artış olmadan başka bir şey olması ve bir olması demekdir. O hâlde bu ma'nâ Allahü teâlâ için olsun veyâ bir başka şey için olsun mümkin değildir. Bunun muhal olduğu açık ve bedîhidir. Çünki değişiklik ve iki şey olmaklık, iki şey için, kendi zâtlarının asllarının muktezâsıdır [îcâbıdır]. Bir şeyin aslının, o şeyden yok olması, ayrılması ise mümkin değildir. Bu bedîhi mukaddimeyi açıklamak için şu yolda bir uyarıda bulunuruz ki, birleşdikden, bir oldukdan sonra, eğer ikisi de mevcûd ise, o hâlde onlar hâlâ iki şeydir, birleşmemişlerdir. Yok eğer her ikisi de ortada kalmadıysa, demek ki, birleşmediler. Ya'nî biri diğerinin aynı olmadı. Hattâ her ikisi de yok oldular ve üçüncü bir hâl ortaya çıkdı. Bu ise, ittihâd, birleşme, bir olma değildir. Eğer biri kalır ve diğeri yok olursa, yine ittihâd, birleşme olmaz. Birinin yok olması, diğerinin ise olduğu gibi kalması olur. Çünki var ile yok nasıl birleşebilir. Eğer birleşmeden maksad, me-

câzî olarak, bir şeyin başka şey olması ise, değişme ve onun hâline geçme, yâhud cevherinde bir değişme ile olursa, suyun buhârlaşıp hava gibi olması, yâhud sıfatında bir değişme olursa, beyâzın siyâh olması gibi, şübhesiz bu da, Allahü teâlâ hakkında söylenemez. Zîrâ biraz önce öğrendin ki, Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında değişme ve tegayyur [başka hâl alma] hiç bir bakımdan câiz değildir. Eğer birleşmekden murâd, iki şeyin bir olması değil de, bir şeye başka bir şeyin ilâvesi ve katılması ile, üçüncü bir şey meydâna gelmesi ise ki, toprağa su karışdırılırsa çamur olur, yâhud tahtaya bir şeklli tahta dahâ eklenirse, sedir, ya'nî oturacak sandalye, koltuk olur. Allahü teâlâ için bunu söylemek de mümkin değildir. Zîrâ iki şeyin aslında bir olması, biri diğerine hulûl etmeden, ya'nî onun hâlini almadan düşünülemez.

O hâlde, ey kardeşim; bilmelisin ki, **Lâ ilâhe illallah** söylemen, **Muhammedün Resûlullah**ı onunla birlikde söylemedikce yetişmez ve kabûl edilmez. Yalnız Lâ ilâhe illallah demekle îmân doğru olmaz. Çünki bu kapıdan girmeniz emr olundu ve diğer kapıların hepsini sizin yüzünüze kapadılar. Mâdem ki, böyledir, çâresiz şart oldu ki, bu kapıdan vaz geçmeyip, kesin olarak Muhammedin "sallallahü aleyhi ve sellem" Hak teâlâ tarafından size ve kıyâmete kadar diğer bütün halka Peygamber olarak gönderilmiş olduğunu bilmelisiniz. Onun buyurdukları ve bildirdikleri, kendinden olmayıp, Hak teâlâ tarafındandır. Nitekim Necm sûresi 3. ve 4.cü âyetlerinde meâlen buna işâretle, **(O arzûsuna göre konuşmaz; Onun konuşdukları vahy edilenden başka bir şey değildir)** buyurulmakdadır. Bu ma'nâyı anlamak dahâ önce, peygamber olarak göndermek ma'nâsına gelen **bi'set**in ne olduğunu bilmeğe bağlı olduğundan, bunu açıklamamız lâzım geldi.

**Bi'set**, Allahü teâlânın kullarından birini, diğer kullarına haber ve ahkâmı bildirmek için göndermesi [vazîfelendirmesi] olup, hakdır. Zîrâ buraya kadar anlatdıklarımızdan bilmiş ve öğrenmiş oldunuz ki, bu âlemi, ya'nî bütün kâinâtı yaratan Hak teâlâdır. Onun vücûd, hayât, ilm, kudret, irâde, ihtiyâr... sıfatları vardır. Var olan her şeyi O yaratmış, yok iken var etmişdir. Hiçbir bakımdan hiç bir kimseden yardım görmemiş, hiç bir ortağı olmamışdır ve yokdur. O hâlde her akl sâhibi için mümkin ve câizdir ki, Onun hâlis mülkü olan yaratıklarına Cemâl ve Celâl sıfatlarının zuhûru ve ezelî meşiyyetinin tealluk etdiği şekilde mu'âmele buyura. Bunun için kulları arasında birini sırf ihsân ederek onlar için peygamber olarak seçe ve onun dili ile kullarına emr ve yasakları bildire ve peygamberliğini tasdîk için, onun elinde ba'zı hârik-ul'âdeler [mu'cizeler] yaratıp, ba'zılarının Onun peygamberliğini kabûl etmeleri, kiminin ise etmemesine sebeb ola! Nitekim hadîs-i kudsîde, **(Gizli hazîne idim. Tanınmağı, bilinmeği sevdim. Onun için halkı yaratdım)** buyurulmuşdur.

İşte bu seçilmiş ve diğer kulları Hakka da'vet için gönderilmiş kula **Nebî** [Peygamber] denir. Nebî, nebee fi'linden türeme olup, haber vermek ma'nâsındadır. Bir de **Resûl** kelimesi vardır. Bu nebîden dahâ husûsî ma'nâ ifâde eder. Ya'nî kendisine yeni bir kitâb, yâhud yeni bir din gelen nebîye, Resûl derler. Bizim Peygamberimiz, hazret-i Mûsâ, hazret-i Îsâ, hazret-i Dâvüd... "alâ nebiyyinâ ve aleyhimüsselâm" bunlardandır. Yeni bir din veyâ yeni bir kitâb sâhibi olmıyana –Benî İsrâil peygamberlerinin çoğu böyle olup, Mûsâ aleyhisselâmın dînine da'vet ile me'mûr idiler– Resûl denmez. O hâlde nebî genel, Resûl özeldir. Ya'nî her resûl nebîdir, ammâ her nebî resûl olmıyabilir.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" nübüvveti [peygamberliği], açık, seçik ve kesin bürhân ve delîllerle sâbit olmuşdur. Bundan sonra anlatacağız inşâallah! Bir şeyin vuku'u, onun imkân dâhilinde olduğunu, muhal olmadığını gösterir. Bi'setin mümkin olması hakkında bu kadar an-

latmak herhâlde yetişir. Ammâ din, îmân ve islâm ve dindeki bütün usûller, bu bi'set mes'elesine bağlıdır ve peygamber gönderilmesini inkâr edenlerin çok şübheleri vardır, o şübhelerin kaldırılmasını bir zarûret kabûl edip, bu husûsda biraz dahâ geniş yazmağa koyulduk. Tevfîk Allahü teâlâdandır. Hakîkî yardımcı Odur. **(Akâid-i Hüseynî)**

**Onbeşinci fasl:** Peygamberlerin gönderilmesi, imkân, hattâ denilebilir ki, vücûb cihetindendir. Çünki müjdeleyici, uyarıcı ve korkutuculardır. İnsanlara din ve dünyâ işlerinde kendilerine yarıyacak muhtâc oldukları şeyleri açıklayıcıdırlar. Yine insanlara, yüksek derecelere ne ile ve nasıl kavuşabileceklerini ifâde edicidirler. Çünki insanlar yaratılışdan noksan olup, liyâkatlarını artdırmağa ve kemâl derecelerine erişmeğe isti'dâtlıdırlar. Allahü teâlâ ise kullarına çok merhametlidir. Bunun için Allahü teâlânın, kullarında bulunan eksiklik ve noksanlığı merhamet ve meded-i ilâhîsi ile izâlesi umulur. Meselâ bir kimsenin gözleri görmiyen birine, şu yoldan dosdoğru yürü, sağa-sola sapma, başına bir kazâ, belâ gelmeden maksadına kavuşursun demesi gibidir. Bununla berâber, bütün âlem, Allahü teâlânın mülküdür. Mâlik, kendi mülkünde istediği gibi tasarruf eder ve bu tasarruflarını kullarına, onların cinsinden olan bir Peygamberle bildirir. Onların cinsinden olmıyanla da bildirebilirdi. Ona kimsenin karışma, te'sîr etme hakkı ve iktidârı yokdur.

Vesenîler, Brehmenler ve Müneccimler: "Resûl gönderilmesi muhâl bir işdir. Çünki Resûlün getirdikleri akla uygun ise, aklın gereğinden olup, Peygambere ihtiyâc yokdur; yok, eğer akla ters düşüyor ise, zâten kabûl olunmazlar. Zîrâ akl, söz birliği ile, Allahü teâlânın huccetlerindendir ve Onun huccetleri arasında bir tenâkuz, çatışma olmaz. O hâlde aklın muhal [imkânsız] dediği ve bildiği şey bâtıldır, boşdur" dediler.

**Cevâb**ında deriz ki, Resûl, ya'nî Peygamber, aklın bilemediği, eremediği şeyleri getirir. Çünki Peygamberlik, Allahü teâlâ ile Onun kullarından akllı olanlar arasında sefîrlik [elçilik] görevidir. Böylece onların akllarındaki din ve dünyâ işlerinde ermedeki eksiklikleri giderir. Peygamberin gönderilmesi, aklın vâcib olana, mümteni'in mümkin olana ermesi içindir.

Peygamberlerin gönderilmiş olduğu zemânlarda bir kimse kalkıp, peygamberlik iddi'âsında bulunsa, mu'cize göstermeden kabûlü gerekmez. Mu'cize ise, Allahü teâlânın, dünyâda peygamberlik verdiği bir kulunu da'vâsında doğrulamak için, hârik-ul'âde [âdet dışı, olağan üstü] olarak onun elinde, inkâr edenlerin karşı koyamıyacağı ve benzerini getiremiyeceği şeyler yaratması, meydâna getirmesidir. Mu'cizenin, peygamberliğin doğruluğunu gösteren tarafı şudur ki, bir Peygamber, peygamberlik da'vâsında bulunduğu ve "Allahü teâlânın beni peygamber olarak gönderdiğinin en bâriz, açık ve doğru alâmeti, Allahü teâlânın şöyle şöyle yapmasıdır" dediği zemân, Allahü teâlânın, o şeyleri, onu tasdîk için, o şekilde yapmasıdır. O hâlde, nebî [peygamber] ile Allahü teâlâ arasındaki bu münâsebetin ma'nâsı, Allahü teâlâ tarafından, "Doğru söyledin, sen hak peygambersin" demekdir. Bu şuna benzer. Vaktin birinde bir büyük hükmdâr, insanların huzûruna gelmesine, bulunduğu dîvânhâneye girmesine izn verir. Etrâfını sardıklarında, biri kalkıp, "Ey insanlar. Biliniz ki, ben bu hükmdârın sizin için vazîfelendirilmiş, bir yardımcısı, bir elçisiyim" der. Sonra hükmdâra hitâben: "Ey melik, eğer ben sözümde ve da'vâmda sâdık [doğru] isem, kendi âdetine uymıyan bir iş yap, meselâ üç def'a kalk otur" söyler. Bu sözü duyunca, hükmdâr eğer onun dediğini yaparsa, elbette onu tasdîk etdiğini ve da'vâsında onu doğruladığını gösterir ve onu yardımcılığı makâmında ibka eder.

Ammâ Allah kelimesi, Hak teâlâdan başkası için kullanılmamışdır. **İlâh** kelimesini de Allahdan başkasına kullanmak câiz değildir. Fekat arab müşrikleri, Allahü teâlâ ile birlikde, çok ma'bûdlara inandıklarından, ilâh kelimesini, bâtıl ma'bûdlara [putlara] kullandılar, hattâ bu kelimenin çoğulunu yapıp **âlihe** dediler. Hâlbuki bu onlar tarafından büyük bir yalan oldu. Yoksa bu kelimenin tesniyye ve cem'i [ikilisi ve çoğulu] olmaz. Çünki Allahü teâlânın husûsî ismlerinden biri olup, eşi, benzeri, ortağı bulunmıyan, bütün kâmil sıfatlar kendisinde bulunan ve Ona yakışan ve her noksan, kusûr ve aybdan münezzeh olan Zâta işâret etmekdedir. Bu ism, Allahü teâlâdan başkasına yaraşmaz, uygun olmaz. Çünki Onun Zâtı, bildirdiğimiz sıfatlarla mevsûfdur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde buna işâretle, Meryem sûresi, 65.ci âyetinde meâlen, **(O, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Şu hâlde, Ona kulluk et! Ona kulluk etmek için sabrlı ve metânetli ol. Hiç Onunla aynı ismde olan birini biliyor musun? (Aslâ yokdur))** buyuruyor. Ya'nî başka hiçbir yaratıcı ve rızk verici var mıdır, Allahü teâlânın isminin aynısı olsun! Kelime-i şehâdetin açıklaması bu kadardır.

Gelelim, **Tevhîdde Tenzîh**in ne demek olduğuna: Şunu unutmayınız ki, küfrün çeşidleri çokdur ve hepsinin bâtıl menşe'i beşdir: Ta'tîl, teşbîh, teşrîk, ta'lîl ve tedbîrde teşrîk. Bâtıl iddi'â ve sözlerini açıklamak edebden uzakdır. Ammâ bir işâretle dokunup, tenzîhin hakkını korumuş olalım:

**Ta'tîl**in esâsı şudur: İlhâd sâhiblerinin en aşağılarından olan bir takım kimseler, bu âlemin bir yapıcısı, yaratanı yokdur, nasıl idi ise, yine öyledir, ya'nî bu kâinât böyle gelmiş, böyle gider, gördüğümüz, işitdiğimiz duygu organlarının algılarından başka hiçbir şey yokdur, dediler.

**Teşbîh** ise, bir takım sapıklar, Allahü teâlâ sınırlıdır deyip, Onu, yaratdıklarından cevher ve a'razla bağlayıp, Zâtını bir takım mahlûklara benzetdiler. Allahü teâlâ, dediklerinden çok yüksekdir.

**Teşrîk**, bir takım kimselerin, Allahü teâlâ ile birlikde başka yaratıcı var demeleridir. Yapan, yaratan ikidir, biri iyilikleri, diğeri kötülükleri yaratır, dediler.

**Ta'lîl**, felsefecilerin, Allahü teâlâ her şeyin illeti [sebebi]dir ve âlemin maddesi Onunla idi, demeleridir. Allahü teâlâ bu sözleriyle işâret etdiklerinden çok yüksekdir.

**Tedbîrde teşrîke** gelince, bir takım kimseler, âlemin tedbîrini, düzenini sağlıyan meleklerdir deyip, meleklere tapdılar. Dahâ başka bir kısm insanlar vardır ki, tedbîr yıldızlarla olmakdadır dediler. Her şeyin idâresi tabî'atin elindedir diyecek kadar ileri gidenleri de oldu.

Bunların hepsi küfrdür, ilhaddır.

Tevhîdde tenzîh ise, bu bâtıl, yanlış inanışlardan ve bunlardan doğan bozuk inançlardan uzak olup, **Lâ ilâhe illallah**, bâtıl ilâhları yok etmekden ve Allahü teâlânın varlığına ve birliğine, Ondan başka ilâh [ma'bûd]

bulunmadığına inanmakdır. **Lâ ilâhe** kelimesi, Allahü teâlâdan başka kadîm, sâni', şerîk, şebîh, yâhud âlemin müdebbiri [düzenleyicisi] dediklerinin hepsini nefy etmekde [olumsuz kılmakda], **illallah** ise, isbât olup, ibâdete lâyık ve müstehak olan bir Allahdır diye kabûllenmekdir.

Allahü teâlânın isbâtında, ya'nî varlığı ve ibâdete Ondan başka kimsenin lâyık ve müstehak olmadığını derken birkaç şey düşünmelidir: Allahü teâlânın vücûdu ve vahdâniyyeti Ona mahsûsdur. Onun zâtı gibi hiçbir zât yokdur. Cevher ve a'raz için mümkin olanları Onun için söylemek câiz değildir.

Ezelî, kadîm vücûdu ile bütün mevcûdlardan evveldir. Hiç bir şey yok iken O var idi.

Her şeyin tedbîr ve tasarrufu Ondadır, dilediği gibi yapar. Bu anlatdıklarımız **illallah** kelimesinin iktizâsıdır, gereğidir. Kim **Lâ ilâhe illallah** sözünü bu şekilde bilir ve anlar ve o şekilde şehâdet getirirse, küfrün bütün çeşidlerinden uzaklaşmış, ibâdete lâyık ve müstehak hakîkî ilâh, Allahü teâlâyı bilmiş olup, Ondan başka ne varsa, hepsini ülûhiyyetden nefy etmiş [çıkarmış] olur. Ammâ kısaca böyle îmân eden kimse, tafsîlde buna muhâlefet etmemelidir. Bunun açıklamasını beş şekilde yaparız:

1– Allahü teâlânın ismlerine ve sıfatlarına inanmalı, bunları îzâh ederken söylediklerimizi red etmemeli ve mecâz ma'nâlara yormamalıdır. Yoksa Ta'tîlin bir çeşidine girmiş olur.

2– Kula, kendi işinin hâlıkı, yaratıcısı dememeli ve Allahü teâlâ küfr ve günâhları irâde etmez, dilemez diye inanmamalıdır. Çünki bu **Teşrîk**in bir kısmına girer.

3– Allahü teâlânın, inandığı sıfatlarını, halkın sıfatlarına benzetmemeli, Hak teâlânın fi'llerini, kullarınki ile ölçmemeli ve Allahü teâlâ hangi şeydendir, nasıldır, nicedir, niçindir dememeli, Allahü teâlâya karşı gelmemeli, Onu hiçbir şeye benzetmemeli, hiçbir şeyi de Ona benzetmemelidir. Çünki bunların hepsi **Teşbîh**in çeşidlerindendir.

4– Rûha ve diğerlerine kadîm dememeli, Allahü teâlânın zâtından ve sıfatlarından başka ve sonradan yaratılmış olanların kadîm olmadığında hiç duraklamamalıdır. Çünki bu, Ta'lîlden bir kısmdır.

5– Müneccimlerin [astrologların] sözlerine, ya'nî yıldızların kazâ-kadere te'sîrlerine inanmamalı, te'sîrleri olduğunu kabûl etmemeli, tabi'î kazâlar insanları öldürüyor dememelidir. Bu gibi sözler tedbîrde teşrîke yol açar.

İşte bu bâtıl ve bozuk i'tikâdlardan icmâlen ve tafsîlen uzak olunursa, tevhîdin hakkı yerine getirilmiş, tevhîdde hudûd aşılmamış olur.

Bu kitâbı kaleme alan bu fakîrin ümmîdi odur ki, kelime-i şehâdeti açıklarken bildirdiğimiz tenzîhi ihtivâ eden bu fasl [bölüm] bilinirse, tevhîd ilminden gizli bir şey kalmaz ve inşâallah böyle inananın i'tikâdında, artık bir sakatlık bulunmaz.

# İKİNCİ BÂB

## MELEKLERE, KİTÂBLARA, PEYGAMBERLERE VE ÖLDÜKDEN SONRAKİ ÖBÜR DÜNYÂ HÂLLERİNE ÎMÂN

Bu bâbın [bölümün] tertîbini Kitâb ve Sünnetde bildirildiği şekilde yazmak isterdik, ammâ burada önce Peygamberlere îmândan başlamağı düşündük. Zîrâ melekleri tanımak ve Allahü teâlâdan gelen kitâbları bilmek, Peygamberler olmadan elde edilemez. Aynı şekilde Allahü teâlânın ism ve sıfatlarına, şerî'atlere [gelmiş olan dinlere], öldükden sonra dirilmeğe, haşr ve neşr ahvâline, kabr, kıyâmet ve âhıret hâllerine dâir bilmediğimiz bütün şeylere, Peygamberlerin gelmesi ve bildirmesi ile vâkıf oluyoruz. Zarûret ve ihtiyâc bunda dahâ çok olduğundan, bu bölümü öne aldık. Bu bâbı da, Allahın izni ve yardımı ile on fasılda anlatırız:

### Birinci Fasl

### NÜBÜVVETİN MA'NÂSI, İSBÂTI VE NÜBÜVVET İLE RİSÂLET ARASINDAKİ FARK

Nübüvvet kelimesi, nebee fi'linden ismdir.Nebee, haber vermek ma'nâsındadır.

Buradaki ma'nâsı husûsî olup, Allahü teâlânın kendinden kullarına haber vermek için bir kulunu seçmesi, onu azîz edip, diğerlerinden mümtâz kılması, dünyâ ve âhıretin salâhı ve âhıretde kurtuluşa ermek için, gerekli emr, yasak, nasîhat, yol gösterme, müjde, îkâz, korkutma, va'd, vaîd ve benzeri vazîfeleri ona bildirmesi demekdir.

Nübüvvet [Peygamberlik] bu sayılan şeyleri bilmek ve onlardan haber vermekdir.

Nebî [Peygamber], Allahü teâlânın kendisine bu bildirdiğimiz şeyleri haber verdiği seçilmiş kul demekdir.

Ba'zı âlimler, **Nübüvvet** kelimesi, nebvetden türemedir. Nebvet ise yükseklik ma'nâsındadır, demişlerdir. Buna göre **Nebî**, mertebesi yüksek, yeri, başkalarının üstünde olan zât demekdir. Bu da, Allahü teâlânın onu başkaları üzerine tercîh etdiği ilmi sebebiyledir.

Hiçbir mahlûk çalışarak Peygamber olamaz. Allahü teâlâ kime nü-

büvvet verdiyse, yukarıda işâret etdiğimiz dünyâ ve âhıret hâllerine âid ilm ve ma'rifetleri ona bildirmiş ve "Halkı bunlara çağır ve beni Allah size da'vetci gönderdi, şunları yapın, şunları yapmayın" diye söyle diyerek kendisine emr etmişdir. Yâhud da **nübüvvet**, büyüklük ve şeref için ona verilmiş olup, bununla Hak teâlâ tarafından kendisine bildirilmiş olanları yerine getirir. Buna **Nebî** denir, **Resûl** denmez.

Allahü teâlânın nübüvvet verdiği ve kullarıma şu haberleri ulaşdır ve onları bana da'vet et buyurduğu Nebîye [Peygambere] **Resûl** denir. O hâlde Nebî olan, Resûl olmıyabilir, ammâ her Resûl muhakkak ki, Nebîdir.

Allahü teâlâ halkı yaratıp, ihsân ve iyiliklerine şükrü, tevhîd ve ibâdetle vâcib kılınca, ammâ onlar da şükrlerini nasıl edâ edeceklerini bilemeyince, peygamberler onlara, ihsân ve iyiliklere nasıl şükr edeceklerini öğretdi. Bunun için onları emr ve yasaklarla mükellef kıldı. Bunun netîcesi olarak da iyi ve sonsuz iyiliklerle müjdeleyip, mükellef olduklarını [kulluk vazîfelerini] yerine getirirlerse, âhıretde sonsuz ni'metlere kavuşacaklarını, emr olunanları yapmaz, yasak edilenleri yaparlarsa, sonlarının kötü ve azablar olacağını haber verip, onları korkutdu. Hikmet de bunu iktizâ ediyordu.

Allahü teâlâ, her ne kadar aklı, kendini bulacak, bilecek ve Onu bilince yaratanının, ona ni'met ve ihsânlarının şükrünü anlıyacak hilkatde, seviyede yaratmış ise de, kullar bu şükrlerinin kendiliklerinden nasıl yerine getirileceğini düşünmek ve bulmakda yanılabilir, böylece haddi aşarlar ve şükr sandıkları küfrân-ı ni'met olabilir. Hattâ bu küfrleri ni'met sâhibine uzayabilir. Bunun için eğer şerî'at ba'zı şeyleri yasaklamasaydı, akl onları, hatâ ve günâh bilmeyebilir ve yaratanının ism ve sıfatlarında hatâya düşer ve nasıl hamd-ü senâ edeceğini bilemezdi.

Yeri gelmişken şunu da söyliyelim ki, akllar bir değildir, ayrı ayrıdır. Böyle olunca idrâkleri, anlamaları da farklıdır. Çok şeyler görüyoruz ki, akllı bilinen çok kimseler, bunların nitelik ve niceliğinde ayrı ayrı söylemişler, her biri öyle ta'rîf ve tanımlar yapmışlardır ki, aralarını bulmak mümkin olmamakdadır. İş böyle olunca, Allahü teâlâdan, yapacağı iş husûsunda bütün kullara teblîği eşit ve aynı seviyede olan bir haber ve bilgi bulunmaksızın, akl reîsinin beğenmesi ve emri ile iş yapılamaz. O hâlde sırf bunun için de olsa Peygamberlerin gönderilmesi büyük bir hikmete mebnîdir.

Eğer Peygamberler olmasaydı, kullara teklîf olmaz, iyi ve kötü bilinmez ve o zemân, kâfir, "Ben küfrün ne olduğunu bilmiyordum", zâlim, "Yapdığımın zulm olduğunu bilmiyordum" diyecek durumda bulunurdu. Bunun gibi, insanların nefslerinin, canlarının istediği yasak şeylerden, onları men' edecek kimse olmazdı. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde buna işâretle meâlen, **(Îmân sâhiblerine müjde vermek, kâfir ve münâfıkları korkutmak için Peygamberler gönderdik ki, insanlar Peygamber-**

**lerden sonra Allaha karşı huccet getirmesinler)** ya'nî bizi îmâna da'vet eden ve şirkden alıkoyan bir peygamber gelmedi demesinler [Nisâ sûresi, 165.ci âyeti] ve **(Eğer biz bundan (Kur'ândan) önce, onları bir azâbla helâk etseydik, muhakkak ki; "Yâ Rabbî, bize bir Peygamber gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvâlığa düşmeden önce, âyetlerine uysaydık" diyeceklerdi)** [Tâhâ sûresi, 134.cü âyeti] buyuruyor.

Nübüvvetin isbâtında en mucez [icâzlı, sağlam] ifâde şudur ki, Allahü teâlâ tarafından insanlara peygamberler ta'yîn edilmesini akl kabûl etdiği gibi, Allahü teâlânın kullarından, sâlih, doğru, emîn, zâhid, insansever, hâtır gözetir, yüzü güzel, sözü doğru, himmeti yüksek, ahlâkı güzel, iffetli, soyu temiz, aklı çok, zekâsı keskin, kuvvetli, sözü fasîh bir kaç kişi gelse ve bu da'vâda bulunsa ve bu da'vâlarının, ya'nî peygamber olduklarının doğruluğunu göstermek için bir çok hârik-ul'âde hâller ve mu'cizeler gösterseler ve kendi cinslerinden olan diğer insanlar bunları yapamayıp, âciz kalsalar, meselâ İbrâhîm aleyhisselâma kızgın ateşin serin olması, Mûsâ aleyhisselâmın asâsının [bastonunun] büyük yılan olup yapmacık büyüleri yutması, Îsâ aleyhisselâmın düâsıyla ölünün dirilmesi ve aleyhissalâtü vesselâm Peygamber Efendimizin mubârek parmakları arasından suyun akmasından Peygamberliğin hak olduğunu anlamak da aklın kârıdır. Çünki çok kısa misâllerini verdiğimiz bu mu'cizeleri, Hak teâlâdan başkası yapamaz. Allahü teâlânın bu gibi hârik-ul'âde şeyleri bu kulları için yaratması ve bu olağan üstü hâllerin onların ellerinde meydâna gelmesi, açıkca gösteriyor ki, onlar Allahü teâlânın Resûlleri, elçileri, ya'nî kullarına da'vetci olarak gönderdiği, vazîfelendirdiği peygamberleridir. Çünki Allahü teâlâ, kendine iftirâ edene ve hâlinin doğru mu, yanlış mı olduğu insanlarca bilinmiyene bu kadar yardım yapmaz ve böyle yüksek pâye vermez.

Bir mülhid, büyücüler de benzeri şeyler yapıyor, derse:

Cevâbında deriz ki, sihrbâzın ve gözboyacının, sihr ve gözboyaması, mu'cize derecesine erişemez. Fir'avnın sihrbâzlarından üstün sihr olmasın! Ammâ Mûsâ aleyhisselâmın asâsı, hepsini yutdu, yok etdi. O sihrbâzların îmâna gelmelerinin sebebi, sihri en üstün seviyede bilmeleri idi. Fekat mu'cizeyi gördüklerinde, "Mu'cize sihri yener, ammâ sihr, sihri yenemez, yok edemez. Mûsâ aleyhisselâmın gösterdiği sihr hudûdunun dışındadır", dediler. Âdem aleyhisselâmın devrinden, Peygamberlerin sonuncusuna "sallallahü aleyhi ve sellem" varıncıya kadar, hiçbir sihrbâzın peygamberlik iddi'âsında bulunduğunu görmedim. Eğer Resûl-i ekremden "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra iddi'â eden olursa, kimseyi şübheye düşürmesin. Çünki, Peygamberlik iddi'âsında bulunanı tekzîb etmemiz, yalanlamamız, Onun sözü ile vâcibdir. Bununla berâber, bir sihrbâz, Peygamberlik da'vâsında bulunsa, da'vâsı sürmez; hemen veyâ bir az sonra, insanlar onun yalancı olduğunu anlar ve ona uyan kimse kalmaz. Kendisi ise, yâ hor, aşağılanmış, ürkmüş, bedbahd olarak ölür, yâ da onu

öldürürler ve yakarlar. Bu da Peygamberlerin “aleyhimüsselâm” sıdkına, doğruluğuna bir huccet ve sened oldu.

Derse ki, siz diyorsunuz ki, Deccâl bir kimseyi öldürecek, sonra diriltecek.

**Cevâb**: Öldüren ve dirilten Allahü teâlâdır. Ammâ bunları ben yapıyorum diyecek. Onun fitne zemânında, Allahü teâlânın böyle olağan dışı şeyler göstermesinde derin hikmetler vardır. Bunların sırrını, içyüzünü herkes anlıyamaz. Ammâ onda iştibâh yokdur. Ya’nî Deccâlin peygamber sanılma şübhesi yokdur. Çünki Allahü teâlâ, bütün peygamberlerin dili ile, kullarını, Deccâlin fitnesine karşı uyarmışdır. Buradan açıkca anlaşılıyor ki, Deccâl, Allahü teâlânın düşmanıdır. Ayrıca bu hâdisenin bizzat vuku’u, onun yalancı olduğuna kesin bir huccetdir. Şöyle ki, ben ölüyü diriltirim diye iddi’â etdikden sonra, Allahü teâlâ ölüyü diriltir. Deccâl onu bir dahâ öldürmek ister, ama öldüremez. Bu da açıkca gösteriyor ki, Deccâl, insanların öldürdüğü bir adamı diriltemediğine göre, insanların karışmadığı bir ölüyü diriltmeğe elbette gücü yetmez.

Yine deriz ki, yalanı, bizzat iddi’âsında bulunmakdadır. O bu hareketi ile ülûhiyyet iddi’â ediyor. Aklı olan herkes şübhesiz bilir ki, küçücük bir cismden ibâret olan bir zevallı, ülûhiyyete lâyık değildir.

Bütün delîllerin en açığı odur ki, Deccâlin bir gözü yokdur. Eğer iddi’â etdiği gibi kudreti olsaydı, kör gözünü görür yapardı. Buraya kadar anlatılanlar anlaşılınca, Peygamberlik iddi’âsından sonra, mu’cize göstermek, Peygamberlerin doğruluğunun hucceti, şâhidi oldu. Peygamberlerin elinde bir çok mu’cizenin göründüğünde şübhe yokdur. Âdem aleyhisselâmın zemânından, Peygamberlerin sonuncusu Muhammedin “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem ve alâ sâiri ihvânihi min-el-enbiyâi” zemânına kadar, her devrde gelen Peygamberin elinde, bir takım mu’cizeler zuhûr etmiş ve o da’vetde hâzır olanlar, baş gözleri ile, şübhesiz o mu’cizeleri görmüşler, her devr ve asrda sonra gelenler, önce gelenlerden bildirmiş ve gitdikce dinliyenler çoğalmış, tevâtür hâlini almışlardır. İş böyle olunca nübüvvet, ya’nî peygamberlik elbette hakdır, doğrudur. Zîrâ bir adam, kendisi gibi insan olan bir pâdişâha yalan üstüne yalan söylese ve pâdişâh bunun yalancı olduğuna hiç dikkat etmese, o pâdişâh yâ câhildir, yâ da âcizdir. Allahü teâlâ bundan münezzehdir.

Peygamberlerin doğruluğunun huccetlerinden biri de, hepsinin Allahü teâlâdan verdiği haberler, Allahü teâlânın ismlerinden, sıfatlarından, dünyâda olacak hâdiselerden ve kıyâmet kopdukdan sonra herkesin yeniden dirilmesi, haşr, neşr, Cennet ve Cehennem, mükâfât ve azâb ve benzerlerinden bildirdikleri hep aynıdır. Bildirdiklerinin arasında kıl ucu kadar ayrılık yokdur. **(Eğer O, Allahdan başkasından gelmiş olsaydı, onda bir çok tutarsızlıklar bulunurdu)** [Nisâ sûresi, 82.ci] âyeti bu sözümüzü kuvvetlendirmekdedir.

## İkinci Fasl

## PEYGAMBERLERE ÎMÂN VE PEYGAMBERLERİN HUSÛSİYYETLERİ VE MERTEBELERİ

Nübüvvetin hak olduğu bilindikden sonra, şunu iyice bilmeli ve anlamalıdır ki, Allahü teâlânın bu iş için irâde etdikleri, ne o zâtların isteği, ne de çalışmaları iledir. Peygamberlik çalışmak ile elde edilir diyen veyâ inanan kâfir olur. Bundan sonra deriz ki, bütün Peygamberlere îmân, ya'nî kalb ile inanıp dil ile ikrâr etmek, Allahü teâlâya îmân etmenin hemen ardından gelmekdedir. Allahü teâlâya îmân ise, peygamberlere îmân olmadan doğru olmaz. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmin bir çok yerinde, Allahü teâlâya îmânla, Peygamberlerine îmânın arasını açmağa çalışanların küfre girdiklerini bildirmekdedir. Meselâ, Nisâ sûresi 151 ve 152.ci âyetlerinde meâlen, **(Allahı ve Peygamberi inkâr edenler ve (inanma husûsunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip: Bir kısmına îmân ederiz, ammâ bir kısmına inanmayız" diyenler ve bunlar, ya'nî îmân ile küfr arasında bir yol tutmak istiyenler yok mu? İşte gerçekden kâfirler bunlardır ve biz kâfirlere, alçaltıcı azâb hâzırlamışızdır)** buyuruyor.

Peygamberlerin hepsine îmân şöyle olmalıdır: Kalb ile inanmalı ve dil ile ikrâr etmelidir ki, Peygamberler Allahü teâlânın kullarıdır. Hak teâlâ tarafından seçilmiş, peygamber kılınmışlardır. İnsanları Hakka da'vet edip, "Bizi Allahü teâlâ size peygamber olarak gönderdi" demişlerdir. Doğru sözlülerdir. Da'vâlarında sağlam huccetler, mu'cizeler getirmişlerdir. Peygamberler yalan söylemezler. Hangi kavme gönderilmiş iseler, bunu bildirirler. Allahü teâlâdan ne isteseler, Allahü teâlâ istediklerini verirdi. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" hâric, diğer peygamberlere îmân husûsunda bu kadar yeter. Peygamber efendimiz için, ayrı bir fasılda bildireceğimiz birkaç şart ve husûsiyyet dahâ vardır.

Peygamberlerin hepsine îmân etmekde, sayılarını, ismlerini, soylarını bilmek lâzım değildir. Çünki Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bu husûsa işâretle meâlen, **(Bir kısm peygamberleri, sana daha önce anlatdık, bir kısmını ise sana anlatmadık)** [Nisâ sûresi, 164.cü âyeti] buyuruyor.

Bilinmesi vâcib olanlara gelince: "Allahü teâlâ iki şeyi peygamberlere mahsûs kılmışdır: Biri **ta'lîm**, öbürü **te'yîd**.

**Ta'lîm**, ilâhî ilmlerden bilmediklerinin kendilerine öğretilmesi, **Te'yîd** ise, huccetler [mu'cizeler] izhâr ederek kuvvetlendirilmeleri olup, kendi kuvvetleriyle birlikde onlara kuvvet vermesi ve yardım etmesidir.

O hâlde ta'lîme giren her şey, nübüvvetdir; te'yîde girenler ise, nübüvvetin huccet ve delîlleridir. Ta'lîm kısmından olanların hâsıl olması birkaç bakımdandır:

1– Hak teâlânın kelâmını işitmekle olur. Mûsâ aleyhisselâmın işitmesi gibi.

2– Allahü teâlâdan gelen ilhâmla olur. Allahü teâlânın Peygamberlere ilhâmı, onların dahâ önce bir istidlâlı bulunmadığı, yâhud dahâ önce iyiliği hakkında bir eserin olmadığı şeyler hakkında kalblerine verdiği ilmdir.

3– Allahü teâlânın melek dili ile Peygamberine vahy vermesi iledir. Peygambere melek söyler. Peygamberin bir insanı görmesi ve ondan dinlemesi gibi, meleği görmesi ve ondan işitmesi ile olur.

4– Allahü teâlâ meleğe emr edip, dilediği şeyin ilmini, Peygamberin kalbine üfler. Bu kalbe mahsûs vahy olup, kulak bundan hiçbir şey duymaz. **Ta'lîm**, ya'nî Allahü teâlânın Peygambere öğretme çeşidleri bunlardır. Uykuda vahy[1] de ilhâm kısmına girmekdedir, ister melek vâsıtasıyla olsun, ister olmasın fark etmez.

Burada bir kimse dese ki, melek, peygamberden başkasının kalbine de ilm getirdiğine göre, peygamber olanla olmıyan nasıl ayırd edilir?

**Cevâb**ında deriz ki, dînin ahkâmına âid ilmler, ileriye dönük bilgiler, bir zemân sonra meydâna gelecek hâdiseler, dünyâ yok oldukdan sonra olacaklar ve bunlara benzer şeylere dâir ilmler, peygamberlere mahsûsdur. Bir kimse bunlardan bahs etmiş olsa, peygamberlerden kendine ulaşan bu bilgileri söylüyor, yâ da onların sözlerinden anladığını ifâde ediyor demekdir.

Peygamberden başkasına meleğin etdiği ilhâm, yâ Hakdan kalbe gelen bir müjdedir, yâhud vâki' olacak bir şeye dâir firâsetdir. Hangisi olursa olsun, onunla ilhâm arasındaki fark gâyet açıkdır. Peygamber şübhe ve yanılmakdan ma'sûmdur. Ona ilhâm ne gelmişse, onu olacağı gibi bilir. Peygamberden başkası şübheden ve yanılmakdan ma'sûm [emîn] değildir. [Velî günâhdan mahfûz olur. Mahfûzla ma'sûm arasındaki fark odur ki, ma'sûm günâh işlemez, mahfûz ise, az da olsa işliyebilir, ammâ ısrârla yapmaz, yapınca da, ardından hemen tevbe eder. **(Yahyâ Münîrînin Mektûbâtı)**] Peygamberden başkası ilhâmı, bu kadar açıkca anlıyamaz.

---

[1] Vahy, Allahü teâlâdan gelen haber, Allahü teâlânın kitâbı, işâret ve hafîf söz, kalbe bir şeyi atmak, yazmak, gizli konuşmak ve işâret etmek **(Keşfüllugat)**.

**Fâide**: Aslında vahy, gizli söz ma'nâsındadır. Bu da Allahü teâlâdan peygamberlere olup, birkaç çeşitdir. Kimi, Allahü teâlânın azîz kelâmını vâsıtasız işitmişdir. Mûsâ aleyhisselâma ve Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" Mi'râc gecesi olduğu gibi. Biri de, melek vâsıtasıyladır. En çok vâkı' olan budur. Biri de, kalbe ilhâm vermekle olur. Bu ma'nâ bakımındandır. İlhâm, peygamberden başkasına da olmakdadır. Mûsâ aleyhisselâmın annesinin kalbine getirilen ilhâm gibi. **(Annene vahy [ilhâm] etdik)** buyuruluyor. **(Mezra'ul-hasenât)**

**Te'yîd** kısmından olanlar ise, iki çeşitdir:

1– Peygamberler bizzat onunla müeyyed [kuvvetlendirilmiş] olurlar.

2– Onların düâ ve bereketleri ile gayb ve kudret âleminden meydâna gelirler. Bu kısma girenler sayılamıyacak kadar çokdur. Çeşidli yollarla çokları, tevâtürle insanların kulaklarına ulaşmışlardır.

Bizim esâs maksadımız, kendi nefslerinde bizzat müeyyed oldukları kısma girenleri anlatmakdır:

1– Onların hevâsı [istekleri] Hak teâlânın emrine tâbi' ve uygundur. Nefsleri ise, dâimâ Ona tâ'at, ibâdet ve emre hâzır hâldedir. Bu bakımdan onlar kasden Hak teâlâya itâ'atsizlikden ma'sûm bulunmuşlar ve onları ismet sâhibi bilmek vâcib olmuşdur. Allahü teâlânın emrine uymamak onlar için câiz değildir. Zîrâ Allahü teâlâ, insanlara, onların izi üzere yürümeği emr etmişdir. Eğer kasden onlardan bir isyân meydâna gelme ihtimâli olsaydı, Allahü teâlâ onlara uymağı emr etmezdi. Peygamberlerin birinden bir zelle sâdir olmuşsa, muhakkak bir yanılma ve unutma sebebiyle meydâna gelmişdir.

2– Peygamberlerin akılları tam olup, bütün akllardan mükemmeldir. Aklları bozulmaz ve gitmez. Allahü teâlâ tarafından korunurlar. Peygamberlerin akllarının idrâki, diğer insanların akllarının idrâki [anlaması, kavraması] gibi olmayıp, çok yüksekdir.

3– Peygamberlerin reyleri [görüşleri, ictihâdları], reylerin en kuvvetlisi olup, zekâları ve anlayışları son derece keskindir. Bu sebebden Onların vahyden anladıklarını, başkaları anlıyamaz.

4– Ezberleme ve hâtırda tutma kuvvetleri, diğer insanlardan çok ileridedir. Beyândaki kuvvetleri, sözlerindeki fesâhat da aynı şeklde çok yüksekdir.

5– Duyguları da, diğer insanların duygularından keskindir. Zâhir ve bâtın [bedenî ve rûhî] kuvvetleri, diğer insanlarınkinden dahâ ileridedir.

6– Ahlâkları son derece mükemmel olup, gerçek iyi ahlâk sâhibi onlardır. Vücûdları mükemmel olup, kusûrsuzdur. Mu'tedîldirler. Görünüşleri pek güzeldir. Sesleri de, yüzleri gibi güzel ve tatlıdır. Ma'nâda başkalarından ileride oldukları gibi, sûret de böyledirler.

[7– Evliyâ Peygambere uymakla, onun safvetinden, temizliğinden ve Allahü teâlâya yakınlığından tâbi' olduğu kadar alır. **(Nûr-ül Ebsâr)**]

Peygamberler derece, makâm, mertebe bakımından, Allahü teâlânın kendilerine ihsân buyurduğu nasîbleri mikdârınca farklılık gösterirler. Kimi kiminden dahâ fazîletli bulunur. Tâ'atleri de farklı olabilir. Ammâ Hakka da'vetde hepsi eşitdir. **(Allahın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız...)** [Bekara sûresi, 285.ci] âyeti buna işâretdir. Mâide sûresi 54.cu âyetinde meâlen, **(Sayılan bu ziyâde sıfat-**

**lar Allahü teâlânın ihsânıdır. Onları dilediğine verir. Allahın lütfu ve ilmi genişdir)** buyuruldu.[1]

Bu faslın başında, öz ve kısa olarak peygamberlerin ismetinden [ma'sûmluğundan-günâhsızlığından] bahs etmişdik. Bu sözümüzü biraz genişletmeyi, avâm müslimânların onların temâmen temiz olduklarına, günâh lekelerine bulaşmadıklarına îmânlarının sağlam olmasını te'mîn etmeği, onlardan bir zelle vâki' olsa dahî, hemen farkına varıp, telâfisine koyulduklarını, bu yüzden bir kazâya uğramadıklarını ve ziyân etmediklerini açıklamak istedim. Çünki çok müslimânlar bu konuda yanılıyorlar.

---

[1] Bu âyet-i kerîmede geçen, **Allah onları sever, onlar da Allahı sever** kısmında âlimler çok sözler söylemişlerdir. Şerî'at ehli diyor ki, Allahü teâlânın kulunu sevmesi, dünyâda kuluna tevfîk ve hidâyet dilemesi, âhıretde ise, çok güzel sevâblar ve sayısız ikrâm ve ihsânlarda bulunmasıdır. Kulun Rabbini sevmesi, Ona ibâdet etmeyi sevmesi ve günâh kıldığı şeylerden kaçınmasıdır.

Tesavvuf ehline göre, Allahü teâlânın kuluna muhabbeti demek, kulunu kendine yaklaşdırması olup, kulun Hak teâlâya muhabbeti, Onun için kalbini Ondan başkasından temizlemek, kalbinde Allahü teâlâdan başkasına yer vermemekdir. Hakîkat sâhibleri, Hakkın muhabbetinin kadîm, kulun sevgisinin hâdis [sonradan olma] olduğunu söylemişlerdir. Beyt:

***Ezelî sıfatlar edince zuhûr,***
***Beşerî sıfatlar, yanar, kaybolur.***

Hiratın büyük üstâdı Hâce Abdüllah Ensârî "kuddise sirruh" **(Menâzil-üs-sâirîn)** kitâbında buyurur: Muhabbet ilk zemânlar, ibâdetlerden lezzet almak ve kalbini başka şeylere bağlayacak şeylerden kurtulmağa çalışmak şeklinde tezâhür eder. Sonda ise, Zât için zâtın sevgisi hazret-i Ehâdiyyetde tam fenâya kavuşmasıdır. Semnûndan muhabbeti sordular. Allahü teâlânın kuluna muhabbetini mi, yoksa kulun Allahü teâlâya muhabbetini mi soruyorsunuz, buyurdu. Allahü teâlânın kuluna muhabbetini soruyoruz dediler. Buyurdu ki: "Şimdi Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" ile idim. Hak teâlânın kuluna muhabbetinden bir nükte anlatıyordum. Melekût melekleri bunu dinlemeğe dayanamadılar." Yine Semnûn hazretlerinden anlatırlar. Muhabbetden konuşuyordu: Can kuşu (Ondan geldi, yine Ona döner) yuvasından uçup, hüviyyet havasında uçardı. Havadan bir kuş yere inip, gagasını yere vurdu ve ağzından kan geldi. O kuş toprak ve kan içerisinde yuvarlandı durdu. Zîrâ muhabbet ateşinin alevinden tutuşup, kolu kanadı yanıp, can verinceye kadar bu hâli devâm etdi.

Tarîkatin şeyhi, hakîkate ermiş evliyânın kutbu [Muhyiddîn Arabî] "kuddise sirruh" **(Futûhât-ı Mekkiyye)** kitâbında yazar: Allahü teâlâ o kuşa Semnûnün sözlerini anlama kuvveti verdi de, muhabbet hâlinin ne olduğunu anladı ve muhabbet sultânının mahkûmu oldu. Bu enteresan hâdise, Şeyh Semnûn hazretlerinin huzûrunda bulunanlara bir nasîhat, ibret ve muhabbet dersinin tatbîkatı, muhabbet ehli olmayıp da; iddi'â sâhibi olanlara bir uyarı oldu.

**(Levâmi')** sâhibi buyuruyor ki, muhabbet, Hakîkî Cemîlin, kendi cemâline toplu ve geniş olarak meylidir. O da temâmiyle Cem' makâmından olup, Hakkın kendi cemâlini, kâinât araya girmeden, kendi zâtının aynasında seyr etmesidir.

Mu'tezîleden ve Şîa'dan bir takımları peygamberlerin ismetinde o kadar ileri gitdiler ki, iş ifrâta vardı. Müteşebbihlerden ve ihtiyâtsız nakl edenlerden bir gurûb da, onların tersine o kadar taşkınlık yapdılar ki, iş tefrîte vardı. Kitâblarında sözlerinin doğruluğunu göstermek için, bildirdiklerinden hiçbirinin aslı yokdur. Tutunmak için sarıldıkları şeylerin hiçbirine güvenmek câiz değildir. Hattâ nakl etmesi bile zararlıdır. Çünki o sözlerde câhillere ve sıradan insanlara göre Peygamberleri aşağılama vardır. Hâlbuki Hak teâlâ bize, onları hak bilip, hurmet ve saygılı olmayı farz kıldı. Onların zellelerinden bahs etmeyi, nass ile sâbit olsa bile, edebden uzak buluruz. Nerede kaldı ki, işe bir de yalanlar eklensin.

Peygamberler içinde zellesi nass ile bildirilen en meşhûr hâdise, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği, bir kaç yerde işâret buyurduğu ağaçdan yime zellesidir. Âdem aleyhisselâm için, **(Nihâyet o ağaçdan yidiler. Bunun üzerine kendilerine edeb yerleri göründü. Üstlerini Cennet yaprağı ile örtmeğe çalışdılar. Bu sûretle Âdem Rabbine muhâlefet etdi ve arzûladığı sonsuz ömre kavuşamadı)** buyuruldu. [Tâhâ sûresi, 121.ci âyeti] Bununla berâber bu ma'nâyı îzâh buyurup, onun hâlinin âsî kulların hâline benzemediğini kullarına bildirdi. Çünki âsîler, günâhkârlar, günâha kalbleri ile azm ederler. Öyle ki, onların günâhlarını, başka bir niyyet veyâ tarafa yorumlamak, hattâ şübhe bile etmek mümkin olmaz. Ammâ Âdem aleyhisselâmın zellesi, Rabbine verdiği sözü unutmak idi. Bunun için Tâhâ sûresi 115.ci âyetinde meâlen, **(Biz, dahâ önce de Âdeme akd (emr ve vahy) vermişdik. Ne var ki, o, (akdi) unutdu. Onda bir azm –ya'nî kasden yapmak– bulmadık)** buyuruldu. Unutulmuş akd, bu âyetden sonraki âyetde bildirilmekde olup, **(Âdeme dedik ki, İblîs senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi Cennetden çıkarmasın, sonra yorulur, sıkıntı çekersin)** [Tâhâ sûresi, 117.ci âyeti] buyuruldu. İblîs, Âdem aleyhisselâmı yemînle aldatdı. Hanımı Havvâ vâlidemizi, insanın tabi'î arzûsu olan, sonsuz Cennetde kalacaksınız, ifâdeleri ile kandırdı.

Allahü teâlânın bu âyetde hikmetleri vardır. Bu hikmetlerin herbirinde bütün insanlar için nice ibretler vardır. Şöyle ki, insan İblîsi [şeytânı] düşman bilince, ona karşı uyanık olur, ondan sakınır, aldatma ve iğvalarına kanmaz. Eğer bir aldanma olduysa, tevbe ile günâhının tedârikine koyulur, kötülük yapdığını, günâhını, kusûrunu, câhilliğini i'tirâf eder. Allahü teâlânın bu hikâyeyi bildirmesi, bu ve buna benzer hikmetleri ve Safiyullah Âdem aleyhisselâma yapdığı ihsânı ve hele tevbesinden sonra en büyük makâm olan nübüvvetle şereflendirdiğini bildirmek içindir. Yoksa Âdem aleyhisselâmı kötülemek, şân ve kıymetini küçültmek için değildir. Ayrıca diğer insanlar bunu bilsinler, dikkat etsinler ve fâidelensinler içindir. Bir ziyân ve zarara uğrasınlar gibi ters bir hikmet düşünülemez.

Âdem aleyhisselâmdan başka peygamberlerden, bilhâssa Resûllerden sâdır olan zellelere gelince, eğer sağlam bir nass ile sâbit olmuş

bir zelleleri varsa, Âdem aleyhisselâmın zellesi gibi kabûl etmelidir ve Peygamberler "aleyhimüsselâm" söz konusu olunca, şunu hiç unutmamalıdır ki, onlar bizim gibi hevâ ve şehvetlerinin esîri olsalardı, Allahü teâlâ kullarına, onlara uymağı farz kılar mıydı ve mahlûkâtın zübdesi, mevcûdâtın hulâsâsı olan Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", **(İşte o peygamberler, Allahın hidâyet etdiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki, ben buna (Peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'ân) âlemler için ancak bir öğütdür)** buyurmazdı. [En'am sûresi, 90.cı âyeti]. [Onların yoluna uy demek, peygamberlerin sîretini, ahlâkını edin, onların hâllerine tâbi' ol demeği gösteriyor ki, her birinin sıfatlarını, ahlâkını, huylarını öğrenip, en güzel ve en iyisini al, diye emr olunmakdadır. Çünki Peygamberimizin dînin usûlünde onlara uyması gerekmez. Çünki bu konuda taklîde cevâz yokdur. Furû'da [fıkhda] da olmaz. Zîrâ Onun "sallallahü aleyhi ve sellem" şerî'ati, onların şerî'atlerini nesh etmişdir. O hâlde murâd, güzel ahlâk ve beğenilen sıfatlardır. İşte güzel sıfatlardan ve beğenilir hasletlerden, diğer peygamberlerde ayrı ayrı bulunanların hepsi, Peygamber efendimizde yalnız olarak toplanmış idi. Bunun için hepsinden efdal ve ekmel olur. **(Tefsîr-i Hüseynî)**]

Burada açıklanması gereken en mühim noktalardan biri, İbrâhîm aleyhisselâmın durumudur. O ulül'azm peygamberlerden Halîl-ur-rahmândır. Hillet süslü makâmı kendisine verilmişdir. Bir müddet, bütün insanlar içinde yalnız başına Rabbine ibâdet etmiş ve babası için, ona söz vermiş olduğundan, Hak teâlâdan magfiret istemiş[1], **(And olsun ki, senin için magfiret dileyeceğim)** [Mümtehine sûresi, 4.cü âyeti] demişdi. Fekat İbrâhîm aleyhisselâm o zemân babasının Cennet yüzü görmiyecek olanlardan olduğunu, Allahü teâlâya düşmanlığından ötürü hakkında böyle bir hükmün verilmiş bulunduğunu bilmiyordu. Hak teâlâ Onun ümmetini, kâfirleri sevmekden men' etdiği, kendini sevmekde ve düşmanlarına düşmanlık etmekde, İbrâhîm aleyhisselâma uymalarını emr etdiğinden, babasına magfiret dilemesi ile alâkalı bu bir mes'elede ona uymağı istisnâ etmiş, hâric tutmuşdur. Nitekim yukarıda bir kısmına işâret etdiğimiz Mümtehine sûresinde Allahü teâlâ şöyle buyurur: **(İbrâhîmde ve Onunla berâber olanlarda, sizin için gerçekden güzel bir örnek vardır. Onlar kavmlerine demişlerdi ki, "Biz sizden ve Allahı bırakıp tapdıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allaha inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmişdir". Şu kadar var ki, İbrâhîm babasına: "And olsun, Senin için magfiret dileyeceğim. Fekat Allahdan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeğe gücüm yetmez" demişdi.)** Sonradan öğrendi ki, baba-

[1] **(Tefsîr-i Mazharî)**de bu âyetin tefsîrinde diyor ki, İbrâhîm aleyhisselâmın baba dediği kişi, amcası bulunan Âzerdir. Yoksa İbrâhîm aleyhisselâmın gerçek babasının ismi Târuhdur.

sı hakkındaki magfiret dileme sözü, onun hâline uygun değildi ve Allah katında da tasvîb görmedi. Bunun için bu husûsda ona uyulmaz. Ammâ bu arada onun özrü ve iyi niyyeti de anlaşılmış oldu. Nitekim böyle olduğunu Allahü teâlâ Tevbe sûresinin 114.cü âyetinde bildirmekde ve **(İbrâhîmin babası için afv dilemesi, sâdece ona verdiği sözden dolayı idi. Onun Allahın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaşdı. Şübhesiz ki, İbrâhîm çok yumuşak huylu ve pek sabrlı idi)** buyurmakdadır.

O hâlde Peygamberlerin zellelerinin durumunu buradan anlamağa çalışmalı ve yine buradan onlara uymak lâzım geldiğini kavramalıdır. Yûsüf aleyhisselâmın Zelihâya kasd etdiğini, bel bağını çözdü, kadının yanında erkeğin oturması gibi oturdu demeleri ve bunu Abdüllah ibni Abbâsa dayandırmaları hikâyesini bir kaç yönden kabûl edemeyiz:

1– Bu hikâyeyi bu şekilde kitâblarında bildirenler, bunu kendilerinden İbni Abbâs hazretlerine kadar, hep sağlam râvilere dayanarak bildirmediler. Bunu yapmış olsalar dahî, huccet olmağa yetmezdi. Çünki ehad [tek bir kimsenin rivâyet etdiği] hadîslerdendir. Böyle hadîsler ise ilmî sened değillerdir.

2– Rivâyet İbni Abbâs hazretlerine mevkûfdur. Ya'nî İbni Abbâs hazretlerinin, bu hadîs-i şerîfi hangi Sahâbîden duyduğu bildirilmemişdir. Evet, Sahâbî bunu duymasaydı, nakl etmezdi, ammâ kimden duyduğunu söylemeyince, muhtemelen gâlib olarak beklenir ki, ehl-i kitâbdan [yehûdî ve hıristiyan olanlardan] kendisine ulaşmışdır. Onların nakli ise i'timâda şâyân değildir. Çünki Allahü teâlâ onların fâsık olduklarını bildirmekde ve onları, yalan söylüyorlar diye vasf buyurmakda, "Onlar kitâblarını tahrîf etdiler. Kendi elleri ile kitâb yazıp, Allahdan geldi dediler" diye bildirmekde, Âl-i İmrân sûresi 78.ci âyetinde meâlen, **(Ehl-i kitâbdan bir grub, okudukları kitâbdan sanasınız diye, kitâbı okurken dillerini eğip bükerler. Hâlbuki okudukları kitâbdan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı hâlde, bu Allah katındandır derler. Onlar bile bile Allaha iftirâ ediyorlar)** buyurmakdadır.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Onları doğrulamayın, yalanlamayın da)** buyurdu. Yalanlamayın buyurdukları, onların kitâblarındaki haberlerden bize kadar gelmiş olanları içindir. Ammâ din bilgilerinden bildiğimize ters olanlara inanmamamız vâcibdir. Hazret-i Ömer "radıyallahü anh" ehl-i kitâb için, "Biz onları tasdîk etmeyiz, doğrulamayız. Çünki onları Allahü teâlâ tekzîb etmiş, yalancı olduklarını bildirmişdir" demişdir. Târîhcilerin kitâblarında bildirdikleri ve tefsîr âlimlerinin nakl etdikleri peygamber kıssalarının çoğu onlardan alınmışdır. Bunları anlatmak câiz değildir. Nerede kaldı ki, onlar huccet, delîl olarak öne sürülsün.

Şunu da bildirelim ki, Yûsüf sûresi 24.cü âyetinde meâlen, **(O kadın, Yûsüf aleyhisselâmla berâber olmak istedi. Yûsüf de, eğer Rab-**

**binin burhânını [îkâz ve işâretini] görmeseydi, onunla olmak isterdi. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaşdırmak için delîlimizi gösterdik. Şübhesiz O, ihlâslı kullarımızdandı)** buyuruyor. Bu âyet-i kerîmenin ifâdesi, kasd edeceğini, onunla birlikde olmayı istediğini göstermez. Çünki, Rabbinin bürhânını görmeseydi, kasd edebilirdi deniyor. Yûsüf aleyhisselâmın kasdı, Rabbinin bürhânını görmeğe bağlanınca ve bürhânı görmek de hâsıl olunca, bu kasd olmamış, ya'nî yok demekdir. Nitekim aynı sûrenin 52.ci âyetinde meâlen, **(Yûsüf dedi ki: Bu azîzin yokluğunda ona hâinlik etmediğini ve Allahü teâlânın hâinlerin hîlesini başarıya ulaşdırmıyacağını herkesin bilmesi içindir)** buyuruluyor.

Allahü teâlâ Yûsüf aleyhisselâma **Sıddîk** buyurdu. Allahü teâlânın sıddîk olarak vasflandırdığı kimseyi tasdîk etmek bize farz olur. Onu tasdîk etdikden sonra, artık ona hâin diyemeyiz. Hikâye anlatanların (Onun yanında kadının yanında erkeğin oturması gibi oturdu) demek hiyânet olur. Çünki aklı olan herkes bilir ki, onların dediği gibi bir kadına belli bir fi'l için yaklaşan, ona hiyânet yapmış olur. Yûsüf aleyhisselâm ise, hiyâneti kendinden giderdi. Allahü teâlâ ona, **doğru konuşan** buyurdu. O hâlde, öyle yakışıksız bir sözü Yûsüf aleyhisselâm için söylemek hiç câiz olmaz.

Dahâsı var; Zelihâ, bu hâdiseden evvel, bana kasd etdi iddi'âsında bulundu ve Allahü teâlâ Yûsüf aleyhisselâmın doğru, Zelihânın yalan söylediğine bürhân [sened, delîl] getirdi.

(Yûsüf aleyhisselâmın kardeşleri de peygamberlerden idi. Allahü teâlânın açık nass ile onlar hakkında buyurduğu, Yûsüf aleyhisselâm hakkında bildirdiğinden dahâ çokdur) denirse,

**Cevâb**ında deriz ki, Yûsüf aleyhisselâmın kardeşlerinin peygamberlikleri, ilme esâs olan mütevâtir sarîh bir nass ile bize ulaşmamışdır. Allahü teâlâ Bekara sûresi 136.cı âyetinde meâlen, **(Biz, Allaha ve bize indirilene, İbrâhîm, İsmâ'îl, İshak, Ya'kûb ve esbata indirilene, Mûsâ ve Îsâya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sâdece Allaha teslîm olduk, deyin)** buyuruyor. İhtimâldir ki, buradaki **esbât** kelimesi, Ya'kûb aleyhisselâmın Sulbî çocuklarıdır. Yine muhtemeldir ki, hepsi buna dâhildir. Muhtemeldir ki, bir kısmı buna girmekdedir. Yine muhtemeldir ki, esbât, İsrâîl oğullarının peygamberleridir ki, hepsi Ya'kûb aleyhisselâmın oğullarındandır. Biz kat'î nass ile biliyoruz ki, Yûsüf aleyhisselâm insanlara gönderilmiş peygamberlerden idi ve Allahü teâlânın Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", **(İşte o peygamberler, Allahın hidâyet etdiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy...)** [En'am sûresi, 90.cı âyeti] buyurduğu peygamberlerden biridir. O hâlde ma'sûm olmaklık husûsunda, Yûsüf aleyhisselâmın mertebesi diğerlerinden yüksekdir.

Yine deriz ki, Yûsüf aleyhisselâmın kardeşleri, peygamber olmuş olsalar bile, ona yapdıklarını peygamberlikden önce yapdılar. Yûsüf aleyhisselâmdan hikâye olunanda, Zelihânın ona kasdının nübüvvet ona gelmeden önce mi, sonra mı olduğunu tam bilmiyoruz. Hikâyede anlatdıkları (Yûsüf aleyhisselâm, Zelihânın yanında, erkeğin kadının yakınında oturması gibi oturmuşdu) demek, onun için aslâ câiz değildir. Peygamberlikden evvelki hâli için de câiz değildir. Zîrâ peygamberliği zemânında, kadınların hîlelerini bildirince, kendisi tarafından bir hiyânetin olmadığını bildirdi ve peygamberlerin söylediği her şey doğrudur. O hâlde, bahs edilen bu hâl hiçbir şekılde câiz olmaz. Anlatması da câiz olmaz. Çünki, bırakalım büyük bir peygamberi, sıradan bir adam böyle bir iş yapmış, bir başkası da onu gözleri ile görmüş olsa, yine onu anlatması, insanlara duyurması câiz olmaz. Yâ görmediği hâlde anlatırsa, demek ki, hiç câiz olmaz. Yâ bu aybladığı büyük bir Peygamber ise, anlatanın hâlini ve vebâlini siz düşünün. Bu hikâyeyi dinlemekden Allahü teâlâya sığınırız. Nerede kaldı ki, dilimize alalım.

Dâvüd aleyhisselâmdan anlatdıkları, Uryâyı zorla Tâbuta karşı gönderdi, öldürülmesini ve hanımını kendine almasını istedi ve buna benzer sözler, dînimizin aslına çok aykırıdır. Bunları dile almak harâmdır. Nakl olsa dahî kıymeti yokdur. Çünki dînin aslına uymamakdadır. Bununla büyük bir Peygambere zulm, haksızlık isnâd edilmişdir. Nitekim Sad sûresi 23. ve 24.cü âyetlerde açıkca buna işâretle, meâlen, **(Yanına gelen iki kişiden biri şöyle dedi: "Bu, kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken, onu da bana ver dedi ve tartışmada beni basdırdı", Dâvüd, and olsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkda bulunmuşdur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız îmân edip de, sâlih ameller işliyenler müstesnâ. Bunlar da ne kadar azdır! dedi...)** buyuruyor. Bu âyet-i kerîmelerden Dâvüd aleyhisselâmın azminin, niyyetinin ne olduğu açıkca anlaşılmıyor. Kur'ân-ı kerîmi en iyi açıklıyan Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" gelen, bu husûsda bir nakl de yokdur. Müfessîrlerden bir kısmı, ehl-i kitâbın, ya'nî yehûdî ve hıristiyanların sözlerinden bu husûsda söylenen en kötü nakli alıp bildirdiler. Onlar bu nakllerinde isâbet etmiş, doğruyu bulmuş değillerdir. Sebebi, biraz önce Yûsüf aleyhisselâm mes'elesinde anlatıldı. Hakîkate eren âlimlerden ve gizli ma'nâ eshâbından bir kısmı buyurmuşlardır ki, bu kıssada Dâvüd aleyhisselâma sitem edilen yer, da'vâ sâhibinin haklı olup olmadığını bilmeden, **(Ortakcılardan çoğu, birbirlerinin haklarını tecâvüz ederler)** demesi idi. Bu te'vîl [ma'nâlandırma], Kur'ân-ı kerîmin nazmına [dizgi ve akışına] diğer te'vîllerden dahâ uygundur. İhtiyât yoluna da dahâ yakındır. Böyle ma'nâlandırmayı kuvvetlendiren, sonraki âyetde, **(Ey Dâvüd, biz seni yeryüzünde halîfe yapdık. O hâlde insanlar arasında adâletle hükmet...)** [Sad sûresi, 26.cı âyeti] buyurulmasıdır.

Buradan açıkca anlaşılmış oldu ki, Dâvüd aleyhisselâm bu hâdisede hâkim olup, hasm değildi. Böyle olmasaydı, **(O hâlde insanlar arasında adâletle hükmet)** buyurulmazdı. Bu âyetlerden murâdın, bu anlatdıklarımızdan başka olması da muhtemeldir. Mâdem ki, bu kıssa Kur'ân-ı kerîmde mübhemdir ve Resûlullahdan da "sallallahü aleyhi ve sellem" güvenilecek, dayanılacak bir açıklama bize ulaşmamışdır, burada susmak en ihtiyâtlı yol olur ve şöyle i'tikâd etmek gerekir ki, eğer Uryânın hanımı ile alâkalı kıssanın aslı varsa, bu, hikâye edenlerin anlatdıkları gibi değil, dahâ başka şekldedir. Hazret-i Alîden "radıyallahü anh" bildirirler. "Dâvüd aleyhisselâmın kıssasını, hikâye edenlerin inandığı gibi anlatana, iftirâ edenlere vurdukları kadar, sopa vururum" buyurmuşdur. Burada akla dahâ yakın olan, ba'zı âlimlerin dediği gibi, Dâvüd aleyhisselâm gayr-i ihtiyârı Uryânın hanımını gördü. Kendisine çok güzel geldi. Bunun için ona emr ve saltanâtla değil, ümmetin sâlihlerinin peygamberle olan mu'âmelesi gibi, muhabbet ve arzû ile, mümkünse bunu bırak, ben hanım edineyim dedi. Ba'zıları da, Uryâ o hanımı istiyordu, Dâvüd aleyhisselâm, onu eş olarak istediğini bildiği hâlde, insanlar gönderip, kendine istedi ve Allahü teâlâ onun için ona sitem etdi dediler. Bu iki ifâde tarzı da, dost sözüne benzemiyor. Hakîkatini yalnız Allahü teâlâ bilir.

Evet, biz ilmî olarak biliyoruz ki, hikâyecilerin anlatdıkları şeklde bu kıssayı anlatmak câiz değildir. Çünki Allahü teâlâ, peygamberleri insanlığa zulmü gidermek ve fesadı [bozgunculuğu] kaldırmak için göndermiş ve kullarına, onlara uymalarını, söz ve amellerini örnek almalarını emr etmişdir. Bu gibi şeylerin, Peygamberler için câiz görülmesi, bu sözlerin ve emrlerin işe yaramadığına yol açar. Hâlbuki Allahü teâlânın her emri muhakkak hakdır, doğrudur ve sırf adâletdir. O hâlde lâzım geliyor ki, Hak teâlâ, mutlak olarak, insanlara, onlara tâbi' olmalarını emr ediyor. Bunun için Peygamberleri hak olmamak ve adâlet sâhibi olmamakdan ma'sûm biliriz.

İmâm Ebû Mansûr Mâtürîdi "rahmetullahi aleyh" demişdir ki, hakîkî nazar, ya'nî dikkatli bakış ve düşünceye göre, Peygamberler "aleyhimüsselâm" hakkındaki ma'sûmluğun vâcib oluşu, meleklerinkinden dahâ kuvvetlidir. Zîrâ insanlar peygamberlere uymakla me'mûr olup, meleklere uymakla me'mûr değillerdir.[1]

O câhile ne kadar şaşılır ki, böyle sözleri sıradan müslimânlara anlatır. Hayret; peygamberlerin yüksek dereceleriyle alâkalı bilgilerden ha-

---

[1] Peygamberler hakkında ismet sıfatının vâcib olduğu sâbit olunca, küçük ve büyük günâhlardan ma'sûm olmaları da vâcib olur. Çünki büyük günâhı câiz görsek, bundan küfrün de cevâzı çıkar. Küçük günâh işlemelerini câiz görsek, büyük günâha da cevâz çıkmış olur. Çünki kasd ve niyyetle işlenen küçük günâh, büyük günâh olur. Bu ise câiz değildir. O hâlde küçük ve büyük günâhlardan ma'sûm olması vâcib oldu. **(Temhîd-i Ebû Şekûr)**

beri yok ise de, onların dînin usûl bilgilerindeki doğru ma'rifet ve ilmlerini de mi hak bilmiyor. Bu alçak yaratılışlı kimse, şerî'at bilgilerinden duymamış, öğrenmemiş midir ki, böyle bir hâli, bir takvâ ehlinden değil, fâsıkdan görse, onu söylememesi gerekir. Söylerse, başkalarına anlatırsa, gîbet ve ayb olur. Günâhlar içinde bulunanın böyle hâllerini anlatmak, bu kadar kötü ve çirkin olunca, yâ peygamberler hakkında hiçbir iyiliğe yol açmayan, bilâkis nübüvvetin ismetini sarsan bu gibi hikâyeleri anlatana ne demeli. Allahü teâlâ bizi böyle şeylerden muhâfaza eylesin!

Hele Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" hazret-i Zeyneb ile evlenmesi hakkında anlatdıkları dahâ da çirkindir. Diyorlar ki, Resûlullah, hazret-i Zeynebi gördü, ona içi ısındı ve hemen ona sâhib olmak istedi. Bu kuyruklu yalandır ve apaçık katıksız bir bühtândır. Anlatmasına az veyâ çok güvenilen hiçbir nâkıl ve rivâyetine i'timâd olunan hiçbir râvi, bunu bildirmemişdir. Büyük âlimlerin, Resûlullahın zemânını anlatan târîh kitâblarından, diğer hâllerini ve Sahâbe-i kirâmın siyerini bildiren eserlerinden bize ulaşanların hiçbirinde böyle bir anlatmaya rastlamadık. Hadîs kitâblarında bildirilen ise şöyledir: Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" âzâdlısı ve evlâdlığa kabûl buyurup, kendisine Muhammedin oğlu denilen Zeyd bin Hârise, hazret-i Zeyneb ile evlendikden sonra, Zeyneb, onun velâyeti, nikâhı altında bulunmakdan hoşlanmadı. Çünki Zeyd "radıyallahü anh" mevâliden [köle iken âzâd edilenlerden] idi. Zeyneb ise şerefli olup, Peygamberin "sallallahü aleyhi ve sellem" halasının kızı idi. Arablarda bir gelenek vardı. Eşrâfdan olanlar, mevâli ile berâber bulunmakdan utanırlardı. Allahü teâlâ Ahzâb sûresinin 36.cı âyetini gönderip, **(Allah ve Resûlü bir işe hükm verdiği zemân, inanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yokdur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur)** buyurdu. İnanmış erkekden maksad, Zeynebin kardeşi Abdüllah bin Cahş, inanmış kadından murâd Zeynebdir. Kendisi de, kardeşi de Zeydi istemiyordu. Ammâ bu âyet-i kerîme geldikden sonra Zeyd ile evlendi. Câhiliyye âdetlerine göre, evlâdlığa kabûl edilen birinin hanımı, kendi çocuğunun hanımı gibi kişiye harâm tutulurdu. Allahü teâlânın hikmeti öyle iktizâ etdi ve bu âdetleri kaldırdı ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" bir hareketi ile, bu işi o insanlara kolaylaşdırdı ve Zeydden ayrıldıkdan sonra, semâvî [ilâhî] bir hükm ile Zeyneb, Resûlullah ile evlendirildi. Böylece o câhiliyye âdeti, Eshâb-ı kirâm için kolaylaşdırılmış oldu. Zîrâ evlâdlığının hanımını, kocasından ayrıldıkdan sonra Resûlullahın hanımı olarak aldığını görmeselerdi, yüreklerinde yara kalırdı ve o kadınlarla birlikde olmakdan nefret ederlerdi. Hâlbuki karı ve kocalık öyle bir şeydir ki, canları istemedikce ve tenleri birbirini aramadıkca, hâsıl olmaz. Allahü teâlâ Peygamber efendimize bildirdi ki, Zeyneb senin hanımın olacak. Bunun için Allahü teâlâ Zeydin kalbine bir soğukluk verdi. Zeyd Resûlullaha gelip, "Yâ Resûlallah! Zeyneb şerefli bir kadındır. Ayrıca sözleriyle bana serkeşlik yapıyor. Ben onunla birlikde olmak istemi-

yorum, onu boşamak istiyorum" dedi. Resûlullah, **(Hanımına sâhib ol, Allahdan kork!)** buyurdu. Ya'nî mühim bir sebeb yok iken hanımını boşuyorsun buyurdu. Hak teâlâ, Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" sâdır olan söz sebebiyle sitem edip, **(Allahın meydâna çıkarmak istediğini örtüyorsun. Sen insanlardan çekiniyorsun. Çekineceklerinin en evlâsı Allahdır)** buyurdu. Ya'nî Zeydin Zeynebi boşamasından ve Senin Zeyneble evlenmenden münâfıkların söyliyecekleri sözler ve câhillerin evlâdlığının hanımı ile evlendi demelerinden çekiniyorsun. Hâlbuki Sen biliyorsun ki, bu olacak ve Zeyneble evleneceğini Sana Ben bildirdim. Nitekim Ahzâb sûresinin 37.ci âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm, hani, Allahın ni'met verdiği, senin de kendisine iyilik etdiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allahdan kork! diyordun. Allahın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asl korkmana lâyık olan Allahdır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince, biz onu sana nikâhladık ki, evlâdlıkları, hanımları ile ilişkilerini kesdiklerinde, o kadınlarla evlenmek isterlerse, mü'minlere bir güçlük olmasın. Allahın emri yerine getirilmişdir)** buyuruyor. Demek ki, hikmeti bu imiş.

Haberde geldi ki, Zeyneb "radıyallahü anhâ", Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" hanımlarına övünür ve "Sizi, Resûlullaha babalarınız verdi, beni ise Allahü teâlâ vahy göndererek, kendisi verdi" derdi.

Yine haberde geldi ki, Zeynebin Zeydden "radıyallahü anhümâ" iddet zemânı dolunca, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" Zeyde, **(Git Zeynebe de ki, Resûlullah Seni istiyor)** buyurdu. Zeyneb cevâbında, **(Rabbimden izn almadan,** ya'nî istihâre yapmadan, **bir şey yapmam)** dedi ve kalkıp, nemâz kıldığı odaya gitdi, ya'nî bu haberi duyunca Zeyneb sevincinden şükr secdesi yapdı. Derler ki, iki rek'at nemâz kıldı ve "Yâ Rabbî, Senin Resûlün beni ister. Eğer ben Ona lâyık isem, beni şu ânda ona ver" dedi ve düâsı o ânda kabûl edildi ve: **(Zeyd o kadından ilişiğini kesince, biz onu sana nikâhladık...)** âyet-i kerîmesi geldi.

Bu âyet-i kerîme geldikden sonra, Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" kalkdı, Zeynebin evine gitdi. Kapıyı çalıp izn istemeden içeri girdi. Hazret-i Zeynebin başı açık idi. Başını örtmeğe davranıp, entârisinin kolu ile saçını örtdü ve "Ey Allahın Resûlü, istemeden, nikâh için hâzırlık yapmadan ve şâhid bulunmadan mı?" dedi. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Bizim nikâhımızı Allahü teâlâ yapdı ve Cebrâîl de şâhidimizdir)** buyurdu. İşte bu ilâhî emri anlamıyan, yâhud anlamak hesâblarına gelmiyen münâfıklar, bundan sonra, Resûlullaha dil uzatdılar ve "O kendisi evlâdlıklarınız size harâmdır, onlarla evlenmeyin diyor, ammâ kendisi evlâdlığının boşadığı hanımı alıyor" dediler. Allahü teâlâ onlara cevâb olarak Ahzâb sûresi 38.ci âyetini gönderip, **(Allahın kendisine halâl kıldığı şeyde Peygambere herhangi bir vebâl yokdur. Önce gelmiş olanlar arasında da Allahın âdeti böyle idi. Al-**

**lahın emri mutlaka yerine gelen yazılmış bir kaderdir)** buyurdu ve ardından, **(O Peygamberler ki, Allahın gönderdiği emrleri duyururlar. Allahdan korkarlar ve Ondan başka kimseden korkmazlar. Hesâb görücü olarak Allah (herkese) yeter. Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fekat o, Allahın Resûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi hakkıyla bilendir)** âyetlerini inzâl eyledi.

İşte bu hâdise bu şeklde olmuşdur. Uydurmacıların, bid'at ehlinin ve dinsizlerin insanlara anlatdıkları ve bayağı ifâdelerle, "Resûlullah Zeynebi görünce, kalbi ona takıldı ve Sübhânallah, kalbleri değişdiren sensin dedi" gibi sözleri, münâfıkların, Resûlullah zemânında söyledikleri sözlere benzemekdedir. Söylenen sözleri ortaya atanlara dikkat edilirse, nifâk ehline yakınlığı, îmân ehline yakınlığından çok olduğu görülür.

Ne kadar şaşılır ki, bu kıssaya dayanarak müteehirin âlimlerinden ba'zısı, mezheblerinin fıkhında, Peygamber efendimizin nazarı hangi kadına alsaydı, kocasına harâm olurdu demeleridir. Bu sözün şerî'atde Kitâb ve Sünnetden hiçbir aslı yokdur. Eğer ilm erbâbından biri, bunu şer'î mes'eleler, fetvâlar kitâbına koyduysa, bunda isâbet ve doğru yapmamışdır. Bu şeklde ictihad yolu kapalıdır. Burada sağlam ve inandırıcı bir nakl yokdur. Nakllerde de muttasıl [kopuksuz] bir sened yokdur. O hâlde zarûret olmadan, hangi bakımdan bu kadar büyük tehlükeye cesâret edilebilir. Böyle bir iş, büyük âlimlere nisbet edilecek, yakışacak bir hâl değildir. Bilâkis, zındıkların, dalâlet çağırıcıları diye ismlendirdikleri kendi önderleri hakkındaki, "Onlar bir kadını görüp beğenirse, kocasına lâzım gelir ki, hanımını, onu beğenen için boşasın, ona versin", sözleridir. Allah cezâlarını versin.

Resûlullahın nâ-mahreme bakmadığının ve temiz bakışında hiyânetden bir leke bulunmadığını gösteren bir iki hikâye anlatalım. Resûlullah Mekkeye gelirken, bir kaç kişinin öldürülmesini istedi. "Hattâ, Kâ'benin örtüsüne asılıp, yalvarsalar da, onları öldürün" buyurmuşdu. Onlardan biri, Abdüllah bin Sa'd idi. Mekkenin fethi günü hazret-i Osmân bunun elini tutup, Resûlullaha getirdi. Çünki hazret-i Osmânla süt kardeş idi. Resûlullahdan bir kaç def'a, mubârek elini ona uzatıp, Resûlullaha bî'atını sağlamak istedi. Resûlullah, hazret-i Osmânın bu isteğine karşı sessiz kaldı. Ammâ bir müddet sonra, bî'atını kabûl buyurdu. Sonra mubârek yüzünü kalabalığa dönüp, **(Onun için susdum ki, sizden biriniz kalksın, onun boynunu vursun)** buyurdu. Sahâbeden biri, yâ Resûlallah, niçin gözünüzle bir işâret etmediniz deyince, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Bir Peygambere, bakışında hiyânet bulunmak yakışmaz)** buyurdu.

Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", din için doğru bildiği bir işte, gözle işâreti hiyânet sayıp, yapmayınca ve şeklen hiyânete benzerliğinden ictinâb edip, Peygambere yakışacak âl-i cenâblık gösterince, müslimânların, o anlatdıkları şeklde bir nâ-mahreme bakmaları-

nı Peygamberlerine yakışdırmaları nasıl câiz olur!

Eğer bakışı kasıtla değildi, sonra kalbine oturdu, onu çok etkiledi derlerse, **cevâb**ında deriz ki, niçin inanmıyorlar ki, Allahü teâlânın onlara verdiği ismet sıfatı, onun ihtiyâr [irâde ve isteği]nden, dahâ sağlam, dahâ temâm ve dahâ güzel idi. Resûlullahdan sâdir olan her söz ve hareketde Hakkın ismeti [Onu günâhdan uzak tutması] onunla berâberdi. Ben Kur'ân-ı kerîmde, Resûlullahın nazarının temiz olduğuna, nazarında hep güzellik olup hiç çirkinlik bulunmadığına dâir bir işâret buldum. O da şu âyetdedir: **(Resûlüm, mü'min erkeklere, gözlerini, nâ-mahreme bakmakdan kapamalarını, korumalarını söyle!)** [Nûr sûresi, 30.cu âyeti]. Bu âyet-i kerîmeden murâd, bakması câiz olmıyanlara, bakmanın günâh olduğunu bildirmekdir. Bu ve benzeri âyetlerdeki emrlerde hitâb her ne kadar Peygamberimize "sallallahü aleyhi ve sellem" ise de, maksad ümmetidir. Nitekim İsrâ sûresi 22.ci âyetinde meâlen, **(Allahla birlikde bir ilâh dahâ tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın)** ve 23.cü âyetinde meâlen, **(Rabbin, sâdece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin olarak emr etdi. Onlardan biri veyâ her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine, öf! bile deme! Onları azarlama! İkisine de güzel söyle)** ve yirmidördüncü âyet-i kerîmede meâlen, **(Onları esîrgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve "Ey Rabbim, küçüklüğümde onlar beni nasıl yetişdirmişlerse, şimdi de Sen onlara öyle rahmet et," diyerek düâ et!)** buyuruyor. Bu şekilde, Peygamberi muhâtab alıp, maksad ümmeti olduğunu gösteren âyetler sayılamıyacak kadar çokdur. Sonuna doğru hitâbı Peygamberden çevirdi ve "Mü'minlere de ki, böyle yapsınlar" buyurup, murâdın Peygamber mi, ümmet mi olduğu şübhesini kaldırdı. Böylece kısa görüşlülerin yanlış düşünmesi önlenir ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" nefsinin Hakkın emrinde bulunduğunu, hevânın ona gâlib gelemediğini, cinden yanında bulunanın emrinde olduğunu, hayrdan başka Ona "sallallahü aleyhi ve sellem" bir şey söylemediğini anlarlar.

İ'tikâd edilmesi gereken mes'elelerden biri de Garanik-ı ulâ [ince yapılı beyâz kuş] konusudur. Tefsîrlerde bundan bahs edilir. Kısaca arz edelim: Resûlullah nemâz kılıyordu. Necm sûresini okuyordu. **"Efereeytüm-ül-lâte vel-uzza ve menâte-s-sâlise-tel-uhrâ"** [19 ve 20.ci âyetler] **–Gördünüz mü o Lât ve Uzzayı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menâti–** âyetlerini okurken, şeytân Onun dilinden: "Tilkel-garânik-ul ulâ ve inne şefâ'atehünne letürcâ –Mertebeleri yüksek olan bu putlar; elbette şefâ'atleri umulur– sözlerini çıkardı. [Lât, Sakıf kabîlesinin Tâifdeki, yâhud Kureyşin Nahledeki putu idi. Uzzâ, Gaffân oğullarının tapdığı bir ağaç idi. Menât ise, Hüzeyl ve Huzaa oğullarının etrâfında tavâf etdikleri bir kaya, yâhud Benî Kâbın tapındıkları zincirli bir put idi. Kâfirlerin inançlarına göre, her putun içinde bir cinnî vardır. Bu cinnîlere, yâhud meleklere Alla-

hü teâlânın kızları derlerdi. **(Tefsîr-i Hüseynî)**]

Bu hadîs-i şerîfi hiçbir hadîs imâmı, huccet sayılabilecek bir yolla nakl etmemiş olup, nakl edenlerin çoğu Sa'îd bin Cübeyrden, o da İbni Abbâsdan "radıyallahü anhüm" bildirmekdedir. Rivâyet eden, Sa'îd bin Cübeyrden aldığını, ya'nî işitdiğini, Onun ise, sâdece İbni Abbâsdan bildirdiğini söyler. Böyle bir olay, böyle bir rivâyetle isbât edilemez. Bununla berâber, tefsîrlerde bu kıssanın kendilerinden Sa'îd bin Cübeyre kadar nakl edilen kimselerin hâllerinin adâlet üzre olup olmadığı bilinmemekdedir. Bu hadîs beğenilen yeterli isnâdları taşımış olsa bile, huccet olamazdı. Çünki haber-i âhad kısmındandır. Haber-i âhad ise, ilm için yeterli sened değildir. Nerede kaldı ki, bunun hakkında çok sözler ve ihtilâflar vardır. Bu kadar sıhhatden uzak olmakla birlikde dînin aslına da ters düşmekdedir. Yoksa Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" şeytân bir şey bildirsin, telaffuz etsin ve şeytânın sözünü, Cebrâîl aleyhisselâmın bildirdiği vahyden ayıramasın. Ve hele nemâzda. Sonra da, küfr ma'nâsı taşıyan sözler mubârek ağızlarından çıksın. Dînimizde böyle bir i'tikâdın bozukluğu gâyet açıkdır. Aklı ve anlayışı olan hiçbir mü'min böyle sözlere inanmaz. Böyle bir hadîsi, naklinden doğacak zararı, birisi bilemeden nakl etse, diğer saf nakl edenlerin böyle bir hadîsi kitâblarında bildirmelerine dahâ çok şaşılır. İçinde bulunacak dînî ve aklî sakatlıkları hiç düşünmediler ve bilmediler ki, Allahü teâlâ, dahâ henüz bu sûrenin başında Resûlullahın yanlış yapmadığını ve hevâsından söz söylemediğini bildirmekde ve **(Sâhibiniz –Muhammed– sapmadı ve bâtıla inanmadı ve arzûsuna göre de konuşmaz. Onun bildirdikleri vahy edilenden başkası değildir)** [Necm sûresi, 2, 3, 4.cü âyetleri] buyurmakdadır.

Bu sûreyi okuma esnâsında ve hem de nemâzda iken, mubârek dillerinden küfr sayılabilecek bir sözün sâdır olması nasıl câiz görülebilir. Allahü teâlâ bu gibi sözlerden çok a'lâ ve Peygamberlik makâmı da böyle yanılmakdan çok yüksekdir.

Abdüllah ibni Ömerin "radıyallahü anh", "Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" her duyduğumu yazıyordum. Kureyşliler beni bu işden men' etdiler ve Peygamber de bir insandır, neş'eli hâlinde ve üzüntülü hâlinde bir takım şeyler söyler. Ondan her duyduğunu yazmamalısın", dediği haberi doğrudur. Abdüllah ibni Ömere "radıyallahü anhümâ" böyle söyliyenler, demek isterler ki, insanoğlu öyledir ki, kızdığı ve üzüldüğü zemân, normal hâlinde söylenmiyecek sözler söyliyebilir. Bunun için Ondan duyduğun her şeyi yazma dediler. Abdüllah "radıyallahü anh" bu sözü Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" arz etdiğinde Resûlullah, **(Yaz! Muhammedin cânı yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, Muhammedden, hakdan başka bir söz sâdır olmaz)** buyurdu ve sanki yukarıdaki kıssaya işâret eyledi ve onun doğru ve sahîh olmadığını bildirdi.

Birisi süâl eder ve tefsîr âlimlerinden bir çoğu, **(Ey Muhammed! Biz,**

**Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennîde bulunduğunda, şeytân onun dileğine, ille de –beşerî arzûlar– katmağa kalkışmasın. Ne var ki, Allah, şeytânın katacağı şeyi ibtâl eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini –lafz ve ma'nâ bakımından– sağlam olarak yerleşdirir)** [Hac sûresi, 52.ci] âyetini bu şekIde tefsîr etmişlerdir[1] derse,

Cevâbında deriz ki, Kur'ân-ı kerîmin lafzında [ifâdesinde] şeytânın, Resûlullahın diline bir şey ilka etdiğine, okuduğu âyetlere birşeyler katdığına dâir açık bir beyân yokdur. Ümniyye kelimesini, tilâvetle, ya'nî dille okumakla tefsîr edersek, ma'nâsı şöyle olur: “Senden önce gönderdiğimiz her nebî ve Resûl, Allahdan gelen bir hükmü veyâ kitâbı insanlara okurken, şeytân o arada onun sözlerine birşeyler karışdırmışdır.” Şeytânın bu ilkası, karışdırması iki bakımdan olur. Yâ lafz, ya da ma'nâda olur. Ma'nâ bakımından ise, onun ilkası, fâsid te'vîller ve nefsânî tesvîllerle sözlerini âyetlere benzetdi. Lafz [söz] bakımından olursa, ilkası, Kur'ândan veyâ Allahü teâlânın sevdiği bir kulun sözünden olmıyan bir şeyi, onun arasına sokması demek olur. Allahü teâlâ kendi kelâmını ondan korudu ve şeytânın sözünü yok etdi.

Eğer bu âyet, bu hâdise ile alâkalı olarak gelmiş ise ve “Tilkel-ga-

---

[1] Ba'zı tefsîr kitâblarında, şeytânın, Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” dileklerine bir şeyler karışdırması kıssası öyle anlatılıyor ki, hakîkate kavuşmuş büyük âlimler ve velîler bu ifâdelerden râhatsız olmakdadır. Biz burada **(İlm-ül hüdâ)**, **(Teysîr)**, **(el-Mu'temed fil-mu'tekâd)**, **(Ravdât-ül ahbâb)** gibi çok kıymetli kitâblarda yazılı olanları Ehl-i sünnetin beğendiği şekIde bildirelim:

**Vennecmi** sûresi nâzil olunca, Seyyid-i âlem [Âlemlerin efendisi] “sallallahü aleyhi ve sellem”, bunu Mescid-i harâmda Kureyş topluluğuna okurken, âyetler arasında duraklıyor, dinliyenlerin ezberlemesine kolaylık gösteriyordu. Aynı şekIde: **“Efereeytüm-ül-lâte vel-uzzâ...”** âyetini okuyunca, yine durdu. Şeytân o arada fırsat bulup, müşriklerin kulaklarına, **Tilkel-garaniku...** ya'nî mertebeleri yüksek olan bu putlar; elbette şefâ'atleri umulur” sözlerini ulaşdırdı. Ya'nî, onlar kavmin ileri gelenleri, yâhud yüksek uçan kuşlardır. Şefâ'at etmeleri umulur.

Kâfirler bu sözleri işitince sevindiler, râhatladılar. Çünki Resûlullah onların putlarının ismlerini söylemiş ve onları övmüşdü. Sûrenin sonunda Resûlullah mü'minlerle berâber secde edince, müşriklerden çoğu ittifâkla, Cebrâîl aleyhisselâmın Resûlullaha geldiğini ve vâki' olanları bildirdiğini, Resûlullahın mubârek kalbinin bundan çok üzüldüğünü ve bunun için Allahü teâlânın, Resûlullahı tesellî edip, sevindirmek için, **(Ey Muhammed, biz senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennîde bulunduğunda, şeytân onun dileğine, ille de –beşerî arzûlar– katmağa kalkışmasın. Ne var ki, Allah, şeytânın katacağı şeyi ibtâl eder. Sonra Allah kendi âyetlerini –lafz ve ma'nâ bakımından– sağlam olarak yerleşdirir. Allah hakkıyla bilendir, hükm ve hikmet sâhibidir)** [Hac sûresi, 52.ci âyetini] indirdi dediler.

**(Tefsîr-i Hüseynî)**

raniku...” haberinin aslı varsa, doğrusu te’vîlini şöyle yapmak gerekir: Resûlullah, **“efereeytümüllâte vel-uzzâ...”**yı okuyunca, şeytân onun konuşduğu dil ve telaffuzuna uygun olarak bu kelimeleri okudu. Müşrikler bunu işitince, kendilerinde bulunan görüş eksikliğinden dolayı, bunları okuyanın, Peygamber olduğunu sandılar ve çok sevindiler ve bu haberi yaydılar. Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” bu hâlden çok üzüldü ve Allahü teâlâ onu tesellî için, yukarıda bildirilmiş olan Hac sûresi 52.ci âyetini indirdi. Eğer garanik haberinin aslı varsa, böyle te’vîl edilmelidir ki, Kitâba, Sünnete ve dînin usûl [akâid] bilgilerine ters düşmesin. Eğer İbni Abbâsdan “radıyallahü anh”, Resûlullahın diline ilka eyledi haberi sahîh ise, murâdı konuşduğu dile olur. Her şeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

## Üçüncü Fasl

## RESÛL-İ EKREM EFENDİMİZ VE MU’CİZELERİ

Allahü teâlâ, Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” nübüvvetinin ilk zemânlarında, bir meleği bir müddet Ona müvekkel kılıp, Onun hâline uygun olan zarûrî kulluk bilgilerini Ona bildirdi. Hadîs-i şerîfde buna işâretle, **(Ona bir veyâ iki şey öğretirdi)** diye geldi.

Bu müddet zarfında sâdık rü’yâlar görürdü. Bu nübüvvet idi. Sonra Cebrâîl aleyhisselâm kendisine geldi ve Mekke halkını tevhîde da’vet etmesini bildirdi. İşte o zemân nübüvvet ve risâlet başlamış oldu. Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” da’vetinde, diğer Peygamberlerin “aleyhimüsselâm” bulunmıyan bir kaç husûs vardı. Şöyle buyurdu:

1– Ben insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildim. Bu zemândan kıyâmete kadar benim peygamberliğim hepsinedir.

2– Benim şerî’atim hepsinden sonradır, artık başka din gelmez.

3– Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Peygamberlik kapısı benimle kapandı. Benden sonra hiç peygamber gelmez. **(Benden sonra peygamber yokdur)** hadîs-i şerîfi bunu gösteriyor.

Onun da’vâsı, ondan önceki peygamberlerin bildirdikleri gibi olup, onlardan intikâl eden ilmle, âhır zemân Peygamberinin bütün insanlara ve cinlere gönderileceği belli idi. O peygamberlerin sonuncusudur. Ondan sonra artık hiç bir peygamber olmaz. Onun dîni bütün dinlerin en iyisidir. Onun şerî’ati, bütün şerî’atleri nesh eder, yürürlükden kaldırır. İsmi, nesebi [soyu] sıfatı, eşkâli, huyu, hilkati, dünyâya gelişi, hicret edeceği açıkca bildirilmiş idi. Bütün bunlar Onun da’vâsının hucceti idi. Resûlullaha âid bütün bu bilgiler ehl-i kitâba [yehûdî ve hıristiyanlara] ulaşmışdı ki, dünyâyı şereflendirince, Ona hasm ve düşman oldular. O dahâ gelmeden, hakkında bütün bildiklerini bildirdiler ve bu bildirdiklerinin doğru olduğuna şâhidlik ve yemîn etdiler. Ehl-i kitâba mensûb âlimler, âhır

zemân peygamberinin Mekkenin hareminden çıkma vakti yaklaşdı, sayılı günler kaldı, dediler.

Dünyâyı teşrîf edeceği zemân, çok garîb ve şaşılacak olaylar zuhûra geldi. Fil ordusunun helâki ve kuşların onlara taş fırlatmaları, kimse dokunmadan Mekkedeki putların yüzükoyun yere düşmeleri, Sâve gölünün yere batması, Kisrânın [Îrân şâhının] serâyının burç ve balkonlarının kırılıp düşmesi, söyliyeni görülmeden, Resûlullahı medh eden, vasf eden bir takım seslerin işitilmesi, kâhinlerin sözbirliği ile, dünyâda çok büyük hâdiseler oluyor, cinnîler bu sebeble göklerden haber alamaz oldular demesi gibi, bir çok alâmetler belirdi.

Da'vetden sonra, mubârek elinde ve dilinde çok mu'cizeler zâhir oldu. İşâreti ile ayın ikiye ayrılması, mubârek avucunda bulunan çakıl taşlarının tesbîh etmesi, mubârek parmaklarının arasından sular akıp, bu sudan binbeşyüz sahâbînin abdest almaları, içip kanmaları ve hayvanlarını sulamaları, mataralarını doldurmaları, hutbe esnâsında mubârek sırtını dayadığı tahtanın, minber yapılıp, Resûlullahın oraya gitmesine dayanamayıp inlemesi, düâsı ile az bir yemeğin bereketlenip bütün askere yetmesi, koyun etinin kendisiyle konuşup, benden yime, bana zehr katdılar demesi, aynı şekilde ileride olacak şeylerden haber vermesi, meselâ Kisrâ ve Kayserin [Îrân şâhı ve Bizans imperatorunun] hazîneleri Allah yolunda harcanacak buyurması ve buyurdukları gibi olması, Sürâka bin Mâlike "radıyallahü anh", Allahü teâlâ Kisrânın bileziklerini Senin kollarına koyar buyurması ve buyurduğu gibi zuhûr etmesi, Yemenin, Şâmın ve Irâkın feth edileceklerini buyurması ve haber verdikleri sıra ile feth edilmeleri ve benzeri sayılamıyacak kadar mu'cizeleri hep bu cümledendir.

Selef-i sâlihîn âlimlerinden biri, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" nübüvvetinin alâmetlerini saydı da bine ulaşdı. Onun elde edemediği, kim bilir dahâ niceleri vardır. Nübüvvet delîllerinden ve risâlet alâmetlerinden bildirdiklerinin bir kısmı mütevâtir olup, bunlar kesindir. Bir kısmı ise büyük bir topluluğun bildirmedikleridir. Bunlar; önce haber-i âhâd olup, ma'nâ bakımından kendisinde tevâtür bulunanlardır. Ya'nî mu'cizelerden bir kişi tarafından bildirilip, îcaz tarîkıyle mütevâtir olandan bir benzeri bulunanlar kasd edilmekdedir.

Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir. O hiç yok olmaz, hükmü kalkmaz. Hiçbir haber, bütün tevâtür şartları bakımından Kur'ân-ı kerîme yetişemez. Nice asrlar geçdi; hâlâ kulaklarda bütün tâzeliği ile çınlamakdadır ki, **(Ey Muhammed, o inâd edenlere de ki, eğer ben bu Kur'ânın sözlerini kendimden söylüyorsam, siz de kendiliğinizden buna benzer on sûre söyleyin)**, bir başka yerde, **(Eğer doğru söylüyorsanız, buna benzer bir sûre getirin)**, bir başka yerde, **(Buna benzer bir söz söyleyin!)** buyurulmuşdur. Fekat o günden bu güne kadar hiç kimse, Kur'ân-ı kerîmin âyetlerine benzer bir âyet getiremedi. Bu, Resûlullah "sallallahü aleyhi

ve sellem" efendimizin peygamberliğinin en büyük nişân ve alâmetlerindendir. Çünki Resûlullahın kavmi [milleti ve akrabâları] olan Kureyş, bu hitâba en önce muhâtab oluyordu ve onlar fesâhat ve belâgatda, ya'nî konuşma, söz söyleme, şi'r yazma gibi edebî san'atlarda çok ileride olup, aynı zemânda Resûlullahın konuşduğu dille konuşuyor ve fekat ona düşmanlıkda da herkesden ileride bulunuyorlardı. Ona zarar vermekde herkesi geride bırakıyorlardı. Onunla savaşmakda mallarını, paralarını veriyor, canlarını tehlükeye atıyorlar ve onu yenmek istiyorlardı. Bütün bunlara rağmen, benim getirdiğimin bir sûresi gibi getirebilirseniz getirin diye meydân okuyunca, ona cevâb vermekden kaçındılar ve "Bu sihrdir, bu yalandır" dediler. Eğer ellerinden, ona benzer bir sûre getirmek gelseydi, ona karşı koyar, hattâ bir âyetle cevâb verebilecek olsalardı, bir an durmaz verirler ve o kadar mal, para ve canlarını telef etmez, ölüm acılarını tatmazlar; böyle bir delîl ve senedleri olsa, aslâ bunda tehâvün göstermezlerdi. Çünki onu red etmekde, bundan dahâ mükemmel bir şey yokdu. Çünki bu şekılde bir sûre ve âyetle cevâb vermekde, mal kaybı, can telefi, vatan terki, çoluk çocuğundan ayrılmak gibi zor şeyler yokdu. Karşı koyamadıklarına, hattâ onun benzeri bir sûre getiremiyeceğiz dediklerine göre, onların bu sözleri açıkca, getiremiyeceklerini göstermekdedir.

Onlardan sonra gelen her devrde, arab dilini iyi bilen, arab edebiyyâtına vâkıf olup, bu dilin fesâhat ve belâgatında öncekilerden de ileri giden nice islâm düşmanları bulunmuş, ammâ Kur'ân-ı kerîmin âyetlerine benziyen bir söz ile bile karşı koyamamışlardır. Buradan da kesin olarak anlaşılmış oldu ki, Kur'ân-ı kerîm mu'cizedir ve onun i'câzının birkaç bakımdan olduğunu bildirmişler ki, bunları nakl etmek ve birinin diğerine tercîh edilmesini bu kitâbda ortaya koymak çok mühim ve pek zarûrî değildir. Evet, buna rağmen öne alınması lâzım gelenleri ve aralarında birleşdirme olanları şöyle sıralıyabiliriz:

1– Kur'ân-ı kerîm kelimelerinin nazmı [uygun şekılde dizilişi], hiç bir söz ve ifâde dizilişine benzemiyor. Arab diline mahsûs hiç bir tarzı ta'kîb etmiyor. Bil'akis Kur'ân-ı kerîmin sâdece kendine mahsûs bir tarzı ve ifâde şekli vardır ki, hiçbir zemân ve mekânda öylesi söylenmemişdir. Bu zemân zarfında hiçbir edîbin böyle sözler ve benzeri ifâdeler duymamış olmasındandır ki, Kur'ân-ı kerîmin ifâdesinin insan sözüne benzemediğini açıkca söylediler.

2– Kur'ân-ı kerîmde, vuku'a gelmemiş şeylerin olacağından haber verilmekdedir. Nitekim, **(And olsun ki, Allah Resûlünün rü'yâsını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i harâma gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir)** [Feth sûresi, 27.ci âyeti], ve **(O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır)** [Kamer sûresi 45.ci âyeti] –Bedr savaşındaki düşmanların hâli içindir–, ve **(Elîf. Lâm.**

**Mîm. Rûmlar** [Bizanslılar] **–arabların bulunduğu bölgeye– en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde gâlib geleceklerdir)** [Rûm sûresi, 1,2,3,4.cü âyetleri][1] ve **(Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen Odur. Şâhid olarak Allah yeter)** [Feth sûresi, 28.ci âyeti] ve **(Hâtırlayın ki, Allah size iki tâifeden** –kervân veyâ Kureyş ordusundan– **birinin sizin olduğunu va'd ediyordu. Siz de, kuvvetsiz olanın** –kervânın– **sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleşdirmek ve** –Kureyş ordusunu yok ederek– **kâfirlerin ardını kesmek istiyordu)** [Enfâl sûresi, 7.ci âyeti]. Bu ve buna benzer âyetlerde bildirilenler, hep Allahü teâlânın haber verdiği şekilde meydâna geldi.

3– Kur'ânın sözlerinde çok mu'cez ifâdeler, ya'nî az sözle çok şey bildirmek vardır. Bunlara insanlar vâkıf değildiler.

Selef-i sâlihîn âlimlerinden ba'zısı, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bütün sünnetlerinin Kur'ân-ı kerîme dayandığını, hepsinin aslının Kur'ân-ı kerîmde bulunduğunu ve bunları anlamanın Peygambere mahsûs olduğunu söylemişdir.

Demek ki, yukarıda zikr olunan husûslardan dolayı Kur'ân-ı kerîm mu'cizedir. Ya'nî tertîb ve nazmı hiçbir söze benzemiyor ve Kur'ân-ı kerîmde bulunan bu maddelerden herbiri de, yalnız başına mu'cizdir. Başkalarının söyliyemediği mûcez ifâdeleri taşıyan mânidâr sözlerinin herbiri de mu'cizdir. Kur'ân-ı kerîmin bütünü ma'nâ bakımından mu'cizdir. Çünki âyetlerin biri diğerini kuvvetlendiriyor, kimi ötekini tasdîk ediyor ve i'câzın her nev'î, diğerlerine yakın ve yardımcı oluyor.

Büyük âlimlerimiz, Resûlullaha getirilen Kur'ân-ı kerîmin mu'cize olması, ölüyü diriltmekden dahâ açık ve seçikdir. Çünki Kur'ân-ı kerîm öyle bir kavme geldi ki, onlar çok fasîh ve belîg olup, kelime ve sözleri diledikleri gibi kullanırlardı. Söze ve dile bu kadar hâkim iken, Kur'ân-ı kerîmin bir sûresi gibi söyliyemediler. Îsâ aleyhisselâm ölünün dirilmesini hiç düşünmiyen bir kavme geldi. Ammâ Kureyşliler, kendi dilleriyle bir söz [kitâb] olsun da, bunlar ona hiç karşı gelemesin istemezlerdi. Fekat Kur'ân-ı kerîm karşısında âciz kaldıkları gerçeği, hiç bekledikleri bir şey olmadığından, bunun delîl olmadaki hucceti ve âşikâr oluşu, onlarca beklemedikleri bir şeyin olmasından ileridedir.

---

[1] **Elîf. Lâm. Mîm.** Ebûl-Cevzâ "rahimehullah", İbni Abbâsdan "radıyallahü anhümâ" bildirir ki, bu mukattı'a harfleri rabbânî âyetler olup, her harfi Allahü teâlânın senâ edildiği bir sıfata işâretdir. **Elîf**, ülûhiyyetden, Lâm, lütfdan, **Mîm**, melikden kinâyedir. Yine demişlerdir ki, **Elîf**, Allaha, **Lâm**, Cebrâîle, **Mîm** de Muhammede işâretdir. Ya'nî Allahü teâlâ Cebrâîl aleyhisselâm vâsıtasıyla, Muhammed aleyhisselâma vahy gönderdi ki, rûmlar mağlûb oldular ve farslar gâlib geldiler. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm gibi bir mu'cizeyi [âciz bırakanı] hiçbir peygambere vermemişdir. Çünki eski peygamberler, halkı hak dîne da'vet edince, ardından bir mu'cize gösterirlerdi ve o mu'cize o insanlar için gerekdiği kadar kalır, sonra kaldırılırdı. İnsanlar arasında zikri [anlatılması] devâm ederdi. Bizzat kendisi mu'ciz olan Kur'ân-ı kerîm ise, Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra ümmeti, ya'nî bütün insanlar arasında mahfûz kaldı. Da'veti kıyâmete kadar devâm etdiği için, huccet olması da kıyâmete kadar bâkî kalır. Yok olması, kalkması hiçbir şekilde câiz değildir. Hepsinden dahâ şaşılacak odur ki, peygamberler önce da'vet ederdi, sonra huccet [mu'cize], ya'nî peygamber olduklarını gösteren bir alâmet ortaya koyarlardı. Demek ki, huccet, da'vetden ayrı bir şey oluyor. Bizim Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" için her ikisi bir şeyde birleşdi. Ya'nî Kur'ân-ı kerîm, ma'nâsı bakımından da'vet idi ve sebeblerini anlatdık. Aynı zemânda da'vetin hucceti olan mu'ciz idi. Demek ki, huccet olması, da'vânın kendisinde bulunuyordu. Da'vetin kendisinin huccet olması fazîlet ve şeref olarak yeter ve kıyâmete kadar da'vet huccetden ayrılmaz.

Bu anlatdıklarımızı bir kimse iyice anlıyamaz ve anlaması için dahâ basît bir delîl istemeğe kalkışırsa, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" hâline, hayâtına baksın. Çünki dahâ çocukken yetîm kalmış, emr verecek, insanlara hükm edecek kuvveti olmadığı gibi, insanları tarafına çekecek zenginliği, hattâ babasından kalma malı ve meta'ı bile yokdu ki, bunun için insanlar peşinden gelsin. Bilâkis, yalnız, fakîr, kimsesiz olup, bir şey söylediğinde, kendisine uyacak, taraf çıkacak insanlar yok idi. Bu hâlde iken, bütün arablara meydân okudu. Hâlbuki onlar topyekûn putlara tapıyor, câhiliyye âdetlerinde ısrâr ediyorlardı. Hiçbir şey onları din veyâ mal düşüncesinden ötürü, kan dökmekden, yağmalamakdan, harâmları mubâh tutmakdan, zinâdan, murdar [ölü] eti yimekden ve birbirlerine zulm etmekden alıkoyamazdı. Ammâ da'veti ortaya çıkınca, Onun "sallallahü aleyhi ve sellem" bereketi ile kendi hâli, da'vet edilen o insanlara geçdi ve hepsi tek dil, tek gönül oldular. Onun dîninde birleşip, yapdığı ibâdet ve tâ'atleri istekle yapar oldular da, en güzel ahlâk ve fi'llerle sıfatlandılar. Nefslerinin istediği başkanlık, mevki', makâm ve tabî'atlerinin arzûladığı şehvetlerini temâmen bırakıp, şerî'atin emr ve yasaklarına uymağı, fakîrliğin zorluklarını, çoluk ve çouklarından ayrılmağı kabûllendiler. Dahâsı var! Onun gönlünü almak, mubârek kalbini râzı etmek için, o zemâna kadar içlerinde olan dünyevî hiçbir maksad düşünmeden, canlarını Onun uğruna fedâ etdiler.

İşte bu hâller düşünülürse, anlaşılır ki, böyle işler, aklın ön görmesi ve fikrin düzenlemesi ile husûle gelmez. İnsanın kuvvet ve gayreti, zâten buraya erişemez. Bu semâvî [insan üstü] bir şeydir. Ya'nî Allahü teâlânın dilemesi, hükmü ve takdîri olmadan ele geçmez. Çalışmanın bunda dahli yokdur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmdeki şu âyet buna işâret buyur-

makdadır: **(... Sen yeryüzünde bulunan herşeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleşdiremezdin, fekat Allah onların aralarını bulup, kaynaşdırdı. Zîrâ O mutlak gâlibdir ve hikmet sâhibidir)** [Enfâl sûresi 63.cü âyeti].

Yine düşünmelidir ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" ümmî idi. Yazmak ve okumak bilmezdi, ya'nî kimseden okuma yazma öğrenmemişdi. Doğup içinde büyüdüğü insanlar da böyle idi. Öyle bir şehrde büyüdü ki, içinde ne tanınmış bir âlim, ne eski dinlere mensûb bilginler, ne münâkaşa ve mücâdelede hasmına gâlib gelecek delîller ve huccetler irâd edebilecek bir söz sâhibi, ne de kendinden bir takım huccet ma'nâsı taşıyan aklı delîller getirebilecek bir feylesof vardı. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" bir başka şehre gidip de, orada büyük âlimlerle de görüşmemiş idi. Ammâ nübüvvet da'vâ etdiği, ya'nî ben Allahın size gönderdiği peygamberim, sizi hak dîne çağırırım... buyurduğu zemân, Tevrât ve İncîlde bulunanlardan haber verdi. Geçmiş Peygamberlerin ve ümmetlerin hâllerinden bahs etdi. O kadar ki, bahs etdiklerinin büyük bir kısmı, Ehl-i kitâb tarafından bile bilinmiyordu. Bilinenler de birçok değişikliğe uğratılarak anlatılıyordu. Kendine muhâlif olan her millete, her din sâhibine, en sağlam ve mantıklı şekilde cevâbî huccetler izhâr etdi ki, bütün dünyânın zekîleri, akllıları, önderleri, ileri gelenleri, söz söylemekde seçkinleri bir araya gelseler, Onun ifâdesinde bir kusûr ve eksiklik bulamazlardı. Bu da açıkca gösteriyor ki, Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlâ tarafından Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" gönderilmişdir. Kur'ân-ı kerîm bizzat buna işâret ediyor ve **(Kendilerine okunmakda olan Kitâbı Sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette îmân eden bir kavm için Onda rahmet ve ibret vardır)** [Ankebût sûresi, 51.ci âyeti] buyuruyor.

### Dördüncü Fasl

## MUHAMMED ALEYHİSSELÂMIN PEYGAMBERLİĞİNE ÎMÂN VE ONUN YÜKSEK MERTEBESİNDEN BİLİNMESİ MÜHİM OLANLAR

Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" îmân, Onun risâletini, ya'nî Peygamberliğini kalb ile tasdîk ve dil ile i'tirâf etmekdir. Bu îmân da, Allahü teâlâya îmân ma'nâsı taşır. Çünki Peygamber efendimize îmân etmek, Allahü teâlâya îmân etmeden mümkin olmaz. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", Allahü teâlânın gönderdiği bir peygamberdir demek, zarûrî olarak Allahü teâlâyı kabûllenmeği gösterir. Böylece Resûlullahın peygamberliğine inanınca, Ona tâbi' olmak, Ona uymak gerekir. Zîrâ Resûlullahın emr ve yasaklarını kabûllenmek, Allahü teâlânın emr ve yasaklarını kabûllenmek olur. Bu yüzdendir ki, Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" itâ'at, Allahü teâlâya itâ'at, Ona

itâ'atsızlık ve muhâlefet etmek, Allahü teâlâya itâ'atsızlık ve muhâlefet olmakdadır.

Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" icmâlen [kısa ve toplu olarak] îmân, Onu her sözünde tasdîk etmekden ibâretdir. Bunun tafsîli [geniş ve açık] olanı vardır ki, bu kadarını bilmek zarûrîdir. Ancak bununla icmâlen îmân etdiğine, geniş olanda muhâlefet etmemiş olur. O hâlde Resûlullaha îmân ve Onu tasdîk şöyle olmalıdır: Allahü teâlâ Onu ne ile göndermişse, Onu söylemiş ve insanlara ne ulaşdırmış ise, Allahü teâlânın emri ile ulaşdırmış ve bu vazîfesini yaparken bir kelime az veyâ fazla söylememişdir. Peygamber efendimizi "sallallahü aleyhi ve sellem" insanların ve cinlerin peygamberi olduğunda tasdîk etmelidir. Nitekim kendisi "aleyhissalâtü vesselâm", **(Cinnîlere ve insanlara peygamber olarak gönderildim)** buyurmuşdur. Kur'ân-ı kerîm de bundan haber vermekde ve **(Hani, cinlerden bir grubu Kur'ân dinlemeleri için sana yöneltmişdik. Kur'ânı dinlemeğe hâzır olunca birbirlerine: "Susun" demişler; Kur'ânın okunması bitince, uyarıcılar olarak kavmlerine dönmüşlerdi de demişlerdi ki, ey kavmimiz! Doğrusu biz Mûsâdan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitâb dinledik. Ey kavmimiz! Allahın da'vetcisine uyun; Ona îmân edin ki, Allah da sizin günâhlarınızı kısmen bağışlasın ve sizi acı bir azâbdan korusun)** buyurmakdadır. [Ahkâf sûresi, 29, 30, 31.ci âyetleri][1]

Cinnîler, semâvî emrin yeryüzünde vâkı' olduğunu, ya'nî Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" gönderilmiş olduğunu anladılar, ammâ bilemediklerinden, öğrenmek için yeryüzünde dolaşdılar. Allahü teâlâ onların yüzünü Peygambere çevirdi. İz **sarafnâ** ibâresi ile bunu bildirdi. Ya'nî, **(Onların yüzünü Sana çevirdim)** veyâ **(Senden Kur'ân dinlemeğe getirdim)** gösteriyor ki, eğer onlar Senin huzûrunda bulunmak isteselerdi, bunu yapamazlardı. Çünki onları oraya ben çevirdim, buyurdu.

Cinnîler, Resûl-i ekremden "sallallahü aleyhi ve sellem" Kur'ân dinledikden sonra, cinnîlerin bulunduğu yere gitdiler ve dediler ki: "Ey bizim kavmimiz, Allahü teâlânın da'vetine, ya'nî Peygamberine, cevâb veriniz. Ona îmân ediniz." Bu âyet-i kerîme açıkca gösteriyor ki, Resûlullah efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" insanlara peygamber olarak gönderildiği gibi, cinnîlere de gönderilmişdir. Ondan önce, Süleymân aleyhisselâm hâric, Allah tarafından cinnîlere hiç peygamber gönderilmemiş-

---

[1] Resûlullah, Tâif seferinde Nahl vâdîsinde sabâh nemâzını kıldırırken yedi, yâhud dokuz kişilik bir cin tâifesi, Peygamberimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" okumakda olduğu Kur'ânı dinlemeğe gelmişlerdi. Âyetin belirtdiğine göre, cinler, Allah yolunun da'vetcisi olan Muhammedün Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" kavmlerinin uymalarını isterken, Allahü teâlânın, günâhlarının bir kısmını bağışlıyacağını beyân etmişlerdir. Çünki kul hakkıyla ilgili günâhlar, hak sâhibinin rızâsı olmadıkca bağışlanmaz.

dir. **(Gerçekden biz Mûsâdan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitâb dinledik"** [Ahkâf sûresi, 30.cu] âyeti, cinnîlerin Mûsâ aleyhisselâma îmân etdiklerini gösteriyor. Yoksa Mûsâ aleyhisselâmın cinnîlere peygamber olarak gönderilmiş olduğunu göstermiyor. Nitekim bizim Mûsâ aleyhisselâmın peygamberliğine inanmamız, Mûsâ aleyhisselâmın bize peygamber olarak gönderildiğine delâlet etmez.

Bu âyet-i kerîmenin tefsîri yapılırken, tefsîr kitâblarındaki, Îsâ aleyhisselâmın da'veti onlara ulaşmadı, yâhud cinnîler Îsâ aleyhisselâmın peygamberliğini kabûl etmedi gibi yazılar ve sözler, zan ile söylenmiş olup, kesin ifâdeler değillerdir. Cinnîlerin Tevrâtı bilip, İncîli bilmemelerinin sebebi şudur ki, Mûsâ aleyhisselâmdan sonra ve Îsâ aleyhisselâmdan önce gelmiş olan Süleymân aleyhisselâm ve diğer İsrâîl oğullarına âid peygamberlerin kitâbı Tevrât idi ve onunla hükm ederlerdi. Süleymân aleyhisselâm onlara [cinnîlere] peygamber olarak gönderilince, Ondan Tevrâtı kabûl buyurup, ona uydular. Süleymân aleyhisselâmdan sonra Peygamber efendimizin insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmesine kadar, cinnîlere hiçbir peygamber gelmedi. Onun için âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, özel olarak Mûsâ aleyhisselâmın ismini belirtdiler.

Bir kimse süâl eder ve derse ki, cinnîler, Süleymân aleyhisselâmdan önce emr ve nehy ile muhâtab değiller miydi?

**Cevâb**ında deriz ki, emr ve nehy, va'd ve vaîd ile muhâtab ve mükellef idiler ve Âdem aleyhisselâmdan önce, bütün bunlar meleklerin risâleti [peygamberliği, aracılığı, haber vermesi] ile onlara ulaşdırılmışdı. Dahâ sonra Süleymân aleyhisselâm zemânında, Onun peygamberliği ve bildirmesi ile bu da'vet yenilendi. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Eğer bir kimse, insanlardan veyâ cinnîlerden bir sınıfı, Resûl-i ekrem efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" da'vetinden hâric tutarsa, Resûlullaha îmânı doğru olmaz.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" da'vetinin ilk zemânlarında Allahü teâlâ kendisine, kavmini ve akrabâlarını, ya'nî Kureyşi Allaha çağır, buyurdu. Kavmi arasında da'veti ortaya çıkınca, Allahü teâlâ Ona, bu Kur'ânı Sana gönderdim, Mekke ve civârında olanları, ya'nî arabları bununla korkutasın ve uyarasın. Dahâ sonra, Seni bütün insanlara gönderdim, buyurdu. Nitekim, Sebe' sûresi 28.ci âyetinde meâlen, **(Biz Seni bütün insanlara, ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fekat insanların çoğu bunu bilmezler)** buyurulmakdadır.

İbrâhîm sûresinin dördüncü âyetinde meâlen, **(Allahın emrlerini onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik)** buyuruldu. Bu âyetden, Resûl-i ekrem efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem", sâdece arablara peygamber olarak gönderildiği lâzım gelmez. **"Yalnız kendi kavminin diliyle..."** ibâresinde bildirilen ken-

di kavmi, Peygamberin kendilerinden olduğu ve onların arasında da'veti izhâr etdiği kimselerdir. Bu ise, kendi kabîlesinden olmıyan, kendi dili ile konuşmıyan ve da'vetinde bulunmıyan kimselere peygamber olmadığını göstermez.

Bu kavmden maksad, da'vet ehlidir denirse,

**Cevâb**ında deriz ki, Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâ tarafından İsrâîl oğullarına peygamber olarak gönderilmiş olup, dili ibrânice idi. Tevrât da bu dilde idi. Eğer İsrâîl oğullarından bir takım kimseler arabların arasında yetişmiş bulunsaydı ve ibrânice bilmeselerdi, bu yüzden Mûsâ aleyhisselâmın da'vetinin dışında olmazlardı. Bunun gibi, Îsâ aleyhisselâm da, İsrâîl oğullarına gönderilmişdi. Onun zemânında konuşulan dil ise süryânice idi. Rûmları da'vet edince, bu dille Hakka da'vet etdi. İncîl de bu dilde indirilmiş idi. Rûmlar, süryânice bilmezlerdi. Îsâ aleyhisselâm da yunanca bilmediği gibi, başka yabancı dil de bilmezdi. Bilenler Onun dînini rûmcaya [yunancaya] çeviriyorlardı ve bu sebebden dolayı yunanlılar Onun da'vetinin dışında kalmadılar. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" Allahü teâlâ tarafından insanlara gönderilen bu Kur'ân-ı kerîmin kendisine vahy edildiğini ve da'vet etdiklerini ve Kur'ân-ı kerîmin ulaşacağı kimseleri bununla uyaracağını biliyordu. Nitekim En'am sûresi 19.cu âyetinde meâlen, **(De ki, hangi şey şehâdetce en büyükdür? De ki, –hak peygamber olduğuma dâir– benimle sizin aramızda Allah şâhiddir. Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve ulaşdığı herkesi uyarmam için vahy olundu. Yoksa siz, Allah ile berâber, başka ilâhlar olduğuna şâhidlik mi ediyorsunuz? De ki, ben buna şâhidlik etmem. O ancak bir tek Allahdır. "Ben sizin ortak koşduğunuz şeylerden kesinlikle uzağım" de)** buyuruldu. (Ya'nî Kur'ân-ı kerîm kime ulaşırsa, arablardan veyâ diğer milletlerden olsun, cin veyâ insan olsun, hepsini uyarıyorum demekdir. Îmâm Mukâtil "rahimehullah" buyuruyor ki, Kur'ân-ı kerîm kime ulaşdıysa, Resûlullah efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" onun nezîri [uyarıcısı]dir. Bu sebebdendir ki, Muhammed bin Ka'b Kurezî, "Kur'ân-ı kerîm kime ulaşmışsa, O, Muhammed aleyhisselâmı görmüş gibidir" buyurdu.)

Hiçbir müslimânın bunda bir şübhesi olmaz. Ancak müslimânlar arasında bulunup, Peygamberliği inkâr etmez görünen zındıklar, halkdan câhil ve din bilgisi olmayanları şaşırtmak ve doğru yoldan sapdırmak için, münâzara, münâkaşa yollu onlara der ki, Allahü teâlâ, **(Her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik)** [İbrâhîm sûresi, 4.cü âyeti] buyurdu. Arabîden başka dil bilmiyene, peygamber aleyhisselâm nasıl başka dille hitâb etsin. Bunun cevâbı kılıçdan başka, yukarıda anlatdığımızdır.

Şunu da söyliyelim ki, bir müslimân Resûlullah efendimizin Allahü teâlânın peygamberi olduğunu ve arab kavminden bulunduğunu bilirse, hiç şübhesiz Onun her söylediğini tasdîk etmelidir. Zîrâ Allahü teâlânın

gönderdiği bir peygamberin Allahü teâlâya karşı yalan söylemesi mümkin değildir. İşte O Peygamber “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki, **(Allahü teâlâ beni cinlere ve insanlara ve onlardan da’vetimin ulaşdıklarına peygamber olarak gönderdi.)**

Resûlullahın Habeşistân hükmdârı Necâşiye mektûb yazıp, onu islâma da’vet etdiği ve onun kabûllendiği, ayrıca Bizans kralı Herakle ve Îrân şâhına mektûblar gönderip, islâm dînine da’vet etdiği haberleri kesin olarak doğrudur. Hâlbuki bunlardan hiçbiri arab değildi. Şunu da belirtelim ki, Allahü teâlânın emri ve izni olmadan bir peygamberin, bir kavmi [milleti] kendi dînine da’vet etmesi düşünülemez.

Peygamber efendimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” hakkında inanılması gerekenlerden biri de, Peygamber efendimizden sonra, Resûl olsun, hiçbir peygamberin gelmiyeceğine inanmakdır. Hâtemünnebiyyîn demek, peygamberlik mührlendi ve nübüvvet Onun gelmesiyle temâmlandı demekdir. Yâhud da Allahü teâlâ Peygamberliği Onunla mührledi, bitirdi demekdir. Çünki Allahü teâlânın mührlemesi, imzâsı demek, hükm etdiği bir işden dönmiyecek ma’nâsındadır. Nitekim Bekara sûresi yedinci âyetinde meâlen, **(Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mührlemişdir)** buyuruyor. Ya’nî kâfirlerin kalblerine ve kulaklarına mühr vurdu, ya’nî onların hiçbir zemân îmân etmiyeceklerini hükm etdi. Hatmin bir ma’nâsı da, sona erdirmekdir. Meselâ, Kur’ân-ı kerîmi hatm etdim, ya’nî başdan sona kadar okudum, bitirdim denir. Bir sûre veyâ bir âyet kalmış olsa, hatm etdim denemez. Buradan giderek peygamberlerin sonuncusudur denirse, câizdir, ammâ biraz önceki ma’nâ dilin yapısı ve özüne dahâ uygundur.[1]

---

[1] **(Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fekat O, Allahın Resûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur)** [Ahzâb sûresi, 40.cı âyeti.] Kâinâtın Efendisinin “sallallahü aleyhi ve sellem” gönderilmesinden maksad, dîni temâmlamak idi. Nitekim Mâide sûresi 3.cü âyetinde meâlen, **(Bugün sizin dîninizi ikmâl etdim, üzerinize ni’metimi temâmladım ve sizin için din olarak islâmı beğendim)** buyuruldu ki, bunu bildirmekdedir. Ayrıca Onunla güzel ahlâkı da temâmladı ve buna işâretle Kalem sûresi 4.cü âyetinde meâlen, **(Ve Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin)** buyurdu. Bunlar gösteriyor ki, başka bir peygambere ihtiyâc kalmamışdır. Ümmetindeki halîfeler, âlimler ve evliyâ Onun “sallallahü aleyhi ve sellem” dînini taşımak ve muhâfaza etmekde yeterlidirler. **(Ümmetimin âlimleri İsrâîl oğullarının peygamberleri gibidir)** hadîs-i şerîfi böyle olduğunu açıkca göstermekdedir.

**(Hayât-ül ârifîn)** kitâbında yazıyor: Geçmiş bütün peygamberler iksir sâhibi idiler. Bizim Peygamberimiz ise, büyük iksir sâhibi idi. Büyük iksir odur ki, hangi bakıra sürülse onu altın yapar ve ona iksir özelliği verir. İşte bu ümmetin Evliyâsı Resûl-i ekreme “sallallahü aleyhi ve sellem” tâbi’ olmakla, bu büyük devlet ve ni’mete kavuşmuşdur. Eski ümmetlerin Evliyâsında bu yok idi. Muhammed Mustafânın “sallallahü aleyhi ve sellem” gelmesiyle Nübüvvet temâmlandı ve **(Benden sonra peygamber yokdur)** buyurdu, am-

Peygamber efendimizden "sallallahü aleyhi ve sellem" bize ulaşan çok sayıda sahîh hadîs-i şerîfler, peygamberliğin kendisinin gelmesiyle temâm olduğunu bildirmekdedir. Meselâ, Ebû Hüreyrenin "radıyallahü anh" bildirdiği hadîs-i şerîfde, **(Yakındır ki, ümmetimden otuz tâne yalancı deccâl çıkar ve hepsi de peygamberlik da'vâsında bulunur)** buyuruldu. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" Tebük gazâsına giderken, hazret-i Alîyi "radıyallahü anh" Medîne-i münevverede bırakınca, hazret-i Alî ağladı ve "Beni kadınlarla ve çocuklarla mı bırakıyorsun?" deyince, Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Yanımda, Hârûnun Mûsâ aleyhisselâmın yanındaki yere sâhib olmak istemez misin? Ancak benden sonra peygamber yokdur)** buyurdu. Bunu Sa'd bin Ebî Vakkâs "radıyallahü anh" haber vermekdedir.

Bir başka hadîs-i şerîfde, **(Ben ve kıyâmet şu iki parmak gibiyiz)** buyurup, işâret ve orta parmağını gösterdi. Ya'nî bu iki parmak arasında bir başka parmak bulunmadığı gibi, benimle kıyâmet arasında başka din ve peygamber yokdur ve olmaz. Benim da'vetim kıyâmete kadar devâm eder, demekdir. Bu hadîs-i şerîfi Ensârdan hazret-i Câbir "radıyallahü anh" bildirmişdir.

Bu husûsdaki haber ve hadîs-i şerîfler sayılamıyacak çokdur. Yukarıdaki beyânlardan açıkca anlaşılmış oldu ki, Ondan "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra artık hiçbir Nebî olmaz. Nebî olmadığına göre Resûl de zâten gelmez. Çünki Nebî olmıyan Resûl yokdur. Nübüvvet olmayınca, risâlet hiç olmaz.

Bizim Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" dünyâyı teşrîf etmeden önce, peygamber olarak gönderilmiş olanlar, Muhammed, Enbiyânın [Peygamberlerin] sonuncusudur, demişlerdir. Ehl-i kitâb, küfr ve hasedlerinden dolayı bu sözleri gizlemiş ve inkâr etmişlerdir. Ammâ onların âlimlerinden islâm dînini kabûl edenlerin hepsi sözbirliği hâlinde, Onu "sallallahü aleyhi ve sellem" Tevrât ve İncîlde okudukları sıfat üzere bulduklarını bildirmişlerdir. Peygamberlerin kitâblarında, bütün peygamberlere gelen kitâbların, Muhammed aleyhisselâmın peygamberlerin sonuncusu olduğu yazılıdır dedikleri bildirilmekdedir. Ayrıca Ondan sonra Peygamber gelmiyeceği ve da'vetinin kıyâmete kadar devâm edeceği de, yine peygamberlerin kitâblarında ve sözlerinde bulunmakdadır.

Yehûdîlerden bir takım kimseler, bizim Muhammede "sallallahü aleyhi ve sellem" uymamamız, Mûsâ aleyhisselâmdan bize, "Gök ve yer durdukca, benim dînim de durur" buyurması sebebiyledir, dediler. Eğer

---

mâ bu büyük iksir, Onun ümmetindeki Evliyâda devâm etdi. Bu sebebden başka bir peygambere ihtiyâc kalmadı. **(Ümmetimin âlimleri, İsrâîl oğullarının peygamberleri gibidir)** ve **(Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde peygamber gibidir)** hadîs-i şerîfleri, bu büyük iksire işâret etmekdedir. Anlıyan anladı. **(Nûr-ül ebsâr)**

bu söz doğru ise, bundan maksad, bütün peygamberlerin halkı da’vet etdikleri tevhîd, îmân, tenzîh, va’d, vaîd, öldükden sonra dirilme, Cennet veyâ Cehennemden birine gitmeye âid bilgiler olup, gerçekden gök ve yer durdukca, bunlar değişmez demekdir. Bunlarda ayrılık olmaz. Her peygamber bunları söylemişdir. Neshin, değişmenin câiz olduğu şerî’at ve amelî ahkâmda söylenmemişdir. Nitekim Şûrâ sûresi 13.cü âyetinde açıkca bildirilmekdedir: **(Dîni ayakda tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nûha tavsiye etdiğimi, sana vahy etdiğimizi, İbrâhîme, Mûsâya ve Îsâya tavsiye etdiğimizi, Allah size de din kıldı. Fekat kendilerini çağırdığın bu din, Allaha ortak koşanlara ağır geldi. Allah, dilediğini kendine peygamber seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.)**

Allahü teâlâya nihâyetsiz hamd ve şükrler olsun ki, bu mes’ele, müslimânlar arasında bir dahâ açıklanmıyacak kadar açık ve seçikdir. Ammâ Kur’ân-ı kerîmden bu kadarını bildirmemin sebebi, zındıkların câhilleri şübheye düşürüp, Allahü teâlâ her şeye kâdirdir [ya’nî isterse bir peygamber dahâ gönderir] ve Onun kudretini zâten inkâr eden yokdur düşüncesini hâtıra getirebilir endîşesini taşımamdandır.[1]

Ammâ, Allahü teâlâ bir şeyden haber verip, şöyle olacakdır veyâ şöyle olmıyacakdır derse, Onun dediğinden başka dürlüsü olamaz. İşte Allahü teâlâ bildiriyor ki, Ondan “sallallahü aleyhi ve sellem” sonra bir başkası peygamber olmaz. O hâlde bunu inkâr eden, Onun “sallallahü aleyhi ve sellem” peygamberliğine inanmamış demekdir. Çünki Onun peygamberliğine inanmış olsaydı, Onun bildirdiği, haber verdiği her şeyde doğru sözlü kabûl ederdi. Bizden önce Onun peygamberliği, tevâtür yollarının hangi huccet ve delîlleri ile sahîh olmuşsa, yine aynı yollarla sâbit olmuşdur ki, O “sallallahü aleyhi ve sellem” peygamberlerin sonuncusudur. Kıyâmete kadar artık bir başka peygamber gönderilmez. Birinde şübhe eden, öbüründe de şübhe eder demekdir.

---

[1] Allahü teâlâ kâdirdir, ammâ zulme, yalana ve sefîhliğe kudreti vardır denemez. Çünki muhâl [imkânsız] olanlar kudretin ma’nâsına girmez. Muhâl, ya’nî imkânsız olan şeyler, kudretde bulunmamakla kudret sâhibi olan Allahü teâlâya acz, ya’nî kudretsizlik [gücü yetmemek] sıfatı yakışdırılamaz. Çünki acz, yapabileceği şeyi yapamamak demekdir. Ve yine zîrâ kudretin dâhilinde olan, bir şey demekdir. Muhâl [imkânsız] ise, bir şey değildir. Çünki şey demek, vücûdü [varlığı] bulunmakdan ibâretdir. Muhâl ise, mümteni’ül vücûddür, ya’nî var olması mümkin değildir. Zulm, sefeh ve yalan sözlerini Allahü teâlâya nisbet etmek ise muhâldir. Çünki Allahü teâlâ **Hakîm**dir [Hikmet sâhibidir, ya’nî kelâmı, fi’li hep fâidelidir]. Hakîm ise zulm etmez, sefîh ve yalancı olamaz. Bunun için bunlar kudrete dâhil edilmez.

Mâide sûresi 120.ci, **(O her şeye kâdirdir)** âyet-i kerîmesinin tefsîrinde **Tefsîr-i Hüseynî**, “Dilediği her şeye gücü yeter”, **Celâleyn**, “Allahü teâlâ dilediği herbir şeye kâdirdir” diye bildirmekdedir.

Muhammed aleyhisselâmdan sonra da peygamber var idi, yâhud vardır, yâhud olacakdır diyen ve Ondan sonra peygamber olabilir diyen kâfir olur.

Peygamber efendimize doğru inanmanın şartları bunlardır.

Bilinmesi lâzım gelen ve i'tikâd edilmesi gerekenlerden biri de, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" aslâ kavminin dîninde olmayışıdır. Allahü teâlâ onu, Kendinden başkasına tapmakdan korumuşdu. Hayâtı boyunca küfrden ma'sûm idi. Bütün peygamberler hakkında da bu i'tikâdda olmalıdır. Bütün peygamberler Allahü teâlâdan kendilerine bildirilenleri insanlara ulaşdırırken, yalandan, yanılmakdan muhakkak ma'sûm idiler. Eğer herhangi birinden küçük bir günâh meydâna gelmiş ise, yanılma, unutma, zelle ve sehv cihetindendir. Onlar aslâ bilerek onu işlememişdir ve devâm etmemişlerdir. Farkına varır varmaz hemen rücû' etmişlerdir. Âdem aleyhisselâmın zellesi de bu cinsdendi. **(Âdem aleyhisselâm Rabbine verdiği sözü tutmadı ve bu yüzden maksadı olan ebedî yaşamaya kavuşamadı. Sonra tevbe ve istigfâr eyledi ve Muhammed Mustafânın hürmetine afv diledi. Allahü teâlâ onu seçkin kıldı ve tevbesini kabûl buyurdu ve tevbe üzerine sebâtı için onu doğru yola yöneltdi)** [Tâhâ sûresi, 121, 122.ci âyetleri]. Buradan anlaşılıyor ki, sözünü unutdu da öyle yapdı.

Peygamberler için, büyük günâh işledi demek câiz değildir. Yûsüf aleyhisselâmın kardeşlerinden meydâna gelenler, peygamberlikden önce idi. Bir takım kimselerin, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" için, Peygamber olmadan önce kavminin dîninde idi sözleri, dalâletdir, büyük iftirâdır. Çünki, sahîh hadîsde gelmişdir ki, **(Mekkeliler Kâ'beyi binâ ederken ve Kureyşliler omuzlarında ve sırtlarında taş çekerlerken, Abbâs bana dedi ki, Ey kardeşimin oğlu, sen de eteğini topla ve sırtına yerleşdir de, taşdan sırtın incinmesin. Ben de öyle yapıyordum ki, uzun boylu bir şahs geldi ve arzû edilmiyen bir şekilde böğrüme eliyle vurdu ve "Sen böyle bir iş yaparsan [ya'nî eteğini kaldırırsan ve dizinden yukarısı açılırsa] diğerleri de sana uyup öyle yapacaklar" dedi. O esnâda kendimden geçdim. Aklım başıma gelince, bana "Sana ne oldu? dediler. Bense, peştemâlım nerededir? diye sordum.)** O hâlde, Allahü teâlânın dahâ çocuk yaşda olan bir kimsenin avret yerinin açılmasına müsâde etmemesinden ve bir an avret mahalli açılınca tedib buyurmasından ve onu korumasından anlaşılıyor ki, onu elbette küfrden korumuşdur.

Bir kimse Cübeyr bin Mut'amın "radıyallahü anh" sözü ile bize i'tirâza kalkarsa –ki, Cübeyr dedi ki, Resûlullahı gördüm, kavminin dîni üzere idi– **cevâb**ında deriz ki, burada dinden maksad, İsmâ'îl aleyhisselâmın vârisi bulunduğu İbrâhîm aleyhisselâmın milletinden, Kureyş kabîlesinde bozulmadan bulunan dindir. Haccın menâsiki, nikâha âid mes'eleler, alışverişle alâkalı hükmler ve benzerleridir. Bu şekilde ma'nâlandırma-

nın delîlini de yine bu hadîsde, ya'nî Cübeyr hazretlerinin sözünde buldum. (O kavminin dîni üzere idi) dedikden sonra devâm ederek, "O Arafatda devesi üzerinde vakfede idi. Kavminden ondan başka bu hâlde olana rastlamadım. Bu Allahın Ona tevfîkı idi" dedi. Bu sözden yine anlaşılmış oldu ki, Hak teâlânın ismeti onu, Arafatda vakfeyi terk eden kavmine uymakdan korudu. Çünki Arafatda vakfe yapmamak İbrâhîm aleyhisselâmın milletine muhâlif idi. Kureyşliler haccın vakfesi için Haremden dışarı çıkmazlardı. Hâlbuki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Haremden dışarı çıkdı. Dikkat buyurun! İbrâhîm aleyhisselâmın hacla alâkalı ahkâmının birinde Allahü teâlâ Resûlünü, kavmine uymakdan koruyunca, bütün peygamberlerin dînine uymıyan ve tevhîdi temelinden yıkan bir mes'elede, nasıl kavmine uyduğu söylenebilir? Kavmi, ya'nî Kureyşliler putperest idiler. Yukarıdaki peştemal haberi zâten bu husûsda kâfîdir.

Yine bir delîl ileri sürüp diyorlar ki, Allahü teâlâ Şûrâ sûresi 52.ci âyetinde meâlen, **(İşte böylece sana da emrimizle Kur'ânı vahyetdik. Sen kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fekat biz onu kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola erişdirdiğimiz bir nûr kıldık. Şübhesiz ki, Sen doğru bir yolu göstermekdesin)** ve Ed-Duhâ sûresi 7.ci âyetinde meâlen, **(Seni şaşırmış bulup da sana yol göstermedi mi?)** buyurulmuşdur. Bu gibi âyet-i kerîmelerin, onların anlamış olduklarından başka vecîhleri, tefsîrleri vardır. Bunlardan birkaçını bildirelim:

1– Kur'ân-ı kerîmde Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" üç şeklde hitâb vardır:

A) Hitâb kendisinedir, muhâtab da kendisidir.

B) Hitâb kendisinedir, murâd, ya'nî muhâtab hem kendisidir, hem de ümmetidir.

C) Hitâb kendisinedir, murâd ve muhâtab ümmetidir. **(Sen Kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin)** ve **(Seni şaşırmış bulup da sana yol göstermedi mi?)** âyetleri buna girmekdedir ki, hitâb Resûlullaha, muhâtab ise ümmetidir. Nitekim anana ve babana öf deme ve onları azarlama ve onlarla hep iyi konuş da bu kısmdandır. Ve kezâ İsrâ sûresi 23.cü âyetinde bunu açıkca bildirmekdedir: **(Rabbin, sâdece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şeklde emr etdi. Onlardan biri veyâ her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "öf!" bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle!)** Herkes bilir ki, bu âyet-i kerîmede hitâb, Peygamber efendimizedir ve muhâtab ve murâd o değildir. Çünki bu hitâb ve emrden nice yıllar önce ana ve babası âhırete göçmüşlerdi.

2– **(Sen kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin)**, ya'nî Kitâbın ne olduğunu, ya'nî Kitâbda hangi ilmlerin bulunduğunu ve içindeki hükmleri bilmezdin; îmân nedir bilmezdin, ya'nî îmânın şu'belerini, dallarını, yollarını, kollarını, sana bildirdiğim şeklde bilmezdin demekdir. Yoksa Allahü te-

âlâyı bilmezdin demek değildir. **(Seni şaşırmış bulup da sana yol göstermedi mi?)** ya'nî şerî'atin bütün esâs ve inceliklerini ve kulluğa âid edebleri sana gösterdi demekdir.

3– Arablarda âdetdir ki, birini helâk olmağa yakın görünce (onu helâkde buldum) derler. Ya'nî şaşırmağa yakın idin demekdir. Nitekim İsrâ sûresi 74.cü âyetinde meâlen, **(Eğer seni sebâtkâr kılmasaydık, gerçekden, neredeyse, onlara birazcık meyl edecekdin)** buna açık bir şâhiddir.

4– Dalâl=şaşırmış, azda da çokda da kullanılır. Sahrâda yolunu kaybedene, yoldan çıkdı, yolunu şaşırdı derler. O kimse yoldan az çıksa da böyle denir, elli kilometre çıksa da, yine böyle denir. Buradaki şaşırmakdan murâd, Allahü teâlâ bilir, birincisidir.

Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" mahsûs sıfat ve hâllerden biri de, Resûlullahın bütün peygamberlerden iyi ve üstün olduğuna inanmakdır. Bu sözümüzün delîli, Resûlullahın, **(Ben Âdem oğullarının efendisiyim, öğünmüyorum)** açık, seçik ve kâfî sözleridir. Ma'lûmdur ki, Âdem aleyhisselâmın oğulları arasında, Âdem aleyhisselâmdan fazîletlileri vardı. Onlar ülûl-azm peygamberlerdir: Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ aleyhimüsselâm bunlardandır. Bu hadîs-i şerîfin beyânı ile bu ülûl-azm peygamberlerden üstün olduğu anlaşılınca, Âdem aleyhisselâmdan da üstün olduğu mantîken ve açıkca ortaya çıkmakdadır. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" ayrıca, **(Âdem ve öbürlerinin hepsi benim sancağım altında olurlar)**, diğer bir hadîs-i şerîfde de, **(Kıyâmet günü ilk şefâ'at eden ben olurum ve ilk şefâ'ati kabûl edilen ben olurum)** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf sahîhdir. Bütün hadîs âlimleri sıhhatinde söz birliği hâlindedir. Bu Resûlullahın bütün mahlûkâtdan üstün olduğunu göstermekdedir. Bütün peygamberlerden üstün olduğunu gösteren alâmetlerden, delîllerden biri de, onun risâletinin, bütün risâletlerden, şerefli olmasıdır. Çünki kendinden önceki dinlerdeki ahkâmı nesh etdi, değişdirdi ve kendinden sonra artık, risâlet, ya'nî şerî'at sâhibi bir peygamber gelmez ki, onun şerî'atini değişdirsin. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bu ma'nâya işâretle, Fussilet sûresi, 41. ve 42.ci âyetlerinde, **(Kendilerine kitâb geldiğinde onu inkâr edenler, şübhesiz bunun sonucuna katlanacaklardır. Hâlbuki o, azîz, eşsiz bir kitâbdır. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sâhibi, çok övülen Allahdan indirilmişdir)** buyurdu. Ya'nî bu azîz, çok yüce bir kitâbdır.[1] Ondan evvel onu tekzîb eden ve Ondan sonra onu nesh ede-

---

[1] Kur'ân-ı kerîm, azîz bir kitâbdır. Ya'nî Allahü teâlâ katında çok yüce ve kıymetlidir. Yâhud çok fâidelidir. Yâhud eşsizdir. İmâm Kuşeyrî "kuddise sirruh" buyuruyor ki: Kur'ân azîzdir. Çünki Azîz olan Rabbin, azîz olan meleği, onu azîz olan Peygambere, azîz ümmeti için getirmişdir. Yâhud dostun dostu yanındaki mektûbudur. Dostun dosta mektûbu ise azîz, ya'nî çok değerli olur.

cek, yürürlükden kaldıracak bir başka din yokdur. Bu sözün delîlleri çokdur. Biz bu kadarla yetindik. Ammâ bu delîllerin açıklanması ve bildireceğimiz şübhelerin kalkması için, temâmlayıcı ilâveleri vardır. Bu temâmlayıcı bilgiler, Resûlullahdan bildirilen bir takım hadîs-i şerîflerde, ilm bakımından eksik olanları, Resûlullahın diğer peygamberlerden üstünlüğünde şübhe ve tereddüde düşürebileceği zâhirî ifâdelerin bulunmasıdır. İşte böyle hadîs-i şerîflerle, fazîleti bildiren hadîs-i şerîfleri bir araya getirip, aralarını bulmak lâzımdır ki, âlim olmıyan sıradan kimseleri muhtemel bir şübheden kurtaralım.

O hadîs-i şerîflerden biri şudur: **(Peygamberler arasında muhâyere yapmayın.)** Muhâyere, bir kimsenin, bir peygamberin diğerinden üstün ve iyi olduğunu söylemesi, bir başkasının da ona, hâyır, diğeri dahâ iyi ve üstündür demesidir. Bu haber ayrı iki millet [din] sâhibleri arasında farklı değerlendirilir ve herbiri, kendi söylediğini büyük, diğerinin söylediğini küçük ve eksik göstermeğe çalışır. Bu küfrdür. Müslimânlar arasında olursa, münâzara ve hasmını yenmek yoluyla, birini diğerinden üstün tutmak, o şekilde dile alınır ve söylenir ki, o sözlerde diğer peygambere hakâret veyâ onu aşağılamak bulunur. Bu da küfrdür. Yâhud da Allahü teâlânın ve Resûlünün sözüne, kendi nefsi için muaraza eder [karşı koyar]. Bu ise, dalâletdir, sapıklıkdır. Her hâlükârda şu üç kısmdan birinde bulunur:

1– Kimin dahâ üstün olduğu Kitâb ve sünnetde açıkca bildirilmiş olur. Bu kısmda zâten bir ayrılık olmaz.

2– Kimin dahâ üstün olduğu Kitâb ve sünnetde hiç bildirilmiş olmaz. Bunda da zâten konuşulmaz. Çünki bunda konuşmakda bir zarûret yokdur.

3– Kitâb ve sünnetde bu üstünlük husûsunda gizli, örtülü ifâdeler bulunur. Bunda da herkesin söz söylemesi câiz olmaz. İşte Peygamber efendimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” bu üçünden biri bulunmak cihetinden, peygamberlerden birini diğerinden üstün tutmayın buyurmuşdur.

Kitâb ve sünnetde kapalı olarak bulunan üstünlük alâmet ve işâretlerini, ilmden nasîbi büyük ve çok olan âlimler anlar. Allahü teâlâ bu husûsda Bekara sûresi 253.cü âyetinde meâlen, **(O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık)** buyuruyor. İşte bu büyük âlimler, Alla-

---

Beyt:

***İsminden, mektûbundan izzet, kerâmet buldum,***
***İsmine, mektûbuna binlerce fedâ oldum.***

Bu azîz Kitâba, hiç bir tarafdan, hiçbir bakımdan bâtıl ve fesad yaklaşamaz. Onda ziyâdelik ve noksanlıkdan konuşulamaz. Geçmişden verdiği haberlerde yalan-yanlış olmadığı gibi, gelecekden verdiklerinde de yanlışlık olamaz. Çünki O, Hakîm olan tarafından indirilmişdir, teâlâ ve tekaddes.

**(Tefsîr-i Hüseynî)**

hü teâlânın işâret buyurduğu huccet ve delîlleri inceleyip, hangisinin veyâ hangilerinin dahâ fazîletli olduğunu beyân edip, yüksek ve üstün makâmlardaki kadr ve yerlerini muhâfaza ederler ve bu ilm o büyük âlimlere lâyıkdır. Bu kısmda belirtilenler, Resûlullahın men' etdiği kısmlara girmez.

Bu hadîs-i şerîflerden biri de, **(Beni Mûsâdan üstün tutmayın)** hadîsidir. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" bu sözü, bir yehûdînin, Allaha yemîn ederim ki, Allahü teâlâ, Mûsâyı herkesden üstün kıldı ve hepsinin en seçkini eyledi dediği zemân, müslimânlardan birinin, bu yehûdînin yüzüne tokatı yapışdırdığı zemân söyledi. Çünki, onun bu sözü diğerlerine hakârete yaklaşmış ve nerede ise, her birinin diğerinin peygamberine yakışmıyacak derecede sözler söylemesine sıra gelmişdi. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" bunun için üstün tutmayı men' etdi. **(Beni Mûsâdan üstün tutmayın)** sözünden maksad, siz kendiliğinizden beni ondan üstün tutmayın. Üstünlük, Allahü teâlânın üstün tutmasıyla olur, sizin sözünüzle biri öbüründen üstün olmaz demekdir.

**(Benim İbrâhîmden iyi tutmayın)** hadîs-i şerîfine gelince, bunun da ma'nâsı, işâret olunduğu gibi, kendiliğinizden beni ondan dahâ iyi ve hayrlı bilmeyin demekdir. Bu sözü, tevâzû' için de söylemiş olabilir. Çünki İbrâhîm Halîl aleyhisselâm, Resûl-i ekremin "sallallahü aleyhi ve sellem" büyük ceddi idi.

Bir diğeri de şudur: Birisi Resûlullaha, **(Yâ hayrel-beriyye)** –ey insanların en iyisi– diye hitâb edince, **(Bahsetdiğin İbrâhîm aleyhisselâmdır)** buyurdu. Bu da tevâzû'dan olabilir. Ve yine muhtemeldir ki, İbrâhîm aleyhisselâma **Halîlullah** dendiği gibi, **Hayrül-beriyye** de denmişdir. Resûlullah bunu bildiği için, kendisine öyle hitâb edene, bu ismle çağrılan İbrâhîm aleyhisselâmdır demişdir.

Bir çok kitâblarda yazılıdır ki, İbrâhîm aleyhisselâmın zemânında, yeryüzünde, kendinden başka muvahhid [Lâ ilâhe illallah diyen] yok idi. Çünki Allahü teâlâ kendisine **Halîl**im [dostum] dedi. **Hayrül-beriyye** de bu ma'nâyı ihtivâ eder. Nitekim eğer Resûlullaha, yâ Halîlallah [ey Allahın dostu] denmiş olsaydı, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellelm" de, **(O İbrâhîm aleyhisselâmdır)** cevâbını verirdi. Ya'nî bu ism, Onun âlemi [özel tanımı] olmuş idi. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" de Halîlullah, ya'nî Allahü teâlânın dostu olmakla berâber, bunu kendisi için söylemedi. Hâlbuki kendisi için, **(Sizin sâhibiniz, yârınız** [sevgili büyüğünüz] **Allahın Halîlidir)** buyurmuşdu. Bu ma'nâda, kendinden önceki, yâhud zemânındaki peygamberlere nisbetle, Hayr-ül beriyye idi. Şöyle de îzâh edilir ki, Resûlullah kızı hazret-i Fâtımaya, **(Dünyâdaki kadınların kadın efendisi olmayı istemez misin?)** buyurduğunda, hazret-i Fâtıma, bu müjdeyi hazret-i Meryem için vermişdiniz, şimdi benim için söylüyorsunuz, bu nasıl olur, diye arz edince, **(O dünyâdaki kadınların**

**efendisidir, sen ise kendi zemânındaki kadınların efendisisin)** buyurmuşdur. Bu şekilde ma'nâlandırmanın delîli şudur ki, **beriyye**, Allahü teâlânın yaratdığı halkdır ve bu ma'nâ esâs alınarak İbrâhîm aleyhisselâma, o halka nisbetle **Hayr-ül beriyye** buyurmuşdur. Yoksa, dahâ dünyâya gelmemiş olanları kasd etmemişdir. Bu fakîrin bu hadîs-i şerîfler ve bu konu ile alâkalı çok doğru bir yorumu vardır. Şöyle ki: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu hadîs-i şerîfi telaffuz buyurduğu zemân, kendi hâlinin ve kendisinin en iyi ve en üstün olduğuna, henüz vâkıf değildi. Emâre ve işâretlerini görmüş olsa bile, kendisine kesin bir emr ulaşmamışdı. İşte bu duraklama zemânında böyle buyurmuşdur. Eshâb-ı kirâm, kendisinden bu husûsda kesin bir söz duymamış olduklarından, kendisi için böyle sözler söylenmemesini buyurmuşdu.

Diğer bir hadîs-i şerîfde, **(Kıyâmetde ilk elbise giydirilen İbrâhîm aleyhisselâm olur)** buyurulmasına gelince: Allahü teâlâ en iyisini bilir, sebebi şudur ki, dünyâda Allah için elbisesi çıkartılanların ilki, ateşe atdıkları zemân İbrâhîm aleyhisselâm olmuş idi. Allahü teâlâ onu bu mükâfâtla şereflendirdi ki, ilk Cennet elbisesi giyen de o olur. Nitekim Resûlullahın Mûsâ aleyhisselâm hakkındaki şu sözleri bu sözümüzü açıklamağa yeter: **(Kıyâmetin dehşetinden herkes kendinden geçince, ilk def'a kendine gelen ben olurum. Başımı kaldırdığımda Mûsâyı ayakda Arşın yanını tutmuş görürüm. Tûr dağının eteğinde kendinden geçmiş olmasına karşılık, kıyâmet günü hiç mi kendinden geçirilmedi yoksa benden evvel mi kendine getirildi bilmem.)**

Eğer O büyük peygamberler, söylenen bir sebebden ötürü, Resûlullah efendimizden ileride iseler de, Resûl-i ekrem efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", bir çok bakımlardan onlardan üstün kılınmışdır. Bütün cinnîlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiş olması, da'vetinin [dîninin] kıyâmete kadar devâm etmesi, da'vetle birlikde mu'cizesinin bulunması, herkesden önce kabrinden kalkması, herkesden evvel şefâ'at etmesi, herkesden önce Cennete girmesi ve buna benzer kendilerine mahsûs çok fazîletler bu cümledendir. Herkes bilir ki, on fazîlet sâhibi, bir fazîleti olandan dahâ üstündür.[1]

---

[1] Hazret-i Şeyh Alî Dekkak "kuddise sirruh" yazıyor: Şevkın yüz bölümü vardır. Doksan dokuzu Resûlullahındır "sallallahü aleyhi ve sellem". Kalan bir bölümü bütün insanlarındır. **(Tâc-ül-kısas)** kitâbında diyor ki, akl bin kısmdır. Dokuzyüz doksandokuzu Resûlullah efendimize, bir kısmı bütün insanlara âiddir. **(Avârif Tercemesi)**nde Vehb bin Münebbehden bildirilir: Gökden indirilen yetmiş kitâbda buldum: İlk insandan dünyâya gelecek son insana kadar bütün insanların aklı, Âlemlerin efendisinin "sallallahü aleyhi ve sellem" aklı yanında dünyâdaki bütün kumlara nisbetle bir kum tânesi gibidir. Bunun için Onun tertemiz rûhuna **akl-ı kül** ismi verilir.

**(Mirsâd-ül ibâd)** sâhibi, kıyâmete kadar gelmiş ve gelecek kulların en hayrlısından "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirir. Buyurdu ki, eğer ilk yaratılmış

olandan sorulsa: **(En evvel Allahü teâlâ benim nûrumu yaratdı)** ve eğer kıyâmetde kabrinden en önce kim kalkar denirse: **(Kıyâmet günü kabrinden ilk kalkan ben olurum)**. Eğer başına kadar günâhlara batmış olana ilk şefâ'atcı aranırsa: **(İlk şefâ'at eden ve şefâ'ati en önce kabûl olunan ben olurum)**. Sırat köprüsünü geçenlerin önderi kimdir denirse: **(Sıratı ilk def'a geçen ben olurum)**. Cennet kapısına ilk varan ve Cennet kapısının ilk açıldığı kimdir denirse: **(Cennet kapılarının ilk açıldığı kişi ben olurum)**. Âşıkların önderi, şevk sâhiblerinin rehberi ve muhabbet mertebesinin müstesnâ sâhibini görmek istiyenlere: **(Bu benim vechimdir, ey Muhammed bana bak)** müjdesine kavuşan benim. Çünki Resûlullah efendimizi sevmek, Allahü teâlâyı sevmenin tâ kendisidir. Nitekim Âl-i İmrân sûresi 31.ci âyetinde meâlen, **(Ey Habîbim, de ki, Allahı seviyorsanız, bana tâbi' olun, Allah da sizi sever)** buyurulmakdadır. Aynı şekilde hadîs-i kudsîde: **(Herkes benim rızâmı ister, ben de senin rızânı isterim)** müjdeli haberi gelmekdedir.

**(Meâric-ün-nübüvve)** kitâbında yazar: İbrâhîm aleyhisselâma hıllet verildi ve **(Allahü teâlâ İbrâhîmi Halîl edindi)** buyuruldu. Bizim Peygamberimize "sallallahü aleyhi ve sellem" Mahbûbiyyet verildi. Şu nükte hepsinden güzeldir ki, orada İbrâhîme Halîl dedi; burada ise, Muhammed aleyhisselâma tâbi' olanlara **habîb** ismini verdi. Halîl olan habîb olmıyabilir. Ammâ hiçbir habîb yokdur ki, halîl olmasın. Resûlullaha uyan böyle hurmetli olunca, ya uyulanın kendisinin hâli ve makâmı nasıl olur? **(Nûr-ül ebsâr)**.

**(Şemâil-i Etkıya)**da Sehl bin Abdüllah Tüsterîden "kuddise sirruh" bildirilir. Âlemlerin efendisi "sallallahü aleyhi ve sellem" görünüşde insan şeklinde idi. Doğrusunu isterseniz, hakîkatde O, nûr idi. Nûr bedene benzer mi? Mâide sûresi 15.ci âyetinde meâlen, **(Gerçekden size Allahdan bir nûr geldi)** buyuruldu. Eğer nûr olmayıp, sâdece bir kalıb [beden] olsaydı, A'râf sûresi 198.ci âyetinde meâlen, **(Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler)** buyurulmazdı. Eğer benim ve senin gibi sâde bir kalıb [beden] olsaydı, niçin bizim gibi gölgesi olmazdı? **(Yürürdü, fekat gölgesi olmazdı)** bunu açıklamakdadır. **(Nûr-ül ebsâr)**

**(Meâric-ün-nübüvve)** kitâbında yazılıdır: Âdem safiyyullah "aleyhissalâtü vesselâm" su ve çamurdan yaratıldı. Âlemlerin efendisi "sallallahü aleyhi ve sellem" ise, rûh ve kalbden hâsıl oldu. Bu sözümüze beş delîl vardır:

1– Âdem aleyhisselâmın gölgesi vardı, Resûlullahın gölgesi yokdu. Bu ise Onun rûh ve kalbden olduğunu, su ve çamur özelliği taşımadığını gösterir.

2– Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" karanlık gecede öyle bir parlardı ki, yanan kandilden çok ışık verirdi ve gün ışığında nasıl görürse, karanlık gecede de öyle görürdü.

3– Resûl-i ekremin "salallahü aleyhi ve sellem" yedi kat göklerin üstüne yükselmesinin sebebi, su ve çamuru değil, rûh ve kalbinde bulunan letâfetdir. Şu beyti kim demişse, ne güzel demişdir:

***Bedeninin hilkati latîf olan rûh gibi,***
***Bedenle yükselmesi kolay olur rûh gibi.***

4– Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" önden gördüğü gibi, arkadan da görürdü. Bu da rûh ve kalbin gâlib olduğunun alâmetidir.

5– Resûlullahın uykusu ile uyanıklığı arasında fark yokdu. **(İki gözü uyur, kalbi uyumazdı.)**

Yine orada yazar: Resûlullahın gölgesinin olmamasının hikmeti odur ki,

her bir şeyin gölgesi kendisi gibidir. Dünyânın yaratılışından inkırazına kadar Server-i Âlemin "sallallahü aleyhi ve sellem" benzeri, eşi bulunmıyacağına göre, kişinin kendisini andıran gölgesi, Ondan nefy edilmiş, bir mu'cize olarak kaldırılmışdır.

Yine aynı kitâbda yazıyor: Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahy gönderip, "Ey Mûsâ, Sana senden, diline sözünden, kalbine düşünceden, bedenine rûhundan, gözüne gören gözbebeğinden, kulağına işitmenden, ağzına ağız suyundan, gözünün beyâzına siyâhından yakın olmamı ister misin?" buyurdukda, Mûsâ aleyhisselâm, yâ Rabbî, Senden bütün arzûm ve isteğim budur dedi. Allahü teâlâ, "Muhammede çok salevât gönder ve İsrâîl oğullarına haber ver ki, benimle görüşmek istiyen, Ona salevât okusun" buyurdu. Buradan Resûl-i ekremin "sallallahü aleyhi ve sellem" Kurbu, Allahü teâlâya yakınlığı anlaşılabilir ki, ülûl-azm peygamberlere, Peygamber "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimize salevât okumakla ne yakınlıklar hâsıl olmakdadır. Yazıklar olsun o kimselere ki, Resûlullaha tâbi' olmağı ve Onu vesîle edinmeği inkâr ederler de bu devlet ve se'âdetden nasîbleri olmaz.

Emîr Hüsrevin derlediği Hâce Nizâmeddîn Evliyânın "kuddise sirruh" **(Melfûzât)**ında yazar: Bir gün düânın kabûlünden konuşuluyordu. İnci saçılan mubârek dillerinden şöyle çıkdı: Âdem aleyhisselâm düâ edip, afv ve magfiret dilediği zemân, **(Ey Âdem, benim Muhammedime salevât getirmedikce, düânı kabûl etmem)** nidâsı geldi. Resûl-i ekreme "sallallahü aleyhi ve sellem" salevât getirince, düâsı kabûl oldu. Yine buyurdu: Allahü teâlâ Dâvüd aleyhisselâmın tevbesini kabûl etmek isteyince, ona buyurdu ki, "Ey Dâvüd, Muhammedin "sallallahü aleyhi ve sellem" ismini benim makâmıma şefâ'atcı olarak getir ki, tevben kabûl derecesine yakın olsun." Hazret-i Şeyh bundan sonra şöyle buyurdu: Evet anlaşılıyor ki, yaratılmış olan herşey, Onun tufeylisi olup, Onun "sallallahü aleyhi ve sellem" hurmetine yaratılmışdır. Hıristiyanlar bir yere toplanıp, "Ey Îsâ, eğer ölüyü diriltirsen, senin dînin üzere oluruz" dediklerinde, derhâl Cebrâîl aleyhisselâm indi ve "Ey Îsâ, bu mu'cize senindir, çekinme! Bir ölü getirsinler, sen düâ et, biz de onu diriltelim" buyurdu. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâm bir ölü getirmelerini söyledi. İmtihân için üçyüz sene evvel ölmüş birini getirdiler. Hakdan bir nidâ geldi ve "Ey Îsâ, Muhammed aleyhisselâmın ismini diline al ve bu ölüye üfle, ben de onu dirilteyim" buyuruldu. Îsâ aleyhisselâm Muhammed şerefli ismini ağzına alıp, o ölünün üzerine üfleyince, Allahü teâlânın kudreti ile, Muhammed aleyhisselâmın bereket ve hurmetine o ölü dirildi. Yine hazret-i Şeyh buyurdu: Mûsâ aleyhisselâm münâcât esnâsında, Rabbini görmek isteyip, **(Ey Rabbim, bana görün, sana bakayım)** deyince, Hak teâlâdan bir emr geldi ki: "Ey Mûsâ, bana karşı edebi gözetmedin. Zîrâ ben kendime söz vermişim ki, Âhır zemân peygamberi Muhammed aleyhisselâm –ki benim mahbûbumdur– ve ümmeti beni görmedikce, hiç kimse beni göremez. O hâlde, ey Mûsâ, bir nefes al [biraz dinlen ve düşün]." Fekat Mûsâ aleyhisselâmın Rabbini görme arzûsu o kadar kuvvetli idi ki, bu söze kulak veremedi ve tekrâr rü'yet [rabbini görmek] istedi. Yine önceki cevâbı aldı. Üçüncü def'a isteğini tekrâr edince, A'râf sûresi 143.cü âyetinde bildirildiği gibi hitâb olundu: **(Mûsâ ta'yîn etdiğimiz vaktde Tûra gelip de, Rabbi onunla konuşunca: "Rabbim, bana kendini göster, Seni göreyim" dedi. Rabbi: Sen beni aslâ göremezsin. Fekat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince, onu param parça etdi. Mûsâ da baygın yere düşdü. Ayılınca dedi ki, Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederim, Sana tevbe etdim. Ben inananların il-**

Yûnüs aleyhisselâmla alâkalı hadîs-i şerîfe gelince: **(Ben Yûnüsdan iyiyim demek kimseye yakışmaz.)** Buradaki ben kelimesinden maksad, Peygamber "sallallahü aleyhi ve sellem" değil, bu söyliyenin kendisidir. Ya'nî bir kimsenin kendini Yûnüs aleyhisselâmdan iyi bilmesi câiz olmaz. Bu hadîs-i şerîfde Yûnüs aleyhisselâmı zikretmesinin sebebi, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde, Peygamberimize, Yûnüs aleyhisselâm gibi olma; O sabr etmedi ve kavminin helâkine acele etdi. Onların tevbesini kabûl edip, azâblarını kaldırdığımda, kızmışdı. İşte buradan şeytân bir yol bulup, bir kimsenin kalbine, onun Yûnüsdan iyi olduğu düşüncesini getirebilir. Çünki bu kişi mâl ve cânını Allah yoluna veriyor ve karşılaşdığı musîbet ve meşakkatlere sabr ediyor. Hâlbuki onun kendisini iyi hasletlerden birinde bir peygamberden dahâ ileride bulması doğru yoldan ayrılmakdır. Yâhud Yûnüs aleyhisselâmın hâlini aşağı bulmakdadır. Bu da bir başka sapıklıkdır. O hâlde, Peygamberlere ta'zîm husûsunda, ümmeti terbiye etmek ve şeytânın hîlesini bozmak için bu hadîsi telaffûz etdiler.

Eğer Resûlullahın maksadı, **(Beni Yûnüsdan iyi bilmek kimseye yakışmaz)** demek ise, o zemân tevâzu' ile söylenmiş olur. Bunun da sebebi, Kur'ân-ı kerîmde Yûnüs aleyhisselâm hakkında söylenmiş olan ifâdelerden, müslimânların kalblerinde ona karşı bir noksanlık ve kusûrun bulunmamasını sağlamakdır. Çünki peygamberlik makâmı, hurmetle bakmamak ve hurmeti zedeleyecek söz söylemekden çok yüksekdir. Dahâ önce bildirdiğimiz bakımlara da yorumlanabilir.

Peygamber efendimize mahsûs hâllerden biri de, şöyle inanmak lâzımdır ki, Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" hak olan hiç bir şeyi gizlemez, hiç bir bâtıla karşı susmaz, hakkı hak olarak, bâtılı bâtıl olarak bildirirdi. Ammâ kimini âlimlerin anlıyabileceği şekilde mücmel, kimini de herkesin anlıyabileceği kadar mufassal ve açık beyân ederdi.

Biri de, yine inanmalıdır ki, kendisine mahsûs olarak bildirdiklerinde, ondan başkası dâhil değildir. Çünki başkası için câiz olan şeyler, sırf

---

**kiyim)** emr geldi ki, sen tecellînin bir zerresine dayanamadın. Âhır zemânda Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden kullarım olur ki, günde onlara bin kerre tecellî ederim de, yüzlerine bakan bunu anlamaz, hâlleri hiç değişmez ve **"Dahâ yok mu?"** deyip feryâd ederler. Hazret-i Şeyh sonra buyurdu ki, eğer Resûlullahın mu'cizelerini yazmağa kalkışsam, Onun bir mu'cizesindeki hâl ve işâretleri yüz senede bitiremem. Umarım ki, Hak teâlâ bizi ve bütün müslimânları Onun sancağı altında bulundurur. Bunun için Allahü teâlâya hamd olsun. Tâbi'înin eserlerinde yazılmış gördüm ki, Mûsâ aleyhisselâm bir zemân, Tevrâta her bakdığında, her yaprağında Muhammed ismi görürdü. Yâ Rabbî, bu Muhammed kimdir? dedi. Hak teâlâdan nidâ geldi: Ey Mûsâ o benim dostum, çok sevdiğim kulum ve peygamberimdir. Habîbimin, ya'nî çok sevdiğimin ismini, yedi kat gökleri ve dünyâyı yaratmadan bin sene önce, Arşın sütûnlarına yazmışım. Ey Mûsâ, Onun muhabbeti üzere ol ve Onun muhabbeti üzere öl ki, yarın seni Onunla birlikde haşr edeyim. **(Nûr-ül besâr)**

ona mahsûs olmamış olur. Resûlullaha mahsûs olmak üç kısmdır:

1– Bütün mahlûkâta nisbetle kendisine mahsûs olmak. Makâm-ı Mahmûd böyledir ve kıyâmet günü buna kavuşacakdır. Sahîh hadîsde, **(Benden başka hiç kimse o makâma varamaz)** buyuruldu.

2– Bütün insanlara nisbetle kendisine mahsûs olmak. Kıyâmete kadar da'vetinin, dîninin devâmı ve insanlar için başka din gelmemesi.

3– Ümmetine nisbetle kendisine mahsûs olmak. Meselâ bir anda dokuz hanımı nikâhı altında bulundurmak ona halâl idi.

Biri de, şöyle i'tikâd etmelidir ki, kıyâmetde ümmetinden hattâ diğer peygamberlerden hiçbiri, onun Allahü teâlâ katındaki yeri ve makâmına ihtiyâc duymamakdan müstagnî [ihtiyâcsız] değildir. Bu sözümüzün delîli olan hadîs-i şerîf sahîh olup, herkes **nefsî, nefsî** [ben kurtulayım] derken, O "sallallahü aleyhi ve sellem", şefâ'at kapısını açmadıkca, kimse şefâ'at edemiyecekdir.

Biri de, inanmalıdır ki, toprak Onun bedenini yimez, çürütmez. Yer yarıldığı zemân mubârek vücûdu, kabrine konduğu hâlde bulunur. Onun ve diğer Peygamberlerin haşrı, kabrinden kalkışları böylece kendi vücûdları ile olur. Nitekim sahîh hadîsde, **(Allahü teâlâ toprağa, peygamberlerin cesedlerini harâm etmişdir. Onlar kabrlerinde diri olup, nemâz kılarlar)** buyuruldu. Ve en önce kabrinden kalkacak olan bizim Peygamberimizdir.

Bu bildirdiklerimizi bilmek çok mühimdir. Hak teâlânın bize farz kıldığı, Resûl-i ekreme "sallallahü aleyhi ve sellelm" ta'zîm, hurmet ve saygı, ancak Onu tanımak ve bu anlatdıklarımızı bilmek ve yerine getirmekle olur.

## Beşinci Fasl

## ALLAHÜ TEÂLÂNIN MELEKLERİNE ÎMÂN ETMEK

En önce bilmelidir ki, melekler, Allahü teâlânın yaratmış olduğu bir kısm varlıklardır. Diridirler, konuşurlar, bilirler. Mükellefdirler. Allahü teâlâ onlara birşeyler emr etmiş, onları birşeylerden men' etmişdir. Ya'nî insan ve cinler gibi mükellefdirler. İslâm dîninde bulunanlardan ba'zısı, mükellef olanlar iki olup, insanlar ve cinlerdir. Cinlerin sâlihleri melekler, kâfirleri şeytânlardır demişdir. Bir başka dahâ diyen olmuşdur ki, yaklaşık olarak bu ma'nâdadır. Şöyle ki, cinlerden göklerde bulunanlara melek ve mele-i a'lâ denir. Yeryüzünde bulunanlara, mutlak olarak cin derler. Bunlar iki kısmdır. Mü'minler ve kâfirler. Bunların, ya'nî yeryüzünde bulunan cinlerin kâfirleri şeytânlardır. Mü'minleri ise iki kısmdır: İyiler ve kötüler. Bu sözlerini isbât için Kur'ân-ı kerîmden birkaç delîl getirmişlerdir. Bunların en açık delîlleri Hicr sûresi 30 ve 31.ci âyetleridir. Bu âyetlerde meâlen, **(Meleklerin hepsi de hemen secde etdiler. Ancak iblîs hâric.**

**O secde edenlerle berâber olmakdan kaçındı)** buyuruluyor. Diyorlar ki, Allahü teâlâ buyurdu ki, meleklerin hepsi secde etdiler, ancak iblîs etmedi. Hâlbuki işin doğrusu iblîsin cinden olmasıdır. Çünki Allahü teâlâ, **(İblîs Cin tâifesinden idi)** buyuruyor. Eğer meleklerden olmasaydı, onun bütün meleklerden istisnâ edilmesi, hâric tutulması doğru olmazdı. Nitekim birisi, Âdem oğullarının hepsi gözle görülür, ancak iblîs hâric dese, bu söz doğru bir söz olmaz. Onlar şöyle cevâb verirler ki, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, meleklere, Âdeme secde edin buyurduğunu, meleklerin secde etdiklerini, ancak cinden olan iblîsin secde etmediğini ve Rabbinin emrini dinlemediğini bildirmekdedir. Kehf sûresi 50.ci âyetinde meâlen, **(Hani biz meleklere, Âdeme secde edin, demişdik. İblîs hâric olmak üzere, onlar hemen secde etdiler. İblîs cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıkdı. Şimdi siz beni bırakıp da, onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zâlimler için bu ne fenâ değişmedir!)** buyurmakla, önceki âyet açıklanmakda, ya'nî iblîsin meleklerden değil, cin tâifesinden olduğu bildirilmekdedir. İblîsin secde emrinde meleklerden ayrılmasının sebebinin onun cin tâifesinden olduğu açıkca bilinince, meleklerin cinden olduğu nasıl söylenebilir. Zîrâ hepsi cinnî olsaydı, isyânda hepsi iblîsle berâber olurlardı.

Böyle olmakla berâber, niçin iblîs meleklerle birlikde bildirildi, süâlinin cevâbında deriz ki, iblîsin yeri gökler idi. Meleklere komşu ve onlarla berâber idi. İbâdet ve gayretin çokluğunda onlarla bir olmuş idi. Bunun için meleklere secde emri gelince, aslen onlardan olmamakla berâber, onlarla kaldığı için, emrde onlarla berâber sayıldı. Ya'nî yaratılışının aslı onlardan değil idi. Bu şuna benzer. Yabancı birisi arabların arasına karışır, onların dili ile konuşur, onlar gibi giyinir, onların hâlini ve huyunu alır. Bütün arablar kendilerinin tarzı olan bir işte birleşip, o birisi onlara uymazsa, bütün arablar şu husûsda birleşdi, yalnız aslen yabancı olan hâric derler. Burada da öyle olmuşdur. Bundan dolayı meleklerin cin olması lâzım gelmez.

Meleklerin cinden başka olduğunun delîlini, yine Kur'ân-ı kerîmde bulmak mümkindir. Şöyle ki, Sebe' sûresi 40 ve 41.ci âyetlerinde meâlen, **(O gün Allah onların hepsini toplıyacak; sonra meleklere, Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. Melekler de Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmışdı; diyecekler)** buyuruldu.

Eğer melekler cin olsaydı, meleklerin, onlar bize değil, cinnîlere tapıyorlardı demeleri doğru olmazdı. Buradan anlaşılmış oldu ki, melekler, Allahü teâlânın mahlûklarından bir cinsdir. Cinlerden ve insanlardan ayrı başlı başına bir tâifedirler.

**Meleklere îmân** bahsine gelelim: Meleklere îmânın bir kaç ma'nâsı vardır. Biri meleklerin varlığına inanmak olup, biraz önce var olduklarını, Allahü teâlânın kelâmından ve onun Peygamberlerinin insanlara bil-

dirdiklerinden söyledik. Kâfirler, mü'minlerin aksine, aslâ meleklere inanmazlar. Zındıklar ise, melekleri, Allahü teâlânın bildirdiği sıfatlarla tanımazlar. Felekî kuvvetlere melâike derler. Meselâ rûhları kabz eden [canları alan] Azrâîl ismindeki meleğe Zuhâl kuvveti, vahy emîni olan Cebrâîl aleyhisselâma, Müşteri kuvveti, derler. Bu şekilde çok yakışıksız ve pek aslsız bir kaç bâtıl uydurmuşlardır ki, Allahü teâlânın la'neti onların ve bozuk yollarının üzerine olsun!

Melekler, Allahü teâlânın kulları ve yaratdıklarıdır. İnsanlar ve cinler gibi, Allahü teâlânın emrleri ile me'mûr ve mükellefdirler. Allahü teâlânın emrinden çıkamazlar. Ölürler, ammâ Allahü teâlâ onlara çok uzun hayât vermişdir. O uzun müddet dolunca, onları öldürür. Dahâ sonra tekrâr diriltir.

Meleklere îmân etmek lâzımdır dedik, ammâ bu îmân müşriklerin îmânı gibi olmamalıdır. Onlar, melekler ilâhdır ve çocukları olur dediler. Zındıkların inandığı gibi de olmamalıdır. Çünki onlar, kâinâtdaki her şeyi, her olayı onlar düzenler, kuvvetleri Allahdan değil, kendilerindendir dediler ve onlar için ölüm yokdur i'tikâdında oldular.

Yine inandık ki, meleklerden ba'zısını, Hak teâlâ risâletle peygamberlere gönderdi. Ba'zı meleklerin, diğer ba'zılarına risâletle gönderilmeleri de câizdir. Âdem oğullarının cinnîleri tevhîde da'vetlerinden önce, melekler cinnîleri tevhîde [Allahü teâlâya, Onun birliğine îmâna] da'vet ederlerdi. Bilinmesi lâzım gelen dahâ birkaç mes'ele vardır ki, meleklerin hâllerinde cehâlet veyâ yanılma ile, bid'ate düşmekden korunmuş olunsun.

Bunlardan biri, melekler Allahü teâlâya itâ'at etmemekden ma'sûmdurlar. İsteseler de isyân edemezler i'tikâdında olmakdır. Eğer Allahü teâlâ tarafından ma'sûm yaratılmasalardı, itâ'atsizlikleri mümkin olurdu. Çünki Hak teâlâ onlara emr ve yasak verdi, onları mükellef ve me'mûr kıldı. Zîrâ bir şeyi yapamıyacak kimseye onu yapmak için emr vermek veyâ sakınamıyacak bir kimseye filân şeyden sakın demek hikmetden, akldan uzakdır. Emr ve yasak imkânsız olunca, sevâb ve azâb yersiz olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, meleklerin Allahü teâlâdan korkduğunu bildirmekdedir. Nitekim Mü'minûn sûresi 57.ci âyetinde meâlen, **(Onlar, Rablerinin azâbından korkarlar)** buyurulmakdadır. Bu âyetden sonra bildiriyor ki, onlardan kim, ben ilâhım derse, ona ebedî olarak Cehennemde azâb ederim. Azâbla tehdîd ve azâbdan korkmak itâ'atsizlik söz konusu olmazsa, mümkin olmaz.

Biri de, i'tikâd etmelidir ki, Allahü teâlânın seçilmiş kullarıdır. Bunun için onların hak ve hurmetine ri'âyet, fazîletlerine göre vâcibdir. İslâm âlimlerinin, insan mı melekden, melek mi insandan dahâ üstündür konusunda çok çeşidli sözleri vardır. Üçüncü bâbda buna temâs edeceğiz. Delîl ve huccetleri, inşâallah, orada arz edeceğiz. Ammâ meleklere ve pey-

gamberlere inanmak hakkında zarûrî olanları bildirdik. Bunlardan birini diğerinden üstün bilmek, îmâna bir zarar vermez. Lâkin birinde çok ileri gider ve sözünden bu birine ta'zîmi, diğerine tahkîri hâtıra getirirse, Allah korusun küfre girer. Ammâ câhillikle söylerse, gene de câiz değildir. O hâlde bu husûsda konuşan, ihtiyâtlı ve dikkatli olmalı ve Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebinden Rabbânî âlimlerinin, Kitâb ve sünnetden çıkardıkları ma'nâları aşmamalıdır.

Biri de, melekler ibâdet etmekden bıkmaz, usanmaz, yorulmaz. Hep Allahü teâlânın zikrinde olurlar. Allahü teâlânın emri ile yapdıkları başka işler, onları tesbîhden alıkoymaz.

Meleklerden bir kısmı Hamele-i Arşdır [Arşı tutan meleklerdir]. Ba'zıları da Arşın etrâfında saf tutmuşlardır. Ba'zısı Arşın etrâfında tavâf ederler. Ba'zısı Cennetde vazîfelidir, ba'zısı da Cehennemde vazîfelidir. Kimi rahmet, kimi azâb melekleridir. Kimi rûhları kabz eder, kimi insanların amellerini yazar, kimi bulutları sürer. Bundan başka vazîfeli melekler de vardır. Onları Peygamberler haber vermişdir. Bunlara **Rûhâniyân** derler. Zîrâ rûhlardır. Onlarda rûhdan başka, su, toprak, ateş ve hava yokdur. Onlar insanlar ve cinler gibi değildir. Görülmemeleri, letâfetlerindendir. Allahü teâlâ onları bir kimseye göstermek isterse, göstereceği kimsenin gözünün görme kuvvetini artdırır ve görür. Kimini insan şeklinde gösterir. Onların insan şeklinde görünmeleri, kendi güç ve tasarrufları ile olmayıp, Allahü teâlânın kudret ve tasarrufu iledir. Onlar bunun dışına çıkamazlar. Ba'zı kimseler onlara Revhâniyân derler. Sebebi de onların dâimâ ibâdet revh ve râhatında olmalarıdır. Çünki onlar göklerde çok geniş fezâda, râhatlık ve genişlikde olup, insanlar gibi dünyâ zindânında değillerdir. Onlara Rûhâniyân ve Kerûbiyân da derler. Ba'zı âlimler de, bunları, insanları iki ayrı kabîle, iki ayrı millet olması gibi, ayrı ayrıdırlar demişlerdir. Ammâ bilinen bir gerçek var ki, Rûhâniyân rahmet melekleri, Kerûbiyân azâb melekleridir. Biri **ravh**dan, diğeri **kerb**den [gam, gussa, şiddetden] alınma kelimelerdir.

### Altıncı Fasl

## ALLAHÜ TEÂLÂNIN KİTÂBLARINA ÎMÂN

Allahü teâlânın peygamberlere göndermiş olduğu kitâblara inanmak vâcibdir ve Allahü teâlâya ve peygamberlerine inanmak gibi îmânın sahîh olması için şartdır. Resûlullahı "sallallahü aleyhi ve sellem" tasdîk etdiği gibi, diğer peygamberleri de tasdîk lâzımdır ve îmânlı olmanın şartıdır. Zîrâ Resûlullah, kendinden önce peygamberlerin gelmiş olduğunu haber vermişdir ve Onun sözünü tasdîk etmek şartdır. Kur'ân-ı kerîme îmân etmiş olmakla birlikde, Allahü teâlânın diğer peygamberlere gönderdiği kitâblara da inanmalıdır. Çünki Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" kendisinden önce Peygamberlere kitâblar gelmiş olduğunu haber

vermişdir. Ona geleni tasdîk ise, Ondan önceki peygamberlere gelmiş olanları tasdîksiz olmaz.

Kur'ân-ı kerîmden başka kitâblar için, hepsi Allahü teâlâ katından gelmişdir, hepsi hakdır, doğrudur demek, kendilerine gelen insanların bu kitâbları kabûlü ve ona tâbi' olmaları, geçmiş peygamberlere inanmaları gibi farzdır demek yetişir.

Kur'ân-ı kerîme inanmak husûsunda ise bu kadar yetmez. Kur'ân-ı kerîmin hak ve doğru olduğunu ve Allahü teâlâ tarafından gelmiş bulunduğunu tasdîkden sonra, birkaç şeye dahâ inanmalıdır ki, Kur'ân-ı kerîme îmân tam ve doğru olsun:

1– Kur'ân-ı kerîmi kabûl edip, ona uymağı kendine farz bilmelidir.

2– Yine inanmalıdır ki, Kur'ân-ı kerîm kıyâmete kadar huccetdir. Neshden, değişdirilmekden münezzehdir.

3– Kur'ân-ı kerîmin kelâm-ı ilâhî olduğuna, Cebrâîl aleyhisselâmın veyâ Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" vaz'ı olmadığına inanmalıdır. Zîrâ Kur'ân-ı kerîmi Allahü teâlâ kendi kelâm sıfatından söyledi ve Onun sözüdür. Bu sözümüze i'tirâz edip, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde iki yerde, Kur'ânın Cebrâîle âid olduğunu bildiriyor ve meselâ Tekvîr sûresi 19 ve 20.ci âyetlerinde meâlen, **(O (Kur'ân), şübhesiz, değerli, güçlü ve Arşın sâhibi (Allahın katında i'tibârlı bir elçinin (Cebrâîlin) sözüdür)** buyuruyor, denirse, cevâbında deriz ki, hâyır, bu âyetlerin ma'nâsı sizin anladığınız gibi değildir. Çünki Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîme kendi kelâmı buyurmuşdur. O hâlde Kur'ân-ı kerîmin hem Allahü teâlânın, hem de Cebrâîlin kelâmı olması mümkin değildir. O hâlde âyetlerin ma'nâsı, bu Kur'ân-ı kerîm bir elçiden alınmış, yâhud dinlenmiş, yâhud kerîm bir elçi Onu Resûlullaha getirmiş demekdir. Kur'ân-ı kerîmin hepsini Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" Cebrâîl aleyhisselâm getirdiği için böyle buyurulmuşdur. Bu sözümüzün delîli şudur ki, Kur'ân-ı kerîm mu'cizdir. Mu'ciz demek, Allahü teâlâdan başka hiç kimsenin Ona gücü yetmez demekdir. Eğer Cebrâîl aleyhisselâmın sözü olsaydı, mu'ciz [mislini getirmekden herkesi âciz bırakan, mu'cize] olmazdı. Aynı şeklde Peygamberin sözü olsaydı, yine mu'ciz olmazdı. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **(Bu** –Kur'ân– **insan sözünden başka bir şey değildir)** [Müddessir sûresi, 19.cu âyetinde] diyen Velîd bin Mugîreye la'net etmekdedir.

4– İ'tikâd etmelidir ki, Kur'ân-ı kerîm, bulunduğu nazm üzere mu'cizdir. Nitekim bundan önceki fasılda Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Peygamberliğini anlatırken buna yer vermişdik. Eğer bütün mahlûklar bir araya gelse ve Kur'ân-ı kerîmin bir âyeti gibi bir âyet getirmeğe, söylemeğe çalışsalar, yapamazlar. Nitekim Tûr sûresi 34.cü âyetinde meâlen, **(Eğer doğru söylüyorlarsa** [Muhammed aleyhisselâm Kur'ân-ı kerîmi kendisi düzmüşdür, Allah kelâmı değildir diyorlar ve bu söz-

lerinin doğruluğuna inanıyorlarsa]**, Onun benzeri bir söz getirsinler)** buyurulmakdadır.

5– Yine inanmak lâzımdır ki, Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” âhırete intikâlinden sonra, Eshâbı tarafından toplanıp bir mushaf hâline getirilen Kur’ân-ı kerîmin, Allahü teâlâ tarafından Cebrâîl aleyhisselâm vâsıtası ile Peygamber efendimize “sallallahü aleyhi ve sellem” indirilen Kur’ân-ı kerîmden hiç bir farkı yokdur. Hiç kimse ona bir şey eklemedi, hiç kimse hiç bir yerini değişdirmedi, hiç bir şey Ondan çıkarmadı. Allahü teâlâ bu kitâbı, böyle hâllerden korumağı kendi üzerine almış olduğunu Kur’ân-ı kerîmde bildirmekdedir. Allahü teâlânın ise sözü, muhakkak hakdır ve doğrudur. Nitekim Hak teâlâ, **(Kur’ânı kesin olarak biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız)** [Hicr sûresi, 9.cu âyeti] buyurdu. –Bu âyet açıkca göstermekdedir ki, Kur’ân-ı kerîm Allahü teâlânın korumasındadır ve kaybolmaksızın, en ufak bir tahrîfe uğramaksızın kıyâmete kadar aslı üzere kalacakdır–.

Ve yine Fussilet sûresi kırkbirinci âyet-i kerîmesi sonu ile 42.ci âyetinde meâlen, **(Hâlbuki O azîz** [eşsiz] **bir kitâbdır. Ona önünden de, ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sâhibi, çok övülen Allahdan indirilmişdir)** buyuruyor. Ya’nî Kur’ân-ı kerîme yakışmıyan bir şeyi Kur’ân-ı kerîm için söyliyen, Allahü teâlâyı, haber verdiği bir konuda tekzîb etmiş olur ve kezâ Onun peygamberini de tekzîb etmiş [yalanlamış] olur. Eğer Kur’ân-ı kerîm bu bildirdiğimiz şekłde olmasaydı, ona tutunan hiçbir müslimân, dinde yakın [şübhesiz doğru] üzere bulunmazdı. İşte Kur’ân-ı kerîme îmân bu anlatdığımız şekılde olur.

Kur’ân-ı kerîmle alâkalı inanılacak şeylerden biri de, Onda nâsih ve mensûhun bulunmasıdır. Nesh [değişdirme] odur ki, Allahü teâlâ bir mes’ele hakkında bir hükm [emr veyâ nehy-yasak] bildirir de, dahâ sonra aynı konuda ikinci bir hükm bildirip, birinci hükmü onunla kaldırır. Meselâ Peygamber efendimize “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Müşriklerden yüz çevir)** buyurdukdan sonra, **(Bütün müşriklerle savaş!)** buyurması, böyledir. Kur’ân-ı kerîmde böyle hükmü nesh edilmiş âyetler çokdur. Emr ve nehy bildiren ahkâmda nesh câîz olup, haber bildiren geçmiş ve gelecekden haber veren ifâdelerde câiz değildir. Şöyle oldu, yâhud böyle olacak, yâhud böyledir gibi haberlerde, aslâ nesh olmaz. Ammâ, şöyle yapın buyurup, dahâ sonra, öyle değil, şöyle yapın diye bildirdikleri temâmen hikmet iledir. Yoksa Allahü teâlânın ilminde ayrılık olmaz. Allahü teâlâ bundan çok yüksekdir. Belki bir hükm buyurduğunda, o zemânın insanları için onda nice fâideler vardır. O hükmü kaldırınca veyâ değişdirince de o yeni zemândaki insanlara en uygun ve en fâideli olan bu yeni hükmdür. Bu ise ma’lûmda farklılık olup, ilmde değildir. Meselâ bir doktor, hastasına bugün bir tedâvî şekli uygular, yarın bir başka şekl emr eder. Bu demek değildir ki, tıb ilmi değişmişdir. Ammâ hastanın mîzâcı ve hâli öncekinden farklı olmuş, ona göre tedâvî tatbîk edilmiş demekdir. Hâl

değişince, hükm de değişmiş olur.

Yehûdîler neshi inkâr etdiler. Maksadları, Mûsâ aleyhisselâmdan sonra gelmiş olan dinlere mensûb olanları tekzîb etmekdir. Mûsâ aleyhisselâmın dîninden önceki dinde harâm olmıyan bir çok şeyin Mûsâ aleyhisselâmın şerî'atinde harâm edildiğini bildikleri hâlde, neshi kabûl etmiyen o mel'ûnlara ne kadar şaşılsa yeridir. Meselâ aynı zemânda iki kızkardeşi nikâhı altında bulundurmak Ya'kûb aleyhisselâmın dîninde mubâh olup, Mûsâ aleyhisselâmın şerî'atinde yasak edilmişdir. Böyle değişen ahkâmın sayısı çokdur. Meselâ Beyt-ül-mukaddesden [Kudüsden] önce İsrâîl oğullarının kıblesi Mısr ve Mûsâ aleyhisselâma indirilmiş **Levhâ**lar idi. Sonra ibâdet esnâsında Beyt-ül-mukaddese yüz dönmeleri emr olundu. Mûsâ aleyhisselâmdan önce, İbrâhîm aleyhisselâmın kıblesi Kâ'be idi. Bütün bunlar hep neshdir.

Râfizîlerden bir grub da neshi inkâr etdi. Onların bu inkârları da, ne akla, ne de dîne uymamakdadır.

Kur'ân-ı kerîmden başka kitâblar için, îmânda bilinmesi lâzım gelenlerden biri de, şimdi yehûdîlerin ve hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrât ve İncîlleri tasdîk etmemiz lâzım değildir. Çünki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki, **(Ehl-i kitâbı tasdîk de etmeyin, tekzîb de etmeyin! Allahü teâlânın göndermiş olduklarına inandım deyin)**. Allahü teâlâ, onlara, hâin ve yalancıdırlar buyurduğu ve Kur'ân-ı kerîmde, onların kitâblarına kendiliklerinden birşeyler karışdırıp, bunlar Allahü teâlâ tarafından gelmişdir dediklerini bildirdiğinden ve kelimeleri, sözleri yerlerinden değişdirdikleri ve hakkı, doğruyu gizledikleri için, onların vâsıta ve rivâyetleri ile bize gelenleri kabûl etmemiz câiz değildir. Ve bilhâssa yehûdîler ve hıristiyanlar kâfir olduklarından, bizim [müslimânlar] hakkında şâhidlikleri câiz değildir. Allahü teâlâ ve Resûlü hakkında şâhidlikleri nasıl makbûl olabilir.

Büyük âlimlerden bildiriliyor ki, bizim bildiğimize göre, şimdiki yehûdîlerin ellerinde bulunan Tevrât dedikleri kitâb, hakîkî Tevrât değildir. Çünki içinde Mûsâ aleyhisselâma ters düşen çok şeyler vardır. Meselâ Tevrât dedikleri bu kitâbda, Mûsâ aleyhisselâmla Fir'avnın hikâyesi, sonra Mûsâ aleyhisselâmın ve İsrâîl oğullarının hâlleri, Mûsâ aleyhisselâmın vefâtı anlatılmakdadır. Aklı olan hiçbir kimse, bunun Tevrât olduğunu söyliyemez. Mûsâ aleyhisselâmın hikâyelerini Tevrâtdan değil, Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" ve Kur'ân-ı kerîmden açıkca öğrenmekdeyiz.

Hıristiyanların İncîldir diye iddi'a etdikleri kitâbda açıkca küfrler vardır. Baba, oğul ve Rûh-ül kudsün ismi ile başlarım ve yâ Sâlûsa [teslîs-üç uknum] gibi. O hâlde zarûrî olarak böyle bir kitâb i'timâda şâyân değildir. Ayrıca nakllerine [bildirdiklerine] güvenilen ma'rifet sâhibi büyük âlimler bildiriyor ki, Allahü teâlânın Îsâ aleyhisselâma gönderdiği İncîl, Buh-

tünnasrın [Nabukatnazar] Kudüsü yakıp yıkdığı ve tahrîb etdiği zemân kayboldu. Hıristiyan âlimlerinden ve din adamlarından bir takım kimseler bildiklerini ve kendi hâllerini bir kitâb hâlinde yazdılar ve rağbetden düşmemesi için ismini İncîl koydular. Hâl böyle olunca, böyle bir kitâbın tasdîki lâzım gelmez. Hattâ okuması ve yazması tasvîb edilemez. Nitekim Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", hazret-i Ömerin elinde Tevrâtdan bir sahîfe tutduğunu görünce, kızgınlıkdan mubârek yüzünün rengi değişdi ve sitemle, **(Size getirmiş olduğum apaçık ve tertemiz dinde hayretinizi mûcib bir şey mi var? Eğer Mûsâ aleyhisselâm sağ olsaydı, muhakkak bana tâbi' olurdu)** buyurdu.

Birisi sormak ister ve derse ki, mâdem ki, böyledir, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" niçin Tevrât istedi? Bir yehûdî kadını zinâ etdiğinden had cezâsı için istemişdi. Cevâbında deriz ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", Tevrâtı, bu mes'ele hakkındaki hükmü bilmediği ve Tevrâtdan okuyup öğrenmek için istemedi. Ancak Resûlullah o yehûdî kadını için recme [taş atılmasına] hükm edince, yehûdîler yalan söyleyip, bizim kitâbımızda recm yokdur dediklerinde, Abdüllah bin Selâm yehûdîlere, "Yalan söylüyorsunuz" dedi. Çünki, ellerinde bulunan Tevrâtda recm vardı. Bunun üzerine Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" onlara delîl olması ve onları tekzîb ve onların hiyânetlerini göstermek için Tevrât istedi ve recm âyetini yehûdîlere gösterdiler. Böylece hakkı, doğruyu sakladıkları ortaya çıkdı. Resûlullahın bunu yapması câiz idi. Çünki kendisine vahy yoluyla, Allahü teâlânın indirmiş olduğunun hangisi olduğu, yehûdîlerin ise yapmak istediklerinin hangisi bulunduğu bildirilmiş idi. Ammâ Onun makâmı bizde bulunmaz. Eğer onların sözüne uyarak dediklerinden bir şeyi kabûl edersek, kör gibi onların peşinden gitmiş oluruz. Bu ise câiz olmaz. O hâlde onların elindeki kitâblardaki bir şeyi tasdîk etmek ve bu söz Allahü teâlânın kitâbındandır demek yanlışdır. Bu söylediğimiz delîllerden ötürü, Tevrât ve İncîli okumak, yazmak ve saklamak müstehab olmaz.

## Yedinci Fasl

## ÂHIRET GÜNÜNE VE ÖBÜR DÜNYÂ HÂLLERİNE ÎMÂN

Kitâblara ve Peygamberlere îmândan sonra âhırete inanmalıdır. Çünki bütün semâvî kitâblarda Âhır [son] günden ve âhıret hâllerinden bahs etmekdedir. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ümmetlerini tevhîde [Lâ ilâhe illallah tevhîd kelimesine inanmağa] çağırdıkdan sonra, onlara buyurdular ki, bu dünyâ bir gün bitecek, kıyâmet kopacak, bütün insanlar öldükden sonra dirilecek ve her birine dünyâda yapdıklarından süâl olunacak ve yapdıklarına göre karşılık verilecekdir. Bütün dinlerin temeli bunların üzerinde idi. Bunlara hakkıyla inanmıyan ve bunları tasdîk etmiyen kimse kâfir olurdu. Allahü teâlâ âhırete îmânı, kendine îmânla birlikde bildiriyor ve Tevbe sûresi 29.cu âyetinde meâlen, **(Kendilerine ki-**

**tâb verilenlerden Allaha ve âhıret gününe inanmıyan, Allah ve Resûlünün harâm kıldığını harâm saymıyan ve hak dîni kendine din edinmiyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!)** buyuruyor. Buna benzer âyetler Kur'ân-ı kerîmde çokdur.

Biz önce âhıret gününü anlatalım. Allahü teâlânın, âhır [son] gün buyurduğu günden maksad, dünyâ günlerinin sonuncusudur. Bu dünyâ hayâtına dünyâ denir. Nitekim Allahü teâlâ Tâhâ sûresi 131.ci âyetinde meâlen, **(Dünyâ hayâtının süsleri)** [mal, evlâd, makâm...] ve Âl-i İmrân sûresi 185.ci âyetinde meâlen, **(Bu dünyâ hayâtı aldatma metâından başka birşey değildir)** buyuruyor. İşte Allahü teâlâ, bu âlemdeki ilk hayâta **dünyâ** buyurdu. Dünyânın kelime ma'nâsı çok yakın demekdir. Çok yakından maksad ilk hayât demekdir. Sonra beka [sonsuzluk] âlemi gelir. Dünyânın günleri kısa, sayılı ve çabuk geçicidir. Haşrden sonraki hayâta, **âhıret** buyurdu. Çünki âhır [son] evvelin karşıtıdır. Bir de âhır [son] günden sonra, bir başka gün gelmiyeceği için son gün denildi. Buradan anlaşılıyor ki, bu günün sonu ve zevâli yokdur.

Allahü teâlâ insanı bu cihânda yokdan yaratdı ve buna Vâkı'a sûresi 62.ci âyetinde bildirildiği gibi, **(And olsun. İlk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?)** buyuruyor. Öbür dünyâda insanlara yapdıklarının karşılığını vermek için, dökülmüş, çürümüş bedenleri bir araya getirir ve onları eski hâllerinde iâde eder. Ona da Necm sûresi 47.ci âyetinde bildirildiği gibi, **(Şübhesiz tekrâr dirilecekdir)** buyuruyor. Dünyâya **ilk yaratılış**, âhırete **son yaratılış** denmesi, dünyânın bu cihân hayâtı olmasından olup, dünyâ hayâtında fâidelenilen ni'metler ve lezzetlere de bunun için dünyâ buyurulmuşdur.

Âhır gün [son gün], ya'nî âhıret günü, bütün bu dünyâ denilenlerin geçdiği ve kalmadığı gün demekdir. Ba'zıları da demişdir ki, son gün, kıyâmetin kopduğu gündür. Gökler yarılır, parçalanır, güneş kursundan ve yörüngesinden çıkıp dağılır, gece ve gündüz kalmaz olur. Çünki güneş gökyüzünde durdukça, dünyânın üstüne kaldığı zemân gündüz, altına, ya'nî ufkun altında olduğu süreye gece denmişdir. Bu hey'eti bozulursa, ne gündüz kalır, ne gece! Dediğimiz sebeblerden dolayı buna son gün denirse de, müslimânlarca Kitâb ve sünnetde bildirilmiş olana uymamakdadır. Zîrâ kıyâmet hâllerinden son günde görüneceklerden sonra, belki çok sonra insanlar dirilecekler. İşte o dirilme olunca, artık dünyâ bitmiş, âhıret başlamışdır. Çünki dünyâ, bu âlemdeki hayâta denir. Hayât kalmayınca, dünyâ ismi de kalmaz.

Ehl-i hak olanlarca sözbirliği vardır ki, ölen bir dahâ dünyâya gelmez. O hâlde ölü haşr edildiği zemân, dünyâ haşrden önce, bitmiş olur. Dünyânın son günleri hakkında söyledikleri bu tefsîr, açıklama, haşrden sonra olacakdır. O zemân son gün, bizim dahâ önce söylediğimizdir. Ancak âhır [son] güne, dünyâ günlerinin sonuncusu değildir diyenler, âlemin devâm etdiği son günleridir ve âlemin nizâmı bozulduğu gün, son gün

olur. Çünki göklerin, yıldızların, gezegenlerin, yerin, dağların, denizlerin hâlâ yerinde durdukları son gündür. Bu hâllerinin değişdiği güne, bu bakımdan son gün denir diyorlar. Yoksa o da âhıret günlerinin başlangıcındandır. O hâlde ondan sonrası yokdur. Demek ki, kendinden sonra gün gelmediği için ona son gün demiyorlar, belki onun için diyorlar ki, ondan sonra bu vaziyyet ve hâlde başka bir gün olmaz. O hâlde böylesi de bir ihtimâldir. Eğer Âdem oğluna nisbetle konuşursak, son günün ma'nâsı önce söylediğimiz olur ve bu bütün ma'nâlardan önce gelmeğe lâyıkdır.

Âhıret gününe îmân, bu dünyâ yok olacak, bu âlem binâsı yıkılacak diye inanmakdır. Bu dünyânın yok olacağına inanan, zarûrî olarak kabûl eder ki, bu dünyâ yok idi ve yok iken yaratıldı. Çünki kadîm olanın nihâyeti olmaz ve kadîm olan değişmez. Bu bilinince, şimdi diyelim ve insanlara söyliyelim; biliniz ki, Allahü teâlâ Peygamber efendimizin dili ile bildiriyor ki, gökler yarılacak, güneş o yüksekliğinden en aşağıya atılacak, yıldızlar yayılıp dökülecek, yeryüzü başka bir hâl alacak, dağlar hallac pamuğu gibi atılıp, savrulacak, denizler ateş gibi parlıyacak. Gerçekden böyle olacağına inanmalıdır. Zîrâ Allahü teâlâ böyle buyurdu. Onun sözü hakdır, va'dı gerçekdir. Kim bu haberleri hakîkatden mecâza taşır ve görünüşlerinin hilâfına bir başka ma'nâ vermeğe kalkışırsa, bunun gibi bir başkası da bunları inkâr ederse, ikisi de küfrde aynıdır. Âhırete inanmış olsalar da, küfrden kurtulamazlar. Zîrâ sâate îmân [kıyâmetin kopmasına inanmak] lâzımdır. Sâat Kur'ân-ı kerîmde iki ma'nâda kullanılmakdadır. Biri dünyânın son sâati, ya'nî kıyâmetin kopmasıdır. Nâziat sûresi 42.ci âyetinde meâlen, **(Ey Habîbim, sana sâatden** [kıyâmetin kopmasından] **sorup, ne zemân kıyâmet kopar derler)** buyuruldu ki, bunu bildirmekdedir. Diğeri âhıretin başlama zemânıdır. Rûm sûresi 55.ci âyeti meâlen, **(Kıyâmet kopduğu gün, kâfirler yemîn ederler)** buyurulması, bunu haber vermekdedir. İşte dünyânın bu nizâmı bozulup, başka hâl alınca, bu değişmelerden sonra hepsi yok olur. Yâhud Allahü teâlâ bir müddet onları o hâl üzere bırakır, yâhud bir başka şekle çevirir. Bu husûsda kesin konuşmak doğru olmaz. Çünki bu hâllerin ötesinde ne olacağını Allahü teâlâ bize bildirmedi. Allahü teâlânın işlerinde bilmeden konuşmak ise harâmdır. Evet, şöyle inanmalıdır ki, bu sayılan şeyleri Allahü teâlâ dilerse yok eder, dilerse bırakır, yâhud da bir başka şekle ve hâle çevirir. Velhâsıl O nasıl dilerse öyle olacak, ne zemân isterse o zemân olacak. Allahü teâlâ dilediğini yapar ve dilediği gibi hükm eder.

## Sekizinci Fasl

## ÖLDÜKDEN SONRA DİRİLMEĞE ÎMÂN

Geçmişde, şimdi ve gelecekde bulunmuş, bulunan ve bulunacak olan hak yolun âlimleri ve bütün ehlinin i'tikâdı şöyledir ki, Allahü teâlâ, ölmüş olanların çürümüş, dağılmış kemiklerini, erimiş, dökülmüş bedenlerinin parçacıklarını ve zerrelerini toprak altından, denizlerin dibin-

den ve hayvanların karınlarından toplar, bir araya getirir ve parçalardan evvelki hey'eti ortaya çıkarır ve sanki hiç değişmemiş, çürümemiş, yenmemiş ve erimemiş gibi eski hâlinde olur. Bedenler böyle dünyâdaki hey'et ve şekllerini almış olunca, her bedene kendi rûhunu gönderir. Sonra bir emr gelir ve hepsi Hak teâlânın emri ile kalkarlar. Büyükler büyük, küçükler küçük, ana rahminde kendisine rûh üflenmiş cenin ve doğmadan önce olan düşükler, yâhud annesi öldüğü hâlde, karnında canlı bulunan yavrular hep diriltilir.[1]

Öldükden sonra dirilmeğe îmân, bu bildirilmiş olanları tasdîk ve i'tirâfdan ibâretdir. Bu ma'nâ, Kur'ân-ı kerîmdeki bir çok âyet-i kerîmeden ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" çok sayıdaki hadîs-i şerîflerinden anlaşılmakdadır. Ayrıca her asrda gelmiş olan nice rabbânî âlimlerin bu konuda sözbirliği hâsıl olmuşdur. Bütün bu büyük âlimler topluluğu, öldükden sonra dirilmeğe inanmıyan kâfir olur demişlerdir. Öldükden sonra dirilmeği gösteren âyet-i kerîmelerden biri Ahkâf sûresi 33.cü âyeti olup, meâli şöyledir: **(Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmıyan Allahın, ölüleri diriltmeğe de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O, her şeye kâdirdir.)** Biri de Kaf sûresi 15.ci âyet olup, meâli şöyledir: **(İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hâyır, onlar yeni bir yaratma husûsunda şübhe içindedirler.)** Ya'nî Allahü teâlâ ilk yaratışda acz göstermediğine göre, yeniden yaratmakdan aslâ âciz değildir. Yâsin sûresi 78. ve 79.cu âyetlerinde de meâlen, **(Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misâl getirmeğe kalkışıyor ve "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor. De ki, onları, ilk def'a yaratmış olan diriltecek. Çünki o her dürlü yaratmayı iyi bilir)** buyuruldu.

Öldükden sonra dirilmeği gösteren âyet-i kerîmeler çokdur. Eğer hepsini saymağa, yazmağa kalkışırsak söz çok uzar. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu yazdıklarımız yeterlidir. Zîrâ şu iki delîl öldükden sonra dirilmenin olacağı hakkında yeterli huccetdir:

1– İnsan yeryüzünde bulunan canlılardan biridir. O hâlde yer küresi ve onu kuşatan semâ [gök yüzü] yaratılış bakımından insanın yaratılışından dahâ büyük bir olaydır. Nitekim Mü'min sûresi 57.ci âyetinde meâlen, **(Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından dahâ büyük bir şeydir. Fekat insanların çoğu bilmezler)** buyurul-

---

[1] Uzvları [organları] temâmlanmış bulunan düşük, o gün dirilir ve haşre getirilir mi? İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe "radıyallahü anh": "Kendisine rûh üfürülmüş ise, haşr olur, yoksa olmaz" buyurdu. Zâhir olan da budur. Çünki ulemâ ve ebrâr katında seçilen mezheb [yol, kabûl edilen esâs], haşrın, bedenle rûh bir arada olmasındadır. Konevî ve mezhebimiz ulemâsına uyanlardan kimi, ba'zı organları belirmiş ise, haşr olunur dediler. Şa'bî ve İbni Sîrinin bu sözü kabûl edilmedi. Çünki bu, üzerine ba'zı şeylerin terettüb etdiği bir fıkh mes'elesidir. Âhırete âid hâller buna benzetilmez.

**(Şerh-i Fıkh-ı Ekber)**

makdadır. İşte bu âyet-i kerîme bu ma'nâyı bildirmekdedir. Allahü teâlâ gökleri ve yeryüzü gibi büyük şeyleri yaratınca, küçücük insanı yaratması ve öldükden sonra tekrâr diriltmesi, elbette dahâ kolay olur.

2– Öbür dünyâda insanları diriltmek, ilk yaratılmalarından dahâ garîb ve zor gelmemelidir. Hattâ ilk yaratılmaları dahâ acîbdir. Çünki ilk yaratılmalarında hiçbir şeyleri yokdu, ama tekrâr diriltmede bir şeyleri vardır. Allahü teâlâ Âdemin "aleyhisselâm" bedenini çamurdan yapıp, güneşde pişmiş, kurumuş hâle gelince, ona rûh üfleyip, rûhun üflenmesinden sonra, o bedeni et, kemik, damar ve sinirler mecmu'âsı yapması câiz olunca, bu sistemleri, ölüp toprak oldukdan sonra, tekrâr diriltmek elbette evleviyyetle mümkindir.

Kur'ân-ı kerîmde buna benzer misâller çokdur. Meselâ ölü toprağı canlandırıyor, yaprakları, yeşillikleri dökülmüş ve gitmiş olan ağaçları ve bitkileri, yeniden tâzeleyip, yeşertiyor ve o kurumuş gibi görünen ağaçlarda lezîz meyveler yaratıyor ve bunlarla öldükden sonra dirilmeğe ve haşre işâret ediyor. Kur'ân-ı kerîmde bir çok yerde bu ma'nâ açıkca bulunmakda ve meselâ Rûm sûresi 50.ci âyetinde meâlen, **(Allahın rahmetinin eserlerine bir bak! Yeryüzünü, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şübhesiz O, ölüleri de mutlakâ diriltecekdir. O her şeye kâdirdir)** buyuruyor. Ve yine insanın, bu görünen şekli alıncaya kadar kaç değişik hâlden geçirildiği, tekrâr dirileceğine bir işâretdir. Nitekim Hac sûresi 5., 6. ve 7.ci âyetlerinde meâlen şöyle buyurulmakdadır: **(Ey insanlar! Eğer tekrâr dirilme husûsunda şübhede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi toprakdan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzvları zemânla oluşan ceninden) yaratdık ki, size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahmlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyültürüz). İçinizden kimi vefât eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür, tâ ki bilen bir kimse oldukdan sonra bir şey bilmez hâle gelsin. Sen yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün; fekat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde, o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitden (veyâ çiftden) iç açıcı bitkiler verir. Çünki Allah, hakkın tâ kendisidir; O ölüleri diriltir ve yine O her şeye hakkıyla kâdirdir. Kıyâmet vakti de gelecekdir. Bunda şübhe yokdur ve Allah kabrlerde olanları diriltip kaldıracakdır.)**

Bu âyetlerde, öldükden sonra dirilmeğe ve toplanmağa bir kaç huccet ve delîl serdetmekdedir. Eğer bütün Kur'ân-ı kerîmde yalnız bu âyet, ya'nî bu 5.ci âyet olsaydı, öldükden sonra dirilmek husûsunda kâfî gelirdi.

İbrâhîm aleyhisselâmın hikâyesinde, Bekara sûresi 260.cı âyetinde meâlen, **(Yâ Rabbî, ölüleri nasıl diriltdiğini bana göster. Rabbi**

**ona, yoksa inanmadın mı dedi. İbrâhîm, hâyır inandım, fekat kalbimin mutma'in olması için görmek istedim, dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ ona, öyleyse dört tâne kuş yakala, onları yanına al, sonra kesip parçala (etlerini karışdır), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki, Allah hakîmdir, azîzdir)** buyurdu. Aynı sûrede 259.cu âyetde meâlen, **(Yâhud görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin dıvârları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı. "Ölümlerinden sonra Allah bunları nasıl diriltir acabâ!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp, yüz sene o hâlde bırakdı, sonra tekrâr diriltdi. Ne kadar kaldın? buyurdu. Bir gün yâhud dahâ az, henüz bozulmamışdır. Eşeğine de bak! Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tutduk, sonra tekrâr diriltdik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca, şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kâdirdir, dedi.)** buyurdu.[1]

Aşağıda bildirildiği gibi, bu zât Uzeyr aleyhisselâm veyâ bir başkası idi.

Eshâb-ı Kehf kıssası ve hükmdârları kendilerini cihâda çağırınca, ölüm korkusuyla memleketlerini terk eden İsrâîl oğullarından bir kavmi –ki, yurtlarından çıkmalarının sebebi hakkında târîhciler arasında ihtilâf vardır– yurdlarından ayrılınca, Allahü teâlâ öldürür ve sonra diriltir de buna örnekdir. Nitekim Bekara sûresi 243.cü âyetinde meâlen, **(Sayıları binlerce olan o kimselerin ölüm korkusundan dolayı yurdlarından çıkıp gitdiklerini görmedin mi? Allah onlara, Ölün!" dedi. (Öldüler). Sonra onları diriltdi)** buyuruyor.

---

[1] Bekara sûresi 258.ci âyetde hazret-i İbrâhîm ile tartışan kimse ile, 259.cu âyetde yıkık kasabaya uğrayan kimselerin her ikisinin de kâfir olduğunu söyliyen müfessirler vardır. Ancak dahâ yaygın olan rivâyete göre, yıkık kasabaya uğrayan Uzeyr aleyhisselâmdır. Hazret-i Uzeyr azığını almış, eşeğine binmiş giderken, evleri yıkılmış, harâbe hâline gelmiş, orada oturanlardan kimse kalmamış bir kasaba veyâ köy yıkıntılarının yanına gelir. Orada konaklar. Etrâfına bakar, bu şekilde ölenlerin nasıl dirileceğini düşünür. O ânda uykusu gelir, yatar. Allah onu öldürür, yüz sene sonra diriltir. Yiyecekleri hiç bozulmamış, ancak eşeği çürümüş, sâdece kemikleri kalmışdır, yıkık kasaba da i'mâr edilmişdir. Uyandığı ilk ânda, bir gün kadar veyâ dahâ az bir zemân uyuduğunu zan eder. Eşeğine bakınca durumu anlar. Allahü teâlâ, Uzeyr aleyhisselâmın gözü önünde eşeğini diriltir. Böylece Allahü teâlânın kudret ve azâmetini çıplak gözle müşâhede eder.

İbrâhîm aleyhisselâm ile münâkaşa edenin ise Nemrûd olduğu söylenir. Ba'zı müfessirler bu kıssanın hazret-i İbrâhîmin Mısra gitdiği zemân vuku' bulduğunu, "hayât veren ve öldüren benim" diyenin Fir'avn olduğunu söylemişlerdir. Burada mühim olan hazret-i İbrâhîme verilen mu'cizedir ki, Kur'ân-ı kerîmde ona, sözle hasmı mağlûb etmek ma'nâsına gelen **huccet** denmişdir. Hazret-i İbrâhîm bu huccet ile hasmlarını yenmeği başarmışdır.

Bütün bu delîl makâmındaki âyet-i kerîmelerde, öldükden sonra dirilmenin var olduğu apaçık ortadadır. Allahü teâlânın varlığına inananlardan, öldükden sonra dirilmeyi inkâr edenler, bu delîller karşısında susmakdan başka bir şey yapamazlar. Edebsizlikleri ve cehâletleri kendilerini her şeyi yaratanı inkâra götürenlere ise, öldükden sonra diriltmeyi anlatmadan önce, bu kâinâtın bir sâhibi ve her şeyin bir yaratıcısı olduğunu, bunun da Allahü teâlâdan başkası olamıyacağını, Onun bu âlemi yokdan yaratdığını anlatmak lâzımdır.

Öldükden sonra dirilmeği inkâr edenlerden biri **Mülhidler**dir. Tekrâr dirilmek aklımıza muhâl geliyor derler.

Tenâsühe inananlar, tekrâr dirilmek demek, dünyâda her rûhun, kendi bedeninden ayrılıp, kendi cinsine uygun bir bedene girmesi demekdir. Eğer o bedende râhat olursa, se'âdetine kavuşur, yok, eğer eziyyetde olursa, o beden onun şekâvetine lâyık ve sezâvâr olur derler. Bu söz o kadar ahmakca, aklsızcadır ki, aslâ cevâb vermeğe değmez. Bundan önce bildirdiklerimizde, bunların hepsinin cevâbları vardır.

Bu iki tâifeden bir takımları vardır ki, kendilerini islâm perdesi ve ismi altında gizleyip, ilmi az, i'tikâdı za'îf ba'zı müslimânları da hak yoldan, ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâ'at i'tikâdında bulunmakdan çıkarmışlar ve bu bozuklukları müslimânlar arasında mâlesef devâm etmişdir. İstedikleri zemân kendi sapık yollarına yardım ederler. Fekat âşikâre yapmazlar. Anlaşılmaz bir söz ortaya atarlar ve bu husûsdaki âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri kendi maksadlarını ifâde edecek şekilde takrîr ve îzâh ederler. Meselâ derler ki: "Âhıret, rûhânî bir âlemdir. Öbür dünyâ hâlleri, kişinin beden ve rûhu ile var olduğu bu dünyâ hâllerine benzemez. Cennet ni'metleri ve Cehennemin çeşidli azâbları hep böyledir." Bunların dîne verdikleri zarar, islâma ve müslimânlara açıkca düşmanlık yapanların zararından dahâ çokdur. Böyle sinsî islâm düşmanları, ya'nî mürtedler öldürülmeli, malları alınmalıdır. Bunların izâle ve def' edilmeleri, küfrün diğer tâifelerinin def' ve izâlesinden önde ve önce gelmekdedir.

Aynı eğilimi, ya'nî bozuk i'tikâdı taşıyanlardan biri de, "tekrâr dirilmek vardır. Rûhla beden birlikde olur, ama bedenin çürümüş toprak olmuş önceki bedeni olması lâzım değildir. Belki Hak teâlâ her rûha uygun bir beden verir" diyenlerdir. Bu da haşrı inkâr edenlerin aslsız sözlerindendir. Bu i'tikâdda olanlar, Ehl-i sünnete muhâlifdirler. Çünki Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bir çok yerde, o gün çürümüş, dağılmış, gitmiş bedenin önceki cüz'leri iâde edilir, buyurmakdadır. Meselâ, Saffât sûresi, 15-19.cu âyetlerinde meâlen, **(Bu ancak açık bir büyüdür, derler.** [Bu sözü ayın ikiye ayrılması mu'cizesi gerçekleşdiği zemân söylemişlerdi.] **Gerçekden biz öldüğümüz, toprak ve kemik hâlini aldığımız zemân mı, diriltileceğiz? İlk atalarımız da mı diriltilecek? Ey Habîbim, onlara de ki, evet, hem de hor ve hakîr olarak diriltileceksiniz. O dirilme**

**korkunç bir sesden ibâret olacak, o ânda hemen onların gözleri açılıp, etrâfa bakacaklar)** ve Nâziat sûresi, 10-11.ci âyetlerinde meâlen, **(Öldükden sonra biz, dünyâdaki ilk hâlimize mi döndürüleceğiz, hem de çürümüş kemikler oldukdan sonra mı? derler)** buyurulmakdadır.

Resûl-i ekremin "sallallahü aleyhi ve sellem" zemânında haşrı inkâr edenler, Resûlullahın, bu bedenleri toprak oldukdan sonra Allahü teâlâ önceki hâllerine getirir buyurmasına şaşıyorlardı. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" âhıret hâlleri, öldükden sonra dirilme ve benzeri husûslarda o kadar açıklama ve beyânlarda bulundu ki, te'vîle, başka ma'nâlar vermeğe bütün kapıları kapadı ve Onun peygamberliğini tasdîk eden hiç kimsede bu husûsda bir tereddüd kalmadı. Allahü teâlâ tekrâr dirilmenin olacağı hakkında kesin delîller verdi ve meselâ Kıyâmet sûresi 36.cı âyetinde meâlen, **(İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!)** buyurdu. Ya'nî insanı kendi başına bırakıp, iyilik ve kötülüklerinin karşılığını vermiyeceğimizi sanıyor. Allahü teâlâ bundan sonra, tekrâr dirilmeği hâtırlatarak, Kıyâmet sûresi, 37-40.cı âyetlerinde meâlen, **(O döl yatağına akıtılan menînin içinden bir nutfe (sperm) değilmiydi? Sonra bu alaka (aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekllendirmişdi. Ondan iki eşi, ya'nî erkek ve dişiyi var etmişdi. Peki (bunları yapan) Allahın ölüleri tekrâr diriltmeğe gücü yetmez mi?)** buyurmakda, insanın başıboş bırakılmıyacağı, öldükden sonra tekrâr diriltilip, yapdıklarının karşılığını göreceğini bildirmekdedir. Nitekim Mü'minûn sûresi 115.ci âyetinde bu ma'nâya açıkca işâret ederek, **(Sizi, sâdece boş yere yaratdığımızı ve gerçekden huzûrumuza geri getirilmiyeceğinizi mi sandınız?)** buyuruldu.

Bu iki âyet-i kerîmeden açıkca anlaşılmış oldu ki, öldükden sonra muhakkak dirilme vardır ve bunda bir çok hikmetler bulunmakdadır. Allahü teâlâ kullarına ibâdet etmeği, iyi amel ve güzel ahlâk sâhibi olmalarını emr etdi ve kimi itâ'atkâr, kimi âsî, kimi şükr edici ve kimi küfrân-ı ni'met edici oldu. Eğer ni'mete şükr edenle küfr eden, itâ'at edenle etmiyen arasındaki farkın ortaya çıkması için, tekrâr dirilme olmasaydı, hikmet ve adâletden uzak olabilirdi. Bununla birlikde mü'minlerden öylelerini görüyoruz ki, bütün hayâtları sıkıntı, meşakkat, zemâne insanlarından dürlü dürlü eziyyetler çekiyor, hattâ yoksulluk ve hastalıklarla ömr tüketiyorlar. Buna mukâbil kâfirlerden de öylelerini görüyoruz ki, sıhhat, i'tibâr, bolluk, râhat ve neş'e içinde yaşıyorlar. O hâlde başka bir yer, bu insanların tekrâr dünyâya geleceği bir mekân lâzım ki, karşılıklarını görsünler. Nitekim Allahü teâlâ Mü'min sûresi 18.ci âyetinde Resûlüne hitâben, **(Yaklaşan gün hakkında onları uyar! Çünki o ânda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmişdir. Zâlimlerin ne dostu, ne de sözü dinlenir şefâ'atcısı vardır)** buyurdu ve Mer-

yem sûresi 39.cu âyetinde meâlen, **(Habîbim! Sen onları pişmânlık ve üzüntü günü hakkında uyar. Çünki onlar bir gafletin içine dalmış oldukları hâlde ve henüz îmân etmemişken (bakarsın) iş olup bitmişdir)** buyurdu. Ya'nî, herkesin hesâbı görülmüş, hesâb sonunda Cennete gideceklerle, Cehennemi boylayacak olanlar birbirinden ayrılmışdır, Tegâbün sûresi 9.cu âyetinde meâlen, **(Mahşer vaktinde sizi toplıyacağı gün, işte o gün, zarar günüdür. Ancak kim Allaha inanır ve sâlih ameller [yararlı işler] yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter, onu ve benzerlerini, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur)** buyurmakdadır. Ya'nî mahşer günü herkes bir araya getirilip toplanacak ve yapdıklarının hesâbı sorulacakdır. O gün kötülerin aldandığı, iyilerin de haklı olduğu ve hâllerine göre karşılık görecekleri ortaya çıkacakdır. Âyetdeki **yevmüt-tegâbun** ifâdesine, "kâr-zarar günü" ma'nâsı da verilmlişdir. Mutaffifîn sûresi 4-6.cı âyetlerinde meâlen, **(Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde (hesâb vermek için) diriltilecekler! Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzûrunda divân duracaklardır)** buyuruyor.

Bu cezâda, ya'nî herkes yapdığının karşılığını görürken, rûhun tek başına kalıp, bedenin onunla berâber bulunmaması olacak şey değildir. Çünki eğer sıkıntı çekmiş ve nefsinin hevâ ve isteklerine uymamış veyâ uymuş ise, şehvetin zevklerinden ikisi de fâidelenmişdir. Allahü teâlâ bedensiz rûha ve rûhsuz bedene emr ve yasaklar, müjde ve tehdîdlerle hitâb etmemişdir. Bilâkis ikisini birden muhâtab almış, ikisi bir arada olunca mükellef kul vasfı kazanmışdır. Bunun için sevâb olunca ikisine, ıkâb [eziyyet] olunca yine ikisinedir.

Dünyâda sâhib olduğu bedenden bir başka bedene sâhib olması da câiz değildir. Çünki sevâb veyâ günâhı bu rûh ile âid olduğu beden işlemişdir.

Bu mes'ele üzerinde bu kadar konuşup, âyet-i kerîmeler bildirmemiz, hep a'vâm müslimânların kalblerine gelebilecek şübhe ve vesveseleri gidermek içindir. Yoksa müslimânların hissedemediği ve akllarının erişemediği şeylerde, huccet ve delîl birdir ve o da Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" gelmiş olan sahîh haberlerdir. Böyle bir habere ulaşan her müslimâna, bu haberi kabûl etmek şartdır. Akl nasıl olduğunu anlasın veyâ anlamasın, hiç ehemmiyyeti yokdur. Çünki kabûl etmezse, islâm dâiresinden çıkmış olur. İslâm dîni üzere olmıyanla ise, tevhîd ve nübüvvet, ya'nî Allahü teâlânın varlığı, birliği, eşi, benzeri bulunmadığı ve Muhammed aleyhisselâmın Onun peygamberi olduğu konuşulmalıdır. Eğer Allaha ve Peygamberine inanıyorsa, o zemân kabûllenmek zorundadır. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

## Dokuzuncu Fasl

## ÖBÜR DÜNYÂDAN İNANILMASI LÂZIM OLANLAR

Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde bildirilmiş olan tertîb üzere anlatırız. Bu dünyâ hayâtının sonu İsrâfil aleyhisselâmın **SÛR**a üfürmesiyle başlar. Bu birinci üfürmeğe **öldüren üfürme** denir. Zîrâ Hak teâlâ, göklerde ve yerde bulunan her canlıyı, bu sûra üflemekle çıkan şiddetli ve heybetli ses sebebiyle öldürür. Bundan ölmiyenler, ancak Allahü teâlânın ölümünü murâd etmedikleridir. Nitekim Zümer sûresi 68.ci âyetinde meâlen, **(Sûra üflenince, Allahın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde ve yerde, ne varsa, hepsi ölecekdir. Sonra ona bir dahâ üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar)** buyuruyor. Tefsîr âlimleri arasında, müstesnâ olanlar, ya'nî birinci sûra üflenince, Allahü teâlânın öldürmedikleri hakkında ayrı ayrı diyenler oldu. Bu âlimlerden herbiri bir nakle veyâ bir istinbâta [ictihâda] tutunmuşdur. Ba'zısı, istisnâ edilenler, şehîdlerdir demişdir. Tutundukları delîl, Âl-i İmrân sûresi 169.cu âyet-i kerîmesi olup, burada Allahü teâlâ, **(Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın! Bilâkis onlar diridirler. Allahın, lutf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir hâlde Rableri yanında rızklara mazhar olmakdadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehîd kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymakdadırlar)** buyuruyor.

Onlara ölü değil, diridirler buyurmasından maksad, onların Cennet ni'metlerinden fâidelendiklerini bildirmek ve ölüm üzüntüsü taşımadıklarını anlatmak olup, yoksa kelimenin tam ma'nâsıyla hiç ölmediler demek değildir.[1] Mâdem ki ölmüşlerdir, tekrâr dirilme vaktine kadar yaşamazlar. Eğer şehîdlerin rûhları sûra ilk üfürmede yok olmazlar denirse, şehîdler bu konuda peygamberlerden ileride olamaz. Peygamberler şehîdler-

---

[1] İbni Abbâs "radıyallahü anh" bildirir: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Eshâbına buyurdu ki: Kardeşleriniz Uhud günü şehîd olduklarında, Hak teâlâ onların rûhlarına Cennetin semâsında [havâsında] uçmakda olan yeşil kanadlı kuşların kursaklarında yer verdi. Tûba ağacının dallarında yuva yaparlar, Firdevs ırmaklarından içerler. İstirâhat etmek istedikleri zemân, Arşın altında asılı bulunan altın kandillerde uyurlar. Ve derler ki, yâ Rabbî, bizim dostlarımıza ve kardeşlerimize, kavuşduğumuz ni'met ve se'âdeti haber ver de, onlar da cihâda ve şehîd olmağa rağbet etsinler. Allahü teâlâ onların kavuşduğu hâlleri bildirmek için bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Yâhud Ensârdan Câbir hazretlerinin babası şehîd olmuşdu. Allahü teâlâdan, yâ Rabbî, beni tekrâr dünyâya gönder de, bir dahâ şehîdlik şerbetini tadayım diye istedi. İlâhî emr geldi ki, ezelde bir dahâ geri dönmiyeceğin takdîr olundu. "O hâlde, yâ Rabbî, bana verilen ni'met ve sonsuz se'âdetden din kardeşlerimi haberdâr et" dedi ve onun üzerine bu âyet-i kerîme indirildi. Ya'nî her sene onlara cihâd sevâbı tekrârlanır, yâhud toprak onların bedenlerini yimez, yâhud şehîdler diğer ölüler gibi yıkanmaz, kefenlenmezler, yâhud ziyâretcilerinin selâmlarına cevâb verirler. **(Mişkât)**

den ileridedir. Çünki onlar hakkında, **(toprak peygamberlerin bedenini yimez)** buyuruldu. Peygamberimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” bu husûsda, **(Peygamberler kabrlerinde dirilerdir ve orada nemâz kılarlar)** buyuruyor.

Ba’zısı da, istisnâ edilen Mûsâ aleyhisselâmdır, zîrâ o, dehşetli sesi duymuşdu, bir dahâ onu işitmez demişdir. Bu iddi’âda bulunanın sözünde yanılma vardır. Çünki sûra ilk üfürmedeki korkunc ses, öldürme sesidir. Sûrun üfürülmesinden önce vefât etmiş olanlar, bu istisnâya giremez. Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(İnsanlar kendilerinden geçerler. İlk kendine gelen ben olurum ve Mûsâyı görürüm ki, Arşın etrâfına tutunmuş)** sözü, tekrâr dirildikden sonradır. O ise ikinci üfürmededir. Yâhud da Resûlullah, Mûsâ aleyhisselâmın istisnâ olacağını belirtmek için böyle söylememişdir. Bunda teredüdü vardır. Nitekim hadîs-i şerîfde, **(Mûsânın bu dehşetli sesden kendinden geçmediğini, yâhud benden önce mi ayıldığını bilmiyorum)** buyuruldu. Eğer herşeyi öldüren müdhiş ses murâd ise, Mûsâdan maksad, Mûsânın rûhu olmuş olur.

Ba’zıları da, istisnâ edilenler, **vildân, gılmân, hûrî** ve **Cennet** hazanesidir [Cennetde vazîfeli meleklerdir] dediler. Çünki, Cennet sürûr ve lezzet serâyıdır ve orada üzüntü, derd, sıkıntı, hastalık ve ölüm bulunmaz. Bu ise, eğer Cennet göklerin üstünde olsaydı muhtemel sayılabilirdi. Ammâ Hak teâlâ Cennet için, Hadîd sûresi, 21.ci âyetinde meâlen, **(Rabbinizden bir magfirete; Allaha ve peygamberlerine inananlar için hâzırlanmış olup, genişliği gökle yerin genişliği kadar olan Cennete koşuşun)** buyuruyor. Buradan anlaşılıyor ki, genişliği gökler ve yeryüzü kadar olan birşey, göke sığmaz. Nerede kaldı ki, dahâ Cennetin bir tânesinin genişliğinin bu kadar olduğu bildirildi.

Ba’zıları da dediler ki, istisnâ edilenler, Hamele-i Arş [Arşı taşıyan melekler], Cebrâîl ve Mikâîldir “aleyhimesselâm”. Bu yorum da sağlam değildir. Zîrâ Arşın etrâfında dolaşan Hamele-i Arş, Cebrâîl ve Mikâîl göklerde ve yerde değillerdir. Sahîh nakl ile bildirildi ki, Arş, göklerin üstündedir ve hepsini kuşatmışdır. O hâlde Hamele-i Arş melekleri ve Arşın etrâfında saflar hâlinde dolaşan melekler, nasıl gökler ehlinden sayılır. Bu beyânı, kesin konuşmamak ve muhakkak istisnâ edilenler onlardır dememek için ortaya koydum. Yok olmakdan hâric tutulanların kimler veyâ neler olduğuna dâir, Resûlullahdan gelen sağlam bir haber bulamadık. Te’vîl için bir zarûret yokdur. O hâlde hâric tutulanlar kesin olarak diyeceklerimizden, göklerde ve yerde bulunan melekler, cinnîler ve insanlardan biridir. Yâhud da dahâ çokdur. Şunu da ekliyelim ki, Allahü teâlânın birinci nefhada [ilk sûr üfürülmesinde] ölmekden hâric tutdukları, bundan sonra ölmiyecekler demek değildir. Çünki sûra ilk üfürüldükden sonra vâkı’ olacak dehşetli, korkunç sesden ölmiyecek olanlar için istisnâ denmişdir. Ammâ bundan sonra Allahü teâlâ onları bir başka sebeble öldürebilir.

Velhâsıl Hak teâlâdan başkası muhakkak ölecekdir. Her mahlûk için bu böyledir. Ammâ Allahü teâlâ eğer bir kimseyi öldürmek istemezse, öldürmez. Buna rağmen islâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, hiçbir mükellef ölümden kaçıp, kurtulamaz. Ölüm, mükellef olanları, bu dünyâdan öbür dünyâya geçirmek için, Cenâb-ı Hakkın onlar üzerinde hâkimiyyetinin tasarrufudur, dediler. Haberde geldi ki, Allahü teâlâ, Hamele-i Arş meleklerini öldürür. Azrâîli, Mikâîli, İsrâfili ve en sonunda Cebrâîli "aleyhimüsselâm" öldürür ve hepsini derhâl diriltir. Eğer bu haberde [hadîs-i şerîfde] sahîh olmaklık şartları mevcûd ise, hiçbir müslimânın bunda tereddüdünün bulunması câiz değildir. Her ne hâl olursa olsun, onların da öleceğine inanmalıdır. Bunlardan biri ölmez diyen yoldan çıkmışdır.

İlk sûra üfürülüp, her şey öldükden sonraki zemânla, ikinci def'a sûra üfürülüp tekrâr dirilme arasında geçen zemâna **Berzâh âlemi** [perde, vâsıta, geçit zemânı] denir. Berzâh ne dünyâdan, ne de âhıretdendir. İkisinin arasını ayıran zemân dilimidir. [Dahâ önce ölenler için Berzâh, kişinin ölümünden tekrâr dirileceği güne kadar geçen zemânın ismidir.]

Berzâhda ilk olacak şey, **Münker ve Nekir**in süâlleridir. Ölüyü kabre koyduklarında, rûhu bedenine getirilir ve iki melek olan Münker ve Nekir kendisine süâl edip: Rabbin kimdir, hangi dindensin, bu zât, ya'nî Peygamber hakkında ne dersin? derler. Bundan sonra, ölen eğer şakî ise, ona kabr azâbı yapılır. Sa'îdlerden ise, Cennet râhatlığında olur. Münker ve Nekirin süâl sorması ve kabr azâbı sahîh hadîslerle sâbitdir.[1]

Mü'min sûresi 46.cı âyetinde meâlen, **(Onlar sabâh akşam o ate-**

---

[1] Meleklerin kabrde süâl sorması da hakdır. Bu husûsda tevâtür derecesine varmış çok hadîs-i şerîfler vardır. Bunlar arasından süâllerin ba'zısını bildiren bir tânesini seçdik. Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Ölü kabre konunca, yanına gözleri gök iki siyâh melek gelir. Bu meleklerden birine Münker, diğerine Nekir denir. Kabrde bulunan kula, "Bu zât [Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem"] için ne dersin?" diye sorarlar. Ölen mü'min ise, O, Allahın kulu ve Resûlüdür. Şehâdet ederim ki, Allahdan başka ma'bûd yokdur. O birdir, ortağı, eşi, benzeri yokdur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed aleyhisselâm onun kulu ve resûlüdür, der. O iki melek, "Biz senin böyle söyliyeceğini biliyorduk" derler. Sonra kabri enine boyuna yetmişer arşın genişler ve aydınlanır. Sonra ona, "Uyu" denir. Çoluk-çocuğumun yanına döneyim, der. Ona nerede olduğunu bildirirler. Sonra kendisini en çok sevdiği ehlinden başkasının uyandırmadığı bir yeni evli hâliyle uyu derler. Böylece tekrâr dirilinceye kadar yatdığı yerde uyur. Münâfık ise, İnsanlardan işitdim, bir söz söylerlerdi, ben de söylerdim. Ammâ ne söylediğimi bilmezdim, der. O iki melek, "Biz, zâten senin böyle cevâb vereceğini biliyorduk" derler. Toprağa, ona dar ol, onu sıkışdır denir. Toprak onu öyle sıkar ki, kaburga kemikleri birbirine geçer ve bu hâl, dirilip, kabrinden kalkıncaya kadar devâm eder...)** Melekler mü'mine süâl sorarken yumuşak, kâfire ise sert davranırlar. Herkese süâl, kendi dili ile olur.

**(Sirâc-ül Akâid)**

**şe sokulurlar. Kıyâmetin kopacağı gün de, Fir'avn âilesini en şiddetli azâba sokun denilecek)** buyuruluyor. Bütün bunlara inanmak vâcibdir, şartdır. Ölen kişi, tekrâr dirilinceye kadar benzâhdadır. [Berzâhdaki rûhlardan, emre uyanların rûhları, Cennet bağçelerinde ona bakar dururlar; âsîlerin rûhları gökle yer arasında, kâfirlerin rûhları ise, Siccînde kara kuşların kursaklarında bulunur. Yedi kat yerin dibindedirler. Bedenlerine bağlılığı, etin dişe bağlılığı gibidir.] **(Fetâvâ-yı birehne)**. Mü'minûn sûresi 100.cü âyet-i kerîmesinde de meâlen, **(Onların ardında, yeniden dirilecekleri güne kadar devâm eden bir berzâh vardır)** buyurulmakdadır.

Mutlak berzâh denen zemân, sûra iki üfürülme arasındaki zemândır. Sahîh hadîslere göre, müddeti kırkdır. Bu hadîslerde, kırkın, kırk gün mü, kırk ay mı, kırk sene mi olduğu açıklanmadı. Büyük âlimlerden çokları, bunun kırk sene olduğunu söylediler. Herhâlde onlara bu husûsda bir hadîs-i şerîf ulaşmış, yâhud da dahâ önceki peygamberlerin kitâblarından i'timâda şâyân bir yolla kendilerine bir nakl gelmişdir ki, böyle demişlerdir. Allahü teâlâ iki nefhâ [sûra üfürme] arasında insanların çürümüş, dökülmüş, erimiş bedenlerini, ister ateşde yansın, ister suda boğulup, çürüsün, ister toprağa karışıp rüzgârla savrulsun, ister güneş altında eriyip çürüsün, ister toprak altında bitip toprak olsun, tarafından bir emrle, toprağın altında, üstünde, yırtıcı kuşların, kara ve su hayvan ve canavarlarının içinde bulunsa da, bütün cüz'lerini, her parçasını bir araya getirir. Öyle ki, o bedeninden bir zerre eksik ve zâyi' olmaz. Böylece bedenler tam evvelki hâllerinde olarak toplanmış, bir araya gelmiş olur. Hattâ sünnet esnâsında, kesilen et parçacığı bile iâde olunur. Tekrâr dirildiği zemân sünnetsiz olarak kalkar ve bedenleri, hiçbir uzv ve cüz'ü birbirine benzemiyecek şeklde ve eski hâlinden hiç değişmemiş olur.

Berzâh zemânı bitince, İsrâfil aleyhisselâm, Allahü teâlânın emri ile, sûra bir dahâ üfler. Buna **dirilme nefhası** [üflemesi] denir. Rûhlar sûrun içinde toplanır ve bu üfürülme ile herbiri kendi bedenine gitmek üzere çıkar. Her rûh kendi bedenine gelir ve bütün insanlar Allahü teâlânın emri ile dirilip kalkar. Nitekim bu hâl, Zümer sûresi 68.ci âyetinde meâlen, **(Sûra üflenince, Allahın diledikleri müstesnâ olmak üzere, göklerde ve yerde ne varsa, hepsi ölecekdir. Sonra ona bir dahâ üflenince, bir de ne göresin, hepsi ayağa kalkmış bakıyorlar)** diye açıkca beyân edilmekdedir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, vahşî ve ehli hayvanları da haşr edeceğini bildirmekde, hadîs-i şerîfde ise, Resûlullah efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", Allahü teâlânın kıyâmetde hayvanlar arasında adâletini izhâr edeceği, hattâ boynuzsuz koyun boynuzlusundan hakkını istiyeceğini haber vermekdedir. Ya'nî vahşî ve ehli hayvanlar haşr olunacakdır. Ammâ hayvanlar mükellef değillerdir. Onların diriltilmesi, insanlar gibi bir dahâ ölmemek, sevâb veyâ azâba düçâr olmak için değil, birbirleri ile hesâblaşmak ve Allahü teâlânın mutlak adâletinin izhârı içindir.

[Ammâ hayvanlara eziyyeti yüzünden insana azâb olur. Dolayısı ile hayvan hakkına çok ri'âyet etmelidir. Mâdem ki, hak vardır, hak sâhibi de vardır. Hak sâhibinin ise hakkını istemesi adâletdir.] Sonra bütün hayvanlar acı çekmeden, can çekişmeden öldürülürler. Ve toprak olurlar. Hadîs-i şerîfde, **(Sonra onlara toprak olun)** denir buyuruldu. Ayrıca şunu da söyliyelim ki, Allahü teâlânın hayvanları diriltmesinde, bundan başka hikmetleri de olabilir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

O gün Allahü teâlâ herkesi kendi yerinden kaldırır ve herkesin hâl ve amelinin arzı ve hesâbı görülecek yer olan mahşer yerinde toplar. O mevkıfa [durma yerine] **Sâhire** denir. Nitekim Nâziât sûresi 14.cü âyetinde meâlen, **(Birden bire kendilerini sâhirede** [mahşer yerinde] **buluverirler)** buyurulmakdadır. Sâhire sözlükde, "yeryüzü" ma'nâsındadır. Herhalde ma'nâsı, şimdiye kadar yerin altında olanlar yeryüzünde toplanırlar demekdir. Kimi de **Sâhire**, Kudüse yakın bir yerin ismidir, mahşer orada kurulacakdır demişdir. Nitekim hadîs-i şerîfde, **(Mahşer yerini Şâmda tutun)** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfde sıhhat şartları bulunsaydı, işâreti, Allahü teâlâ o bölgeyi mahşere yetecek kadar genişletir, yâhud da oradan i'tibâren yeryüzü çekilir, dümdüz edilir olurdu. Hadîs-i şerîfde, **(Yeryüzü deri gibi gerilir)**, bir hadîsde de, **(Mahşer günü halkı gümüş gibi beyâz bir yerde toplarlar, o toprak üzerinde günâh işlenmemişdir)** buyuruldu. Kudüs toprağının bu şeklde olmadığı açıkca meydândadır. Aynı zemânda geçmiş ve gelecek bütün insanları alacak kadar geniş değildir. O hâlde bunları ona göre ma'nâlandırmak lâzımdır. Belki de Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" mahşer yeri için Beyt-ül-mukaddes [Kudüs] toprağını göstermesi, Allahü teâlânın o araziyi değişdireceğine, küfr ve günâh pisliklerinden de temizleyeceğine de bir işâretdir. Nitekim İbrâhîm sûresi 48.ci âyetinde meâlen, **(Yer başka bir yer, gökler başka gökler... hâline getirildiği gün)** buyuruluyor. Allah bilir, bizim bundan anladığımız, yeryüzü şimdiki hâlinden değişdirilir. Bu sözümüzün açıklanmasına, o gün dağların yıkılıp engebelerin ortadan kalkması yardımcı olur. Nitekim Hakka sûresi 14.cü âyetinde meâlen, **(Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek bir çarpma ile darmadığın edildiği zemân)** buyuruluyor. Dağlar hallac pamuğu gibi atılıp, birbirinden ayrılıp, alt üst olurlar. Kâria sûresi 5.ci âyetinde meâlen, **(Dağların atılmış renkli yüne dönüşdüğü gün)** buyuruluyor. Ya'nî dağlar parçalanır da, zerre zerre hâline gelip tozu andırır. Vâkı'a sûresi 5 ve 6.cı âyetlerinde meâlen, **(Dağlar parçalandığı, dağılıp toz dumân hâline geldiği... zemân)** ve Tâhâ sûresi 105.ci âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm! Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki, Rabbim onları ufalayıp savuracak)**, Neml sûresi 88.ci âyetinde de meâlen, **(Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümekdedirler)** ve Nebe' sûresi 20.ci âyetinde meâlen, **(Dağlar yürütülür, serâb hâline gelir)** buyuruldu.

Dağların değişmelerine âid hâllerden şu bildirdiklerimiz, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde kelimesi kelimesine açıkca bulunmasa da, ma'nâları, meâllerinden okuduğunuz gibi, bunlardır. Muhtemeldir ki, dağların kimi ufalanır, kimi toz hâlini alır ve havada uçuşurlar. Kimi de bulunduğu yerden sökülür.

Maksadımız odur ki, bir kimse Kur'ân-ı kerîmde kıyâmetde dağlar hakkında bildirilmiş olanlarda, birisi tatmîn olmayıp, bu muhtelîf hâller kıyâmetde nasıl vuku'a gelecek diye, zorlanırsa, bu yazılanlar onu râhatlatsın! Ya'nî dağlar söküldüğü, vâdîler dolduğu ve binâlar yıkıldığı zemân her yer dümdüz olur. Tâhâ sûresi 106 ve 107.ci âyetlerinde meâlen, **(Rabbim dağları ufalayıp savuracak. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacakdır. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin)** buyuruluyor. Yeryüzündeki engeller ve onların arkasındaki Cehennem denizleri kaldırılıp, Cehennem âşikâre olur. Bu durum Nâziât sûresi 36.cı âyetinde meâlen, **(Görene Cehennem açık bir şekilde gösterildiği zemân)** olarak bildirilmekdedir. O gün gökler açılacak, gökler ve gökdeki ecrâm, çökecek ve dağılacak. Hakka sûresi 16.cı âyetinde meâlen, **(Gök de yarılır ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar)** buyuruldu.

Bundan sonra yıldızlar dökülür. Güneş kararır. Gökler alt üst olur, karışır. Düzenleri bozulur. Düzeni bozulan, alt üst olan her gökdeki melekler yeryüzüne gelirler. Bunlar Kur'ân-ı kerîmde açıkca vardır. Nitekim Furkân sûresi 25.ci âyetinde meâlen, **(O gün gökyüzü beyâz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük yeryüzüne indirilecekdir)** buyurulmakdadır.

Kur'ân-ı kerîmin delîlleri ve beyânlarından açıkca anlaşılıyor ki, gökler ve yeryüzü hakkında anlatdıklarımız, kıyâmetde dirildikden sonra vuku'a gelecekdir. Bu vak'alar olunca, halk diriltilmiş olup, bunları görecekler ve bu yüzden korkuları dahâ da artacakdır. Bu gördükleri hâllerin dehşeti onları çok etkileycekdir. Hakka sûresi 13-18.ci âyetleri bunu haber vermekdedir: **(Artık sûra bir def'a üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zemân, işte o gün olacak olur. Gök de yarılır ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar. Melekler onun [göğün] etrâfındadır. O gün Rabbinin Arşını, bunların da üstünde, sekiz melek yüklenir. Ey insanlar, o gün hesâb için huzûra alınırsınız. Size âid hiçbir sır gizli kalmaz.)**

Bu âyet-i kerîmelerden açıkca anlaşılmakdadır ki, bu hâdiseler arz günü [kulların hesâb vermek için Hakkın huzûruna çıkarıldıkları gün] olacakdır. Arz ise, tekrâr dirildikden sonra olacakdır. Burada bildirilen nefha [sûra üfürme], dirilme nefhası olan, ikinci def'a sûra üfürmedir. Fez' [feryâd] nefhası da olabilir. Bu nefha ise, dirilme nefhasından sonradır ve o zemân yer ve gök birbirine çarpar. Fez' [feryâd] nefhasının Kur'ân-ı kerîmdeki yeri ve delîli Neml sûresi 87.ci âyetidir. Bu âyetde meâlen, **(Sûra üfürüldüğü gün, Allahın diledikleri müstesnâ, göklerde ve yerde**

**bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak Ona gelirler)** buyuruldu.

İnsanlar mahşer yerinde toplanıp, kıyâmetin bütün korkulu hâllerini gördüklerinde, Allahü teâlânın dilediği zemâna kadar ayakda oldukları hâlde kalırlar. O sırada Cehennemin harâretinden hava o kadar ısınır ki, insanlar ter içinde kalırlar.

Hadîs-i şerîfdeki, güneş tepelerine çok yaklaşdırılır beyânı, gökler yarıldığı zemân olur. Eflâkin çöker gibi olması ise, güneş kararmadan, gökler alt üst olmadan öncedir.

Mevkıfda Allahü teâlâya kulların arzı uzun sürer. Çok daralıp çâresiz kalırlar. Susuzlukları dayanamıyacak hâl alır. O zemân insanlar Âdem aleyhisselâma baş vurup, şefâ'at buyurmasını ve kulların hesâba çekilmesini, haklarında hükm verilmesini isterler. Âdem aleyhisselâm, Nûh aleyhisselâma gitmelerini, o da İbrâhîm aleyhisselâma mürâce'at etmelerini, İbrâhîm aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâma, O da Îsâ aleyhisselâma, Îsâ aleyhisselâm da Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" baş vurmalarını ve Onun şefâ'atı ile büyük mahkemenin başlamasını buyururlar. Bunlar hep hadîs-i şerîfde bildirilmişdir.

Bundan sonra insanların amel defterleri sağ veyâ sol taraflarından uçarak gelir. Sa'îdlerin [iyi kulların] amel defterleri sağ ellerine, şakîlerin [kötülerin] amel defterleri sol ellerine verilir. Herkese, İsrâ sûresi 14.cü âyetinde bildirildiği gibi, **(Amel defterini oku!)** denir. Amel defterlerinin verilmesindeki hikmet, insanlar tekrâr dirildiklerinde, dünyâda iken yapdıklarını unutduklarından, hâtırlamalarıdır. Nitekim Mücâdele sûresi 6.cı âyetinde meâlen, **(Allah onların yapdıklarını tek tek sayar, hâlbuki onlar unutmuşlardır)** buyuruldu.

Kıyâmetin şiddeti onlara dokunup, hayret ve dehşetleri artınca, Hak teâlâ bu amel defterleri ile, onları yapdıkları iyi ve kötü amellerine vâkıf kılıp, onlar da yapdıklarını hâtırlarlar. İyi amel işliyenler sevâblarına sevinir. Kötü amel işliyenler, günâhları sebebi ile korku içinde olurlar. Çünki yapacak hiçbir şeyleri, hiç bir çâreleri yokdur. Azâb korkusu ve kıyâmet sıkıntısı onları kaplar. Sevâbı çok olanların sevinci bir nev'i mükâfât olduğu gibi, bunların hâli de bir çeşid azâbdır.

Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin açık beyânlarından anlaşılıyor ki, amel defterleri açıkca görülecek ve sâhiblerinin amelleri orada yazılı olacakdır. Öyle ki, defterine bakdığı zemân amellerini orada bulacakdır. Bu zâhir nassları hakîkî ma'nâlarından çevirip, başka ma'nâya yorumlamak câiz değildir. Bunlar aklî olacakdır, hissî değil demeleri şeklinde söylenen te'vîller ve benzeri ma'nâlandırmalar, Allahü teâlâdan ve Resûlullahdan bize gelenlere uymamakdadır. Böyle te'vîl yapanlar dalâletdedir ve cesedlerin haşrını inkâr eden bâtıl mezhebin şu'belerindendir.

Amel defterlerinde yazılı olanları gördükden sonra hesâblaşma olur. Muhâsebenin, amel defterlerinin herkese verildikden sonra olmasının delîli şu âyetlerdir: **(Kimin kitâbı sağından verilirse, kolay bir hesâbla hesâba çekilecek ve sevinçli olarak âilesine dönecekdir. Kimin de kitâbı arkasından [veyâ solundan] verilirse, derhâl yok olmağı istiyecek, alevli ateşe girecek...)** [İnşikâk sûresi, 7-12.ci âyetleri].

Hesâb vaktinde Peygamberleri ve şâhidleri hâzır bulundururlar. Zümer sûresi 69.cu âyetinde meâlen, **(Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlanır, kitâb konulur, peygamberler ve şâhidler getirilir ve aralarında hakkâniyyetle hükm verilir. Onlara aslâ haksızlık edilmez)** buyuruldu ki, bunu haber veriyor. Buradaki şâhidlerden murâd, kişinin amellerini yazanlardır ve melekler bugün görünürler. Furkân sûresi 22.ci âyetinde meâlen, **(Melekleri görecekleri gün, günâhkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yokdur ve "Size sevinmek, yasakdır, yasak!" diyeceklerdir)** buyurulmakdadır.

Peygamberler ise, "Allahü teâlâdan bize ne geldiyse, hepsini size ulaşdırdık" diyecekler. Melekler, yapdıklarına şâhidlik edecek ve yine o gün, kişinin yapdıklarına kendi uzvları şâhidlik edecekdir. Nûr sûresi 24.cü âyetinde meâlen, **(Yapmış olduklarına, dilleri, elleri ve ayaklarının aleyhlerinde şâhidlik edeceği gün, onlar için çok büyük bir azâb vardır)** ve Fussılet sûresi 21.ci âyetinde meâlen, **(Derilerine, niçin aleyhimizde şâhidlik etdiniz, derler. Onlar da herşeyi konuşduran Allah, bizi de konuşdurdu. İlkin sizi O yaratmışdır; yine Ona döndürülüyorsunuz derler)** buyuruldu ki, bunu açıkca bildirmekdedir.

Amel defterini okurken ve şâhidler şâhidlik ederken o kul, harâmları işlemekde ısrâr üzere olduğu gibi, inkârında ısrâr edebilir. Bunun için Allahü teâlâ, kendi uzvlarına yapdıklarını söyletip, Allah katında rezîl ve rüsvâ olur. Aynı zemânda mümkündür ki, dünyâda kötü ameller işleyip, karşılık olarak hiç azâbı ve amel defterlerinin verilip, okuduğu zemân rüsvâ olacağını düşünmiyen, ulu orta günâh işleyip, insanlardan gizlemiyen ve utanmıyanların cezâ ve azâblarını artdırmak ve alenî işledikleri günâhları, a'zâlarının açıkca söylemesi ile şiddetlendirmek olur.

Muhâsebe demek, kulların yapdıkları iyilik ve kötülükleri bilmeleri ve bir ömrü ne ile geçirdiklerini tekrâr görmeleridir. Her işi, her yapdığı, o kadar açığa vurulur, kendisine bildirilir ki, bir hardal tânesi kadar şey ihmâl edilmez. Nitekim Enbiyâ sûresi 47.ci âyetinde meâlen, **(Kıyâmet günü için adâlet terâzîleri kurarız. Kimseye, hiçbir şekılde haksızlık olunmaz. Yapılan iş, bir hardal tânesi kadar olsa, onu terâzîye getiririz. Hesâb gören olarak biz herkese yeteriz)** buyurulmakdadır. Allahü teâlâ, halkı hesâba çekeriz ma'nâsında En'âm sûresi 62.ci âyetinde meâlen, **(Bilesiniz ki, hükm yalnız Onundur ve O hesâb görenlerin en çabuğudur)** buyuruyor. Bu demekdir ki, Allahü teâlânın ilminde bütün kulların hesâbını görmek, bir kişinin hesâbını görmek gibi olup, hepsine bir ânda hitâb eder

ve hepsinin hesâbını aynı ânda yapar. Birinin hesâbı diğerine ma'nî olmaz. Nitekim bütün insanları yaratması ve öldükden sonra diriltmesi bir kişiyi yaratması ve tekrâr diriltmesi gibidir. Lokmân sûresi 28.ci âyetinde meâlen, **(Ey insanlar, sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir)** buyuruldu.

Muhâsebenin nasıl yapılacağına dâir kesin konuşmamalıdır. Ammâ ba'zı âlimler buyurmuşlardır ki, Allahü teâlâ, mükellef olanların muhâsebesini bizzat kendisi yapar. Ba'zıları ise, Allahü teâlânın emri ile süâl melekleri halkın hesâbını görürler. Her kişi için bir melek ta'yîn edilir ve hepsinin hesâbı kısa zemânda yapılır, dediler. Ba'zıları da, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği gibi, Kıyâmet günü, Allahü teâlâ, gazab ve azâbına düçâr olanlarla konuşmaz, ammâ râzı olduğu kulları ile konuşur dediler. Hadîs-i şerîfde, **(Sizden hiçbiriniz yokdur ki, Allahü teâlâ onunla konuşmasın ve Hak teâlâ ile kulu arasında tercümân bulunmaz)** buyuruldu. İşte bu tabakada [derecede] bulunanların hesâbını Allahü teâlâ görür ve hesâbları kolay geçer. Hak teâlânın gazab ve azâbına lâyık olanların hesâbını ise, meleklerin yapmasını emr eder. Bu beyânların hiçbirinde bir halel [sakatlık ve yanlışlık] yokdur. Ammâ bunlardan birine kesin olarak karar vermek doğru değildir.

Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anlaşılıyor ki, mü'minlerden bir kısm mes'ûdlar vardır ki, hesâbsız Cennete girerler. Onlar tevekkülü sağlam olanlardır. Kiminin de hesâbı hafîf ve kolay olur. Ba'zılarının muhâsebesi sıkı olup, hesâbları şiddetli ve zor olur. Bu kısmdakilerden ba'zısı, mü'minlerin fâsıkları, ba'zısı da kâfirlerdir. Demek ki, insanlar hesâbda üçe ayrılmakdadır. Bununla birlikde mü'minlerin fâsıklarının hesâbı, kâfirlerin hesâbı kadar şiddetli ve çetin değildir. Bütün kâfirler hesâba çekilecekdir. Ba'zı âlimler demişlerdir ki, mü'minlerden ba'zısı, Allahü teâlânın rahmetine çok yakın olup, hesâbsız Cennete gitdikleri gibi, kâfirlerden de ba'zısı Allahü teâlânın gazâbına yakın olup, hesâbsız Cehenneme gönderilir. Ammâ amellerin dartılması hakkındaki âyetlerden anlaşılıyor ki, bütün kâfirlere hesâb olacak ve bir başka âyet-i kerîmede meâlen, **(Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini yapdıklarından sorguya çekeceğiz)** [Hicr sûresi, 92-93.cü âyetleri] buyuruldu. Bir başka yerde de, **(Onları tutun. Çünki onlar sorguya çekileceklerdir!)** [Sâffât sûresi, 24.cü âyeti] buyurulmakdadır. Ba'zıları da, şu âyet-i kerîmeyi delîl göstererek, kâfirlerin hesâb sorulmadan Cehenneme gönderildiklerini söylediler. **(Kâfirlerden günâhları sorulmaz.)** [Kasas sûresi, 78.ci âyeti.]

Bu âyetlerin arasını bulmak için deriz ki, sorguya çekilirler denilen yerde, onlara Allahü teâlâdan ve Peygamberinden sorulur demekdir. Sorulmaz denilen yerde, ya'nî diğer günâhları sorulmaz demekdir. Çünki kâfir oldukları sâbit olunca, Cehenneme gitmeleri gerekli olur. **(Kâfirlerden günâhları sorulmaz)**dan murâd, azâb melekleri kâfirleri simâla-

rından tanır, bunun için onlara ne yapdın diye sormağa hâcet yokdur demekdir.

Muhâsebeden sonra sıra **amellerin dartılması**na gelir. Amellerin dartılması demek, mikdârlarının belli olması, hayrın şerden [iyiliğin ve sevâbın, kötülükden ve günâhdan], insanların gözleri önünde ayrılmasıdır. Allahü teâlânın sevâb hâzırladıklarının amelleri dartılacak demek, hayrlı amelleri dartılacak demekdir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde amellerin dartılmasını haber vermekde, hayrı ve sevâbı ağır gelenlerin kurtulacağını bildirmekde ve Mü'minûn sûresi 102.ci âyetinde meâlen, **(Kimlerin sevâbları ağır basarsa, asl kurtuluşa erenler bunlardır)** buyurmakdadır. Terâzîde sevâb kefesinde hiç hayr ve sevâb bulunmıyanlar ise, sonsuz olarak Cehennemde kalacaklardır. Nitekim Mü'minûn sûresi 103.cü âyetinde meâlen, **(Kimleri de dartıları hafîf gelirse, kendilerine çok yazık etmiş olup, ebedî Cehennemdedirler)** onların hâlleri haber verilmekdedir.

Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" hadîs-i şerîflerinden anlaşılmış oluyor ki, bu iki kısmın dışında bir kısm insanlar dahâ vardır ki, onlara Muhlîsler [ihlâsa muhtâclar] denir. Îmânları vardır, ammâ kötü ameller işlediklerinden, azâba müstehak olmuşlardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde hasenâtın seyyiâtla [sevâbların günâhlarla] dartılacağını bildirmekde ve Zilzâl sûresi 7 ve 8.ci âyetlerinde meâlen, **(Kim zerre mikdârı hayr yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar şer işlemişse onu görür)** buyurulmakdadır ki, bunu haber vermekdedir.

Buradan anlaşılmış oldu ki, amellerin dartılmasında halk üç kısmdır: **Sâbıklar** [en önde olanlar], **muhlîsler** [ihlâsa ihtiyâcı olanlar] ve **kâfirler**.

**SÜÂL:** Kâfirin, kıyâmetde rahmetden nasîbsiz ve hiç sevâbı bulunmayınca, amellerinin dartılmasındaki hikmet, fâide nedir, denirse?

**CEVÂB**ında deriz ki, kâfir de, Allahü teâlâ katında kurbet [sevâb] olan, müslimânların amellerinden birkaçını yapabilir. Meselâ sıla-i rahm [akrabâ ziyâreti ve onlara yardım], insanlara iyilik, za'îf ve hastalara yardım ve benzeri iyilikleri yapar ve bunların terâzîde dartıya gireceğini zanneder. Ammâ îmânı olmadığından, bunların bir ağırlığı olmaz. Nitekim Allahü teâlâ Furkân sûresi 23.cü âyetinde meâlen, **(Onların [kâfirlerin] yapdıkları herbir iyi işi ele alırız ve bu iyiliklerini saçılmış zerreler hâline getiririz** [değersiz kılarız]**)** buyurmakdadır ve bununla, kâfirlerin misâfire ikrâm, akrabâyı ziyâret gibi iyi davranışlarının, îmân etmemiş olmaları sebebiyle boşa gideceği, işe yaramaz mu'âmelesi göreceği anlatılmakdadır.

Amellerin dartılması husûsunda bir çeşidden dahâ bahs edilebilir. O da şudur ki, kâfirlerin sevâbı olmasa da, azâbları bir değildir. Nisâ sûresi 45.ci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Şübhesiz, münâfıklar Cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara aslâ bir yardımcı bulamazsın!)** buyuruldu ki, bunu bildirmekdedir.

Anlaşıldı ki, kâfirler de küfrde bir olmayıp, ayrı ayrıdırlar. Şöyle ki, her şeyi inkâr edenle, her şeyi yaratanı kabûl edip, bu kabûlünde bir bakımdan küfre giren bir değildir. Putperestle, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini kabûl edip, Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" peygamberliğini inkâr eden yine bir değildir. O hâlde Allahü teâlânın kâfirin küfrünü de terâzîye koyması ve şiddeti sebebi ile dartması mümkündür. Dartı esnâsında azâbının ne kadar olacağı herkes tarafından görülür. Aynı şekilde insanların yakînleri [inanç ve kabûlleri] farklı olduğu gibi, yapdıkları amel ve işlerde de niyyetleri ayrı ayrıdır. Dartılınca, bunların mikdârları da ortaya çıkar. Sevâblarının da ona göre farklı olduğu görülür. Hiç kötülük yapmamış olanın amellerinin dartılması, ya'nî hep sevâb işlemiş olanın sevâblarının dartılmasındaki fâide de, aynı şekilde ortaya çıkar.

Ameller nasıl dartılacak, dartıda ne biçim bir metod uygulanacak; bu konuda çok çeşidli söylemişlerdir. Allahü teâlânın kelâmının ve Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" hadîs-i şerîflerinin beyânı gösteriyor ki, kıyâmetde gerçekden terâzîler olacak ve her terâzînin biri nûrdan, diğeri zulmetden iki kefesi bulunacak. Nûrdan olan sevâbların, zulmetden olan günâhların dartılması içindir. Veznin nasıl olacağına dâir ise, iki ayrı deyiş vardır: Biri, Allahü teâlâ kulun iyi veyâ kötü ameli kadar bir ağırlık diğer kefeye koyar ve onunla dartar. Diğeri, sevâb defterini, sevâbları mikdârınca ağır, günâh defterini, günâhı mikdârınca hafîf yapar. İkincisi birincisinden evlâdır. Çünki bu husûsda Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" sahîh hadîse ulaşmışız. O hadîs-i şerîfde buyurmuşdur ki: **(Kıyâmet günü bu ümmetin herbiri için terâzînin bir kefesine doksandokuz defter, diğer kefesine de, üzerinde EŞHEDÜ EN LÂ İLÂHE İLLALLAH VE EŞHEDÜ ENNE MUHAMMEDEN ABDÜHÜ VE RESÛLÜHÜ yazılı küçük bir sahîfe konur ve dartılırlar. O kadar defter hafîf, küçücük bir sahîfe ise ağır gelir.)**

Bir kısm âlimler, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde bildirilen amellerin dartılmasından murâd, ba'zı amellerin diğer ba'zı ameller ile berâber olması, ziyâde ve noksanları Allahü teâlânın meleklere ve peygamberlere vermiş olduğu ilmle bilinmesidir. Biz bugün bunu bilebilecek bir usûle sâhib değiliz. Bu îzâh muhtemelen doğru olsa da, huccet ve delîl bulunmadan Allahü teâlânın açık kelâmını ve Peygamberimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" seçik beyânını geri itemez. Zîrâ bizim aklımız onun hakîkatini anlıyamaz. Bunun için bu gibi mes'elelerde huccet, bundan önce bildirdiğimiz gibi Resûlullahdan bize gelenleri, aklımızla anlıyamasak da, kabûl etmemizin vâcib olmasıdır. İslâm milleti [dîni] üzerinde olmıyana söylenecek söz, Hak teâlânın tevhîdi ve Habîbinin peygamberliği hakkında olmalıdır.

Şunu da bilmek lâzımdır ki, sevâbların dartılmasında, Allahü teâlânın rızâsı katındaki mevkı'ine [yerine] bakılır. Günâhların dartılmasında da esâs, Allahü teâlânın rızâsızlığındaki yeridir. Meselâ, bir insan bir tâ'at iş-

ler, bunu yaparken Hak teâlânın rızâsından başka hiçbir maksadı olmaz ve Hakkın sevgisini bu tâ'atde bilir; o tâ'at için Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" mutâbeat şartını gözetir ve buna rağmen belki kabûl edilmez diye korkudan titrer. Bir başkası da aynı ameli, cezâ korkusuyla işler ve sünnet ve edeblerine ri'âyeti hâtırına getirmez. Onun bu amelinde kalb huzûru az olur. Kabûl olunup olunmadığından endîşe etmez. Her ne kadar bu iki kişi ameli yerine getirmekde berâber ise de, Hakkın rızâsı makâmına erişmekde berâber değillerdir. Ve elbette sevâbları da eşit olmaz.

Amel bir, sevâb farklı olunca, amellerin dartılmasında mu'teber olan, amelin sûreta, şeklen yapılması değil, Allahü teâlânın rızâsını celb edecek mevkı'de bulunmasıdır. Bunun gibi, bir kimse bir günâh işler ve günâha öyle alışır ve öyle bir arzû ile dalar ki, Allahü teâlânın men' etmesini hâtırına getirmez ve o çirkin işi işlerken Allahü teâlânın azâbından korkmaz, sonunu hiç düşünmez ve işlediği işin zevkı ile yaşar, bir başkası da aynı günâhı işler, fekat kötü bir iş yapdığını bilir ve ondan korkar, canı sıkılır ve hemen tevbe eder, pişmân olur. İşte bunlar aynı günâhı işlemiş olsa da bir değillerdir. Birincisinin günâhı ikinciden dahâ büyükdür. Başkalarını da bu misâllere benzetip, amellerin dartılmasında mu'teber olanın, rızâ-ı ilâhîde ve gadab-ı ilâhîdeki mevkı'ı olduğu anlaşılır.

Bundan sonra **Sırat**dan geçmek gelir. Sırat, Allahü teâlânın arz ve hesâb yerinden Cennete kadar uzatdığı yoldur. Cehennem Sıratın altındadır. Bunun için Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Sırata Cehennem köprüsü demişdir. Kur'ân-ı kerîmden açıkca anlaşılıyor ki, Cennet Sidret-ül müntehâ yanındadır. Hadîs-i şerîfden öğreniyoruz ki, Sidre yedi kat gökün üstünde ve Arşın altındadır. Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîfden açıkca anlaşılıyor ki, Cehennem bu dünyânın altındadır. Kıyâmetde gökler hareket edip, çökmeğe yüz tutunca, Cennet ortaya çıkar.

Cennetin dereceleri vardır. Kullar, ma'rifet ve ibâdetdeki derecelerine göre Cennetin derecelerinde bulunurlar. Hak teâlâ kıyâmet günü Cenneti Cennet ehline yaklaşdırır. Kur'ân-ı kerîmde Kaf sûresi 31.ci âyetinde buna işâret ile meâlen, **(Cennet takvâ sâhiblerine yaklaşdırılır; onlardan uzakda olmıyacakdır)** buyurulmakdadır.

Yeryüzü bu şeklinden değişdirilip, dahâ önce söylediğimiz gibi, dağlar ve vâdîler düzeltilip, engeller kalkınca ve Cehennemin coşmasından, yıldızların dökülmesinden ve denizlerin kurumasından sonra hepsi ateş olurlar. Nitekim Allahü teâlâ Tekvîr sûresi 6.cı âyetinde meâlen, **(Cehennem açık bir şekilde ortaya çıkdığı zemân)** buyurdu ki, onlar yer yüzünde arz ve hesâbda olurlar. Üstlerinde Cennet, altlarında Cehennem bulunur. İş böyle olunca, Cennet ehlinin kendi menzillerine [yerlerine] gitmesi için bir vâsıta gerekir. İşte o Sıratdır. Allahü teâlâ Sıratı bir köprü gibi, mahşer yerinden Cennete doğru uzatmışdır. Herkes muhakkak bunun üzerinden geçecek, altında bulunan Cehennemi görecekdir. Belki de

Hak teâlânın Kur'ân-ı kerîmde, siz hepiniz Cehenneme uğrarsınız buyurması, buna işâretdir. Çünki herkes Sıratdan geçecek ve Cehennemi görecekdir. Meryem sûresi 71.ci âyetinde meâlen, **(İçinizden oraya [Cehenneme] uğramıyacak hiçbir kimse yokdur. Bu Rabbin için kesinleşmiş bir hükmdür)** bunu haber vermekdedir.

Mutlak se'âdet ehli ve tertemiz olanların kıyâmete gelmesi ve Sıratı geçmesi böyle olur. Onlara Cehennemden keder ve sıkıntı hiç ulaşmaz. Cezâya mustehak olanlar ise, Sıratdan Cehenneme düşerler. Hayâtlarının sonunda Hak teâlâya şirk koşmamış olanlar, Hak teâlânın dilediği kadar müddet Cehennemde kalıp, sonunda çıkarılır ve kurtuluşa ererler. Müşrikler, ya'nî Hak teâlâya ortak koşanlar, sonsuz olarak Cehennemde kalır.

İnsanların Sıratdan geçişleri, islâmdaki makâm ve mertebelerine, Allahü teâlâya karşı kulluklarını yerine getirmelerine göredir. Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", **(Kimi Sıratı şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi koşar at gibi, kimi rahvân at gibi geçer. Kimi düşe kalka gider. Kimi de ateşe düşer)** hadîs-i şerîfi buna işâretdir. Herkesin nûru ve ışığı, Hak teâlânın ma'rifetinden ve sâlih amellerden nasîbi kadar olur.[1]

---

[1] Sırat, Cehennemin üzerinde bir köprüdür. Kıldan ince, kılıçdan keskindir. Bütün insanlar ondan geçecekdir. Cennetle mevkıf [arz ve hesâb yeri, mahşer] arasını birbirine bağlar. **(Sizden oraya** [Cehenneme] **uğramıyacak hiçbir kimse yokdur)** [Meryem sûresi, 71.ci âyeti], **(O zemân Sıratı** [doğru yolu] **bulmağa koşuşurlar)** [Yâsin sûresi, 66.cı âyeti], **(Onlara Cehennemin yolunu gösterin)** [Sâffât sûresi, 23.cü âyeti], **(Allah takvâ sâhiblerini kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenâlık dokunmaz. Onlar mahzûn da olmazlar)** [Zümer sûresi, 61.ci âyeti], **(Allahdan sakınanları kurtarırız; zâlimleri de diz üstü çökmüş olarak orada** [Cehennemde] **bırakırız)** [Meryem sûresi, 72.ci] âyet-i kerîmeleri onun hakkındadır.

Hadîs-i şerîfde, **(Sırat kıldan ince, kılçdan keskindir. Bütün halk ondan geçer)**, bir rivâyetde, **(Peygamberlerden ilk önce Sıratdan geçen ben olurum...)**, bir rivâyetde de, **(İlk geçen ben ve ümmetim oluruz...)** buyurulmuşdur. Bir rivâyetde Sıratın uzunluğu, üç bin senelik yoldur. Bini çıkış, bini iniş, bini de düzdür. Birinci kısmda Cebrâîl aleyhisselâm, ortada Mikâîl aleyhisselâm, insanlara ömrlerini ne işde harcadıklarından, gençliklerini neyin peşinde geçirdiklerinden sorarlar. Her tarafında mahmuzlar bulunur. Yakalamakla me'mûr oldukları kimseleri tutarlar. Kimi bir ânda Sıratı geçer, onlar onyedibin kişi, Peygamberler ve sıddîklardır. Kimi şimşek gibi geçer, bunlar sâlih amelleri çok olanlardır. Kimi kuvvetli esen rüzgâr gibi geçer. Velhâsıl mü'minlerden her biri amellerindeki ihlâsları ve harâmlardan sakınmadaki derecelerine göre sür'atli veyâ yavaş geçerler. Kimi kuş gibi, kimi dört nala koşan at gibi, kimi rahvân at yürüyüşü ile geçerler. Kimi düşe kalka, dikenler ve mahmûzlar tarafından hırpalansa da, Cehenneme düşmekden zorla kurtulup geçer. Yıllarca Sırat üstünde oyalanır. Kimi de, kâfirler ve münâfıklar gibi, bir dahâ çıkmamak üzere Cehenneme düşer. Kimi de Allahü teâlânın dilediği zemân kadar Cehennemde azâb görüp, sonra kurtulur. Mü'minlerden âsî olanlar böyledir.

Sıratı anlatan hadîs-i şerîfde buyuruldu ki, **(Sıratın yüksek tarafı Cennete, alçak tarafı yeryüzüne bağlıdır.)** Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, dahâ önce dediğimiz gibi, Sırat aşağıdan yukarıya doğru çıkan bir yoldur. Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, bu yol, bilinen bir yol olup, insanlar onu görürler ve maddî olarak ondan geçerler. İslâm dîninden önce geçmiş bütün hak dinlere mensûb olanlar da, bu anlatdıklarımızda aynı i'tikâdda idiler. Onların peygamberleri de kendilerine böylece bildirmişlerdi. Ve hepsinden sonra gelen, peygamberlerin sonuncusu Muhammed Mustafâ "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" de bunları haber verdi ve o kadar açık konuşdu ki, hiç bir şekilde şübheye yer kalmadı. Anlaşıldı ki, bütün bunlar hakîkatdir, mecâz değildir. Onun sözleri ise hakdır ve kabûlü farzdır.

**(Sırat kıldan ince, kılıçdan keskin ve geceden karanlıkdır)** hadîs-i şerîfini ba'zı akâid âlimleri, Sırat hakkında bildirdiğimiz diğer hadîsler arasında bildirmiş iseler de, bu hadîsin âlimlerce sübûtü ve ittifâkı diğer hadîsler gibi değildir. Şunu da bilmelidir ki, gaybî şeyleri bilmek, Resûlullahın yolundan başka bir yolla mümkin değildir. Bizim için kat'î sahîh olanları bildirmek uygundur. Hadîs âlimlerinin ve vahy emînlerinin ihtilâf etdikleri ile ittifâk etdiklerini bir tutmamalıdır. Hadîs imâmlarından ve hâfızlarından bildiriliyor ki, **"Sırat kıldan ince ve kılıçdan keskindir"** sözü, Sırat hakkında sâbit değildir. Yine hadîs-i şerîfde şöyle gelmişdir, **(Melekler Sıratın iki tarafında dururlar.)** Bir hadîs-i şerîfde de, **(Sıratın sağında ve solunda insanları tutan çengeller olur. Sırat üzerinde demirden üç köşeli engeller bulunur. Sırat üzerinden geçenlerden kimi selâmetle gider ve hiç eziyyet görmez. Kimi o çengellere takılır, yara bere içinde kalır, ammâ yine Cehennemden kurtulur. Kimini de o çengellerle Cehenneme atarlar)** buyuruldu. Yine bir hadîs-i şerîfde geldi, **(Bir kişi olur ki, Sırat üzerindeki nûru** [ışığı] **iki adımını koyacak yer kadar olur.)** Yine hadîs-i şerîfde geldi, **(Sıratdan geçenlerin bir kısmı yüzü üstü sürünerek gider; tıpkı ayağı olup da ayağa kalkamıyan insan gibi.)** Yine hadîs-i şerîfde geldi, **(Sırat üzerinde karnının üstüne sürünerek gider.)** Bütün bu hadîsler Resûlullahdan sâbit olmuşdur. Bu hadîs-i şerîfler Sıratı öyle anlatıyorlar ki, bu ma'nâlar, **Sıratın kıldan ince** olmasıyla uyuşmuyor. O hâlde büyük âlimlere göre bu hadîs olarak kesinlik kazanmadığından ve ma'nâsı, bildirdiğimiz şu sahîh hadîslerle bağdaşmadığından, bu sözü bırakmalı, dile almamalı, yanlışdır da dememelidir. Ammâ tevâtürle bildirilen diğer hadîslere uydurmak için te'vîl etmek uygun olur. Selef âlimlerinden ba'zısı bu gibi yerlerde te'vîli beğenmişler ve böylece hadîs-i şerîflerin ma'nâları, birbiriyle çatışıyor yanlış düşüncesinden, insanları kurturmalıdır demişlerdir. Bu, hadîs-i şerîf ise, te'vîli şöyle olur. Hak yolda yürümek ve Sıratı geçmek **kıldan incedir**. Ya'nî Sırat üzerinden geçmenin kolaylığı ve zorluğu ma'rifet ve ibâdet, küfr ve ma'siyyete göre olacakdır. Bunun hudûdunu da Allahü teâlâdan başka kimse bilemez. Eğer insanlar bu ma'nâlandırmayı anlıyacak ilm, akl ve idrâkde değil iseler, şöyle inanmalılar ki, eğer bu sözler Resûlullahdan

sahîh iseler, kabûlü üzerimize farzdır ve Resûlullahın bildirdiği her şey hakdır, bunlarda ihtilâf olmaz. Eğer bizden bir ihtilâf görünüyorsa, aklımızın onun hakîkatine varamadığındandır. Resûlullahın murâdı ne ise, öylece kabûl etdik ve inandık.

Bundan sonra, halkın **Cennete** ve **Cehenneme** girmeleri gelir. Cennet güzel, hoş, nûrlu ve râhat bir âlem olup, rûha ve cisme hitâb eden ni'metleri son derece güzel ve latîfdir. Ni'metleri ve râhatlıkları ve huzûru kemâlde olup, her lezzet ve zevk, rûhânî olsun, cismânî olsun hâzırdır. Orada rûha ve bedene hiçbir eziyyet yokdur. Orada fânîlik yokdur. Cennetdekilerin hayâtı, zevkleri, râhatlık ve ni'metleri sonsuzdur. Cennet ehli Cennetden başka yere gitmezler, Cennetden hiç çıkmazlar. Allahü teâlâ Cenneti, kendi dostları, sevdikleri için yaratdı ve hâzırladı. Cennetin dereceleri çokdur. Kimi kiminden dahâ üstündür. Allahü teâlâya kulluklarına göre, Cennetin derecelerinde bulunanlar olacakdır. Cennet kelimesi yalnız olarak geçdiğinde kasd edilen bu anlatdığımız güzel âlemdir. Cennetler dendiğinde murâd, peygamberlerin ve mukarreblerin [büyük âlimlerin, evliyânın, şehîdlerin ve benzerlerinin] bulunacağı mertebeleridir. Mü'minlerin Cennetdeki yerleri ise, derecelerine göre ni'met ve lezzetlerdir. Yükseklikleri herkesin hâline göre farklıdır.

Cehennem, karanlık ve ateşle dolu bir yerdir. İnsanın istemediği herşey orada vardır. Cism ve rûhla alâkalı çeşid çeşid azâblar yeridir. Cennetin yukarıya doğru mertebe ve dereceleri olduğu gibi, Cehennemin de birbirinin altında dereceleri vardır. Dahâ aşağıda olanın azâbları da dahâ şiddetlidir. Cehennem de sonsuzdur. Allahü teâlâ Cehennemi düşmanlarına ve mü'minlerden kendine isyân edenlerden dilediklerine azâb etmek için yaratmışdır. Îmânsız ölenler, ya'nî küfr üzere ölenler hiçbir zemân Cehennemden çıkmaz ve azâbdan kurtulmazlar. Îmânlı olup da, günâhları sebebiyle Cehenneme girenler, günâhları mikdârınca azâb görür ve sonunda çıkar.

Buraya kadar öbür dünyâ hâllerinden anlatdıklarımız, Kur'ân-ı kerîmden, hadîs-i şerîflerden, peygamberlerin haberlerinden ve Ehl-i sünnetin büyük âlimlerinin sözbirliklerindendir. Bu şekılde bildirilmiş olanları tasdîk ve kabûl etmedikce âhırete îmân edilmiş olmaz.[1]

---

[1] **Yirmi kişinin veyâ bundan çok veyâ az kimsenin bir araya geldiği yerde içlerinde Allahın dîninde sayılan** [muhterem, vakârlı, heybetli] **bir kimse bulunmazsa, kıyâmet hâzır demekdir.** [Buhârî].

**(Kıyâmet alâmetlerinden biri, kişi mescide girer de, orada iki rek'at nemâz kılmaz. O zemân günler ve geceler geçmez ki, bu ümmetden olanların kalblerinde Kur'ân-ı kerîm, elbisenin eskidiği gibi eskimesin ve ondan başkası dahâ çok hoşlarına gitmesin, yapdıkları her işte Allah korkusunu gerekdirecek istekler bulunmasın. Allahü teâlâ katında bir kusûr işlerse, nefsleri dahâ çok istek ve arzûlarda bulunur ve onları Hak teâlânın men' etdiği şeyler tarafına çeker ve onlar, umarız ki, Al-**

## Onuncu Fasl

## KIYÂMET ALÂMETLERİNE ÎMÂN-KIYÂMET KOPMADAN ZUHÛR EDECEK ALÂMETLER

Bu husûsda Peygamber efendimizden “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” sâbit olanlarda hiç tereddüd edilmesin ve inanmıyanların ve kendi aklları ile Resûlullaha muhâlefete kalkışanların sapıtmaları, inananları hak yoldan dalâlet uçurumlarına düşürmesin. Kıyâmet alâmetleri çokdur.[1]

Kıyâmetin birinci alâmeti, Resûl-i ekremin “sallallahü aleyhi ve sellem” gelmesidir. Çünki, O Âhır zemân Peygamberidir. Ondan sonra her asrda ve her zemânda bir şeyler ortaya çıkar. İlmin azalması, cehlin çoğalması, insanların çoğundan emniyyetin kalkması, fitnelerin zâhir olması, kötü kimselerin, aşağılık insanların çoğalması, istilâsı, heryerde çalgı çalınması ve içki içilmesi, çocukların başa geçmesi, bir sonraki asr ehlinin bir evvelki asrda yaşıyanlara la’net etmesi [kendinden öncekilere sövmesi] ve hadîs-i şerîflerde bildirilmiş olan benzeri alâmetlerin çoğu bu güne kadar meydâna gelmişdir. Bizim maksadımız bu faslda bunları tek tek bildirmek değil, Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” haber verdiği büyük alâmetleri anlatmakdır. Resûl-i ekrem “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki, Kıyâmet yaklaşınca, **Deccâl** ve **Ye’cüc ve Me’cüc** ortaya çıkar. Bunlara **Eşrat-i sâat** [Kıyâmet alâmetleri] denir. Çünki bu alâmetler görülmedikce, dünyâ hayâtı devâm eder.

Bundan önceki faslda bildirdiğimiz gibi, sâat kelimesi Kur’ân-ı kerîmde iki ma’nâda kullanılmışdır. Biri, her canlının ölümü ma’nâsını taşıyan sûra ilk üfürmenin vâkı’ olduğu son sâat, ikincisi, İsrâfil aleyhisse-

---

**lah bizi bağışlar derler.)** [Buhârî]

Abdüllah ibni Abbâs “radıyallahü anhümâ” anlatır: Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” vedâ haccını yapdı. Sonra Kâ’benin kapısının halkasını tutdu ve buyurdu, **(Ey insanlar! Size kıyâmet alâmetlerinden haber vermiyeyim mi?)** Selmân-ı Fârisî “radıyallahü anh” kalkıp: Anam-babam sana fedâ olsun, söyle, yâ Resûlallah dedi. Buyurdu ki, **(Kıyâmet alâmetlerinden biri, nemâz kılmamak, nefsin arzûlarına uymak ve mal** [para] **sâhibine ta’zîm** [hurmet] **etmekdir.) (Keşf-ül gatâ)**

[1] Âhır zemânda ibâdet edenler câhil, Kur’ân-ı kerîm okuyan hâfızlar fâsık olur. Fuhş sözler söylemek, sıla-i rahmi, ya’nî akrabâyı ziyâreti, onlara yardımı kesmek, emîn [güvenilir] olanı hâin, hâini emîn göstermek, yalan konuşanı tasdîk etmek, doğru konuşanı yalanlamak, kâmil ve takvâ sâhibi bir mü’min kendi akrabâsı ve yakınları arasında za’îf bir koyundan hor, aşağı olmak, câmi’lerin, mescidlerin mihrâbları süslü, ama gönüller harâb olmak, dünyânın virâneleri, yıkılası yerleri ma’mûr, ma’mûr yerleri zâlimler yüzünden virân olmak, hep kıyâmetin alâmetlerindendir ve bu sayılanlar çokdan zuhûr etmişdir. Çalgılar, oyunlar, eğlenceler, nefse hitâb eden şeyler, içki içenler, devlet adamlarına yaltakçılık edenler, herkesin gizli işlerini, ayblarını arayanlar, göz ve kaş hareketleri ile alay edenler ve nikâhsız doğan çocuklar çok olmak, kıyâmetin alâmetlerindendir. **(Keşf-ül gatâ)**

lâmın sûra ikinci üflemesi ile her canlının dirilişinin vâkı' olduğu ilk sâat.

Kıyâmet alâmetlerinden biri de **Mehdî**nin "aleyhirrahme" dünyâya gelmesidir. Hazret-i Mehdî, Peygamber efendimizin Ehl-i beytinden olup, kızları hazret-i Fâtımanın "radıyallahü anhâ" evlâdındandır. İsmi Muhammed, babasının ismi Abdüllahdır. Dünyâyı adâletle doldurur ve süsler. Hâlbuki ondan önce dünyâ zâlimlerle ve zulmle dolmuş bulunur. Şerî'ati, ya'nî islâm ahkâmını her tarafa yayar, her taraf adâletle dolar. Hadîs-i şerîfde, **(Meryemin oğlu Îsâdan başka Mehdî yokdur)** buyuruldu. Bu demek değildir ki, Mehdî [hidâyet verici] diye birisi yokdur ve gelmez. Îsâ aleyhisselâm gibi fazîletli bir Mehdî [hidâyete çağıran] gelmez demekdir. Ya'nî Îsâ gibi Mehdî olmaz demekdir. Bu hadîs-i şerîf, **(Alîden başka genç yokdur)** hadîs-i şerîfine benzemekdedir. Farsçada çok söylenir. Filâncadan başka adam yok. Bağdâddan başka şehr yok. **(Meryemin oğlu Îsâdan başka Mehdî yok)** hadîs-i şerîfi gösteriyor ki, Îsâ aleyhisselâm gökden inince, Onun şerî'ati nesh olmuş, peygamberlik müddeti bitmiş olup, kendisi islâm dîni ve Muhammed aleyhisselâmın şerî'ati ile amel edecekdir. Bu ümmet içindeki yeri, Allahü teâlânın yolunu gösteren râşid halîfeler gibidir.[1] Ve bu dîn-i mübîn onlarla her ta-

---

[1] **Onuncu Fasl: Hazret-i Mehdî ile Îsâ aleyhisselâmın buluşmaları:** Hazret-i Mehdî kemâl-i kuvvet ve haşmetle Beyt-i Makdîsde [Kudüsde] hilâfet tahtına oturup, dünyânın her yanında hükmü ve fermânı geçerli olunca, mel'ûn Deccâl hurûc eder. Bütün memleketlerde çeşid çeşid fesâdlıklardan sonra Şâma [Sûriyeye] gelip, Kudüsü kuşatır. İşte o zemân Îsâ aleyhisselâm gökden iner. Hazret-i Mehdî imâmlık için Îsâ aleyhisselâmı öne geçirir ve arkasında nemâz kılar. Onun yardımcısı ve vezîri olur. Îsâ aleyhisselâmın inişi hakkındaki geniş bilgi, nerede ve ne zemân ineceği hakkında ma'lûmât, inşâallah kendi yerinde gelecekdir. **(Tebsıra)**

Îsâ aleyhisselâmın hazret-i Mehdîye uyması sahîh hadîslerde gelmişdir. Mevlânâ Sa'deddîn-i Teftezânî **(Şerh-i Akâid)**de, bunun aksini söylemiş, ya'nî hazret-i Mehdî Îsâ aleyhisselâma uyar demiş, sebeb olarak da hazret-i Îsâ hazret-i Mehdîden üstündür illetini ileri sürmüşdür. Bunun için onun imâm olması dahâ evlâdır, sözü hadîs-i şerîflere uymamakdadır. Allâme Müctehîd [İbni Hacer-i Mekkî] **(Savâik-ul-muhrika)**da der ki: Onun, hazret-i Mehdî Îsâ aleyhisselâma uyar demesinde delîli yokdur. Zîrâ Îsâ aleyhisselâmın hazret-i Mehdîye uymasından maksad, hazret-i Mehdînin Resûlullah efendimizin dîninde ve Onun dîninin ahkâmı ile hükmedici oluşudur. Bu ifâdelerin bir araya getirilerek, hazret-i Mehdînin Îsâ aleyhisselâma imâm olması mümkindir denebilir; şu iki şartla ki, birincisi, bu maksadın izhârı için olup, kendisi imâm olur, ondan sonra dahâ üstün olana uyulur usûlüne uygun olarak, kendisi Îsâ aleyhisselâma uyar.

Allâme Teftezânî **(Şerh-i Mekâsıd)**de der ki: Îsâ aleyhisselâm Mehdî hazretlerine uyar veyâ tersi olur dediklerinin bir senedi, dayanağı yokdur. O hâlde i'timâda şâyân bir beyân değildir. Bu sözü önceki sözünden dahâ çok şaşırtıcıdır. Çünki Îsâ aleyhisselâmın hazret-i Mehdîye uyacağını bildiren hadîs-i şerîfini Ebû Sa'îd, Câbir, Ebû Ümâme ve Abdüllah bin Ömer haber verdi ve Osmân bin Ebûl-Âs, Ebû Hüreyre, Huzeyfe ve İbni Sîrin de bildirdi. Ba'zı râvî yolları **Sahîhayn**da ve diğer sahîhlerde bildirilmişdir. **(Keşf-ül-gatâ.)**

rafa yayılır. Bu îzâhdan anlaşılmış oldu ki, yolu bu ümmetin Mehdîlerinin yolu olmakla berâber, hilâfetde, sünnete uymakda ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ahlâkını, iç güzelliğini, özünü benimsemekde, hiç bir Mehdî onun gibi olamaz. Çünki Îsâ aleyhisselâm şerî'at sâhibi büyük peygamberlerden biridir. Bu hadîs-i şerîfi böyle ma'nâlandırmak lâzımdır. Zîrâ hazret-i Fâtıma evlâdından gelecek olan Mehdîyi haber veren hadîs-i şerîf sahîhdir. O kadar çeşidli yollarla gelmişdir ki, tevâtür denilebilir. O hâlde, **(Meryem oğlu Îsâdan başka Mehdî yokdur)** hadîs-i şerîfini böyle ma'nâlandırmalıdır ki, hadîs-i şerîflerden herbiri kendi yerine oturmuş olsun.

Hazret-i Mehdî hakkındaki sahîh hadîslerden biri de, **(Mekkede ortaya çıkar)**, biri de, **(Sûriye tarafından onunla harb etmek için asker gönderilir, Allahü teâlâ onları Beydâ denilen yerde yere batırır)**, biri de, **(Kostantiniyyeyi feth eder)**, biri de, **(Kostantiniyyeyi ve Deylem dağını feth eder)**dir. Deylem, mülhidlerin bulunduğu dağlık bir bölgedir.

Mehdî aleyhirrahme haberlerinin birinde, hazret-i Hasenin evlâdından olduğu, birinde Ker'a ismli bir köyde dünyâya geleceği, bu köyün Yemende bulunduğu bildirilmekde ise de, şimdi Yemende böyle bir dağ ve dağ köyü yokdur. Yâ vardı da ismi değişdi, yâhud da ileride olacakdır.

Mehdîyi bildiren haberlerde geldi ki, başının üstünde ona gölge veren bir bulut bulunur ve ondan bir el çıkar. Yine o bulutdan bir melek seslenir ve **(Bu Allahın sevgili kulu Mehdîdir; ona tâbi' olun)** der.

Yine haberde geldi ki, hazret-i Mehdînin alnında, parlak bir yıldız gibi nişân [alâmet] bulunur. Bu bildirdiğimiz haberler sıhhat ve şöhretde, muhakkak kabûl edilmeleri lâzım gelecek sağlamlıkda değillerdir. Sahîh olanı kabûl şartdır. Za'îf ve sahîh olmıyan için ise, eğer hadîs ise, buyurulduğu gibidir. Eğer bir hafîflik veyâ güvensizlik varsa nakl edenlerdendir demelidir.

Hazret-i Mehdînin dünyâya gelmesi, güneşin batıdan doğması gibi hârik-ul'âde olan hâllerden sayılmasa da, insanlar onu kıyâmetin büyük alâmetlerinden bilirler. Hazret-i Mehdîyi kıyâmet alâmetleri sayılırken anlatmamız, dünyâya gelişi sıradan bir insan gibi olsa da, o zemân geleceği haber verildiği içindir. Böylece onun dünyâya gelme zemânı gelmeden önce, Mehdîlik iddi'asında bulunanlar olursa, onların fitnesinden korunulmuş olur. Nitekim bu zemâna kadar kendini beğenen, makâm ve şöhret düşkünlerinden niceleri bu yalan iddi'ada bulundular. Ayrıca câ-

---

**Tebsıra:** Ba'zıları zannetdi ki, hazret-i Mehdînin feth edeceği Kostantiniyye, İstanbul olarak bilinen meşhûr şehrdir. Bu şehr şimdi islâm diyârı olup, o zemân, Allah korusun, küfr diyârı olur. Bu düşünce yanlışdır. Belki murâd, Büyük Kostantiniyyedir. Bu ise Fransada büyük bir kal'a ve sûrlar yapdıran kral Kostantinin ismi ile anılır.

hillik ve yakınlık sebebiyle şî'îlerin ortaya atdığı bâtıl i'tikâdlardan, yâhud bâtınî [İsmâ'îlî] bozuk fırkasının yanlış inançlarından korunulmuş olur. Nitekim Şî'a, Mehdî, Hasen Askerînin oğlu Muhammeddir deyip, kendisine **zemânın sâhibi** lakâbını verdiler. İki yaşında iken vefât etdi dediler. İlmi olan, hattâ aklı olan hiç kimse bu sözün bir değer taşıdığını söyliyemez. Mü'minlerin, bâtıl iftirâlardan olan bu gibi düzmelere kulak vermeleri câiz değildir. Çünki bunlar ve benzeri sözler hurâfe [uydurma, saçma sapan] olup, zındıkların uydurduğu herzelerdir. Meymûn Kadâh, Ebû Sa'îd Cübbâî, oğlu ve emsâlleri (Allah onlara la'net eylesin) bunlardandır. Bu gibi sözlerden maksadları, müslimânlar arasına ayrılık düşürmek, bilgisi, kültürü az olan temiz insanların kalblerine şübhe tohumları ekmek ve dînin emr ve yasaklarına uymakdan onları soğutmakdır. Onlar, ilm sâhiblerinden birşey beklemezler, bunun için ilm ehli ile görüşmezler ve ilmi ve ehlini kötülerler. Bu uyduruk masalları anlatdıkları için dünyâda bunlardan dahâ câhili vardır denemez. Ancak kendileri gibilerinin kafalarını döndürürler. İşte bâtınî da'vâsının menşei böyle hurâfelerdir. Dîni sağlam olanlar bu sözümüzü çok ciddî kabûl etsinler. Zîrâ onların hazret-i Mehdî hakkındaki sözlerinde, sahîh hadîslere muhâlefet ve icmâ'a karşı gelmek olup, nice fitne tohumları vardır.[1]

---

[1] **Kıyâmetin alâmetlerinden** biri de, **Deccâlin hurûcu**dur. Allahü teâlâ, Mü'min sûresi 57.ci âyetinde meâlen, **(Elbette göklerin ve yerin yaratılması, nâs** [insanlar]**ın yaratılmasından dahâ büyükdür. Fekat insanların çoğu bilmezler)** buyuruldu. **(Begavî tefsîri)**nde der ki, müfessirlerden bir kısmı, buradaki nâs kelimesinden murâd, **Deccâl**dır. İnsanlardan murâd da yehûdîlerdir demişlerdir. Ya'nî göklerin ve yerin yaratılması, Deccâlin yaratılmasından büyük şeydir, lâkin yehûdîlerden çoğu, Deccâle kızmakda kavga ederler, bunu bilmezler.

Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Âdem aleyhisselâmın yaratılmasından kıyâmete kadar, Deccâlden dahâ büyük bir mahlûk bulunmaz)** buyurdu. Bir rivâyetde, **(Deccâlin fitnesinden büyük fitne bulunmaz"** buyurdu. Yine buyurdu, **(Kavmini Deccâlle korkutmayan hiçbir peygamber yokdur.)** Bir rivâyetde ise, **(Nûh ve Ondan sonraki peygamberler "aleyhimüsselâm" kavmlerini Deccâlle korkutmuşlardır)** buyurdu.

Beyhekî, üstâdı Hâkimden nakl eder. Alâmetlerin ilki, ya'nî hazret-i Mehdîden sonraki alâmetlerin ilki, Deccâldır. Sonra Îsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inmesi, sonra Ye'cüc ve Me'cüc, sonra Dâbbet-ül ardın çıkışı, sonra güneşin batıdan doğmasıdır. Hâkim bir başka ifâdesinde buyurdu ki, Dâbbet-ül ardın çıkışı, güneşin batıdan doğmasından sonradır. Biz de bu risâlemizde bu sıra ile anlatırız. Deccâl hakkındaki bütün haberleri yazsak, ayrı bir defter olur. Bir çok âlimler Deccâl hakkında müstakil kitâblar yazmışdır. Fekat biz burada on fasl olarak anlatırız:

**BİRİNCİ FASL:** İsmi, soyu ve doğum yeri: Nesebinde ihtilâf vardır. Şakk-ı Kâhinin oğludur, Şakk-ı Kâhinin kendisidir, annesi cinnî idi, Şakkın babasına âşık oldu ve Şak ondan oldu. Cinnîler onun için çok şaşılacak şeyler yapardı. Bunun için Süleymân aleyhisselâm onu adaların birinde habs etdi denildi. Diğer bir kavle göre, Deccâl, Sâfî bin Sayyâddır. Medînede doğmuş-

dur. Lâkin sahîh olan İbni Sayyâdın Deccâl olmadığıdır. Belki onun gibiler sapıklar halkasının başlarından olacakdır. Bir kavlde de, şeytânlardan bir şeytândır. Bir adada habs edilmişdi. Babası uzun boylu, şişmân olup, burnu kuş gagası gibi bed şekl idi. Anası ise şişmân, göğüsleri iri bir kadın idi. Deccâl, aldatıcı demekdir. Lâkabı **Mesîh**dir. Zîrâ bir gözü memsûhdur, kapatılmışdır. Yâhud mesaha, mesâfe alıp dolaşdığındandır. En doğrusu Resûlullahın buyurduğu olup, **(Deccâl dalâlet Mesîhidir)** sözüdür. Bu da gösteriyor ki, Îsâ aleyhisselâm Hidâyet Mesîhi, Deccâl dalâlet Mesîhidir.

**İKİNCİ FASL:** Deccâlin sûretindedir. Hadîs-i şerîfde geldi ki, **(kuvvetli bir gençdir.)** Bir rivâyetde: İhtiyâr olup, bembeyâzdır. Saçı zenci saçı gibi kıvırcıkdır. Sol gözü aşağı, sağ gözü yukarı kaymışdır. Boyu kısa, bacakları açık, şişmân, iri yapılı olur. Alnında, iki gözünün arasında **kâfir** yazısı bulunur. Ya'nî K, F, R, harfleri bulunur. Kâfirlerden başka herkes bunu okur. Çocuğu olmaz.

**ÜÇÜNCÜ FASL:** Çıkdığı yer, ona tâbi' olanlar. Rivâyete göre evvelâ Şâm şehrinin kapısına gelip, hurûc etmek ister, fekat yapamaz, Kisvet nehri sularını geçmek ister, geçemez. Bunun üzerine tereddüdde kalır, nereye gideceğine karar veremez. Sonra doğuya döner, Îrâna gider. Horasan tarafına geçer. İsfehânda bir yehûdî köyünden hurûc eder. İlk hurûcu zemânında îmânlı ve sâlih görünür, insanları dîne çağırır ve insanlar ona tâbi' olurlar. Günbegün ilerler, adamları çoğalır. Kûfeye varıncaya kadar hep din adamı görünür, insanları dîne ve sünnete uymağa teşvîk eder. Bundan sonra peygamberlik da'vâ eder. İlm sâhibleri, onun bu iddi'ası karşısında şaşırır ve korkarlar ve ondan ayrılırlar. Dahâ sonra ülûhiyyet [tanrılık] da'vâsında bulunur ve "Ben Allahım" der. İşte o zemân bir gözü kör olup, tek gözle kalır, kulağı da kesik olur. İki gözünün arasında, k-f-r=kâfir harfleri ortaya çıkar. Sapıklığı kimseden gizli kalmaz. Zerre kadar îmânlı olan ondan uzak durur. Uyanlarının çoğu türkler [Asyalılar], İsfehân yehûdîleri ve zinâdan doğmuş çocuklar olur. Üzerlerinde yeşil elbiseler ve külâhlar [şapkalar] bulunur. Bir rivâyetde yehûdîler yetmişbin kişi olup, kadınların çoğu da onun askerine katılır.

**Tebsıra**da yazar: Hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Fitnelerin ilki Osmânın katl edilmesi, sonu Deccâlin hurûcudur)**. Resûlullahın sırdaşı olan Huzeyfe "radıyallahü anh" buyurur: Rûhum yed-i kudretinde bulunan Allaha yemîn ederim ki, hazret-i Osmânın kâtillerine karşı kalbinde zerre kadar sevgi taşıyan, eğer vaktinde yetişirse Deccâle tâbi' olur, yetişmezse, ona îmân eder. Bu iki habere göre, hazret-i Osmâna "radıyallahü anh" buğz eden [kin tutan] Deccâle tâbi' olanlardandır. Herkes bilir ki, bütün râfizîler, hazret-i Osmâna büyük düşmanlardır. O hâlde Deccâle tâbi'lerdir. Eğer tevbesiz ölürlerse, onunla birlikde haşr olunurlar. İşte o mel'ûn, toplanma yeri olan İsfehândan çıkacakdır.

**DÖRDÜNCÜ FASL:** O rahmetden uzak, mel'un ve zâlim, din za'îf olduğu ve ilm kalkdığı zemân çıkar. Hattâ bir rivâyetde geldi ki, o zemân yeryüzünde, ona, Allahın varlığını isbât edecek tek kişi bulunmaz. Bunun içindir ki, Huzeyfe "radıyallahü anh" buyuruyor ki, eğer Deccâl sizin zemânınızda ortaya çıkarsa, onun çocuklarını taşa tutun. Fekat o ilmin azaldığı, dînin za'îflediği bir zemânda görünür. **Sâhib-üz-zemân** bahsinde geçdi ki, Deccâl, Kostantiniyyenin fethinden yedi sene sonra hurûc eder. Çıkış alâmetlerinden biri, ondan evvel üç sene kıtlık olur. Birinci sene yağmur ve nebâtın üçde biri, ikinci sene üçde ikisi, üçüncü sene ise hepsi kesilir biter. Çıkış alâmetlerinden biri de, isminin unutulması, minberlerden söylenmemesidir. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" zemânında bu habîsden o kadar bahs edilir ki, dahâ fazlası olmaz. Nüvâs "radıyallahü anh" bildirir. Resûlul-

Ebû Şureyhâ Hüzeyfe bin Esyed “radıyallahü anh” bi’at-i Rıdvânda bulunanlardandır. Onun bildirdiği hadîs-i şerîf kıyâmet alâmetlerini bir arada bildirmekde olup, sahîhdir. Başka hadîs-i şerîflerde de kıyâmet alâmetleri ayrı ayrı bildirilmekdedir.

Kıyâmet alâmetlerinin kimi Kur’ân-ı kerîm ile, kimi tevâtür mertebesine varan hadîs-i şerîflerle açıkca bildirilmekdedir. Şimdi Ebû Şureyhâ hazretlerini dinliyelim: Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellelm” güneş gibi göründü, **(Neden bahs ediyorsunuz, ne konuşuyorsunuz?)** buyurdu. Kıyâmetden konuşuyoruz, dedik. Buyurdu ki, **(On alâmeti görülmedikce kıyâmet kopmaz: Doğuda, batıda ve Arab yarımadasında yere batmalar olur. Ye’cüc ve Me’cüc ortaya çıkar, Dâbbet-ül ard yerden çıkar, büyük bir duman görünür, Deccâl zuhûr eder, Meryem oğlu Îsâ gökden iner, güneş batıdan doğar, Adenin derinliklerinden bir ateş çıkar.)** Bir rivâyetde bu tertîb üzere bulduk. Hadîsde Sihâh kitâblarında, bu sıradan başka tertîbler de vardır. Ammâ alâmetlerin kendilerinde ihtilâf yokdur.

Bilmek gerekir ki, bu hadîs-i şerîfde bildirilmekde olan on alâmetin görünmesi bu sıra iledir. Zîrâ diğer sahîh hadîslerden öğreniyoruz ki, Ye’cüc ve Me’cüc, Îsâ aleyhisselâmın yeryüzüne inişinden sonra ortaya çıkacakdır. Ammâ her birinin belirtilmiş vaktlerinden ve hâllerinden bilebildiklerimizi ve herbiri hakkındaki hadîs-i şerîfleri, inşâallah beyân edeceğiz. Bir mü’minin bu haberlerde Resûlullahı “sallallahü aleyhi ve sellem” tasdîki, onun için yeterli ise de, bu husûsda bilgisi ne kadar çok olursa, İ’tikâdı da o kadar kuvvetli olur:

Hadîs-i şerîfde üç husûfdan [yere batmadan] bahs geçiyor. Biri doğuda, biri batıda, biri de Arab yarımadasında vuku’a gelir. Arab yarıma-

---

lah hutbe okudu ve buyurdu ki, **(Allahü teâlâ hiçbir zemânda Deccâlden dahâ büyük fitne yeryüzüne göndermemişdir. Allahü teâlânın gönderdiği her peygamber ümmetini Deccâlin şerriyle korkutmuşdur. Ben ise, peygamberlerin sonuncusuyum, siz de ümmetlerin sonuncususunuz. O sizin aranızda ortaya çıkacakdır.)** Velhâsıl Resûlullah, onun hakkında o kadar söz söylediler ki, biz zannetdik, hurmalıkları geçerken, onu arkada bırakdık ve Resûlullahın yanına geldik de, onun korkusu üzerimizdedir. Bunun üzerine Peygamber “sallallahü aleyhi ve sellem” efendimiz, **(Eğer o geldiğinde ben aranızda isem, sizin önünüzde, ona karşı ben huccet getiririm. Ben her müslimânın hâmisiyim [koruyucusuyum]. Eğer benden sonra gelirse, herkes kendinden huccet göstersin. Allahü teâlâ her müslimân üzerine benim halîfemdir.)** Bir hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Ey Allahın kulları, sâkin olun! Deccâli, benden önce hiçbir peygamberin anlatmadığı şekilde size anlatacağım.)** Teşehhüdden sonra okunması bildirilen düâ: **(Allahümme innî e’ûzü bike min fitnet-il mesîh-id-deccâl)**, ya’nî yâ Rabbî, Mesîh deccâlin fitnesinden sonra sığınırım, düâsı hep okuna gelmişdir. Şimdiki zemânda Deccâl, hiç anılmamış gibi oldu. Unutuldu. Ne bir minberde ismi söylenir, ne bir kimsenin hâtırında fitnesinin endîşesi bulunur. Herhâlde gelmesi yakın oldu. **[Keşf-ül-gata]**

dasında meydâna gelecek yere batmanın, diğer hadîs-i şerîflerden anlaşıldığına göre, zemânı, hazret-i Mehdînin zuhûrundan hemen sonradır. Bildirildiği gibi, üzerine asker sevk edildiği zemândır. Mehdînin zuhûrundan ve Kostantiniyyenin fethinden sonra Deccâl hurûc eder.

Deccâl insan azmanı olup bir gözü kördür. İhtilâflı bir hadîsde bir gözü, yâhud sol gözü a'verdir. Sağ gözünün kör veyâ a'ver olması rivâyeti dahâ kuvvetlidir. Fekat hiç birisi kesin değildir. Çünki rivâyetler çeşidlidir. Ammâ şöyle i'tikâd etmelidir ki, bu ihtilâflar, ba'zı hadîs râvîlerinden kaynaklanmakda olup, hadîsleri iyi zabt edememelerindendir. Ya'nî sağ ile solu karışdırmışlardır. Yoksa Resûl-i ekrem efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", birbiri ile bağdaşmıyan ve tereddüt ifâde eden böyle bir sözü söylemekden çok yüksek ve çok uzakdır. Resûlullah onu ümmetine tanıtdı, ammâ ne zemân geleceğini açıkca söylemedi. Çünki bununla me'mûr değildi. Ammâ alâmet ve tanımaya yarayan işâretlerini bildirdi ve buyurdu ki, Deccâlin zuhûrundan önce üç sene kıtlık olur. Birinci sene, Allahü teâlânın emri ile o seneki yağmurun üçde ikisi yağar, biri yağmaz, yer de, çıkardığı bitkinin üçde ikisini çıkarır. İkinci sene, üçde ikisi tutulur, üçüncü sene hepsi tutulur. Ya'nî ne yağmur yağar, ne bitki biter. Bundan sonra Deccâl ortaya çıkar. Yanında çok enteresan şeyler bulunur. Büyü ve gözboyacılığı o raddeye ulaşır ki, Allahü teâlânın korudukları hâric, insanların çoğu ona tâbi' olur. Hadîs-i şerîfde, **(Bir kavmi da'vet eder ve hemen ona îmân ederler)** buyurdu. Ya'nî ülûhiyyet da'vâsında bulunur da, ona inanırlar. Hadîs-i şerîfde, **(Kıtlık çeken insanlar ona inandıklarında, göğe emr eder, yağmur yağar, toprağa emr eder, ekinler çıkıverir)** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfdeki gökden murâd, bulut, yâhud yağmur olsa gerek. Hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Kırk gün bütün dünyâyı dolaşır ve Mekke ve Medîne hâric her şehr ve köye uğrar.)** Bir hadîs-i şerîfde, **(Batı memleketlerindedir),** bir hadîs-i şerîfde, **(Doğu tarafından ortaya çıkar)**, bir hadîs-i şerîfde, **(Bir kimsenin dört ayaklı hayvanları helâk olur. Deccâl onun kapısına gidip, develerini diriltirsem, senin ilâhın olduğuma inanır mısın der. Evet der. Bunun üzerine şeytânlara, onun develeri şeklinde görünmelerini söyler. Sonra, anası, babası ve kardeşi helâk olmuş bir başkasına gider, ona da aynı şeyleri söyler. O da, evet, der. Şeytânları, anası, babası ve kardeşi şeklinde gösterir)** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde, **(Biri Medîneden dışarı çıkıp, Deccâli, Resûlullahın bildirdiği sıfatları üzere görmek ister. Bu kişi zemânın en iyi insanlarındandır. Onu görünce, Şâhidim ki, sen, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" haber verdiği, o çok yalancı Deccâlsin der. Deccâl, diğer insanlara şimdi bunu öldürür ve sonra diriltirsem, sizin rabbiniz olduğumda şübheniz kalır mı? der. Onlar da, hâyır kalmaz derler. O zâtı öldürür ve sonra diri olarak onlara gösterer. O zât, vallâhi senin Deccâl olduğunu bu kadar açık görmemişdim deyince, Deccâl onu öldürmek ister, ammâ öldüremez. Ne yapsa, nasıl saldırsa, Allahü teâlâ onu Deccâlin şerrinden korur)**

buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde, **(Yanında Cennet ve Cehennemlikler bulunur. Cennetlikler Cehennemlik, Cehennemlik görünenler Cennetlikdir)** buyuruldu. Bir başka yerde de, **(Yanında su ve ateş bulunur. İnsanların su zannetdikleri ateş olup, yakar; ateş sandıkları ise sudur ve serindir)** buyurulmuşdur.

Bu hadîs-i şerîflerde bildirilmiş olan olay ve hâllerin bir kısmı sağlam naklller olup, ihtilâfsızdır. Diğer kısmında ise, ihtilâf ve zorluklar vardır. Bu iki kısm açıklanmak ister ki, dîne karşı gelenler ve nefslerine mağlûb olanlar, buradaki ifâdeleri, kendi bozuk düşüncelerine delîl gösterip, onlara tutunmasınlar ve Resûlullahdan gaybe dâir bildirilen haberler arasında bir tenâkuz [çatışma, uygunsuzluk] var deyip, bu haberleri red etmesinler. Din düşmanı olan mülhidler ve gaybî haberleri inkâr eden felsefeciler, bu gibi yerlerde fırsat peşinde olurlar. Ammâ müşrikler beğenmese de, Allahü teâlâ dînine yardım eder, hakîkati ortaya çıkarır.

Nakl yoluyla ihtilâf bulunan odur ki, ba'zı rivâyetlerde geldi ki, sağ gözü a'verdir. Ba'zı rivâyetlerde geldi ki, sol gözü a'verdir. Bu ayrılık, râvîlerden olabilir. Çünki Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" verdiği bir haberde ihtilâf mümkin değildir. Rivâyetlerin çoğunda, iki gözünden biri, su üzerine çıkan üzüm tânesi gibidir, diye gelmişdir. Ve çoğunda da hangi göz olduğu belirtilmemişdir. Belirtilenlerde ise, sağ göz olduğu ekseriyyetdedir. Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" o kadar ihtiyâtlı idiler ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" tarafından ta'yîn ve tesbît olmıyan şeyde ona uyarlardı. O hâlde ihtilâf hadîs rivâyetlerinden birindeki bir vehm olabilir. Hangi gözü olduğunun belirtilmesinde, sağ dahâ çok olduğundan, ona i'tibâr ederiz. Bununla berâber diğer rivâyeti de söyleriz ve şu şeklde deriz: Hadîs-i şerîfde, gözünün a'ver olduğu bildiriliyor. A'ver bir gözü olmamağa derler. Hadîs-i şerîfde sağ gözün yeri memsûhdur diye geçmekdedir. Memsûh, orada bir çukur ve göz yarığı yok demekdir.

Hadîs-i şerîfde, Deccâlin gözü, suyun üstüne çıkan bir üzüm tânesi gibidir diye, geldi. Bu ise, memsûh ile uyuşmamakdadır. Ammâ bu hadîslerin arası bulunabilir. Şöyle ki, sağ gözü dümdüz, sol gözü ise, incîr tânesi gibi olur. Ya'nî gözlerden biri hiç yok, diğeri ise noksanlıkla tasvîr edilmekdedir.

Biri de şudur ki, Deccâl yeryüzünde kırk gün kalır. Ammâ Ensârdan Esmâ binti Yezîd bin Sekkenin bildirdiği hadîs-i şerîfde kırk sene buyurulmakdadır. Ancak hazret-i Esmânın bildirdiği hadîs-i şerîfin metni sıhhat, şöhret ve râvîlerin ittifâkı bakımından, kırk gün olduğunu bildiren hadîsle berâber değildir. Sahâbeden büyük bir topluluk onu nakl etmişdir. Muhakkak ki, onlar, hıfz [ezberleme], zabt [kelimeleri olduğu gibi korumak] ve ihtiyât bakımlarından, bir kadından önde tutulur. O hâlde bu illetler muvâcehesinde, kırk güne i'tibâr olunur. Kırk sene vehmde, [ya'nî doğruluk ihtimâli yüzde ellinin altında] kalır. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Deccâl yeryüzünde kırk gün kalır. Deccâl hadîsindeki müşkillerden biri odur ki, Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem", yeryüzünde ne kadar zemân kalacakdır, diye sorduklarında, **(Kırk gün. Bir günü bir sene, bir günü bir ay, bir günü bir hafta kadar, bir günü yanan ateş kadar, diğer günler, sizin günleriniz gibi olur)** buyurdu. Yâ Resûlallah, bir senelik olan bir gün, bizim nemâz günümüz gibi mi olur? dediler. **"Hâyır"** buyurdu. O zemân nasıl yapacağız? dediler. **(Zemânı, geçirmiş olduğunuz günler gibi düşünebilirsiniz. Bir gün mikdârı kadar zemân içinde, bir günlük nemâzlarınızı edâ edersiniz)** buyurdu.

Buradan anlaşılmış oldu ki, gündüz ve gecede bir değişiklik olmayıp, aslları üzere olurlar. Yine anlaşılmış oldu ki, o kırk gün bu günler gibi olmaz. Çünki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", bir sene, yâhud bir ay, veyâ bir hafta kadar olan günlerde, ictihâd edip, nemâzları ictihâdlarına [hesâblarına] göre kılmalarını buyurdu. Belki o gün o kadar uzun olur ki, seher vakti karanlıkdan aydınlığa geçişi fark edilmez. Yâhud bir sene onların gözünde bir gün görünür. Ay veyâ hafta da, bunun gibi, o zemânki insanlara bir gün gelir ve gün temâmen diğer günler gibi olur.

Biri de, Deccâlin, magribde [batıda] bir denizde olduğu buyurulmuş olmasıdır. Yemen denizinde olduğu da buyurulmuşdur. Başka bir hadîs-i şerîfde de, maşrık [doğu] tarafından ortaya çıkar diye geldi. Bunlarda bir tenâkuz [çatışma, zıtlaşma] yokdur. Zîrâ, habs edilmiş olduğu adasından kurtulup, ortaya çıkınca, doğuya gider ve Horasan taraflarından zâhir olur. Batı denizinde buyurması, Yemen denizi olabilir. Ya'nî bulunduğu ada Yemen denizinin batı tarafında bulunabilir. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bu mevzu'yu böyle umûmî anlatması, dahâ fazla açıklamasında ümmeti için bir fâide görmemesindendir. Belki örtülü kalması ümmeti için dahâ yararlıdır.

Bir adamı öldürür, sonra diriltir hadîsinde zorlanan ma'nâ, Allahü teâlâdan başkasının ölüyü diriltmemesidir. Buna şöyle cevâb verilir: Biz açık ve kesin delîllerle biliyoruz ki, öldüren ve dirilten, ancak Allahü teâlâdır. Allahü teâlâdan başkası için söylemek, sebeb bakımından olabilir; Îsâ aleyhisselâm ölüleri diriltirdi, demek gibi. Çünki ölülerin dirilmesi Îsâ aleyhisselâmın düâsı sebebi ile olmuşdu. Allahü teâlânın hikmeti, Deccâlin düâsı ile o ölen adamın diriltileceğini iktizâ edince, mecâzî olarak onun düâsıyla dirilir denildi. Diriltme işinin Allahü teâlâya âid olup, Deccâle âid olmadığını gösteren delîl ise, o ölüyü diriltdiği zemân, tekrâr öldürmek isteyince, öldürememesidir. Herkes bilir ki, insanların birbirini öldürmesi Allahü teâlânın takdîri olduğu hâlde, Deccâlin o adamı öldürememesi, insanlara hiç verilmemiş olan ölüyü diriltmekde elbette dahâ âciz olur.

Bir başka zorluk da, Allahü teâlânın, yalan yere kendinin peygamber olduğunu söyliyene, insanların âciz oldukları bir husûsda yardım etmesi câiz değil iken, ülûhiyyet da'vâsında bulunan birine, en çok ihtiyâcı olduğu ölü bir kimseyi diriltmekde, düâsını kabûl etmekle ona yardım

etmesidir.

**Cevâb**ında deriz ki, nübüvvet [peygamberlik] da'vâsında bulunan, insanlar arasında olabilecek bir iddi'ada bulunmuşdur. Ancak gaybı bilmekle alâkalıdır. Bu yalancının ise, sözünün yalan olduğuna, kendi nefsinden delîli yokdur. Peygamber olduğunu bilmesi delîl ile olmadı ki, doğru ile yalanı ayırabilsin. Ona, insanların âciz kaldıkları bir işte meded olununca, haklı ile haksızı ayıramadı. Îmân veyâ küfre da'vet edici olmasında ise, şübhe hâsıl olur. Bu da hikmetin müktezâsından uzakdır. O hâlde câiz olmaz. Ammâ rubûbiyyet [ülûhiyyet] da'vâsında olmak, emsâlinde mümkin olmıyan bir işdir. Çünki muhdes [sonradan yaratılan birisi] rab ile ilâh olmağa lâyık olsaydı, bütün varlıklar, ya'nî yok iken yaratılanların hepsi de böyle olurdu. Hâlbuki muhdes, ya'nî mahlûk, mahlûka âid sıfatlardan ve alâmetlerden sıyrılamaz. Bu hâl onun yalanına yeterli bir şâhiddir. Çünki Deccâlin insanlık sıfatlarında bile noksanı vardır. Akllı olan herkes şu kadarını düşünebilir ki, insanın gücü dâhilinde bulunmayan ölüyü diriltmek gibi bir kudrete sâhib olsa, kendi a'ver olan gözünü düzeltirdi.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurduğu, **(Size, Deccâl hakkında, hiç bir peygamberin ümmetine söylemediği bir sözü söylüyorum. Bilin ki, o a'verdir. Sizin Rabbiniz ise a'ver değildir)** hadîs-i şerîfi, bu sözümüzü kuvvetlendirmekdedir. Bilinmiyen şeylerde güç ve kuvvet sâhibi olmasındaki hikmet, mü'minin aklı ile iyice düşününce, onun yalancı olduğunu anlayıp, onun fitnesinden kurtulması ve böylece bu şeyin onun derecesinin yükselmesine sebeb olması olup, diğer tarafdan kendisine tâbi' olanların özrlerinin kalmamasıdır. Bu gizli şeyler ondan göründüğü hâlde, îmân sâhiblerinin onu tekzîb etmelerine [yalanlamalarına] huccet ikâme etmeleri ve Resûlullahın onun hakkındaki hadîsleri ile onu insanlara tanıtmalarıdır. Ona kanmamış olanların bu hâli, akl ve fikrlerine, Hak teâlânın tevfîkı refîk etmesindendir. **(Allahü teâlâ kullarına dilediği şekilde hükm eder.)**

Deccâlin ortaya çıkıp, yeryüzünde fesad, karışıklık ve bozgunculuk çıkarmasından sonra Îsâ aleyhisselâm gökden inecek. Peygamber efendimizden "sallallahü aleyhi ve sellem" gelen sahîh hadîsde, **(Îsâ aleyhisselâm, kıyâmet yaklaşınca, diri olarak gökden iner, Deccâli öldürür. Yeryüzünü pislikden, fesaddan, ona tâbi' olanlardan, müşriklerden, bilhâssa, biz Îsâyı "aleyhisselâm" öldürdük ve asdık diyen yehûdîlerden temizler.)** buyuruldu.[1]

---

[1] **(Ma'den-ül me'ânî)** kitâbında yazar: Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimizin verdiği söz henüz yerine gelmedi, ya'nî ortaya çıkmadı. Muhakkak çıkacakdır ve o söz şudur ki, doğudan batıya kadar bütün insanlar islâm dîninde olurlar. Başka hiç bir din kalmaz. Tefsîr âlimleri bu husûsda, "Bu, Îsâ aleyhisselâmın inmesinden ve Deccâli öldürmesinden sonra olacakdır" demişlerdir. Yeryüzünde islâmdan başka din kalmayınca, bir kısm kâ-

Velhâsıl Îsâ aleyhisselâmın bu zemânda yeryüzüne indirilmesinin hikmetlerinden biri, kıyâmetin kopmasının yaklaşmasıdır. Îsâ aleyhisselâm Âdem oğludur, ya'nî insandır. Toprakdan yaratılmış hiçbir varlık gökde ölmez, yerde ölür. Nitekim Allahü teâlâ Tâhâ sûresi 55.ci âyetinde meâlen, **(Sizi toprakdan yaratdık, yine sizi toprağa döndüreceğiz ve bir def'a dahâ sizi ondan çıkaracağız)** buyuruyor.

Bunun için ecel-i müsemmâsı gelince, Allahü teâlâ onu yeryüzüne gönderir ve dünyâda ölür.

Hikmetlerinden biri de, yehûdîler Îsâ aleyhisselâmı tekzîb etdiler, ona inanmayıp, sihrbâzdır dediler ve onu öldürmek istediler. Kur'ân-ı kerîmde bunlar açıkca bildirilmekdedir. Bu yüzden Allahü teâlâ yehûdî milleti üzerine, mezellet [aşağılık] çizgisi çekdi. Kendi dînini Resûlullah ile azîz edip, onlara [yehûdîlere] dünyânın hiçbir yerinde saltanât ve hükmdârlık vermedi. Hep zelîl yaşadılar ve horlandılar. Sevinecekleri, râhat edecekleri günü beklediler. Hak teâlâya hamd olsun ki, o günü göremediler.

En büyük sihrbâz olan Deccâl ortaya çıkınca, bu habîsler cümleten ona tâbi' olurlar ve bir devlet olacaklarını sanırlar. Hidâyet mesîhini [Îsâ aleyhisselâmı] tasdîk etmeleri vâcib iken, tekzîbi vâcib olan dalâlet mesîhini [Deccâli] tasdîk ederler. Îsâ aleyhisselâmın mu'cizelerine de inanmadılar, ammâ Deccâlin sihrini kabûl etdiler. İşte bunun için Allahü teâlâ, o seçkin kulunu [Îsâ aleyhisselâmı] gönderip, onların, "Müslimânlardan intikâm almanın tam zemânıdır, intikâm alalım" derken, öldürmek istedikleri o mubârek zâtın eliyle onları helâk eder.

O asrın insanları, Deccâli, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" haber verdiği sıfatları ve hâller üzere bulur. Müşrik ve azgınlar için huccet te'kîd ve te'yîd edilirken, îmân ve yakîn sâhiblerinin îmânlarının kuvvetlenmesine sebeb olur.

Şöyle i'tikâd etmelidir ki, Îsâ aleyhisselâm, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti arasına geldiğinden, şerî'atin hükmlerinde de Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" şerî'ati ve yolu üzere olur. Çünki Allahü teâlâ Peygamber efendimizi "sallallahü aleyhi ve sellem" halkı islâma da'vetle gönderince, bütün insanların Îsâ aleyhisselâmın şerî'atini bırakıp, Muhammed aleyhisselâmın şerî'atine geçmeleri vâcib oldu. Ondan önceki dinlerin ahkâm kısmından olanları bırakıp, islâm dîninin ahkâmına [emr ve yasaklarına] uymaları lâzım geldi. Buradan anlaşılmış ol-

---

firler, babalarının dinlerini kalblerinde gizli tutarlar ve dilleri ile biz mü'miniz derler. Va'd edilen söz, din tek bir din olur, meydâna çıkar, beyânından sonra müfessirler şunu da ilâve ediyorlar. Küfrlerini kalblerinde gizliyen ba'zıları için, Allahü teâlâ taşları, kayaları dile getirip, "Ey Muhammedî, şu yehûdîdir, onu öldür", bu hıristiyandır, bunu öldür, o mecûsîdir, onu öldür" dedirtir. Böylece müşrik ve kâfirler temâmen öldürülür ve sâdece islâm dîni kalır. İnşâallah vakti gelince, bu va'de tahakkuk edecekdir. **(Nûr-ül-ebsâr)**

du ki, Îsâ aleyhisselâmın, dînine da'vet işi, Resûlullah efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" yeni bir şerî'atle gelmesiyle temâmlandı ve Ondan sonra bir başka Peygamber gelmez. Zîrâ Allahü teâlâ kendisine, **"Peygamberlerin sonuncusu"** buyurdu. Tevâtür derecesine ulaşan sahîh bir hadîs-i şerîfde, **(Benden sonra hiç peygamber olmaz)** buyuruldu ve bu Allahü teâlânın kelâmının açıklanmasıdır. İş böyle olunca, bu sözden Îsâ aleyhisselâmın o zemân peygamber olmıyacağının anlaşılması lâzım gelir. Kitâb ve Âhır zemân Peygamberi Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve sellem" sünneti ile hükm etmek gerekdir.[1] Bunun için Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Eğer Mûsâ "aleyhisselâm şimdi sağ olsaydı, bana tâbi' olmakdan başka bir şey yapamazdı)** buyurdu.

Îsâ aleyhisselâm zemânında, Deccâl ve ona tâbi' olanlar helâk oldukdan sonra, **Ye'cûc ve Me'cûc** denilen, insan nev'inden iki gürûh çıkar. Çok kalabalıkdırlar. Yeryüzünde varmadıkları yer kalmaz. Allahü teâlâ buna işâretle, Enbiyâ sûresi 96.cı âyetinde meâlen, **(Nihâyet Ye'cûc ve Me'cûc, sedleri açıldığı ve onlar hep tepeden akın etdiği zemân,)**[2] buyurmakdadır. Ye'cûc ve Me'cûcün seddi aşarlardaki, sedden

---

[1] Îsâ aleyhisselâmın dünyâda kalması hakkında vârid olan hadîs-i şerîfler, kırk yıl dünyâda kalacağını göstermekdedir. Zemânında her yerde adâlet olacak. Öyle ki, vâdîdeki bir ırmağa, bundan sonra su yerine bal akıt, dese, bal akar. Haberlerin lafzlarına [kelimelerine-sözlerine] bakılırsa, iki ihtimâl ortaya çıkar. Biri ömrü kırk sene oluncaya kadar yeryüzünde kalır. Ya'nî göğe çıkarıldığı zemân otuzüç yaşında idi. Âhır zemânda gökden inince, yedi sene dahâ kalır. Diğer ihtimâl, indikden sonra kırk sene dahâ dünyâda kalmasıdır. Hadîs-i şerîflerin sözlerine göre bu ihtimâl ağırlıkdadır. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Îsâ aleyhisselâm, Medîne ile Da'r vâdîsi arasındaki Revhâ denilen yere iner. Oradan hacca gider.)** Bir başka hadîsde de, **(Kabrime gelir ve bana selâm verir ve ben selâmına cevâb veririm)** diye geldi. Bir rivâyetde de, **(Hanginiz Îsâya "aleyhisselâm" erişirseniz, ona selâmımı ulaşdırınız)** diye geldi. Ebû Hüreyre buyurdu, "Ey kardeşimin çocukları, eğer Îsâ aleyhisselâmı görürseniz, ona Ebû Hüreyrenin sana selâmı var deyin". Hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Îsâ aleyhisselâm evlenir, oğulları olur, sonra ölür ve benim yanımda defn olunur. Bunun için ikimiz aynı mezârdan kalkarız, Ebû Bekr ve Ömerin arasında olarak.)**

**(Keşf-ül-gata)**

[2] Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünü istilâ edip, bütün suları içerler, kuru ve yaş buldukların yirler. **(El-Mu'temed fil-mu'tekad)** kitâbının sâhibi, kıyâmet alâmetlerini anlatırken diyor ki: Deccâl ve ona uyanlar Îsâ aleyhisselâmın elinde helâk oldukdan sonra, Ye'cüc ve Me'cüc hurûc eder, seddi aşarlar. Îsâ aleyhisselâm Tûr dağına sığınır. Ba'zı hadîslerde geldi ki, Beytül-mukaddesde bulunan Cebel-i Hamra varıp, "Yeryüzündekileri öldürdük, gelin, şimdi gökyüzünde ne varsa, onları da öldürelim" derler ve oklarını göğe doğru fırlatırlar. Okları; ucu kanlı olarak geri döner. Îsâ aleyhisselâmın ve yanındaki mü'minlerin işi zor, hâlleri sıkıntılı olur. İşte o zemân düâ ederler ve Allahü teâlâ bir ânda hepsini helâk eder. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

murâd, Zülkarneyn aleyhisselâmın, dünyâya zarar vermesinler diye önlerine çekdiği seddir. Ye'cûc ve Me'cûce bundan başka ma'nâ vermeğe kalkışan, doğru yoldan ayrılır ve Kur'ân-ı kerîme aykırı bir yol tutar.

Ye'cûc ve Me'cûcün her tarafı istilâ zemânında Îsâ aleyhisselâm mü'minlerle birlikde Tûr dağına sığınır. Fesadları yeryüzünün her yanına yayılınca, Îsâ aleyhisselâm ve yanındaki mü'minler, bu zâlimlerin helâki için düâ ederler. Allahü teâlâ, bir ânda, boyunlarında ve koltuk altlarındaki bir hastalıkla onları helâk eder. Sanki hepsinin ölümü, tek bir kişinin ölümü gibi olur.

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri de, **güneşin batıdan doğması**dır. Meâl-i şerîfi, **(Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veyâ Rabbinin gelmesini, yâhud Rabbinin ba'zı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin ba'zı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış, ya da îmânından bir hayr kazanmamış olan kimseye, artık îmânı bir fâide sağlamaz. Ey Habîbim, onlara de ki, bekleyin, şübhesiz, biz de beklemekdeyiz!)** olan En'âm sûresi, 158.ci âyet-i kerîmesi, güneşin batıdan doğması hakkındadır. Sahîh hadîs-i şerîflerden böyle olduğu açıkca anlaşılmakdadır. Bu durumun beyânı Resûlullahdan ümmetine öyle bir ifâde ile gelmişdir ki, inkâr eden kâfir olur. Çünki güneşin batıdan doğmıyacağını söylemekde, Peygamberin kabûl etdiğini red etmek, ya'nî kabûl etmemek, dolayısıyla Onu "sallallahü aleyhi ve sellem" tasdîk etmemek vardır. Hâlbuki Ondan gelenleri tasdîk etmemiz vâcibdir, şartdır. Aklımız almasa da, havsalamızın üstünde ve dışında bulunsa da, böyledir ve bu âyet-i kerîme de bu maddeye girenlerdendir. Güneşin batıdan doğacağına inanmak istemiyen, bir dîne sâhib ise, dînine baş vursun. Dîninde bunu bulunca, bilir ki, insanların toplanmasından sonra güneş gökün yüksekliğinden aşağı atılır. Nitekim Hak teâlâ Tekvîr sûresi birinci âyetinde bundan haber veriyor ve **(Güneş katlanıp dürüldüğünde)**, ya'nî ışığı kalmadığı zemân, buyuruyor. Göklerin içindekilerle birlikde dürüldüğünü bilince, bunu imkânsız saymaz. Beş gezegeni, ya'nî Utarid, Zühre, Merîh, Müşteri ve Zühalı düşünüp, onların yörüngelerindeki hareketlerinin Hak teâlâ tarafından ne kadar muntazam kılındığını anlarsa, Allahü teâlânın kıyâmetin kopması yaklaşdığı zemân güneşin seyrini değişdirip, batdığı yerden doğacağını kabûl eder. Mevcûd nizâmın bozulması, insanların bozulduğu, Hakkı unutdukları zemânda olacak ve bu büyük alâmetle onları uyarıp, kâinâtın nizâmını bozmak Allahü teâlâ için çok kolay olduğunu onlara hâtırlatır.

Peygamberlerin "salevâtullahi aleyhim" kıyâmet hâllerinden insanlara haber verdiklerinin hepsi doğru idi. Âhır zemânda yaşıyanlara kıyâmet alâmetleri bir bir görününce ve onlar eskisi gibi sapıklıklarında ısrâr üzere olunca, bu büyük alâmet onlara gösterilir. Gaybe îmânları doğru olmadığından, onlara azâb açıkca izhâr olunur. O zemân onların inanmaları ıztırarı, ya'nî ister istemez olur. İlmleri de zarûrî olur. Bunun için kâ-

firler, o hâli gördükden sonra îmân etseler de, îmânları sahîh olmaz. Îmânları sahîh ve doğru olmadığı için fâidesi de olmaz. Nitekim En'âm sûresi 158.ci âyetinde meâlen, **(Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veyâ Rabbinin gelmesini, yâhud Rabbinin ba'zı alâmetlerinin [kıyâmet alâmetlerinin] gelmesini bekliyorlar. O alâmetlerin geldiği gün, önceden inanmamış veyâ îmânından bir hayr kazanmamış olan kimseye artık îmânı bir fâide sağlamaz. De ki, bekleyin, biz de şübhesiz beklemekdeyiz)** buyuruyor.

Ayrıca hadîs-i şerîfde geldi ki, "Sabâhında güneşin batıdan doğacağı gece, diğer gecelerden uzun olur. Bu gecenin uzunluğunu, teheccüd için kalkanlardan ve o sâatlerde ibâdet, zikr ve evrâdı vazîfe edinmiş olanlardan başkası bilmez. İbâdet ve vazîfelerini bitirince, sabâhı beklerler, ammâ sabâh açmaz. Şübhelenip, tekrâr yapdıkları ibâdeti bir dahâ yaparlar. Bitirince, yine sabâh olmadığını gördüklerinde, herhâlde bilmediğimiz büyük bir hâdise vuku'a gelecek, deyip korkarlar ve Allahü teâlâyı anarak, yalvararak, inliyerek, gözyaşları dökerek, Allahü teâlâya sığınırlar. Onlar bu hâlde iken, tan yeri güneşin her zemân batmış olduğu yerden ağarmağa başlar. Biraz sonra güneş batıdan yükselir. Ziyâsı çok parlak olmayıp, herkes onu görür. İşte bu zemândır ki, kâfirin îmân etmesi, artık ona fâide vermez. Bu bir günde Resûlullahdan bildirilmiş olan nakl-de tereddüd yokdur. Ba'zı rivâyetlerde üç gün batıdan doğar diye gelmişdir. Sonra eski hâline döner ve dünyâ durdukça hep doğudan doğup, batıdan batmağa devâm eder.

Yukarıda geçen âyet-i kerîmenin işâret etdiği ma'nâda âlimler ayrı ayrı söylemişlerdir. Kimi, güneş batıdan doğdukdan sonra, kıyâmet kopuncaya kadar tevbe kabûl olmaz dedi ve bu husûsda, **(Güneş batıdan doğmadan önce tevbe edenin tevbesini Allahü teâlâ kabûl eder)** sahîh hadîsini sened aldılar. Bunun gibi bir hadîs-i şerîfde de, **(Güneş batdığı yerden doğuncaya kadar, tevbe[nin kabûlü] devâm eder)** buyuruldu. Bu ma'nâda söylenmiş, bunlara benzer başka hadîsler de vardır. Kimi de, bu hükm, bu alâmeti görüp, îmâna gelenler için geçerlidir, ammâ bu hâdiseden sonra dünyâya gelenler, yâhud bu büyük olayın vâkı' olduğu zemân çocuk olanlar bu hükme girmez dediler. Dînin usûlü ve mantığı da buna uygundur. Çünki Allahü teâlâ kulları îmâna da'vet ediyor. Bu da'veti kabûl edenler ve îmânları ıztırarı [mecbûrî] olmıyanların îmânları makbûl olur.

Ancak güneş batıdan doğdukdan sonra dünyâya bir başka nesil gelmez, zîrâ zemân çok azalmışdır denirse, hadîs-i şerîfde, **(Gâyet yaşlı iki kişi birbirine rastlar. Biri diğerine, sen ne zemân doğdun, dediğinde, Cevâben, Benim âilem bana, güneşin batıdan doğduğu gün, dünyâya gelmiş olduğumu söylediler der)** hadîs-i şerîfini hâtırlatırız.

Bu hükm bu büyük alâmeti müşâhede edenler için geçerli olur, sözümüzün delîli şudur ki, sahîh hadîsde, **(Kıyâmet alâmetlerinin ilki gü-**

**neşin batıdan doğmasıdır)** buyurulduğuna göre, ya'nî ilk alâmet güneşin batıdan doğması olunca, demek ki, Deccâlin çıkışından ve ondan sonra Îsâ aleyhisselâmın inişinden öncedir. Hâlbuki Îsâ aleyhisselâm zemânında îmân makbûl olacakdır. Delîli de, meâl-i şerîfi, **(Kitâb ehlinden her biri, ölümünden önce, ona muhakkak îmân edecekdir. Kıyâmet gününde de onlara şâhid olacakdır)** olan Nisâ sûresi, 159.cu âyet-i kerîmesidir. Eğer, ölmeden önce ona îmân ederler, ammâ makbûl olmaz, denirse, deriz ki, sahîh hadîsde, Îsâ aleyhisselâmın cizye va'z edeceği [koyacağı] bildirildi. Bu demekdir ki, hepsi hak olan dîne îmân ederler ve cizye verecek kimse bulunmaz. Yâhud da bütün insanların îmâna gelmesi istenir ve cizye vermelerine râzı olunmaz demekdir.

Eğer kıyâmetin ilk alâmeti, güneşin batıdan doğmasıdır ve bu semâvî alâmetlerin ilkidir denirse, cevâbında deriz ki, mümkündür, ammâ Ebû Hüreyrenin "radıyallahü anh" Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirdiği sahîh hadîsde, **(Üç şey vardır ki, onlar zâhir olunca, dahâ önce îmân etmemiş olanların îmânı fâide vermez: Güneşin batıdan doğması. Deccâlin ve Dâbbet-ül ardın çıkışı)** buyuruldu.

Bilinen odur ki, Deccâlin çıkışı Îsâ aleyhisselâmın inişinden öncedir ve Îsâ aleyhisselâm zemânında, dahâ önce bildirdiğimiz haber ve delîllerle, îmân kabûl edilmekdedir. Bu taraf diğerlerinden ağır basıyorsa da, hiçbirisi ile istidlâl yapmak lâyık değildir. Çünki hiçbirinde tevâtür derecesine erişen ve ilmi mûcib olan bir nakl bulamadık. Tevâtürün bulunduğu ise, âhır zemânda güneşin batıdan doğması ve onu müşâhede eden kâfirlerin îmânlarının makbûl olmamasıdır. Ammâ vaktinin kesin olarak ne zemân olacağı bilinmemekdedir. Îsâ aleyhisselâmdan önce olması muhtemeldir. O asrdan sonra tevbe makbûl olur ve yine muhtemeldir ki, Îsâ aleyhisselâmın vefâtından ve onunla birlikde bulunan mü'minlerin rûhları kabz edildikden sonra insanların en şerlileri kalıp, küfr ve fesadlarında ısrârla devâm ederler de, Allahü teâlânın gazâbı onlara erişir ve azâba düçâr olurlar. Güneş batıdan onlar üzerine doğar ve o zemân onların etdikleri îmân kabûl olunmaz. Nitekim Mü'min sûresi 85.ci âyetinde meâlen, **(Fekat azâbımızı gördükleri zemân îmânları kendilerine bir fâide vermiyecekdir. Allahın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zemân kâfirler hüsrâna uğrıyacakdır)** buyuruldu ki, bu ma'nâ açıkca bildirilmekdedir.

Kıyâmet alâmetlerinden biri de, yerden **Dâbbet-ül ard**ın çıkışıdır. Kur'ân-ı kerîmde açıkca bildirilmekde ve Neml sûresi 82.ci âyetinde meâlen, **(O söz başlarına geldiği [kıyâmet yaklaşdığı] zemân, onlara yerden bir dabbe [mahlûk] çıkarırız da, bu onlara, insanların âyetlerimize kesin bir îmân getirmemiş olduklarını söyler)** buyurulmakdadır. Ya'nî sözümüz kâfirlere vâkı' olduğunda, ya'nî kıyâmet alâmetlerinden vâkı' olacakları haber verdiklerimiz meydâna geldiği zemân demekdir. Ma'nâsı şöyle de olabilir: Azâb sözümüz onlara vâcib olunca, yâhud

yeryüzünde olanlarca mü'minin kâfirden ayrılmasına dâir olan sözümüz hâsıl olunca, onlar için yerden bir dâbbe [mahlûk] çıkarırız ve onlarla konuşur.

Hak teâlâ dünyânın ömrünü daraltınca, Sâlih aleyhisselâmın devesini kayadan çıkardığı gibi, insanlar için yerden bir mahlûk çıkarır. O mahlûk konuşur. Kâfirleri yaralar denildi.

Dâbbet-ül ard ve onunla birlikde meydâna gelecek hâlleri bildiren haberler çokdur. Fekat kesin bilgi olacak haberler derecesinde değillerdir. Bu yüzden maksadımızla alâkası az olduğundan o haberleri geçiyoruz. Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" inanlara şu kadarını bilmek lâzımdır: Bu mahlûk çıkacak, konuşacak ve kıyâmet yaklaşdığı zemân zuhûr edecekdir. Bu kadarını tasdîk etmeli ve sahîh olduğuna inanmalıdır. Hadîs-i şerîfde Dâbbet-ül ardın çıkışı ile güneşin batıdan doğuşunun birbirine yakın olduğu, hangisinin önce olursa, diğerinin hemen ardından geleceği bildirildi ve bu hadîs-i şerîf, kıyâmet alâmetlerinin ilki güneşin batıdan doğmasıdır hadîs-i şerîfinin, semâvî alâmetlerin ilkidir şeklinde olan yorumun doğru olduğunu göstermekdedir.[1]

Kıyâmet alâmetlerinden biri de bir dumandır.[2] Bu duman gökyü-

---

[1] Dâbbenin boyu altmış arşın [30 m.] denildi. Çok ilginç bir varlıkdır. Bir çok hayvana benzer. Safâ tepesi yarılır ve bir gece oradan çıkar. Yanında Mûsâ aleyhisselâmın asâsı ve Süleymân aleyhisselâmın mührü bulunur. Yetişmek istiyen onu tutamaz, ondan kaçmak istiyen kurtulamaz. Mü'mine asâ ile vurur ve alnına mü'min yazılır. Kâfire mührle vurur ve alnına kâfir yazılır. Resûl-i ekrem efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem", nereden çıkar süâl edildiğinde, **(Mescidlerin en büyüğünden)**, ya'nî Mescid-i Harâmdan buyurmuşdur. **(Şerh-i Mişkât)**

[2] Duhân sûresi 10 ve 11.ci âyetlerinde, **(Göğün, insanları bürüyecek, açık bir duman çıkaracağı günü gözetle. Bu elem verici bir azâbdır)** buyuruldu, ki duman kelimesi geçmekdedir. Âlimlerin çoğu, burada kasd edilen duman, Resûlullahın zemânında, Onun "sallallahü aleyhi ve sellelm" Kureyşliler için, **(Yâ Rabbî, onlara Yûsüf kıtlığı ver)** düâsı ile Kureyşin, yedi sene süren ve halkın deri, leş, hattâ ölmüş köpek, kokuşmuş kemik yedikleri ve açlıkdan gözlerinin önüne sis geldiği dumandır dediler. İbni Mes'ûd "radıyallahü anh" böyle buyurmuşdur. Ba'zıları da bu âyetdeki dumandan maksad, kıyâmet alâmetlerinden biri olan Dumanın zuhûrudur demişdir. Huzeyfe "radıyallahü anh" ve ona tâbi' olanlar böyle demişdir.

**(Tefsîr-i Hüseynî)**de diyor ki, arablar, büyük kötülük ve zararlara duhân, ya'nî duman derler. Bundan murâd islâm dîni ile alay edenlere inecek azâbdır. **(Ayn-ül me'ânî)**de yazar: Âyetdeki dumandan maksad, Mekkenin fethi günü yeryüzünden yükselen toz ve dumandır. Ba'zıları da, kâfirlerin çekdiği kıtlık ve açlıkdır, Peygamberimiz onlara öyle düâ etmişdi. Duman, kişinin ziyâde açlık sebebi ile gözlerinin tam görememesi ve bulanık görmesinden ibâretdir, dediler. **(Tibyân)**da yazar: Kıtlık senesinde, yağmur yağmadığından toprak çok kurumuş olmakla, yerden göğe doğru, bir toz bulutu yükseldi. Bunun için o kıtlık senesine toz bulutu senesi dediler. Kül senesi de böyle bir hâdiseden ismini almışdır. Kimi de, bahs konusu duman, kıyâmet alâmet-

zünde görülüp yere doğru iner, yerle birleşir. İnsanların nefesini tutar. Nitekim Duhân sûresi 10.cu âyetinde meâlen, **(Göğün insanları bürüyecek, apaçık bir duman çıkaracağı gün)** buyuruldu. Abdüllah bin Mes'ûd "radıyallahü anh" buyurdu ki, bahs konusu duman Resûlullahın zemânında göründü. Mekke kâfirlerine büyük kıtlık oldu ve yeryüzünün üstünde bu dumanı bulut gibi gördüler. Allahü teâlâ ma'nâsını en iyi bilendir.

Kıyâmetin alâmetlerinden biri de, Aden denizinin derinliklerinden çıkan bir **ateş** olup, bu ateşin aydınlığından, Sûriye taraflarındaki Busra denilen yerde bulunan develerin boyunları aydınlanır. Diğer bir rivâyetde, insanları mahşer yerine toplar. Bir başka rivâyetde, insanları kıyâmet yerine toplar, insanlar nereye gitse, onlarla berâber olur. Gece-gündüz onlardan ayrılmaz, diye geldi. Bu hadîs sahîhdir ve hakîkatine inanmak vâcibdir. Fekat bu hadîs birkaç yolla gelmişdir ki, ba'zısında işkâl vardır ve zâhiri ile bağdaşmamakdadır. Bunun için bu konuyu biraz açıklıyalım da, sapık bir kimse bu bakımdan müslimânları şübheye düşürmesin ve bozuk inancı için araç ve delîl olarak kullanmasın:

Hadîs-i şerîfde, **(Kıyâmet alâmetlerinin sonuncusu, Aden denizinin dibinden bir ateşin çıkmasıdır...)** buyuruldu demişdik. Bir rivâyetde, **(Yemenden çıkar)**, bir rivâyetde de, **(Hicâz toprağından bir ateş çıkıp, Busra develerinin boynunu aydınlatmadıkca kıyâmet kopmaz),** bir hadîsde de, **(Kıyâmet alâmetlerinin ilki bir ateşdir ki, insanları doğudan batıya kadar bir yerde toplar)** diye geldi. Her ne kadar ilk ve son kelimelerinde ba'zı râvîlerin yanılması uzak bir ihtimâl değilse de, iki hadîs de sahîh olduğundan ve Resûlullah "sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem" tarafından haber verildiklerinden, Onun yanılmasına imkân bulunmadığından, işin doğrusu, her iki hadîsin ma'nâsını öyle vermeliyiz ki, bu iki hikâye ve haber ayrıdır. Ya'nî, kıyâmet alâmetlerinin ilki bir ateşdir ki, doğudan batıya kadar bütün insanları bir araya getirir. Sonuncusu, Adenin derinliklerinden çıkan bir ateş olur, hadîs-i şerîfi ile tenâkuz oluşdurması lâzım gelmez. Her biri kendi yerinde ve kendi zemânında meydâna gelir. Ammâ kıyâmet alâmetlerinin ilki olup, Hicâzdan zuhûr eder buyurulan ateş, işâret edildiği gibi, Cemâzil âhır ayının yirmibeşinden Şa'bân ortasına kadar elli gün zuhûr etdi. Bu ateş Medîneden bir fersâh [6 km] doğuda bir yerden ortaya çıkdı ve her tarafa deve büyüklüğünde ateş gibi kızarmış taşlar fırlatdı. Erimiş bakır gibi ateş seli akıtdı ve sahrâya doğru akdı ve soğuyup katılaşdı. Böylece Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" haberi doğrulandı.

---

lerinden biri olarak görünecekdir, dedi. Nitekim kıyâmet alâmetlerini haber veren hadîs-i şerîfde, Duman ve Deccâl bildirilmekde, onun doğudan batıya kadar insanları kaplıyacağı, kırk gün sonra kaldırılacağı, mü'minlerin ondan nezle gibi râhatsız olacağı, kâfirlerin ise, başlarından akılları gidip, sersemleşecekleri ve meleklerin onlara, **(İşte bu elem verici bir azâbdır)** âyetini okuyacakları haber verilmekdedir.

Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” ifâde tarzından açıkca anlaşılmış oldu ki, kıyâmet alâmetlerinin sonuncusu olacak olan ateşin, Yemenden çıkması gerçek ateş olacakdır. Diğer hadîsde bildirilenin ise, zemânımızda meydâna çıkacak ve insanları doğudan batıya kadar bir araya getirecek büyük bir fitne olması muhtemeldir. O fitne ve harbin şiddetinden çok insanlar helâk olacakdır. Şehrlerdeki ehâlînin helâk ve çâresizliğini ateş kelimesi ile ifâde etmişlerdir. Nitekim arablar harbe, ateş derler. Yâhud da bu milletin en büyük fitnesi, bir çok şehrleri yok eden bir ateş [yangın] olur. Ammâ Hicâz toprağından çıkana da bu ma’nâyı vermek doğru değildir. Çünki, Busrâdaki develerin boyunlarını aydınlatır buyurulmuşdur. Bu açıklamanın böyle yapılmasından murâd, sûreta değil, ma’nâ bakımından düşünülebileceği şübhesinin bertarâf edilmesidir. **(Kıyâmet alâmetlerinin ilki doğudan batıya kadar insanları bir araya getiren bir ateşdir)** hadîs-i şerîfinin de bu minvâl üzere anlaşılması mümkündür.[1]

---

[1] Kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri Adenin derinliklerinden çıkan bir ateş olup, insanları mahşer yerine sürer. Hadîs ve eserlerin şerhlerinde bu ateşi anlatırken, önceki ve sonraki âlimlerin muhtelîf sözleri bildirilmekdedir. Hepsini buraya yazmak, bu risâlenin hacmine uzun gelir. Bunun için bir kaç hadîs ve seçilmiş, sağlam ve sahîh kavllerle yetindik. Kıyâmet alâmetlerini on olarak bildiren hadîsde sonuncusu, Yemenden çıkıp, insanları mahşer yerine süren bir ateş olduğudur. Bir rivâyetde Yemende bir şehr olan Kasr-ı Adenden, bir rivâyetde Adende bir vâdî olup, Ateş vâdîsi diye bilinen Berhutdan, bir rivâyetde kıyâmet gününden önce Hadramutdan çıkar ve insanları bir yere toplar, bir rivâyetde sekiz günde dünyâyı dolaşır, rüzgâr gibi kanatlanır, bulut gibi hareket eder, harâreti geceleyin, gündüzünkünden dahâ çokdur. Gökle yer arasında şiddetli gök gürültüsü gibi sesi vardır. İnsanlara evlerinin çatısından dahâ yakındır, diye geldi. Yâ Resûlullah, o gün mü’min olan erkek ve kadınlar ondan kurtulur mu, dediklerinde, **(Mü’min erkek ve kadınlar nerededir. O günün insanları eşeklerden dahâ beterdir. Ya’nî o zemânın insanları eşekden aşağı kâfirlerdir. Hayvanlar gibi açıkda cima’ ederler ve aralarında, aybdır bu kadar da yapmayın diyen olmaz)** buyurdu... **(Tebsira)**

Bu rivâyetleri birleşdirmek şöyledir: Bu ateş, başlangıçda serî olarak bütün dünyâyı sekiz günde dolaşır, sonra deve yürüyüşü ile ilerler, zemân zemân dinlenir. Aden, Berhût vâdîsi ve Hadramut hepsi Yemen diyârındadır. O hâlde bu ibâre ve ifâdelerin işâreti bir olur. Kurtubî, Hattâbî, Kâdî Iyâd. Şeyh-ül-islâm ve diğer büyük âlimler, bu haşr [toplanma] kıyâmet gününden evvel olur ki, bu ateş hayâtda olan insanları mahşer yerine toplar, dediler.

**FÂİDE I.** Buhârî ve Müslimde bildirilir: **(Son haşr olanlar, Müzeyyene kabîlesinden iki genç olup, Medîneye gelmek isterler ve koyunlarına seslenirler. Başka kimse olmadan Vedâ tepesine varırlar ve orada yüzü koyun düşerler.)** Bir rivâyetde şöyle bildirilmişdir: **(Biri Cüheyne, biri Müzeyyene kabîlelerindendir. Birbirlerine, insanlar nerededir? derler. Medîneye vardıklarında, şehrde insan göremeyip, tilkileri görürler. Sonra yanlarına gökden iki melek iner ve onları öldürüp diğer ölenlere katarlar.)** Birinci rivâyetdeki ikisinin de Müzeyyene kabîlesinden olması kuvvetlidir.

İnsanları doğudan batıya doğru haşr etmesinin [toplamasının] hikmeti, insanların kıyâmetin bu büyük alâmetinin zuhûr etdiğini duymaları ve kıyâmetin yakın olduğuna kesin olarak inanmaları ve Deccâl fitnesinin ve diğer alâmetlerin meydâna gelmesinin artık an mes'elesi olduğunu anlamalarıdır. Bu bakımdan fitne yeri olan şarkdan [doğudan], emniyyet ve îmân ehlinin bulunduğu yer olan Şâm [batı] tarafına hicret ederler. Bir kimse süâl edip, kıyâmetin ilk alâmeti güneşin batıdan doğmasıdır hadîs-i şerîfi ile sizin ilk alâmet dediğiniz Hicâz toprağından çıkan bu ateşi bildiren hadîsin arası nasıl bulunur derse, cevâbında deriz ki, güneşin batıdan doğma alâmeti, Semâvî alâmetlerin ilki, bu hadîs-i şerîfden murâd yeryüzüne âid alâmetlerin ilki olmasıdır.

Bir kimse, ayın inşıkâkı [yarılması] kıyâmet alâmetlerindendir ve bu Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" zemânında vuku'a geldi ve geçdi, ayrıca, **(Kıyâmet alâmetlerinden biri de Hicâzdan çıkan ateşdir)**, ve yine, **(Kıyâmet alâmetlerinin ilki, insanları doğudan batıya doğru haşr eden [sürüp bir yere toplıyan] ateşdir)** deyip, bunları toplamak nasıl olur derse, cevâbında deriz ki, kıyâmet alâmetleri mertebe mertebe, ya'nî peyderpeydir. Kimi Resûlullahın zemânında olmuş, kiminden ise her devrde birşeyler meydâna gelmiş, kimi de âhır zemândaki değişikliklerden sonra birbiri arkasından zuhûr edecekdir. Nitekim hadîs-i şerîfde, **(Kıyâmet alâmetleri, ipliği kesilen inci dizisinden incilerin döküldüğü gibi, birbiri ardınca meydâna gelir)** buyuruldu.

Kıyâmet alâmetleri, ölüm işâretlerine benzer ki, dem be dem, sâat be sâat hastalara hâsıl olmakdadır. Bu işâretleri görünce hastalar tevbe eder, pişmânlık duyar, ölüme ve sonrasına hâzırlanır ve vasiyyetlerini yerine getirir. Kıyâmet alâmetlerinin birbiri arkasından vâkı' olmasında da, kulların Hakka mülâkı olmağa liyâkat kazanmaları, bu dünyâdan ümîdini kesip, dahâ kuvvetli bir îmânla âhırete gitmelerine îmâ olup, Resûlullahın bildirdiği her şeyi göreceklerine, münkirlerin ise hiçbir delîlleri kalmıyacağına işâretler vardır. Allahü teâlâ kullarına dilediği gibi hükm eder ve dilediğini yapar.

---

**FÂİDE II.** Şeyh-ül-islâm, Kurtubîden naklen bildirir: Haşr dörtdür; İkisi dünyâda, ikisi âhıretdedir. Dünyâdakilerden biri, yehûdîlerin Medîne-i münevvereden sonra Şâm taraflarında olan haşrı [toplanması] olup, Haşr sûresinde zikr olunmakdadır. İkincisi, kıyâmete yakın vuku' bulacak olan bu haşrdır. Âhıretdekilerin birincisi, ölülerin kabrlerinden kalkıp mahşer yerine toplanmaları, sonuncusu ise, Cennet ve Cehennemde toplanmalarıdır. Birinci haşr müstakil [tam] değildir. Çünki haşrın umûmî olması gerekir. O sâdece yehûdîlere mahsûs bir haşrdır. Böyle haşrlar çok olmuşdur. Abdüllah ibni Zübeyrin "radıyallahü anhümâ" Ümeyye oğullarını Medîneden Şâm diyârına götürüp toplaması gibi. **(Işâa)** sâhibi der ki, Resûlullahın ve Allahü teâlânın, yehûdîlerin Medîneden çıkarılışına haşr buyurmalarındaki özellik, diğer çıkarılışlarda yokdur. **(Keşf-ül gatâ)**

# ÜÇÜNCÜ BÂB

## KİTÂB, SÜNNET VE İCMÂ'-I ÜMMETE GÖRE İ'TİKÂDA ÂİD MES'ELELER

Bu bâbda, bilinmesi dinde zarûrî olan, bilinmediği zemân bid'at, dalâlet, fitne ve küfre düşme korkusu bulunan bir takım mes'elelere temâs ederiz ve bunları on fasılda toplarız. Birincisi imâmet [hilâfet, devlet reîsliği] olup, nübüvvete tâbi'dir. Kazâ ve hükmlerin çoğu ona bağlıdır. Milletin sağlamlığı ve bozukluğu onunla alâkalıdır.

### Birinci Fasl

### İMÂMETİN VÂCİBLİĞİ HAKKINDADIR

Allahü teâlâ, hakların îfâsını, hadlerin ikâmesini, ma'rûfu emr, münkeri nehy etmeği, mazlûmun hakkını zâlimden almağı, kendinin ve peygamberlerinin düşmanları ile cihâd etmeği, islâmın iffetini, fesâd ve fitneden ve düşmanların gâlib gelmesinden korumağı, müslimânların mallarını, canlarını ve nâmûslarını muhâfaza için kâdî ve vâlîler ta'yîn etmeği, zekât ve uşr mallarını toplayıp, hakkı olanlara ulaşdırmağı, harâc ve cizye almağı, vefât edenlerin kimsesi yoksa malını alıp, din yoluna harcamağı kullarına farz kıldı. Ammâ insanların reyleri, görüş, anlayış ve akılları ve bunlara bağlı olarak istek ve arzûları ayrı ayrı olduğundan, başlarında bir imâm [başkan] bulunmazsa, birlik olmaları çok zor ve şiddet kullanmadıkca bir takım isteklerinden, ayrılığa sebeb olan şahsî çıkarlarından vaz geçmeleri imkânsız gibi bulunduğundan, zarûrî olarak onları birlik hâlinde idâre edecek, husûmetleri fasl, hükmünü infâz edecek bir imâma ihtiyâcları vardır ve vâcibdir. Bilhâssa ilm sâhiblerinin, rey ve meşveret ehlinin, Resûlullah Eshâbının arasından ayrılacağı zemân, yerine din işlerinde ve siyâsî konularda belli birini seçmediğine göre, bu büyük ve mühim iş için, bunları yürütecek birini getirmeleri gerekdir. Çünki, bu farzların yerine getirilmesi ve bu emrlerin icrâsı, böyle bir başkan olmadan mümkin ve câiz değildir. Zîrâ Allahü teâlânın bir şeyi farz kılması ve kulların bunu te'mîne çalışmaması olur. Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" sonraki her bir asr ve devr için bunun hikmeti hep böyledir.

Eğer bir imâm bulunur ve imâmeti dîne uygun olursa ve kendinden sonra bir başkasını kendi yerine ta'yîn ederse, bu işin sorumluluğu diğer

ileri gelen müslimânlardan kalkar. Eğer birini ta'yîn etmezse, arz etdiğimiz gibi, bir imâm nasb [ta'yîn] etmeleri onlara vâcib olur. Bu husûsdaki gayret ve çalışmalarda kusûr ve eksiklik, hatâ olur.

İmâmetin vâcib olduğunu gösteren delîller bir çok hadîs-i şerîflerde vârid olmuşdur. Bunlardan biri Abdüllah bin Ömerin "radıyallahü anh" bildirdiği, **(Beyât [bi'at] etmeden ölen kimse, câhiliyye ölümü ile ölmüş olur)** hadîs-i şerîfidir. Ebû Hüreyrenin "radıyallahü anh" haber verdiği hadîs-i şerîfde de, **(İmâm, arkasından çarpışanlara bir siperdir)** buyuruldu. Hüzeyfe "radıyallahü anh" hadîsinde ise, fitne hâlini duyunca, yâ Resûlallah, böyle bir fitneye erişirsem, ne yapmamı emr buyurursunuz? dedikde, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Müslimân topluluğu ve onların imâmıyla berâber ol)** buyurdu. Bunun gibi dahâ çok hadîs-i şerîfler vardır.

Muhâcirler Benî Sâide çardağında Ensârdan bi'at istedikleri zemân, Ensâr, bizden bir emîr [başkan], sizden de bir emîr olsun, dediler. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh" benden sonra halîfe Ömerdir dediği gün, Kureyşden biri, Ömer gibi sert huylu birini üzerimize halîfe yapmanın cevâbını Hak teâlâya nasıl verirsin? dediğinde, (Beni korkutduğun Allaha derimki, senin en iyi ehlini, kullarının üzerine halîfe etdim.) Onlar Mekkelilere Ehlüllah derlerdi. Hazret-i Ömere sizden sonra kimin halîfe olmasını vasıyyet edersin, dediklerinde, (Hayâtımda ahd etmiş idim, öldükden sonra edemem, ammâ siz şu altı kişiden birini seçin) buyurup, şûrâ ehlinin ismlerini saydı. Ya'nî hazret-i Osmân, hazret-i Alî, hazret-i Talhâ, hazret-i Zübeyr, Abdürrahmân bin Avf ve Sa'd bin Ebî Vakkâs "radıyallahü anhüm". Bütün bunlar imâmetin Eshâb-ı kirâmın icmâ'ı ile vâcib olduğunu gösterir. Yoksa bütün bu yerlerde imâma ihtiyâc olmadığı bildirilirdi.

## İkinci Fasl

## İMÂMETİN ŞARTLARI

Âlimlerin bildirdiği şartlar şunlardır: İlm, adâlet ve yiğitlik. Ba'zıları kuvvet ve galebeyi de şartlardan saydılar. Çünki kuvvet ve gâlib olmazsa, hukûkun îfâsını ve hudûdun ikâmesini yerine getiremez. Bir şart dahâ vardır ve ulemâ bunda ihtilâflıdır, o da imâmın Kureyşli olmasıdır. Bütün mezheb sâhibleri bu sözde berâberdir. Çünki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(İmâmlar Kureyşdendir)** buyurmuşdur. Ehl-i milletin ba'zı mezheblerine göre, bundan başkası da câizdir. O zemân hadîs-i şerîfin ma'nâsı, yâ böyle olması müstehâbdır, ya'nî imâmlık şartları bulununca, Kureyşli olması tercîh olunur, yâhud da, haberde geldiği gibi alınır ve sonuna kadar hep böyle gider.

Ta'yîn edilen imâma kaç kişinin bey'at [bi'at] etmesi gerekdir mes'elesinde, âlimler ayrı ayrı söylemişlerdir. Hadîs-i şerîf ve dînin usûlüne ri'âyet ederek en uygun olan şu kavli buldum ki, rey, meşveret, tem-

yîz ve adâlet sâhibi olanlardan kırk kimse, imâmlığa müsâid olan bir şahsda birleşir ve bu kırk kimse içerisinde kâdîlığa lâyık bir âlim bulunursa, o şahsa yapılan bey'at [bi'at] uygun ve geçerli olup, ona itâ'at müslimânlara vâcib olur. Ammâ âlim olan bir kişinin en önce bey'at etmesi lâzımdır.

İmâmetde ismet [günâhsız olmak] şart değildir. İmâmetde ismet iddi'asında bulunanlar şî'îlerdir. Onların bu iddi'alarının dînimizde hiçbir aslı ve esâsı yokdur. Ehl-i sünnet ve cemâ'ate muhâlif oldukları diğer mes'eleler de bunun gibidir. Onlar bu mes'elede, imâm ma'sûm olmalıdır, ancak böylece müslimânların salâhına sebeb olabilir diyorlar ve hükme lâyık olmıyana hükmdârlık ve vâlîlik [devlet idâresini] vermezler. Zîrâ insanlar ve memleket için zararlı olur.

İsmetin şart olmadığını gösteren delîl şudur ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" hâsseten kendisinin şeytândan selâmetini buyurdu da, diğerleri için söylemedi ve, **(Sizden herbirinizin yanında cinden ve melekden bir yakını bulunur)** buyurdukda, yâ Resûlallah sizin de var mıdır? dediklerinde, **(Evet, benim yanımda da vardır, fekat Allahü teâlâ ona karşı bana yardım etdi ve benimki müslimân oldu)** buyurdu. Diğer bir delîl de şudur: Peygamberlik, mutlak olarak sözde ve amelde uyulmağı gerekdirir. Ya'nî Peygamberin söylediği veyâ yapdığı bir şeyde, ümmetinden hiçbir kimse ona muhâlefet edemez, yâhud kendini bundan vâreste tutamaz. O hâlde Peygamberin ismet sâhibi olması şartdır. Çünki günâh işlese, ümmetin de ona uyması lâzım gelir. O hâlde ümmeti için Onun ma'sûm [günâhsız] olması îcâb eder.

İmâmlıkda ise hükm, kazâ, emîrlik [başkanlık] ve emânet [güvenilir olmak] vardır. Bunlar için ise, ismetin şart olmadığını herkes bilir. O hâlde imâmetde ismet şart olmaz.

Şî'îlerin ma'sûm imâm dediklerinin ilki Emîr-ül mü'minîn Alîdir "radıyallahü anh" ve imâmete lâyık ismet sâhibi dediklerinin hepsinden üstündür. İlm ve fazîlet bakımlarından onların üstündedir. Amcasının oğlu Abdüllah bin Abbâs "radıyallahü anhümâ" ona tâbi' olanlardan ve Onun takımından olup, onun tarafından emîrlik ve vâlîlikle vazîfelendirilmişdir. Önce Hicâz ve Yemende, sonra Basrada vâlîlik yapmışdır. Basra vâlîliği esnâsındaki bir çok ictihâdları hazret-i Alînin ictihâdlarına muhâlif olmuşdur. Meselâ hazret-i Alî "radıyallahü anh" zındıkları ateşde yakınca, Abdüllah ibni Abbâs, (Onlara cezâ veren ben olsaydım, ateşde yakmakla cezâlandırmazdım. Çünki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ateşle azâbı, ateşin Rabbinden başkası yapmaz)** buyurmuşdur. Ben onları öldürürdüm. Çünki Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Dînini değişdireni [müslimân iken mürted olanı] öldürün)** buyurdu), dedi. Onun söylediği bu hadîs-i şerîf, hazret-i Alînin kulağına gelince, hayret edip, (İbni Abbâsa yazık) dedi. Ve yine meselâ hazret-i Alînin ictihâdına göre, abdest almış bir kimse teyemmüm etmiş olanın arkasında ne-

mâz kılamaz. Abdüllah ibni Abbâsın ictihâdına göre ise, kılar. Yine meselâ, hazret-i Alî herhangi bir Sahâbîden bir hadîs-i şerîf duysaydı, yemîn verdirmeyince, bildirdiği hadîsi kabûl etmezdi. İbni Abbâsın, hattâ bütün Sahâbenin ve Tâbi'înin ictihâdı buna muhâlifdir. Aralarında böyle birçok mes'elelerde ayrılık ve farklılık vardır. Hepsini yazmağa kalkışırsak bu kitâbın hacminden taşar. Delîl ve misâl için bu kadarı yeter.

Sözü toplarsak deriz ki, eğer hazret-i Alî ma'sûm olsaydı, Abdüllah ibni Abbâs, ona muhâlefet etmezdi ve bunu câiz görmezdi. Çünki hatâdan ma'sûm olana muhâlefet etmek günâhdır. Emîr-ül mü'minîn Alî "radıyallahü anh" kendisinin ma'sûm olduğunu vâcib bilseydi, dinde birçok mes'elede kendisine uymıyan İbni Abbâsı müslimânların başına vâlî ve hâkim yapmaz, din işlerini ona ısmarlamazdı.

Bütün bunlardan dahâ çok şaşırtan odur ki, imâmların ma'sûm olmasını ileri süren bu mezhebdekilerin i'tikâdına göre, kim insanlara dahâ fâideli olabilecekse, Allahü teâlânın onun hakkını gözetmesini, Allahın üzerine vâcib bilirler. Onlara göre ma'sûm imâm ta'yîni kulların yapacakları hayrlı işlerin en büyüklerindendir, belki bütün mesâlihleri onlara tevdi' edilmişdir. Yine onların sözlerine göre, ismet sâhiblerinden ikiden fazlası halîfelik yapmamışdır. Bu iki kişi ise, Emîr-ül mü'minîn Alî ve Emîr-ül mü'minîn Hasendir "radıyallahü anhümâ". Hilâfet zemânları beş sene birkaç aydır. Mezheblerince en sâlih olanı onlara **Hüccet** olur. Zîrâ biz deriz ki, altıyüzotuz sene geçdi, o imâm kimdir ve nerededir. Size göre, âlem onsuz salâh bulmıyacağına, kazâ ve hükmler tatbîk edilemiyeceğine göre ve şu kadar asrlar geçip, cum'alar kılınmadı, cemâ'atler yapılmadı ve imâmların [devlet başkanlarının ve hâkimlerin] bulunmasına bağlı olan nice şer'î hükmler yerine getirilemediği hâlde, kullar için en sâlih ve lâyık olanı bulmak, nasıl en doğru yol ve hâl çâresi olur.

Bir kimsenin, ümmetlerin en hayrlısı bu ümmetdir, i'tikâdında olup, nice yıllar ve asrlar bu müslimânlar için dalâlet üzre bir araya gelmişlerdir, onların kazâ ve hükmleri, cum'a ve cemâ'atleri doğru değildir diye inanmasından dahâ büyük hangi günâh vardır. Hâlbuki Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ümmetim aslâ dalâlet üzerinde birleşmez)** buyurmuşdur. Ve yine buyurmuşdur, **(Her zemân ümmetimden hak üzere bulunan bir tâife bulunur ve kıyâmete kadar bâtılla savaşır.)** Peki bu tâife kimlerdir, mâdem ki, bütün ümmet dalâletdedir? Sizin ma'sûm imâmınızın ise, hiç bir yerde izine ve nişânına rastlıyan yok. Bu delîllere ve misâllere dikkat eden, onların bu sözlerinin bozuk olduğunu anlar. Bu mes'eleyi burada bu kadar anlatmamız, doğru i'tikâdlı müslimânların onların bu bozuk ve yanlış sözlerine ve da'vâlarının bâtıl olmasına karşı uyanık olmaları, sözlerine hiç bir değer vermemeleri ve Peygamberlerden başkasına ma'sûmdur demek fitnesini dinde küçük bir fitne saymamaları içindir.

Ma'sûm imâm sözü onlarca bir perde olup, [şî'îlerin bir kolu olan]

bâtınîler, islâmın emr ve yasaklarına ri'âyet etmemek, yâhud şerî'atin emrlerine karşı kayıtsız ve gevşek davranmakda kullanıp, Ehl-i sünnet ve cemâ'ate doğru yoldan ayrılmışdır dediler ve onların öncüleri –ki Allah onlara la'net etsin– bu hadîsi oraya kadar uzatdılar ki, iş hulûle kadar vardı ve (Ma'sûm imâmın halâlı harâm, harâmı halâl etmesi câizdir) dediler.

Bu sapıklardan bir çoğu bu iddi'a perdesi arkasına çekilip, amel işlemedi ve re'îslerini gösterip, İsmâ'îl bin Ca'fer-i Sâdıka "radıyallahü anh" tâbi' olduklarını söylediler. Böylece zındıklıklarına bir kapı bulmak istediler ve şi'âya meyilli câhilleri bu saçma sapan sözlerle yoldan çıkardılar. Bu iddi'aların hepsi bâtınîlik bozuk mezhebinden kaynaklanmakdadır ve onların mezhebine göre ma'sûm kelimesi, dilini ve kulağını bu bid'atlere karışmakdan koruyan dindâr insanlar için kullanılmakdadır. Dalâletde olanları uyandıran ancak Allahü teâlâdır.[1]

## Üçüncü Fasl

## PEYGAMBER EFENDİMİZDEN SONRA HAK İMÂM EBÛ BEKR İDİ "radıyallahü anh"

Din işlerinde sözleri mu'teber olan büyük islâm âlimleri sözbirliği ile buyuruyorlar ki, Peygamber efendimizden "sallallahü aleyhi ve sellem" ne hazret-i Ebû Bekrin, ne de bir başkasının imâmeti [hilâfeti] hakkında celî bir nass [açık bir emr] bulunmamışdır. Fekat hazret-i Ebû Bekrin "radıyallahü anh" imâmeti hakkında hafî nass [gizli emr ve haber] çokdur. Ehl-i sünnetin bu mes'elede en kuvvetli senedi ve dayanağı icmâ'-ı ümmetdir. Âlimler gizli [işâretli] nassı hucceti kuvvetlendirmekde Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden, delîlleri çoğaltmak bakımından bildirmekdedirler. Yoksa icmâ' bulununca, başka bir delîle zâten ihtiyâc yokdur.

Mütevâtir haberlerle bize ulaşmışdır ki, Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra, Muhâcir ve Ensârdan olan Eshâbının büyük ço-

---

[1] Nitekim şî'îler imâm Ca'fer-i Sâdıkdan bildirirler; buyurdu ki: Dînin onda dokuzu takıyyededir. Takıyyesi olmıyanın dîni yokdur. Yine o hazretden bildirirler: Dîninden kork ve onu gizle; çünki takıyyesi olmıyanın îmânı yokdur. İmâm Muhammed Bâkır hazretlerinden bildirirler: Takıyye benim ve babalarımın dînidir. Takıyyesi olmıyanın îmânı yokdur. **(Keşf-ül gumme)** sâhibi hazret-i imâm Alî Hâdiden bildirir, buyurdu ki: (Takıyyeye ri'âyet, nemâza ri'âyet gibidir desem, elbette doğruyu söylemiş olurum). Bütün bunlara verilecek cevâb odur ki, sahîh hadîs-i şerîfde geldi ki: **(Bid'atler ortaya çıkıp, fitneler yayılınca ve Eshâbıma sövenler ve dil uzatanlar zâhir olunca, âlimler bildiklerini söylesinler. Bu zemânda bildiğini söylemiyen âlime, Allahın, meleklerin ve bütün insanların la'neti olsun). (Keşf-ül lugat)**

Hazret-i Ebû Bekrin hilâfeti iki, hazret-i Ömerin on, hazret-i Osmânın oniki, hazret-i Alînin altı sene sürmüşdür. "Radıyallahü anhüm".

**(Nûr-ül ebsâr)**

ğunluğu, bilhâssa Eshâb-ı kirâmın âlim ve fâdılları ve her kabîlenin ileri gelenleri, hazret-i Ebû Bekre bey'at [bi'at] etdiler. Şübhesiz, asrların, zemânların en iyisi olan ilk asrdaki müslimânların sözbirliği etdikleri şey, hakdan başkası olmaz. Çünki Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez)** buyurmuşdur.

Peygamber efendimizden "sallallahü aleyhi ve sellem" sonra Eshâb-ı kirâmın icmâ' etdiği en büyük olay ve ilk karar, hazret-i Ebû Bekrin "radıyallahü anh" hilâfetidir. Onun hilâfetini inkâr eden, işin iç yüzünü görmek bakımından kör gibi olup, gizli işârete nefsinin arzûsuna göre yorumla, Resûlullahın sözünü red etmiş ve islâm dînini dahâ sonrakilere ulaşdırmak ve taşımakla yükümlü olan Eshâb-ı kirâma dil uzatmış, Resûlullahın sözlerini taşıyan o yüksek ahlâklı insanları beğenmemiş olmakla, dînin asllarından bir asl ve şerî'atin dayanaklarından biri olan icmâ'a ihtilâf etmiş ve bununla kendini küfre yaklaşdırmışdır. Nitekim Allahü teâlâ Nisâ sûresi 115.ci âyetinde meâlen, **(Kendisi için doğru yol belli oldukdan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka yola giderse, onu o yönde bırakırız ve Cehenneme sokarız, o ne kötü bir yerdir)** buyurdu.[1]

Büyük âlimlerden bir kısmı, bu âyet-i kerîmenin ma'nâsına uyarak, icmâ'-i ümmete muhâlefetin küfr olduğunu söylemişlerdir. Mâverâ-ünnehr âlimlerinin fetvâlarında şöyle bulduk ki, hazret-i Ebû Bekrin "radıyallahü anh" hilâfetini inkâr edenin arkasında nemâz kılmak câiz değildir. Çünki icmâ'a karşı gelmişdir.

İşte bu bid'at i'tikâda sâhib olan bu tâife, ellerinden geldikce inadla konuşur ve sahîh hadîsleri inkâr edip, bunlar hadîs değildir deyip, şerî'atin direkleri olan islâm âlimlerini yalanlar, ipe sapa gelmez saçma sapan şübhelerle, uydurdukları hadîslerle ve karmakarışık aslsız hikâyelerle hakîkî müslimânların önüne çıkarlar. Önemli bir şey söyliyemediklerinden, hazret-i Alî "radıyallahü anh" hakkında buyurulmuş olan birkaç hadîs-i şerîfi söyleyip, kendi istedikleri ma'nâları verirler. Onların verecekleri her bir örneğe ve iddi'âya inad, kızgınlık ve nefse uyarak değil, müs-

---

[1] Bu âyet de Ta'me hakkındadır. Elinin kesilmesinden kaçıp Mekke tarafına gitdi ve mürted oldu. Orada bir kimsenin evine girmek için açdığı deliğin içinde iken dıvâr üzerine çökdü. Ertesi gün onu dıvârın altından çıkardılar ve öldürmek istediler. Mekkelilerden biri, bu Medîneden kaçmış ve bize sığınmışdır, onu öldürmemiz uygun olmaz dedi ve onu Mekkeden çıkardılar. Kuda'a tüccârları ile Şâm tarafına gitdi. Bir konaklama yerinde kervâna sızıp, mallarından bir parça çaldı ve kaçdı. Velhâsıl sonunda yakayı ele verdi ve onu taş yağmuruna tutdular. Bir zemân oraya gelen her kişi ona taş atardı. Öyle ki, atılan taşlardan orada büyük bir tümsek meydâna geldi ve o, atılan taşların altında kaldı. Bir başka kavle göre, Ciddeden bir gemiye binip, gemide bir kese altın çalmış ve ortaya çıkdıkdan sonra kendisini denize atmışlardı.

**(Tefsîr-i Hüseynî)**

limânlığın özünde bulunan, insanlara merhamet ve şefkatle cevâb veririz.

Onların bu husûsdaki sözleri birkaç kısm olup, dil uzatmaları da bir kaç bakımdandır:

1– Sahâbenin bir kısmı Benî Hâşime, bir kısmı da Emîr-ül mü'minîn Alîye "radıyallahü anh" düşmandır derler. Çünki Alî "radıyallahü anh" Resûl-i ekrem efendimizle berâber cihâdda iken onların yakınlarını öldürmüşdü. Bunu adâletden düşme ve sapma kabûl edip, ona bey'atdan [bi'âtdan] kaçınırlar. Kimine hiyânet etdi, ya'nî hakkı gizleyip, söylemedi dediler. Kimine hakkı söylemekde za'îf ve güçsüz, ya'nî bu bey'atın bâtıl olduğunu bildikleri hâlde korkudan söyliyemedi dediler. Kiminin câhilliğine hükm edip, hilâfetin hazret-i Alînin "radıyallahü anh" hakkı olduğunu, onun hepsinden üstün ve önde bulunduğunu bilemeyip, imâmet şartlarına ve imâmete müstehak olma yeteneklerine sâhib olmıyan başkalarını seçdiler derler.

Bütün bu sözlerine, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez)** hadîs-i şerîfi cevâb olarak yetişir. Buna, hiçbir başka delîl aratmıyacak kadar açık delîller Kur'ân-ı kerîmde bir çok yerde vardır ve bütün Sahâbe övülmekdedir. Nitekim Tevbe sûresi 100.cü âyetinde meâlen, **(İslâma girmede öne geçen ilk Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzellikle tâbi' olanlar var ya, işte onlardan Allah râzı olmuşdur. Onlar da Allahdan râzı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemîninden ırmaklar akan Cennetleri hâzırlamışdır. İşte bu, büyük kurtuluşdur)** buyuruldu. Feth sûresi 29.cu âyetinde meâlen, **(Muhammed "aleyhissalâtü vesselâm" Allahın Resûlüdür. Onunla birlikde bulunanlar da kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise hep merhametlidirler. Onları rükü'a varırken, secde ederken görürsün. Allahdan lütuf ve rızâ isterler. Onların nişânları yüzlerindeki secde izidir. Bu onların Tevrâtdaki vasflarıdır. İncîldeki vasfları da şöyledir: Onlar bir ekine benzer. Önce kılıç gibi bir filiz çıkarır, gitdikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşır, gövdesi üzerine doğrulur ve bu çiftçilerin de çok hoşuna gider. Allah mü'minleri böylece çoğaltıp, kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan, inanıp iyi işler yapanlara magfiret ve büyük mükâfât va'd etmişdir)** buyuruldu ve Haşr sûresi 8., 9. ve 10.cu âyetlerinde meâlen, **(Allahın verdiği bu ganîmet malları, yurdlarından ve mallarından uzaklaşdırılmış olan, Allahdan bir lütuf ve rızâ dileyen, Allahın dînine ve Peygamberine yardım eden fakîr muhâcirlerindir. İşte sâdıklar** –gerçek doğrular– **bunlardır.)** ve **(Dahâ önceden Medîneyi yurd edinmiş ve gönüllerine îmânı yerleşdirmiş olanlar, hicret edip, kendilerine gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir râhatsızlık hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar da, onları kendilerine tercîh ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa eren-**

**lerdir.)** ve **(Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Ey bizim Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş îmânlı kardeşlerimizi bağışla; kalblerimizde, îmân etmiş olanlara karşı hiç kin bırakma! Ey Rabbimiz, şübhesiz ki, Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin.)** buyuruldu. Bunlar, ya'nî Muhâcir ve Ensârın arkasından gelenler, kıyâmete kadar, gelmiş ve gelecek olan mü'minlerdir. Eshâb-ı kirâmı "aleyhimürrıdvân" hep hayrla yâd etmemiz, onlara dil uzatmamamız ve kin beslememiz gereği, bu âyetin işâret etdiği husûslardır.[1]

---

[1] Âlimler demişlerdir ki, Eshâb-ı kirâmdan "aleyhimürrıdvân" birine karşı kalbinde kin ve düşmanlık bulunduran bu âyetde bildirilmiş olanlardan değildir ve bu düâdan mahrûmdur. **(Envâr)** sâhibi buyurur: Allahü teâlâ mü'minleri üç mertebede bildirdi: Muhâcirler, Ensâr ve Tâbi'în, ya'nî kıyâmete kadar onlara tâbi' olanlar. Bunların kalbleri temiz, yaratılışları pâkdır. O hâlden bu sıfatları taşımıyanlar mü'minlerin mertebe ve kısmlarından dışarıda kalırlar. **(Tefsîr-i Hüseynî)**

**Hadîs-i Şerîf:** Câbir bin Sümre "radıyallahü anh" bildirir. Hazret-i Câbir sahâbîdir. Babası, Sa'd bin Ebî Vakkâsın "radıyallahü anh" kızkardeşinin oğludur. İşte bu Câbir hazretleri anlatır: (Çocuklar Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" yanına geldiler. Peygamber efendimiz, o çocuklardan kiminin bir yanağını, kiminin iki yanağını okşadı. Bu temâmen onun çocuklara olan merhamet ve şefkatinden idi. Benim de bir yanağımı okşadı. Bundan sonra benim bu yanağım diğerinden dahâ güzel ve dahâ parlak oldu.) Yine o dedi: Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" işitdim. Buyurdu ki, **(İslâm dîni oniki halîfeye kadar izzet ve yüceliğiyle devâm eder. Bu halîfelerin hepsi Kureyşdendir.)** Bir rivâyetde, **(İnsanların başında Kureyşden olan oniki vâlî bulundukca, işleri adâlet ve intizâm üzre devâm eder)** diye bildirildi. Bir rivâyetde de, **(Kıyâmet kopuncaya kadar bu din ayakda durur)** geldi, yâhud da, **(Başlarında hepsi de Kureyşden bulunan oniki halîfe bulundukca)** olarak bildirildi. Bu hadîs-i şerîf müttefekdir. Bu hadîsi bildiren yollardan kiminde, **(Ebû Bekr hilâfetde az kalır)** diye gelmişdir. Bu hadîs hakkında çok konuşuldu. Anlaşılan odur ki, oniki halîfe Resûlullahdan sonra birbiri arkasından gelir. Din onlarla doğru olarak yücelir ve kuvvet bulur. Onlar islâmın adâleti ile hükm ederler.

Sahîh hadîsde geldi ki: **(Benden sonra hilâfet otuz senedir. Sonra ısırıcı melikler gelir)**. Âlimler sözbirliği ile buyuruyorlar ki, otuz seneden sonra artık halîfe değil, melik ve emîrler [sultânlar, hükmdârlar] vardır. Ammâ birinci hadîsdeki oniki sözündeki işkâlin tevcîh ve te'vîlinde ihtilâf etdiler. Resûlullahdan sonra gelen oniki halîfe [sultân ve emîrin] kimler olduklarında, zemânlarında dînin intizâm üzere devâm etmesinde ve kavgasız bulunmasında kimler te'sîrlidir, bilinmesinde farklı söylediler. Gerçi hilâfet [veyâ meliklik] makâmında bulunanlardan ba'zısı adâlet ve ihsân dâiresini tecâvüz edip, cebre tevessül etmişlerdir ve meselâ Velîd bin Yezîd bin Abdülmelik bin Mervân –ki onikincidir– zemânında ihtilâller [bozulmalar, değişmeler] oldu. İnsanlar, amcası Hişâmın vefâtında dört sene kadar onu kabûllendiler. Sonra baş kaldırıp, onu öldürdüler. İşte o zemândan i'tibâren fitneler yayıldı ve vaziyyet ve hâller değişdi. Kâdî Iyâd Mâlikî böyle buyurmakda ve İbni Hacer Askalânî bunu beğenmekde ve bu hadîs-i şerîfin en açık te'vîl ve yorumu böyle tecellî etmekde ve bu hadîsin ba'zı sahîh yollarında şöyle gelmekdedir demekdedir: **(Herbirine insanların emri ictimâ etmişdir.)** İctimâ-

dan murâd, inkıyâd [boyun eğme, kabûllenme], itâ'at ve hepsine bi'atde ittifâkdır, kerâhetle [istemiyerek] bile olsa böyledir.

**Otuz sene sürer** buyurulan hilâfet, hilâfet-i kübrâ [büyük, esâs hilâfet] olup, nübüvvetin hilâfetidir. Yukarıda bahs konusu olan ise emîrliğin [melikliğin, sultânlığın, hükmdârlığın] hilâfetidir. Bunlara dahâ çok ümerâ [emîrler] denir ve Hulefâ-i Râşidînden sonra bu kelime kullanılır. Eğer Abbâsî halîfeleri gibi kullanılır ise, bu mecâzdır.

İkinci olarak deriz ki, murâd, âdil halîfeler ve sâlih emîrler olup, gerçekden halîfe ismine lâyık ve müstehak olanlardır. Ammâ Resûlullahdan sonra birbiri arkasından gelmeleri şart değildir. Ancak kıyâmete kadar bu adedin dolması gerekmekdedir. Türpüştî der ki, bu hadîs-i şerîfde ve bu ma'nâda vârid olan diğer hadîslerde en doğru yol budur.

Üçüncü olarak denir ki, maksad, oniki halîfenin hazret-i Mehdîden sonra dünyâya gelmeleridir ve bu haber, Muhbîr-i Sâdık [her haberi doğru olan Resûlullahın] kıyâmet hâllerini bildiren haberlerindendir. Bir başka hadîs-i şerîfde geldi ki, **(Mehdî vefât edince, müslimânların başına hazret-i Hasenin "radıyallahü anh" torunlarından beş kişi geçip, melik ve emîr olur, sonra hazret-i Hüseynin "radıyallahü anh" evlâdından beş kişi melik olur. Sonuncusu hazret-i Hasenin evlâdından birine, o da kendi evlâdına emîrliği vasıyyet eder. Böylece oniki temâm olur ve bunların herbiri âdil, hâdi ve mehdî imâmlardır.)**

Bu hadîs-i şerîf sahîh ise, işâret edilen ma'nâya tevcîhi uygundur.

Abdüllah ibni Abbâsın "radıyallahü anhüm" rivâyetine göre, hazret-i Mehdînin vasfında şöyle gelmişdir: Allahü teâlâ Onun varlığı ile gam ve üzüntüleri giderir, zulm ve bozuklukları onunla ve ondan sonra gelen ülûl-emrlerle düzeltir. Ondan sonra gelenler oniki kişi olup, saltanât ve hilâfetleri yüzelli senedir. Dahâ sonra bunlar biter.

Dördüncü olarak deriz ki, maksad, bunların hepsinin bir asrda gelmesi olup, her birine bir tâife ittibâ' ve itâ'at eder. Bildirilmiş olan haber de bunu kuvvetlendirmekdedir. Şöyle ki, **(Benden sonra halîfelerin gelmesi çok yakındır ve onlar çokdurlar.)** Resûlullahın bundan maksadı, kendilerinden sonra şaşılacak fitnelerin zuhûr edeceğini haber vermekdir. Ya'nî o kadar fitne olacak ki, kısa bir zemânda oniki halîfe olacak. Ya'nî o zemâna kadar dîn-i islâm sağlam ve azîz ve gâlib olacak ve işâret olunan o zemânda ihtilâller, bozukluklar, karışıklıklar vuku'a gelecek. Bundan önceki maddelerin tevcîh ve yorumlarına göre, bu oniki halîfenin zemânlarında islâmın devlet ve nizâmı sağlam olacak, onlardan sonra bozulacakdır. Bu hadîs-i şerîfi şerh edenlerin beyânları bundan ibâretdir. Resûlünün murâdını en iyi Allahü teâlâ bilir. (Mişkât-bâb-ı menâkıb-ı Kureyş.)

**Hadîs-i şerîf:** Ebû Sa'îd-i Hudrî "radıyallahü anh" bildirir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki, **(Eshâbıma sövmeyin. Sizden biriniz Allah yolunda Uhud dağı kadar altın verse, onların bir müd'ü [avucu], hattâ yarım avucunun sevâbına kavuşamaz.)** Buradan Eshâbın amelinin ne kadar fazîletli ve sevâblı olduğu anlaşılmakdadır. Bu hadîs-i şerîf bütün âlimlerce müttefekdir. **(Mişkât-ı şerîfe)**

**Hadîs-i şerîf:** Eshâb-ı kirâmın ileri gelenlerinden olan İmrân bin Husayn bildirir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ümmetimin en iyisi, benim zemânımdakilerdir)**, ya'nî **Eshâb**ımdır. **(Sonra onlarla berâber bulunanlar)**, ya'nî **Tâbi'în**dir. **(Sonra onlarla olanlar)**, ya'nî **Tebe-i Tâbi'în**dir, buyurdu.

Hazret-i Ebû Bekre “radıyallahü anh” bî’at mes’elesinde, ayblanacak, Eshâb-ı kirâmı küçük düşürecek hiç bir taraf yokdur. Allahü teâlânın övdüğüne kimse sövemez. Onların âdil olduklarına Allahü teâlâ şâhidlik edince, onların her hâl ve hâdise karşısında, sözleri dinlenir ve makbûl olur. Bu umûmî hitâb içerisine giren onlardan birine dil uzatan fâsık olur. Nerede kaldı ki, hepsine dil uzatmağa cesâret edilsin!

Câhiliyye zemânından beri Hâşim oğullarına olan düşmanlıkları ve yakınlarını öldürdüğü için hazret-i Alîye olan kızgınlıklarını beyân eden sözler, a’vâma göre gizli, hazret-i Alîye göre açıkca zındıklıkdır. Eshâb-ı kirâm efendilerimizi, câhiliyye zemânındaki akrabâlıkları yüzünden, yâhud akrabâlarından bir kâfiri küfrü sebebiyle bir mü’minin öldürmesini, kin ve düşmanlık sebebi tutup, birbirlerine düşman bilmek ve müslimân oldukdan sonra ondan intikâm alıyor demekde hiçbir doğru taraf yokdur ve Peygamber efendimize “sallallahü aleyhi ve sellem” uymamak ve Ondan ayrılmak, emâneti zâyi’ etmek ve dîni önemsememek vardır. Böylelerinin

---

Hadîs-i şerîfde bildirilmiş olan **karn** [asr, devr, zemân] sözü için, şu kadar senedir diye kesin bir rakam söylenmez. Zîrâ Resûlullahın karnı [asrı] olan zemân dilimi, içinde Onun “sallallahü aleyhi ve sellem” Eshâbının bulunduğu zemândır. Bu da hicretin yüzonuncu yılına kadar devâm etmişdir. Ortalama yüz senedir denirse, Tâbi’în zemânı da, ziyâde olarak yetmiş sene sürmüş ve ardından ikiyüzüncü yılların başlarına kadar Tebe-i Tâbi’în asrı olmuşdur. Bu arada bid’atler ortaya çıkmış, hiç düşünülmiyen ve beklenmeyen hâdiseler ve işler vâkı’ olmuş, felsefeciler seslerini yükseltmiş, mu’tezîliler ağızlarını açmış, Hak ehli olan âlimler, Kur’ân-ı kerîm mahlûkdur sözünün dayatması ile karşı karşıya bırakılmış, velhâsıl eski temiz hâller çok değişmiş, büyük ihtilâflar ortaya çıkmış, din kal’asında büyük gedikler ve yaralar açılmış, sünnetin nûrları gün be gün sönmeğe yüz tutmuş ve her sözü doğru olan “sallallahü aleyhi ve sellem” efendimizin buyurdukları temâmen zâhir olmuşdur.

**Hadîs-i şerîf:** Abdüllah bin Ömer “radıyallahü anhümâ” bildirir. Resûlullahdan “sallallahü aleyhi ve sellem” işitdim. Buyurdu ki, **(Rabbime, benden sonra Eshâbımın ihtilâfından süâl etdim. Rabbim bana bildirdi ki, ey Habîbim, senin eshâbın, benim katımda gökdeki yıldızlar gibidir, kimi kiminden dahâ kuvvetli ve parlakdır. Her biri ışık saçmakdadır. Onların ilm ve amelde [fıkhdaki] ihtilâflarından bir şey alan benim katımda doğru yol üzeredir.)** Nitekim Peygamberimiz “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Ümmetimin âlimleri arasındaki ihtilâf rahmetdir)** buyurmuşdur. Yine hazret-i Ömer “radıyallahü anh” haber veriyor. Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Eshâbım yıldızlar gibidirler. Hangisine uyarsanız, kurtulursunuz)** buyurdu. **(Mişkât)**

**Hadîs-i şerîf:** Abdürrahmân bin Afv “radıyallahü anh”bildirir. Resûllullah “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki, **(Ebû Bekr Cennetdedir. Ömer Cennetdedir. Osmân Cennetdedir. Alî Cennetdedir. Talhâ Cennetdedir. Zübeyr Cennetdedir, Abdürrahmân bin Avf Cennetdedir, Sa’d bin Ebî Vakkâs Cennetdedir, Sa’îd bin Zeyd Cennetdedir, Ebû Ubeyde bin Cerrâh Cennetdedir.)** Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî ve İbni Mâce hazretleri Sa’îd bin Zeydden “radıyallahü anh” rivâyet ediyorlar.

îmânı hakkında konuşmak gerekir. Ona [hazret-i Alîye] düşmanlık edenlerin, Peygamber efendimize dostluk ve muhabbet etmeleri imkânsızdır. Âlimlerimiz iyice biliyor ve bildiriyorlar ki, bu râfizînin bu sözündeki maksadı, Resûlullahın zemânındakilere münâfık, ondan sonrakilere ise kâfir demekdir. Allahü teâlâ böylelerine, islâmdan ve müslimânlar tarafından hayrlar vermesin!

Bu suçlama, şu insanlara nasıl yapılabilir ve revâ görülebilir ki, onlar can ve mallarını hak yol ve hak i'tikâd uğruna fedâ etdiler. Allahü teâlâya ve Resûlüne muhabbetlerinin son derece ziyâdeliğinden hısm ve akrabâlarına karşı durdular. Çoluk-çocuklarını, mallarını ve yurdlarını bırakdılar. Yalnız başlarına, yarı çıplak ve aç vaziyetde Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" ile harb meydânlarına koşup, kendi yakınlarına karşı kılıç ve oklarla savaşdılar. Tepeden tırnağa hakkı seçen ve hak yolda bulunan böyle insanların, akrabâlık ve câhiliyyet hamiyyeti ile Allah dostlarını düşman tutup, hakka ve hak ehline zarar vermeleri nasıl mümkin olur!

Bu bî'atde hâzır bulunan âlim, necîb ve hâkimlerden biri Ebû Ubeyde bin Cerrâh idi. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" kendisine, **(Bu ümmetin emîni)** buyurmuşdu. İşte bu büyük Sahâbî Bedr muhârebesinde, hakla ve Hakkın Resûlü ile çarpışan babasını öldürüp, başını Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" getirdi ve (Yâ Resûlallah, bu, kâfir olan bir ihtiyârın başıdır dedi. O hâlde, din uğruna babası ile savaşmakdan kaçınmıyan bir kimsenin, yine dinde beğenilmiyen bir iş yapması veyâ ümmetin helâki ve zararı olan bir yerde hakkı gizlemesi mümkün müdür?)

Eğer Muhâcirlerden birilerine Hâşim oğullarının ve hazret-i Alînin düşmanlığı vardı, demeğe kalkışırlarsa, Ensâr için ne diyecekler? Onların ne Hâşim oğullarına, ne de hazret-i Emîre düşmanlıkları yokdu. Bilâkis Abdülmuttalib oğulları ile dostca münâsebetler içindeydiler ve Muhâcirlerden de hiç korkuları yokdu. Medînede de çoğunlukda ve hâkim durumda idiler. Bî'atin başlangıcında da, (Bizden bir emîr, sizden bir emîr olsun) demişlerdi. Böyle söylemeleri, halîfeliği, bir kavmin başkanlığı ve kabîlenin şânı, şerefi olarak bilmeleri idi. Çünki arabların âdetine göre her kabîlenin hâkimi ve seyyidi [ulusu, efendisi], o kabîleden olurdu. Ammâ hazret-i Ömer "radıyallahü anh" onları huccet ile susturdu ve buyurdu, (Peygamber "sallallahü aleyhi ve sellem", hastalandığı zemân, Ebû Bekre "radıyallahü anh" nemâzda öne geçip, imâm olmasını buyurdu. Nemâz ise dînin direği ve din işlerinin [dindeki amellerin] en büyüğüdür. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", kendisini bu mühim vazîfede öne geçirip, kendi yerine imâm yapdı. Peygamberi kimse geri alamaz. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" muhâcirden olduğundan halîfesi de onlardan olmalı idi. Muhâcirînin en geçkini ve en ileri geleni o idi ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" onu nemâzda öne geçirdi ve onlar, ya'nî Ensâr-ı kirâm efendilerimiz bu münâkaşadan sonra emre uyup, istekle-

rinden vaz geçdiler. Eğer bu işte bir haksızlık bulsalardı, aslâ kabûl etmez, en doğru olanı yerine getirirlerdi. Zîrâ râfizîlerin Ensâr hakkında suçlamada bulundukları engellerden hiçbiri onlarda yok idi. Bu sözümüzün delîli de, hilâfeti zemânında, Ensârın hazret-i Emîre olan nusrat ve yardımları olup, hazret-i Mu'âviye tarafında bulunmamalarıdır. Râfizîlerin iddi'a etdikleri, Ensâr ve Muhâcir anlaşamadı, ammâ korkudan konuşamadılar, iddi'âları da, bildirdiğmiz bu delîl ile temelinden yıkılmış oldu. Zîrâ neden korksunlardı ki! Çünki hazret-i Ebû Bekr yaşlı ve za'îf idi ve kabîlesi Medînede hâkim ve kuvvetli değildi. Aynı zemânda yoksul idiler ve kimsenin onun malında gözü de yokdu. O hâlde zemânların en hayrlısında ümmetlerin en hayrlıları içinde, hak sözü izhâr edecek bir kişi yok idi diyebilmek, ne çirkin bir cesâretdir. Hâlbuki Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde nice yerde o din büyüklerini övmekdedir.

Hilâfet hazret-i Alînin "radıyallahü anh" hakkı idi ve o zemânda Ondan başkası buna müstehak ve lâyık değil idi, sözlerinin cevâbı, ümmetin icmâ'ında, ya'nî bütün müslimânların sözbirliğinde vardır. Çünki onların sözbirliği, imâmetin [hilâfetin] şartlarında enine, boyuna ve derinlemesine olan incelemelerinden ve müstehak ve lâyık olma sebeb ve taraflarını bildikden sonradır. Haber ve hadîslerdeki ictihâd da din ve cümhûrun maslahatı içindir. Eğer dînin o en önde gelenleri için bundan başka bir ma'nâ düşünen olursa, o azîzlere, câhil, sapık ve hâin demiş olur. Aslında câhil, sapık ve hâin olan, Allahü teâlânın dînine yardım için seçdiği ve Habîbinin "sallallahü aleyhi ve sellem" sohbetinde bulundurmakla eşsiz kıldığı o mes'ûd ve mubârek insanlara bu çirkin ve aşağı sıfatları yakışdıran o bedbaht kimselerdir. Onlar için aranan sened, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" vefâtı hastalığında buyurduğu, **(Ebû Bekre söyleyin, insanlara imâm olup, nemâz kıldırsın)** hadîs-i şerîfi yalnız başına yeterli idi. Çünki Resûlullahın insanlara imâmlık yapması için onu öne geçirmesi, o kadar Sahâbî içinde, onun nemâzda herkesin önüne geçecek ilm, amel, dînini kayırmak ve diğer güzel huy ve ahlâkda, hepsinden önde bulunduğunu gösterir. Çünki Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ümmetine hayr ve iyilik cihetinden bir şey buyurup da, kendisinin bunun aksini yapması mümkin değildir.

Buradan anlaşılıyor ki, hazret-i Sıddîk-ı ekber "radıyallahü anh" ilmde, doğrulukda, salâh, adâlet, takvâ ve vera'da bütün Sahâbeden kâmil [olgun] idi. Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" efendilerimiz de, onu halîfe seçme ictihâdlarında isâbet etmişlerdi. İçlerinden en iyi olanı seçdiler ve öne geçme, imâm olma üstünlük ve fazîlet şartlarını taşıyan birini [Ebû Bekr hazretlerini] ihtiyâr edip beğendiler. Çünki bu sayılan üstünlüklerinden başka, Eshâb-ı kirâmda bulunan diğer güzel haslet ve iyi sıfatlarda da, yine onların önünde ve üstünde idi. Meselâ üstünlüklerden biri önce islâma gelmekdir. Âlimler ve din büyükleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, hazret-i Alî, hazret-i Ebû Bekr, hazret-i Zeyd bin Hârise ve haz-

ret-i Hadîce “radıyallahü anhüm” en önce islâma gelenlerdir. Bunların herbiri hakkında hadîs-i şerîfler vardır ve Ebû Bekrin “radıyallahü anh” islâma gelmesi hakkındaki hadîs-i şerîfin senedleri diğerlerinden dahâ doğru ve sağlamdır.

Bu arada birisi süâl eder ve “Hiç şübhe yok ki, Cebrâîl aleyhisselâm Peygamber efendimize, **Oku** emrini getirdiği gün, Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” bunu hazret-i Hadîceye söyledi ve hazret-i Hadîcenin cevâbından anlaşılıyor ki, Resûlullahı tasdîk ve kabûl etmişdir” derse, cevâbında deriz ki, söylediğin bu söz hadîs-i şerîfde açıkca yokdur, ammâ muhtemeldir. Hadîsde açıkca yokdur söylememiz, Onun “sallallahü aleyhi ve sellem”, ben Allahü teâlânın gönderdiği bir peygamberim dememesidir. O gördüğünü anlatmış, hazret-i Hadîce de “radıyallahü anhâ” Onun gönlünü almışdır. Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” o zemân henüz da’vetle me’mûr değildi. Da’vetle me’mûr olsaydı, belki de ilk def’a hazret-i Ebû Bekre söyler, o da tereddütsüz kabûl ederdi. Bu husûsda ondan önde bulunan vardır denmiş olsa bile, Onun islâma gelme önceliğine sâhib olma üstünlüğü zedelenmez. Çünki hazret-i Hadîce kadın idi. Peygamber efendimize yapılacak eziyyetleri gideremezdi ve da’vet husûsunda ona yardım edemezdi. Hazret-i Alî ise o zemân dahâ çocuk idi. Zeyd bin Hârise de mevâliden [hizmetci] olup, iş yapacak, sözü dinlenecek birisi değildi. Da’vetin teblîğinde ve dînin yayılmasında hiçbirinden yardım göremezdi. İslâma gelmiş olmalarının fâidesi yalnız kendilerine âid idi. Ammâ hazret-i Ebû Bekrin “radıyallahü anh” islâma gelmesinin fâidesi ise, kendine olduğu kadar, islâm dînine de olurdu. Çünki Resûlullaha “sallallahü aleyhi ve sellem” Hakka da’vetde ilk yardımcı kendisi [hazret-i Ebû Bekr] olmuşdur. Onüç sene kadar Mekkede hep islâmın da’vetciliğini yapdı. Her mevsim ve zemânda Peygamber “aleyhisselâm” Arab kabîlelerini yoklar, aralarına girip, hâlleri ile alâkalanır, durumlarını araşdırır, onlara yardımcı olmak ister ve Allahın kelâmını onlara ulaşdırırken, Ebû Bekr-i Sıddîk “radıyallahü anh” da ardından gider, onun yapdıklarını yaparak, bu da’vetde Ona yardımcı olur, onlara islâmı anlatırdı. Ekseriyâ önce kendisi konuşur, anlatır, sonra Resûl-i ekrem “sallallahü aleyhi ve sellem” onlarla görüşürdü. Bu yüzden Sıddîk-ı A’zamın elinde o kadar insan müslimân olmuşdur ki, sayı ile bildirilemez.

Eshâb-ı kirâmın “aleyhimürrıdvân” en büyüklerinden bulunan hazret-i Osmân, hazret-i Talhâ, hazret-i Zübeyr, Sa’d bin Ebî Vakkâs, Sa’îd bin Zeyd, Habbâb bin Eret ve dahâ niceleri hep onun eliyle islâma gelmişlerdir. O “radıyallahü anh” bütün malını, parasını Resûlullahın uğruna harcamış ve üç sene Ebû Tâlibin tarafında mahsûr bulunan za’îf, güçsüz mü’minleri ayakda tutmuşdur. Bunun içindir ki, Resûl-i ekrem “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Ebû Bekrin malı, parası gibi hiçbir mal bana fâide vermedi)** ve yine, **(Bana hiç kimsenin sohbeti ve malı, Kuhâ-**

**fenin oğlu Ebû Bekrden dahâ emniyyet ve güvence verici olmadı)** buyurdu.

Hazret-i Sıddîk "radıyallahü anh", mal, para yüzünden sıkıntı çekip, sâhibine ödeyemiyen yedi ikişiyi satın aldı. Mekkede nübüvvetin zuhûruna, ya'nî Peygamber efendimizin yeni bir dinle gelip, insanlara yayılması emr oluncaya kadar, belâ ve sıkıntılara karşı kalkan görevi yapdı ve Allah ve Resûlü uğruna çok çile ve eziyyetlere katlandı ve bu uğurda onun kadar meşakkat çeken bir başkası olmadı.

Sıddîk-ı A'zam hazretlerinin üstünlüklerinden biri de, hicretde en önde gelenlerin en önde bulunanı olmasıdır. Herkesin bildiği bir gerçekdir ki, hicretde Resûlullahın yanında idi. Yol arkadaşı olup, mağarada can dostu idi.

Yine üstünlüklerindendir ki, Bedr gazâsında ve dahâ sonra bî'at-i Rıdvânda hâzır bulunmuşdur. Hattâ denilebilir ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" onsuz hiçbir harbe gitmemiş, gözünün önünden onu hiç ayırmamışdır.

Üstünlüklerinden biri de, harb esnâsında Resûlullahın yanından hiç ayrılmamasıdır. Sahâbenin büyük kısmının hezîmete düçâr oldukları Uhud ve Hüneyn savaşlarında, O, Resûlullahın yanında bulundu, hep onunla durdu, yanından hiç ayrılmadı.

Üstünlüğünün en büyük alâmetlerinden biri de, Resûlullahın ona çok değer vermesi, onu her zemân medh-ü senâ buyurmasıdır. Bu bakımdan onun seviyesinde hiçbir kimse bulunmamışdır. Meselâ, Resûlullah, ne zemân Eshâbı ile meşveret etmek isteseydi, hazret-i Sıddîkı çağırır, en önce onunla meşveret eder, onun fikrini sorardı. Nemâza durduğunda ise, hazret-i Sıddîk tam arkasında dururdu. Sıddîk-ı a'zamdan başka hiç kimse Resûlullahın tam arkasında nemâza durmazdı. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bir yere otursaydı, hazret-i Sıddîk "radıyallahü anh" sağ tarafında otururdu. Resûlullah kalksa veyâ ayakda dursa idi, en yakınında Sıddîk-ı Ekber bulunur, diğer Eshâb biraz dahâ uzakda dururlardı.

Bir kimse süâl eder ve (Sahîh hadîsde gelmişdir; Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" oturuyordu. Sağ yanında bir genç, diğer tarafında hazret-i Ebû Bekr vardı. Bu haber, sizin anlatdığınıza uymuyor) derse, cevâbında deriz ki, o genç Onun meclisine yeni gelmişdi. Bilgisinin ve o huzûrun edebine âid ma'lûmâtının azlığından buna cesâret eyledi. Eğer ilm ve irfân, ma'rifet, hâl ve edeb ehlinden olsaydı ve orada otursaydı, Sıddîk-ı Ekberi "radıyallahü anh" görür görmez, yerini ona verirdi.

Üstünlüklerinden biri de, Resûlullah düâ etdiği zemân, hazret-i Ebû Bekrin **âmîn** demeleridir. Bir harbe gitseler, Resûlullah, Eshâb-ı Kirâmı önden yürütür, kendisi ve Ebû Bekr hazretleri onları arkalarından

ta'kîb ederdi. Bedr harbinin yapıldığı gün, Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" gölgelik yapmışlardı. Peygamber efendimiz orada oturmuş ve Ebû Bekri de "radıyallahü anh" yanına oturtmuşdu.

Allahın Resûlünün yanında o kadar yüksek bir yeri vardı ki, insanların Peygamber efendimizden bir istekleri, ona bir şeklde ihtiyâcları olsaydı, Sıddîk-ı Ekberi "radıyallahü anh" tavassut [aracı] ve yardımcı ederlerdi. Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" onun fazîletini ve değerini iyi bilirlerdi. Niçin bilmesinler ki, hepsi, Resûlullahın nemâzda kendi yerini ona verdiğini, ya'nî onu kendi yerine öne geçirip, herkese imâm etdiğini, hastalandığında hutbeyi ona okutduğunu ve Resûlullahın, **(Herkesin mescide açılan kapısını kapatın. Ebû Bekrin kapısı açık kalsın)** ve **(Eğer halîl [dost] edinseydim, Ebû Bekri edinirdim)** gibi fazîletine dâir çok açık hadîs-i şerîfleri olduğunu işitmişler, görmüşler ve öğrenmişlerdi. Bütün bu işâretlerden Resûlullahdan sonra Onun halîfe olacağını anlamışlar ve ona bî'at edip, kendisini bütün Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" en önünde ve üstünde tutmuşlardı. Nitekim Resûlullah sağlığında onu herkesin önüne geçirmişdi [artık onu kim geri çekebilirdi!].

Onun hilâfetine bî'at edenlerden biri de Emîr-ül-mü'minîn Alî "radıyallahü anh" idi. Hilâfet hazret-i Alînin hakkı idi diyenler, hazret-i Alînin Sıddîk-ı a'zama istemiyerek bî'at etdiğini, içinden bunu istemiyordu diyorlar. Cevâbında deriz ki, hazret-i Alî zâhiren onu kabûllendi ve ona uydu. Zâten hükm de zâhire göre verilir. Onlar ise, bunun aksini iddi'a ediyorlar. Bunlardan aklsız, doğrudan uzak ve gerçeklerden nasîbsiz dahâ kim olabilir. Zîrâ kendi imâmlarını, hakkı gizleyecek kadar za'îf ve güçsüz, görüşünü söyliyemiyecek kadar çekingen ve elinden bir şey gelmiyecek kadar hafîf ve korkak gösterip, yine de o en kuvvetli idi diyorlar. Yirmibeş sene hakkı gizlediğini, doğruyu bildiği hâlde söylemediğini iddi'a edip, zâhiren ona uydu, ammâ kalben ona muhâlif idi diyorlar. Böyle bir yol ve mezheb olur mu? Sıddîk-ı a'zamın emri ile kendisine, ya'nî hazret-i Emîre "radıyallahü anhümâ" Müseyleme tarafındaki Benî Hanîfe kabîlesinden Muhammed Hanefiyyenin annesi verildi. Bu câriyeden oğlu Muhammed Hanefiyye "radıyallahü anh" dünyâya geldi. Eğer hazret-i Sıddîkın hilâfetinin hak olduğuna inanmasaydı, hiç bunu kabûl eder miydi?

Gerçekden hazret-i Alî "radıyallahü anh" hilâfetin kendi hakkı olduğunu bilseydi, bunu niçin gizlesin. Hâlbuki Ebû Bekrden kuvvetli olan Şâm ordusunun başındaki hazret-i Mu'âviye ile bu husûs için harb etdi de, dahâ za'îf olan hazret-i Sıddîka karşı niçin aynı tavrı takınmadı.

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" hazret-i Alînin fazîleti hakkında buyurduğu, **(Sen benim yanımda Hârûnun Mûsâya olan yakınlığı gibi olmak istemez misin?)** hadîs-i şerîfi, hazret-i Alînin hilâfetinin açık delîlidir diyorlar. Çünki hazret-i Hârûn hazret-i Mûsânın halîfesi idi ve Hârûn yaşadıkca, Mûsâ aleyhisselâmın başka halîfesi olmadığını söylüyorlar.

Cevâbında deriz ki, bu hadîs sahîhdir ve hazret-i Alînin fazîleti hakkındadır, onu medh-ü senâ etmekdedir. Ammâ bu hadîs-i şerîf ile hazret-i Alînin halîfeliğini isbâta kalkışmak ve delîl olarak bu hadîs-i şerîfi yeterli göstermek mümkin değildir. Bu hadîs-i şerîfi, Resûlullahdan sonra imâm olacağına yorumlıyan, yâ hadîs ilmini ve ona âid ilmleri bilemiyecek kadar bir câhildir, yâhud da kasden inadla konuşan bir inadcıdır. Ammâ işin içyüzünü bilseydi inad edemezdi. Bu hadîs-i şerîfin ne için söylendiği gün gibi ortadadır. Şöyle ki, Resûlullah Tebük gazâsına giderken, kimsenin geri kalmasını istemedi. Ammâ hazret-i Alîye, Resûlullahın Medînedeki hanımlarını ve Ehl-i beyt hanımlarını korumak ve onların ihtiyâclarını ve hizmetlerini görmek için, sen Medînede kal buyurdu. Münâfıklar bunu fırsat bilip, aleyhinde konuşdular ve Resûlullah amcasının oğluna güvenmeyip, onu berâberinde harbe götürmedi dediler. Hazret-i Alî bu sözü duyunca, Resûlullahın huzûruna gelip ağladı ve (Ey Allahın Resûlü, beni kadınlar ve çocuklarla mı bırakıyorsun?) diye arz edince, Peygamber efendimiz “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Bana Hârûnun Mûsâya yakınlığı yerinde olmak istemez misin?)** buyurdu. Ya’nî Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâ ile konuşmak için Tûr dağına çıkacağı vakt, kavminden ayrıldığında, Hârûn aleyhisselâmı kendi yerine bırakdı. Hazret-i Alîyi “radıyallahü anh” böyle yerine bırakmasından maksad, Resûlullah vefât etdikden sonra, yerine hazret-i Alî halîfe olacak demek değildir. Çünki Hârûn aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâmdan önce vefât etmişdir. Bunun için ölümden evvelki bir şeyi ölümden sonrakine benzetmek doğru olmaz.

Ayrıca Hârûn aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâm zemânında peygamber idi. Hazret-i Alînin ise, Resûlullahın zemânında imâm olduğu söylenemez. Eğer maksadı, vefâtından sonra halîfe olması olsaydı, **(Sen bana Yûşâ aleyhisselâmın Mûsâ aleyhisselâmın yanındaki yeri mesâbesindesin)** buyururdu. Zîrâ Mûsâ aleyhisselâmın vefâtından sonra halîfesi [yerine geçen] Yûşâ oldu “aleyhisselâm”.

Resûlullahdan sonra, yerine halîfe olması îcâb edenin hazret-i Alî olması gerekli idi husûsunda ileri sürdükleri delîllerden biri de, **(Ben kimim mevlâsı** [efendisi] **isem, Alî de onların mevlâsıdır)** hadîs-i şerîfidir. Bunun için Resûlullahın halîfesi olmağa en çok lâyık ve evlâ olan hazret-i Emîrdir “radıyallahü anh” diyorlar. **Cevâb**ında deriz ki, bu hadîs-i şerîfden bu ma’nâyı çıkarmak doğru değildir. Çünki hazret-i Alînin vilâyetinin devâmını kendi vilâyetinin devâmına bağladı. O hâlde Resûlullah kimin velîsi ise, hazret-i Alî de onun velîsi olur demekdir. Buradan hazret-i Alînin vilâyetinin, Resûlullahın zemânında olacağı anlaşılır. Yoksa vilâyet husûsunda Resûlullah ile ortak olduğu anlaşılmaz. Bu beyândan Resûlullahın sağlığında hükmü çıkarılmazsa, vefâtından sonra tahakkuk eder ma’nâsı hiç çıkarılamaz.

O hâlde buradaki müvâlâtdan murâd, din için olan müvâlâtdır [efendilik ve dostluk ve sevgidir]. Ya’nî hadîs-i şerîfin ma’nâsı, (Ben ki-

mi dost tutar ve seversem, Alî de onu dost tutar ve sever) demekdir. Yâhud beni seven Alîyi sever demekdir. Yâhud da imâm Şâfi'înin "rahmetullahi aleyh" buyurduğu gibi, bu hadîs-i şerîfden maksad, islâm müvâlâtı [dostluğu ve yardımlaşması]dır.

Ba'zı âlimlerin bildirdiğine göre, Üsâme bin Zeyd "radıyallahü anhümâ" hazret-i Alîye "radıyallahü anh", Sen benim mevlâm [efendim] değilsin, benim mevlâm [efendim, sâhibim] Resûlullahdır, dedi de, Resûlullah onu böyle konuşmakdan men' etmek için, **(Ben kimin mevlâsı isem, Alî de Onun mevlâsıdır)** buyurdu. Hazret-i Hamzanın kızı için hazret-i Alî ile münâkaşa etdiği zemân bu sözü hazret-i Zeyde söylemişdir dediler. Bize gelen habere göre, adamın biri Hasen bin Hüseyne, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ben kimin mevlâsı isem, Alî de onun mevlâsıdır)** buyurmamış mıdır? dedi. Hazret-i Hüseynin oğlu Hasen de, evet buyurmuşdur cevâbını verdi. Soran kimse bunun üzerine, yemînle dedi ki, eğer Peygamberinizin maksadı sultânlık ve emîrlik olsaydı, ümmeti için bunu açıkca söylerdi. Çünki müslimânlara iyilik istemekde Resûlullahdan öne kimse geçemez. Vallâhi, eğer Allah ve Resûlü bu iş için Alîyi seçip vazîfelendirselerdi de hazret-i Alî, bunu yapmamak için elinden gelebilecek özrleri dilemeğe koyulmadan, bu emri terk etseydi, bundan dahâ büyük hatâ ve suçu olmazdı. Bu sözde iki bakımdan bu şî'î i'tikâdında olana ders vardır.

Buraya kadar söylediklerimizden anlaşılıyor ki, bu hadîs-i şerîfi ve buna benzer haberleri, din husûsunda ve mertebesinin yüksekliğini bildirmekde hazret-i Emîri "radıyallahü anh" övmek için söylemiş olup, Resûlullahın yanındaki yerinin ve derecesinin hurmeti ve ta'zîmi için buyurmuşdur. Yoksa onun halîfe olması için söylememişdir. Çünki icmâ-ı ümmet bulunduğu hâlde, ihtimâl [varsayım] yolundan hareket etmek kimseye bir fâide sağlamaz. Nerede kaldı ki, o ihtimâlin içerisinde, Allah ve Resûlünün övdüğü diğer Eshâb-ı kirâm incitilmekdedir.

Bu [şî'î] tâifesinin dillerinden bırakmayıp, dört elle sımsıkı sarıldığı en meşhûr ve mu'teber olan iki hadîs-i şerîf bunlar olup, ma'nâlarını da bildirdik. Bundan başkaları, ya hüccet olmıyacak kadar za'îflerdir, yâhud da mevdu' [uydurma] olup, dile alınmıyacak cinsdendirler. Nerede kaldı ki, delîl olarak ileri sürülsünler. Bunların çoğunu, Sebbâbî dinsizleri, yobaz ve taassûb ehli ve benzerleri, müslimânların dinlerinde yara açmak, onları hak yoldan döndürmek için ortaya atmışlardır. Sa'd ve Ubeyd onlardandır. Matar bin İskâf, Sâlim bin Hufaysa ve dahâ çokları bu hadîs-i şerîfleri Ammâr ve Selmânın "radıyallahü anhümâ" üzerine atmışlardır.

Hâlbuki herkes bilir ki, Ammâr hazretleri, hazret-i Ömer "radıyallahü anhümâ" tarafından Kûfede emîr [vâlî] idi, Selmân da Medâin vâlîsi bulunuyordu. Vefâtına kadar Medâin vâlîliği devâm etdi. Hazret-i Sıddîkın hilâfetini gasb bilenin, hazret-i Ömerin yapdığını yapmaması gerekir.

Çünki biri hakkındaki hükm ve söz diğeri için de aynıdır. Bu mes'ele, hakkında uzun uzadıya söz söylenmiyecek kadar açıkdır. Bununla berâber biz bu fasılda kısa söz söyleme prensibini ve hudûdunu aşdık. Bunun da sebebi, islâm dînindeki gayret, harâret ve za'îf insanlara fâide sağlamamız ve bu bozuk yolda bulunan bid'at ehline karşı onları uyarıp, sonsuz felâkete düşmemelerini te'mîn etmekdir. Bununla birlikde, mâdem bid'at ehlidirler, bir takım kimseler onlara nasıl uyuyor diyenler, ilmi ve insan psikolojisini bilmiyen son derece câhillerdir. Çünki böylelerinden, çok insanları şaşırtanları, çok gördük. Sıradan insanlar böyle sözlerin nereden çıkıp yayıldığını ve nereye kadar uzanacağını bilmezler. Zındıklar dinde gevşeklik ve dağılma olmasını isterler. Bunun için esâsdan başladılar ve hazret-i Ebû Bekrin halîfeliğini ele aldılar. Çünki onun hakkında haddi aşan hareketler ve işlerden konuşmak, Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" hepsine sirâyet eder ve iyi biliyorlardı ki, bu yolla sağlam din yara alır ve za'îfler. Çünki Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve bunlardan çıkarılmış hükmler, Sahâbe yolu ile bize ulaşmışdır. Eshâb-ı kirâmın hâline, bu bid'at sâhiblerinin söylediği şekilde inananlar, onların nakline ve bildireceği haberleri artık hiç i'timâd etmezler ve böylece bu ulvî ve temiz din elden gider, Allah korusun. O hâlde bu hilâfet mes'elesine Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği gibi inanmak ve bu îmânı korumak, dînin bütün kapılarını ve yollarını korumak olup, bunda ilmden ve ciddiyetden ayrılmak, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği en kudsî emânet mesâbesindeki ilmleri mühimseyip, din ve şerî'atin hepsinin elden çıkmasına yol açar. Allahü teâlâ, yolunda giden o iyi insanları ve dînini her zemân korusun ve dînini seven ve kayıranların yardımcısı olsun.

## Dördüncü Fasl

## ESHÂB-I KİRÂMIN DERECELERİ VE HER BİRİNE TA'ZÎM

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîminde bir çok yerde, Habîbi Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" Eshâbını diğer mü'minlerden dahâ çok medh-ü senâ buyurup, Peygamber efendimiz, **(Zemânların en iyisi benim zemânımdır)** hadîs-i şerîfi ile bunu beyân edince, anlaşılmış oldu ki:

Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" bütün ümmetin en üstünleridir. İnsanlar, sâhib oldukları meziyyet ve fazîletlere göre farklı olduklarından, bu farklılığın Eshâb-ı kirâm arasında da bulunması olağandır. Kendilerinde bulunan fazîlet ve üstünlük sebeblerine göre kendi aralarında üstünlük ve fazîlet mertebelerine sâhiblerdir.

Zemânların en iyisi olan Resûlullahın devrinde fazîletin, üstünlüğün ve dahâ ileride bulunmanın sebebi, sohbetde ve islâmda ilklerden bulunmak ve dinde fazîlet ifâde eden hâlleri ve hasletleri taşımak olup, zengin olmak, mal ve mülk sâhibi olmakda ileride bulunmak olmayınca, an-

laşılmış olur ki, bu devrde önde gelen ve ileride bulunduğunda sözbirliği bulunan, diğerlerinden dahâ fazîletli olur. Bu kısa açıklamada işâret edilen meziyyet ve fazîletlere sâhib olma bakımından hepsinden üstün olan Ebû Bekr-i Sıddîk hazretleridir. Ondan sonra hazret-i Ömerdir “radıyallahü anhümâ”. Hazret-i Ebû Bekre, Ömer gibi sert bir adamı başımıza halîfe yapmak istiyorsun, bunun cevâbını Allahü teâlâya nasıl vereceksin? diye sorulduğunda, Eshâb-ı kirâmın ileri gelenlerinin huzûrunda, Sıddîk-ı ekber, (Yâ Rabbî! Senin kullarından en iyisini onlara halîfe yapdım) buyurdu ve Eshâb-ı kirâmdan hiç kimse bu söze karşı gelmedi. Gerçekden bu ikisinin çok fazîletli ve en üstün oldukları, Peygamber efendimizin yüksek ve ma’nîdâr hadîslerinden açıkca anlaşılmakdadır. Nitekim hazret-i Hüzeyfenin “radıyallahü anh” bildirdiği hadîs-i şerîfde, **(Benden sonra Ebû Bekre ve Ömere tâbi’ olun)** buyuruldu. Bu ikisine uyulmağı özellikle bildirmesinde, o kadar yüksek fazîlet ve bereket vardır ki, diğer hiçbir Sahâbî bu husûsda onlara ortak değildir. Bunların sözleri ve işleri, bu hadîs gereğince, hilâfetlerinin sahîh olduğunda, hiç de gizli ve kapalı bulunmıyan hüccet ve delîldir.

Abdüllah bin Mes’ûd “radıyallahü anh” da Resûl-i ekremden “sallallahü aleyhi ve sellem” buna benzer şu hadîs-i şerîfi bildirmekdedir. **(Bu ikisi, Cennet ehlinin, önceki ve sonraki yaşlılarının re’îsleri [en önde gelenleri ve uluları]dır.)** Bir başka rivâyetde, **(Ebû Bekr ve Ömer Cennet ehli yaşlılarının efendileridir)** bildirildi. Abdüllah bin Ömerin “radıyallahü anhümâ” bildirdiği hadîs-i şerîfde, **(Kıyâmetde toprağı yarılıp, kabrinden ilk kalkacak ben olurum; benden sonra da Ebû Bekr ve Ömer kalkar)** buyuruldu. Ebû Hüreyre “radıyallahü anh”, Resûlullahdan bildirdi, **(Ben îmân etdim; Ebû Bekr ve Ömer de îmân etdi)** buyurdu. Bunlara benzer dahâ nice hadîs-i şerîflerle Şeyhayn [Ebû Bekr ve Ömer “radıyallahü anhümâ”] medh-ü senâ edilmekdedir ve özellikle bu ikisi hakkında bildirilmiş olan hadîs-i şerîfler toplanmış, büyük bir yekûn oluşdurmuşdur. Bunlardan anlaşılıyor ki, bu iki büyük Sahâbînin Resûlullahın yanında, başkalarının ortak olamıyacağı mümtaz bir yeri vardı. Ve gerçekden de, Resûlullah gibi, bu ikisi intikâl etdiler ve kabrleri de Resûlullah ile aynı yerde oldu. Bu anlatdıklarımız hakkında, Sahâbe ve ulemâdan hiç kimse ihtilâfda bulunmamışdır. Ya’nî hepsi, (Resûlullahdan sonra, Ebû Bekr ve Ömer bu ümmetin en hayrlıları, en iyileridir) buyurmuşdur.

Bu sözbirliğine uymıyanlar, Ehl-i sünnetin dışında bulunan râfizîler, zındıklar ve benzerleridir. Eshâbın ve ulemânın bu husûsda icmâ’ hâlinde bulunması, cevâb ve delîl olarak yeterlidir. Bununla berâber Eshâb-ı kirâmın hepsi, hazret-i Alînin fazîletlerinden bahs etmekdedir. Ayrıca Resûlullahın evlâdım buyurduğu Ömer bin Ebû Seleme ve hazret-i Alînin oğlu Muhammed bin Hanefiyye hazretleri, hazret-i Alîden “radıyallahü anh” bildirirler ki, hazret-i Alî, (Peygamber efendimizden sonra insanların en iyisi hazret-i Ebû Bekr idi ve ondan sonra da Ömerdir “radıyallahü anhümâ”)

buyurmuşdur. Hazret-i Alînin bu sözü, râfizî, şî'î ve şübhesi olan ve inkâr edenlere kesin delîl olmakda kâfîdir.

Bu iki seçkin halîfeden ve müslimânların iki gözbebeğinden sonra en üstün olan, Ehl-i sünnet ve cemâ'atin ekserîsi, hattâ hemen hepsi, hazret-i Osmândır "radıyallahü anh" dediler. Ondan sonra da hazret-i Alîdir "radıyallahü anh". Bunda da delîlleri hilâfetlerinin sırasıdır. Ehl-i sünnetden birkaç kişi ise, hazret-i Alî, hazret-i Osmândan üstündür dedi. Süfyân-ı Sevrî hazretleri ve Kûfe âlimlerinden bir takımının görüşü böyledir.

Birisi süâl eder ve derse ki, Ehl-i sünnetden bir takım âlimlerin bu görüşde olması nasıl mümkin olabilir? Zîrâ bu hazret-i Osmânın hilâfetinin haksızlığını gündeme getirir. Çünki fâdıl [dahâ fazîletlisi] varken mefdûlü [dahâ az fazîletli olanı] öne almak, Ehl-i sünnetin usûlüne uymaz. **Cevâb**ında deriz ki, hazret-i Ömeri hançerledikleri zemân, kendisine, (Ey mü'minlerin emîri, yerine bir halîfe bırak) dediler de, o belli bir kişiyi ta'yîn etmekden imtinâ etdi ve (hayâtımda ahd etdim, öldükden sonra edemem. Ammâ şu altı kimseden başkasını hilâfete uygun görmem. Çünki Resûlullah dünyâyı terk etdiği zemân bunlardan râzı idi. Bunlar, Alî, Osmân, Talhâ, Zübeyr, Sa'd bin Ebî Vakkâs ve Abdürrahmân bin Avfdır "radıyallahü anhüm") buyurdu. Hazret-i Ömerden sonra, Eshâb-ı kirâm şûrâ hey'eti olan bu altıdan başkasını aramadılar ve düşünmediler. Çünki Eshâbın en yüksek tabakasından olup, hilâfete de herkesden lâyık ve müstehak idiler. Bunlardan dördü, kendi istekleri ile ayrılıp, bu işe hazret-i Alî ile hazret-i Osmân dahâ lâyıkdır dediler. Gerçekden bu ikisinin kendilerinden dahâ münâsib ve üstün olduğunu biliyorlardı. Hazret-i Osmân ve Alî bu işi, ya'nî hilâfeti Abdürrahmân bin Avfın re'yine, görüşüne bırakdı ve Abdürrahmân hazretleri ne yaparsa râzı olacaklarına söz verdiler ve o kime bî'at ederse, kendilerinin de ona bî'at edeceklerini söylediler. Her biri şart koşdu ki, kime bî'at edilirse, o kişi [halîfe] Allahın kitâbı ve Resûlullahın sünneti ile hükm edecek, bütün gücünü müslimânların din ve dünyâ râhatı için kullanacak ve hazret-i Ebû Bekr ile hazret-i Ömeri ta'kîb edecek. Hazret-i Abdürrahmân bin Avf, hazret-i Osmânın halîfe olmasını münâsib gördü. Bu ikisinin [hazret-i Osmân ile hazret-i Alînin] zemânındaki Eshâb arasında en iyileri olduğunda ulemânın hiçbir ihtilâfı yokdur.

Hazret-i Alî bî'at konusunu, hazret-i Abdürrahmân bin Avfa havâle edip, Onun münâsib gördüğüne râzı olacağını bildirip, o da müslimânları en iyi hazret-i Osmân idâre eder inancında olduğundan, hiç bir tatsızlığa ve münâkaşaya yer kalmamış oldu. Belki de Eshâb içerisinde hazret-i Alînin dahâ fazîletli olduğunu bilenler vardı, ammâ diğerlerinin ve özellikle bu işin kendisine havâle edildiği Abdürrahmân bin Avf hazretlerinin ictihâdlarının kendi ictihâdlarına uymadığını gördükleri hâlde, bu işte i'tirâzda bulunmadılar ve hangisi dahâ fazîletlidir konusunu konuşmadılar. Böyle bir yerde i'tirâzın ihtilâfa götürebileceğini bildiklerinden, bu ciddî iş sulanabilir düşüncesiyle, hazret-i Alîyi üstün bilseler bile haz-

ret-i Osmâna bî'at etmeği doğru buldular. İhtilâfa düşmeyip, hep bir oldular ve fazîletleri bu kadar birbirine yakın olanlardan birine bî'ati, tefrîkaya düşmeğe tercîh etdiler ve bütün Sahâbe bu husûsda birbirlerini tasvîb etdiler. İşte bu îzâh etmeğe çalışdığımız şeklde, hazret-i Alînin üstünlüğünü söyliyenlerin, hazret-i Osmâna bî'at etmeleri, hazret-i Alîye haksızlık olmaz ve bu bî'ati ümmetin mesâlih ve selâmeti için münâsib görenlere yanlış yapdılar denmez. Çünki halîfeyi seçme işini havâle etdikleri Sahâbenin re'yine hepsi râzı olmuşlardı. O da tercîhini hazret-i Osmânın fazîletinden yana kullandı. Diğerleri de bu işi ona verdiklerinden ona uymak zorunda idiler. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Hulefâ-i râşidînden "radıyallahü anhüm" sonra, Eshâbın en büyükleri, Âşere-i mübeşşerenin kalan altısıdır ki, Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" bu on kişinin Cennetlik olduklarına şâhidlik etmiş, ism ism, tek tek bildirmişdir. Bunlardan sonra Bedr muhârebesinde bulunanların tabakası gelir. Onlardan sonra Bî'at-ı Rıdvânda bulunanlardır. Eshâb-ı kirâmdan Muhâcir olanlar, Ensârdan dahâ fazîletlidir. Dinde sebkat edenler, önde gelenler, hem Habeşistân, hem de Medîneye hicret edenlerdir. Eshâbın en değerlileri sohbet şerefi ile birlikde ilm sâhibi de olanlardır. Bunların mertebelerini bilmekde çok fâideler vardır. Bilhâssa şer'î ilmlerle kalb ilmlerini, ma'rifetlerini birlikde bulunduranlar! Bununla berâber hangisi hangisinden dahâ üstündür sormak, derecelerini ve tabakâtdaki derecelerini öğrenmek a'vâm için zarûrî değildir. Resûlullahın sohbetinde bulundukları için hepsini sevmek ve herbirine hurmet etmek yetişir. Mertebelerini bilmeğe ihtiyâc duymak, Hulefâ-i Râşidînin mertebelerini bilmek gibi önemli değildir. Ammâ dört büyük halîfenin üstünlük derecelerini ve sırasını bilmekde dînî bakımdan insanlara çok fâideler vardır. Bu fâidelerin en büyüklerinden biri, Râfizî ve Hâricî gibi, Eshâbın ve Hulefâ-i Râşidînin "radıyallahü anhüm" kimini sevip, kimini sevmemek bozuk i'tikâdından kurtulmakdır.

Bütün müslimânlar için dînî bakımdan en mühim olan husûs, hepsini sevip, büyük bilmek, ta'zîm ve hürmet etmek ve hiç birine hiç bir şeklde dil uzatmamakdır ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", ümmetini bu fitneden sakındırmış ve **(Eshâbım hakkında Allahdan korkun ve benden sonra onları hedef almayın. Muhammedin rûhu yed-i kudretinde bulunan Allaha yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altını Allah yolunda harcasa, onlardan birinin bir avuç yemeğine karşılık olamaz, hattâ yarısına bile erişemez)** buyurmuşdur.[1]

---

[1] **(Mişkât)**da diyor ki, Abdüllah bin Mugaffel –ki bî'at-i rıdvânda bulunan Eshâbdandır– Resûlullahdan bildirir: Buyurdu ki, **(Eshâbım hakkında Allahdan korkun, Eshâbım hakkında Allahdan korkun! Onları ta'zîm ve tevkîr dışında anmayın. Benimle olan sohbet ve berâberliklerinin hakkını yerine getirin. Onları benden sonra hedef almayın, ya'nî onlara sövmeyin, dil uzatmayın, ayblamayın! Onları seven beni sevdiği için sever. Düş-**

Şeytân insanlara, nefsin ve yakınlık duymanın pencerelerinden girip, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" Eshâbının ba'zısını sevmemek ve haksız bulmak din içindir der ve bu kişiler Resûlullahdan sonra sîretlerini, hâllerini ve ahlâklarını değişdirdiler, birbirleri ile münâkaşa ve kavga etdiler, hattâ o raddeye geldi ki, birbirlerini öldürdüler, iğvâsından bulunur.

Bu fitneye mübtelâ olup, bu çeşid kalb hastalığına tutulan kişinin en önce, onların insan olduklarını, melekler ve peygamberler gibi ma'sûm olmadıklarını, hattâ yanılabileceklerini, Allahü teâlânın onları Resûlullahın sohbetine kavuşdurmakla onlara çok büyük ikrâmda bulunduğunu, bununla berâber onlardan biri bir günâh işlemiş olsa, o günâhda musır [devâm üzere] olmadığını, hemen tevbe edip, Hakka döndüğünü bilmesi lâzımdır. Ve yine bilmelidir ki, Ehl-i sünnet mezhebine göre kul günâh işlemekle kâfir olmaz. Bunun delîlini biraz sonra arz edeceğiz. Kâfir olmayınca, o kimse mü'mindir. Îmân ehlinin fâsıklarını, ya'nî açıkca günâh işlemekden kaçınmıyanlarını bile seb' etmek [ayblamak, sövmek] câiz değildir. Nerede kaldı ki, Resûlullahın Eshâbına dil uzatmak câiz olsun. Çünki Allahü teâlâ onların hepsini övüyor ve Resûlullah, onları hurmet [saygı] ile anmağı vasıyyet buyuruyor ve aralarındaki hâdiselere karışmamağı emr ediyor ve **(Eshâbım arasında meydâna gelen hâdiseleri dilinize dolamayın ki, Allahü teâlâ benim sohbetimin bereketi ile onları afv eder)** buyuruyor. Bu konuda çok hadîs-i şerîfler vardır.

Ulemânın bu husûsda ta'vîzi yokdur. Bir mü'minin ırzına [şerefine] dil uzatmakdan bu kadar şiddetle men' etmelerinin sebebi ve her birine hurmet beslemek mecbûriyyeti, islâm dîninin az veyâ çok nakllerle onlardan gelmesidir. Onlara dil uzatılırsa, onların bildirmiş olduğu Kur'ân-ı kerîm ve Hadîs-i şerîfler de yara alır. Bir kimseden bir günâh meydâna gelince, ona dil uzatmak câiz olsaydı, müslimânların her birini kötülemek mutlaka câiz olurdu. Çünki hiç günâha bulaşmamış insan bulmak çok nâdirâtdandır.

Eshâb-ı kirâma dil uzatıp, yakışık almayan söz söyleyenlerin çoğu, hazret-i Alîyi "radıyallahü anh" sevdiğini söyliyenlerdir. Bir kimseyi Allah için, din için sevmenin alâmeti, ona uymak, onun yolunda bulunmak ve islâmda ondan ayrılmamakdır. Sahîh olarak bize ulaşan habere göre Emîr-ül mü'minîn Alî "radıyallahü anh", (Kardeşlerimiz bize baş kaldırdı)

---

**manlık eden de bana düşman olduğu için eder.)** Ya'nî onları sevmek beni sevmek, sevmemek de beni sevmemekdir. Allahü teâlâ bizi bundan korusun! Sevginin en doğru alâmeti, sevdiğinin yakınlarını da sevmekdir demişlerdir. Bunun için Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti Resûlünü sevmek, Resûlullahı sevmenin alâmeti de, âilesini, akrabâsını, Eshâbını ve hattâ ona yakın olan zemândakileri onun için sevmekdir. **(Onları inciten beni incitmiş olur. Beni inciten Allahü teâlâyı incitmiş olur. Allahü teâlâyı inciteni ise, Allahü teâlânın tutup, ona azâb etmesi çok yakındır.) (Tirmizî)**

buyurdu. Ve yine hazret-i Zübeyr bin Avvâmı "radıyallahü anh" öldüren İbni Cermüze, şâhidim Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" işitdim, **(Zübeyri öldüren ateşdedir)** buyurdu. Deve vak'ası günü harb bitdiği zemân Emîr-ül mü'minîn Alî "radıyallahü anh" iki tarafın saflarının arasını dolaşıp, kimlerin öldüğünü görmek istedi. Hazret-i Talhâ ile karşılaşınca, (Ey Ebû Muhammed, seni yere serilmiş olarak görmek, benim için ne kadar zordur) demişdi. Bu iki büyük Sahâbî, Resûlullahın Cennetle müjdelemiş olduğu on kişi arasındadır. Emîr-ül mü'minîn Alî "radıyallahü anh" onlar için, (Umarım ki, ben ve Talhâ ve Zübeyr, Allahü teâlânın Hicr sûresi 47.ci âyetinde meâlen, **(Biz o Cennetliklerin kalblerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeş olarak koltuklar üzerinde karşı karşıya otururlar)** buyurduklarından oluruz). İşin doğrusu odur ki, hazret-i Alî, kendisi ile savaşan hiç bir kimseye kâfir demedi. Bu da gösteriyor ki, onlara sövmeği câiz görmedi ve onlarla muhârebeyi mubâh bilmedi. Onlardan birine gâlib gelince, o kişi silâhı bırakdıysa, Onu öldürmedi ve onlardan hiçbirini esîr etmedi ve yenilenleri ta'kîb etmedi ve dahâ çok hezîmete uğramalarına çalışmadı.

Hazret-i Alî ile savaşanlar, muhakkak ki müslimân idiler ve şu üçünden birinde idiler: Yâ, müctehid idi ve ictihâd edip, müslimânların menfe'atini harb etmekde zannetdi, ammâ ictihâdında isâbet etmedi. Yâ da, müslimân idi, fekat teassûb ve inâdına kapılarak imâma [devlet re'îsine] baş kaldırdı ve ona bî'ati uygun bilmedi ve başkanlık sevdâsına kapılıp bu işi işledi. Yâhud da, o kadar câhil idi ki, hazret-i Alînin büyüklüğünden haberi yok idi ve onun hak halîfe olduğunu ve ona itâ'atin kendisine vâcib bulunduğunu bilemedi.

Biz deriz ki, hazret-i Alî ile harb eden Sahâbe-i kirâm "aleyhimürrıdvân" ictihâdlarında doğruyu bulamadı. Bunun için onlara dil uzatılamaz. Çünki müctehîdin hatâ etmesi, dahâ doğrusu, doğruyu bulamaması günâh değildir. Ehl-i sünnet âlimleri bu şekilde, ictihâd edip de, doğruyu bulamıyan Sahâbe-i kirâmı, hazret-i Alî ile harb etmekde bu kısmdan saymışlardır. Hazret-i Talhâ, Zübeyr ve Âişe "radıyallahü anhüm", bu kısmdan başkasında düşünülemezler ve düşünülmemelidir. Çünki onlar, Sahâbe-i kirâmı öven âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflere muhâtab olanlar arasındadır. Hattâ her biri hakkında husûsî haberler ve hadîs-i şerîfler olup, bunlara ta'zîm lâzım kılmakdadırlar. Ayrıca şunu da söyliyelim ki, hazret-i Zübeyr "radıyallahü anh" hazret-i Emîr-ül mü'minîn Alî ile harb etmekden sakınmış ve İbni Cermüz onu haksız yere öldürmüşdü. Hazret-i Talhâ için de, harbe iştirâk etdiğine pişmân olduğu haberi doğrudur. Şöyle ki, yaralanıp vefâtı yaklaşdığı zemân, hazret-i Alînin tarafından birini gördü ve ona, (Uzat elini, Emîr-ül mü'minîn Alîye bî'at edeyim) dedi ve elini uzatıp, hazret-i Alîye bî'at etdi ve sonra vefât eyledi.

Hazret-i Âişeden "radıyallahü anhâ" bildirildi: Cemel [deve] vak'asını hâtırladığı zemân, o kadar ağlardı ki, baş örtüsü ıslanırdı.

Kalan iki kısmdan câhil ve bilgisiz olanlar ma'zûrdur. Bildiği hâlde, başkanlık sevdâsından dolayı harb edenler, bâğî [isyânkâr]dır. Bâğî, baş kaldırmakla islâm dâiresinden dışarı çıkmaz. İsyânı hâlinde, malını almak câiz olmadığı gibi, isyândan sonra, tevbe ihtimâli ve bağışlanması söz konusu olduğundan hiç câiz olmaz. Ve yine Peygamber efendimiz, **(Geçmişlerinizi hep hayrla anın. Çünki onlar amellerini önlerine alarak gitdiler)** buyurmakla, iyi ve kötü bütün müslimânlar hakkında kötü konuşmağı men' ediyor. Bu kadar açık ve kesin yasak var iken, Resûlullahın Eshâbına dil uzatmak nasıl mümkin ve câiz görülür. Hâlbuki, yukarıda geçdiği gibi, Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Eshâbım hakkında Allahdan korkun, Eshâbım hakkında Allahdan korkun ve benden sonra onlara dil uzatmayın...)** buyurmuşdur. Ayrıca bütün müslimânlar için de, **(Ölülerinizi hayrdan başka şeyle anmayın)**, **(Amellerini alarak gitdiler)** sözünden anlaşılıyor ki, onların amelleri iyi olsun, kötü olsun, size zarar vermezler. Kendi amelleri ile giderler; sizin onlar hakkında kötü konuşmanız fâidesizdir.

Amr ibni Âs, Mu'âviye ve Sahâbeden "radıyallahü anhüm" onlar gibi olanlara, Resûlullahın sohbetinde bulundukları için hurmet etmiyen, onların islâmı hakkında susanlar kadar aşağıdır.[1]

---

[1] Hâl o ki, Tirmizînin, Eshâb-ı kirâmdan olan Abdürrahmân bin Ebû Umeyreden bildirdiği hadîs-i şerîfde, hazret-i Mu'âviye "radıyallahü anh" için, **(Yâ Rabbî onu hidâyet edici ve hidâyete erici eyle!)** buyuruldu. İmâm Ahmed "rahmetullahi aleyh" **Müsned**inde Arbad bin Sâriyeden hazret-i Mu'âviye hakkında haber verdiği hadîs-i şerîfde, **(Yâ Rabbî, Mu'âviyeye kitâb ilmini** [Kur'ân ve din ilmini] **ve hesâb ilmini öğret ve onu azâbdan koru)** buyuruldu. O hâlde, Peygamber efendimizin ona düâsını, iyi düşünün ve Allahü teâlânın kendisini hâdî ve mehdî kılmasını dilediğini iyi anlayın. Bu hadîs-i şerîfleri anladıkdan ve hazret-i Mu'âviyenin fazîletini, bildirdiklerini öğrendikden sonra, hazret-i Alî ile olan muhârebelerinden dolayı, onu ayblamak ve kötülemek, artık yakışmaz. Nitekim biraz önce bu muhârebelerin ictihâd yüzünden olduğuna, ictihâdında doğruyu bulamıyana da bir sevâb verileceğini işâret etmiş idik. Çünki müctehid ictihâdında doğruyu bulamazsa, hatâsından doğacak ayb ve kusûr kendisine âid ve râcî olmaz. Zîrâ müctehid ma'zûrdur. Bu sebebden çalışıp, uğraşıp da ictihâdında isâbet etmiyenin amel defterine bir sevâb yazılıyor.

İkinci hadîs-i şerîfde, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" hazret-i Mu'âviye için, **(Yâ Rabbî, ona kitâb ve hesâb öğret ve onu azâbdan koru)** diye düâ etmesi, onun fazîletini göstermekdedir. Resûlullahın düâsı ise, hiç şübhesiz ki, makbûldür, red olunmaz.

Herkes bilir ki, Mu'âviye "radıyallahü anh", Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Eshâbının büyüklerinden ve ileri gelenlerindendir. Çünki hazret-i Mu'âviyenin, o mes'elede, bir te'vîli, bir yorumu var idi ve berâberinde bulunanlar o te'vîlde ma'zûr idiler.

Resûlullahın sohbetinde bulunmak şerefinden öte hazret-i Mu'âviye için, hazret-i Ömer ve hazret-i Osmânın kendisini Şâm vâlîsi yapmaları fazîleti yeterlidir. Şöyle ki, hazret-i Ebû Bekr Şâm tarafına asker gönderdiği zemân,

Nitekim Bekara sûresi 134.cü âyetinde meâlen, **(İşte o bir ümmetdi, geldi geçdi. Onların kazandıkları kendilerine, sizin de kazandığınız sizedir. Onların yapdıklarından siz süâl olunmazsınız)** buyuruldu. Bunu esâs alıp, bu işâret üzere yürümekden ayrılmıyan kesin olarak bilmelidir ki, bununla hazret-i Alîye ta'zîm ve muhabbet niyyetinde ise, şerî'atin içinde sayılan ictihâd sebebiyle kavgaların özünü değişdirerek hazret-i Alîye ta'zîm ve muhabbet olmaz. Hazret-i Alînin, bütün fazîletleri ile birlikde, mutaassıbların taassûbuna hiç ihtiyâcı yokdu. Zîrâ ilmde, hikmetde önde bulunmak, islâmda ve hicretde ilklerden olmak ve kılıcı ile hep Resûlullahın hizmet ve nusretinde yer almak, din için kavmine ve akrabâsına müsâmaha etmemek, Resûlullahla kardeşlik olmak, Âlemlerin efendisinin "sallallahü aleyhi ve sellem" kızı olan kadınların efendisi hazret-i Fâtımaya "radıyallahü anhâ" evlenmede münâsib eş seçilmek ve Resûlullahın soyunu devâm etdirmek gibi azîz şeref ve fazîletler hep ona âiddir. Rıdvânullahi aleyh ve alâ âlihi ve evlâdihi-t-tâhirîn!

Hazret-i Fâtıma Resûlullahın çocuklarının en fazîletlisidir. Kadınlar içerisinde Resûlullaha inananların en önde gelenlerindendir. Kendisi ve annesi hazret-i Hadîce "radıyallahü anhünne" bu ümmetin kadınları arasında iffet ve kemâlde müstesnâ ve mümtâz bir yere sâhiblerdir.

Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, Resûlullahın hanımları mü'minlerin anneleridir. Onların ümmete nikâhı, analarının nikâhı gibi harâmdır. Hepsinin sâliha ve temiz olduklarına inanmalıdır. Çünki Allahü teâlâ onları Resûlüne eş ve yoldaş olarak seçdi. Hazret-i Hadîceden sonra hanımlarının en üstünü hazret-i Âişe-i Sıddîkadır "radıyallahü anhâ". Eshâb-ı kirâmın hanımlarının diğer hanımlardan üstünlüğünü, Sahâbenin erkeklerinin diğer erkeklerden üstünlüğü gibi bilmelidir. Hiç birine fâsık denemez.

## Beşinci Fasl

## ÜMMET ARASINDA FARKLILIKLAR, KUL GÜNÂH İŞLEMEKLE KÂFİR OLMAZ VE KÜFRE SEBEB OLAN BİD'AT

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılır. Sevâd-ı a'zam dışında hepsi Cehennem ateşindedir)** buyurunca, (Sevâd-ı a'zam nedir?) dediklerinde, **(Benim ve Eshâbımın**

---

hazret-i Mu'âviye, kardeşi Yezîd bin Ebû Süfyânla birlikde o tarafa gitdi. Kardeşi Yezîd vefât edince, yerine kardeşi Mu'âviyeyi bırakdı ve hazret-i Ömerin hilâfeti zemânında bu şehrin emîrliği [vâlîliği] hep onda kaldı. Hazret-i Ömerden sonra hazret-i Osmân da kendisini bütün Şâm [Sûriye] vilâyetinin vâlîsi yapdı ve hep orada kaldı. Ya'nî hazret-i Mu'âviye Şâmda yirmi sene vâlîlik, yirmi sene kadar da halîfelik yapdı. Kâ'b-ül ahbârdan bildirilir: (Hiç kimse hazret-i Mu'âviye kadar meliklik yapmış değildir.)

**(Savâık-ı Muhrika)**

**yoludur)** buyurdu.[1]

---

[1] Yetmişüç fırka vardır. Biri Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebi olup, diğer yetmişiki [i'tikâdda] dalâlet fırkası, aslında altı ana fikrde toplanır. Bunlar da, Râfizî, Hâricî, Cebrîler, Kaderîler, Cehmîler ve Mürcîlerdir. Herbirinde onikişer fırka vardır:

<u>**Râfizî Fırkaları:**</u>

**1– Alevîler**, hazret-i Alîye nebî [peygamber] derler.

**2– Ebedîler**, hazret-i Alîyi şerîk [ortak] tutarlar.

**3– Şî'îler**, hazret-i Alîyi bütün Eshâbdan çok sevmiyen kâfirdir derler.

**4– İshakîler**, peygamberlik bitmemişdir derler.

**5– Zeydîler**, nemâzda imâmlığa hazret-i Alînin evlâdından başkası lâyık değildir derler.

**6– Abbâsîler**, Abbâs bin Abdülmuttalibden başkasını imâm bilmezler.

**7– İmâmîler**, yeryüzü imâmsız kalmaz derler ve Hâşim oğullarından başkasının arkasında nemâz kılmazlar.

**8– Naüsîler**, kendini başkasından üstün tutan kâfirdir derler.

**9– Tenâsuhîler**, can bedenden çıkınca, başka bir bedene gitmesi câizdir derler.

**10– Lainîler**, hazret-i Talhâ, Zübeyr ve Âişeye la'net ederler.

**11– Raciîler**, hazret-i Alî tekrâr dünyâya gelecek. Şimdi bulutdadır derler.

**12– Merkazîler**, müslimân pâdişâha baş kaldırmak câizdir derler.

<u>**Hâricî Fırkaları:**</u>

**1– Ezrakîler**, kimse rü'yâda iyilik görmez. Çünki vahy kesilmişdir derler.

**2– Rıyâzîler**, îmân, sâlih söz, sâlih amel, niyyet ve sünnetdir derler.

**3– Sa'lebîler**, işlerimiz Allahü teâlânın kudret ve irâdesi ile değil, hitâbı ile hâsıl olmuşdur derler.

**4– Câzimîler**, îmânın farzıyyeti bilinmemişdir derler.

**5– Halifîler**, harbde iki düşman karşısından kaçmak küfrdür derler.

**6– Kevezîler**, beden çok oğmadan temizlenmez derler.

**7– Kenezîler**, zekât vermek farz değildir derler.

**8– Mu'tezîliler**, kötülükler [günâhlar] Allahın takdîri ile değildir. Fâsık imâm olamaz. Îmân kulun kesbi [kazanmasıdır], Kur'ân mahlûkdur. Ölülere düâ ve sadakadan fâide ulaşmaz. Mi'râc Beyt-ül-makdîsden [Kudüsden] öteye geçmez. Amel defterlerinin verilmesi, hesâb görülmesi ve amellerin dartılması diye bir şey yokdur. Melekler mü'minlerden üstündür. Kıyâmetde Allahü teâlâ görülmez. Evliyânın kerâmeti diye birşey yokdur. Cennetde olanlar uyur ve ölürler. Öldürülmüş olan, kendi ölümüyle ölmemişdir. Deccâl ve benzeri kıyâmet alâmetlerinin aslı yokdur, derler.

**9– Meymûniler**, gayb-ı îmân bâtıldır, derler.

**10– Mahkemîler**, Allahü teâlânın kullarına hükmü yokdur derler.

**11– Sirâciler**, öncekilerin hâlleri hüccet değildir, inkârı vâcibdir derler.

**12– Ahnîler**, amelin ecri ve cezâsı kula ulaşmaz derler.

<u>**Cebriyye Fırkaları:**</u>

**1– Muztarîler**, hayr ve şer [iyilik ve kötülük] Allahdandır, bu ikisinde kulun

irâdesi, ihtiyârı yokdur derler.

**2– Ef'alîler**, kul işi yapar, ama kudretsiz ve irâdesiz derler.

**3– Mailer**, kulun işi ve kudreti, Allahü teâlânın güç vermesiyle değildir derler.

**4– Târikîler**, îmândan başka bir şey farz değildir derler.

**5– Bahsîler**, herkes kendi nasîbini yir, o hâlde bir kimseye bir şey vermek gerekmez derler.

**6– Mütemmenîler**, hayr, nefsin, tesellî [tatmîn] bulduğu şeydir derler

**7– Keselânîler**, sevâb ve azâb, amel ile artar derler.

**8– Ceybîler**, seven sevdiğine azâb etmez derler.

**9– Deylemîler**, dost dosta hiç kavuşamaz derler.

**10– Fikrîler**, Hakkın ma'rifetinde tefekkür ibâdetden iyidir derler.

**11– Hasbîler**, âlemde ismet yokdur derler.

**12– Hüccetîler**, kader, Allahü teâlânın takdîri ile olunca, kulun cezâya çarpması için, bir hüccet yokdur derler.

**<u>Kaderiyyenin fırkaları:</u>** Kaderîler, kul işinde fâil-i muhtârdır, işlerini sona erdirmek için Allahü teâlânın yardımına muhtâc değildir, derler ve şu fırkalara ayrılmışlardır:

**1– Ehâdiler**, biz farzı ikrâr, sünneti inkârla mükellefiz, derler

**2– Senevîler**, iyilik Yezdândan, kötülük Ehrimendendir, derler.

**3– Keysânîler**, bizim işlerimiz mahlûkdur veyâ değildir derler.

**4– Şeytânîler**, şeytânın vücûdu yokdur derler.

**5– Şerîkîler**, îmân mahlûk değildir; ba'zan bulunur, ba'zan bulunmaz, derler.

**6– Vehmîler**, bütün işlerimize mükâfât yokdur, derler.

**7– Rüveydîler**, dünyâ fânî değildir, derler.

**8– Nâkisîler**, imâmâ isyân câizdir, derler.

**9– Müteberrîler**, günâhkârın tevbesi kabûl değildir, derler.

**10– Kâsıtîler**, ilm, mal, hikmet ve riyâzet edinmek farzdır, derler.

**11– Nizâmîler**, Hak teâlâya **şey** demek câiz değildir, derler.

**12– Müteellifîler**, şerrin mukadder olup olmadığını bilmeyiz, derler.

**<u>Cüheymîye Fırkaları:</u>** Bunlar, îmânın kalb ile olup dil ile olmadığında sözbirliği etmişlerdir. Kabr azâbı yokdur. Münker ve Nekîrin süâl sorması diye bir şey yok, Kevser havuzu, Melek-ül-mevt [can alıcı melek] yok ve Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâmla konuşmamışdır, derler. Kendi aralarında ihtilâflı olup, fırkalara ayrılmışlardır:

**1– Muattalîler**, Allahü teâlânın ism ve sıfatları mahlûkdur, derler.

**2– Mutarabbisîler**, ilm, kudret ve meşiyyet mahlûkdur ve halk mahlûk değildir, derler.

**3– Müterâkîler**, Allahü teâlâ bir yerdedir, derler.

**4– Vâridîler**, Cehenneme giren bir dahâ çıkmaz ve mü'min Cehenneme gitmiyecekdir, derler.

**5– Harkîler**, Cehennem ehli öyle yanacakdır ki, onlardan bir eser, bir iz bile kalmaz, derler.

Kelâm âlimlerinden ve başka âlimlerden bir kısmı, dalâlet fırkalarını dar tutmuşlar, sanki sayılanlarda bir zorlama bulmuşlardır. Zîrâ, hâricî, râfizî ve mu'tezilî gibi ismlere bakılarak, her sınıf bir fırkaya konursa, yetmişikiye varmaz, bütün kolları sayılırsa, yetmişikiyi aşar. Çünki bu üçden herbirinin yirmi küsür kısmı vardır. Ümmîlerin oniki, Neccârîlerin üç, Mürcîlerin beş sınıfı vardır. Böylece diğer fırkaların kollarını sayarsak, o belirli rakamı çok geçer. O hâlde ihtiyâtla söylenecek en doğru sözü arz edelim:

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" ümmetinin fırkalara ayrılmasını belli bir vaktle sınırlamayınca, muhtemeldir ki, bildirilmiş olan yetmişiki fırkadan ba'zıları henüz ortaya çıkmamışdır ve bundan sonra çıkarlar. Herbir fırkanın ismi o fırkaya uyanlara göredir. Herbirileri birine mensûb

---

**6– Mahlûkîler**, Kur'ân, Tevrât, İncîl ve Zebûr mahlûkdur, derler.

**7– Aberîler**, Muhammed aleyhisselâm, akllı ve hikmet sâhibi bir kişi olup, peygamber değildi, derler.

**8– Fânîler**, Cennet ve Cehennem sonsuz değildir, derler.

**9– Zenâdıkîler**, Mi'râc rûha idi, bedenle olmadı, Hak teâlâ dünyâda görülebilir, âlem kadîmdir, kıyâmet yokdur, derler.

**10– Lafzîler**, Kur'ân, Kelâm-ı ilâhî değil, farsçadır. Ancak Kur'ânın ma'nâsı kelâm-ı ilâhîdir, derler.

**11– Kabrîler**, kabr azâbını inkâr edenlerdir.

**12– Vâkıfîler**, Kur'ânın mahlûk olmasında durakları diyenlerdir.

**<u>Mürciyenin Fırkaları:</u>** Peygamberler, âlemdeki işlerin nizâmı için havf ve reca' [korku ve ümmîd] gösterirler, yoksa Allahü teâlânın, kullarına azâb etmesine kimse karışamaz, derler.

**1– Târikîler**, îmândan başka hiçbir şey farz değildir, derler.

**2– Şâiler**, Lâ ilâhe illallah diyen, ne yaparsa yapsın, ona hiç azâb yokdur, derler.

**3– Râciler**, kul, ibâdetle makbûl, günâhla âsî olmaz, derler.

**4– Şâkîler**, kendi îmânlarından şübhe ederler ve rûh îmândır, derler.

**5– Nehemîler**, îmân ilmdir, bütün emr ve yasakları bilmiyen kâfirdir, derler.

**6– Amelîler**, îmân ameldir, derler.

**7– Menkudîler**, îmân ba'zan artar, ba'zan azalır, derler.

**8– Müstesnîler**, biz inşâallahü teâlâ mü'miniz, derler.

**9– Eşerîler**, kıyâs bâtıldır, sâlihliğin delîli yokdur, derler.

**10– Müddeîler**, emîre, günâhla da emr etse, itâ'at vâcibdir, derler.

**11– Müşebbihîler**, Hak teâlâ Âdemi kendi sûretinde yaratdı, derler.

**12– Haşevîler**, vâcib, sünnet ve müstehab hepsi birdir, derler.

Ebûl-Kâsım Râzî, yedi fırka dahâ onlara katmışdır. Bunlar Kirâmîler, Dehrîler, Hâlîler, Bâtınîler, İbâhîler, Berâhîmîler ve Eş'arîlerdir. Onların ba'zılarının ismleri Sofistaîler, Felsefeciler, Zemmîler ve Mecûsîler olarak da bulunmuşdur.

**(Gıyâs-ül-lugat)**

olup, onun mezhebinin usûlü üzere olurlar. O kötü bir mezhebin aslında birbirine uygun düşenler bir fırka oluşdururlar; öncülerinin birbirinden ayrılığı az olsa da! İ'tikâdlarının aslında zıtlık ve uygunsuzluk bulunanlar ayrı birer mezheb olur.

Bizim onları tanımakdaki ayırıcı alâmet ve özelliğimiz odur ki, onlardan hangisini ilk asrdaki Sahâbenin i'tikâdına uymaz, yâhud sonradan kendilerinin dinde ortaya atdığı bir i'tikâda uyar, ammâ bu i'tikâdları Kitâb ve Sünnetle bağdaşmaz; işte biz onları dalâlet fırkalarından sayarız.

Bid'at ehlinden ilk ortaya çıkanlar **Hâricî**lerdir. Emîr-ül mü'minîn hazret-i Alî "radıyallahü anh" zemânında, iki tarafın birer hâkem seçmesi konusunda, kendi tarafındaki adamlar; (Kendini hak halîfe bilseydi, niçin başkasını hâkem etdi de, onu imâmlıkdan çıkardı. Tahkîm mümkin olsaydı, niçin kendisini imâmlıkdan [halîfelikden] çıkardılar da, kendi kendini çıkarmadı. Bâtıl ise, niçin yapdı) dediler ve bu lüzûmsuz düşüncelerden sonu hiç de fâideli olmıyacak şübhelere saplandılar ve Emîr-ül mü'minînden ayrıldılar. Bunlar Sıffîn muhârebesinde karşılaşan iki tarafa da, (doğru yoldan ayrıldılar) dediler. Bunlara Mahkemîler derler. Re'îsleri Abdüllah bin Vehb-i Leşkerî ile Yezîd bin Âsım-ı Muhtarî idi.

Hâricîlerden sonra **Kaderî**ler ortaya çıkdı. Kaderden ilk def'a söz eden, Basrada, Ma'bed-i Sehmî oldu. Bunlardan sonra **Râfizî**ler zuhûr etdi. Bunlar Ebû Bekrin "radıyallahü anh" imâmetine [hilâfetine] dil uzatıp, Eshâb-ı kirâm doğru yoldan ayrıldı dediler. Hazret-i Alî zemânında bu mezheb yokdu. Kendilerine Alînin şî'ası [taraftârı] diyen bir grub, ondan sonra bu şekilde ortaya çıkdılar. Tâbi'în zemânında **Mu'tezîle** ortaya çıkdı. Re'îsleri Vâsıl bin Atâ-ı azzal olup, Hasen-i Basrînin meclisine devâm ederdi. Ehl-i sünnet ile Hâricîler arasında ihtilâf meydâna geldi. Hâricîler büyük günâh işliyene kâfir olur, dedi. Ehl-i sünnet, o mü'mindir, dedi. Vâsıl ise, ikisinden de ayrı bir yol tutdu ve, (Ne kâfir olur, ne de mü'min, küfr ve islâm arasında bir yerde bulunur) dedi. Hasen-i Basrî hazretleri, bunun üzerine, onu ilm meclisinden uzaklaşdırdı. Amr bin Ubeydullah da, bu mes'elede Vâsıla yâr oldu. İnsanlar, (Bu ikisi Emîrin adamları olmakdan itizâl etdiler [ayrıldılar]) dediler. Bunun için itizal [mu'tezilî] onlara ism olarak kaldı. Bunlardan herbiri kendi mezhebinin gâlib ve hâkim olmasına çalışıp, dâimâ insanları şübheye düşürecek sözler söylediler. Ayrıca kendi aralarında da muhtelîf kısmlara bölündüler ve her bölünmeden yeni yeni bid'atler ortaya çıkdı ve dalâlet fırkaları bu şekilde çoğalarak büyüdü. Birbirlerini bile tekfîr etdiler. Bugüne kadar böyle sürüp geldiler.

Selef-i sâlihîn âlimlerinin çoğu, hâricî, râfizî ve mu'tezilî gibi dalâlet fırkalarına kâfir demeyi câiz görmediler. Ba'zıları da onları tekfîrde geniş ve müsâmahalı davrandılar. Dînin usûlüne uygun olan odur ki, bakarız; eğer bid'at sâhibi, Kur'ân-ı kerîmden açık bir nassa, yâhud bir özr beyân edilemiyecek derecede sâbit bir sünnete muhâlefet, yâhud da ümmetin âlimlerinin icmâ'ı hâsıl olmuş bir mes'eleyi red ederse, o zemân tek-

fîri câizdir. Çünki o bid’at sâhibi, hiçbir özr bulunmadan, sırf inat olsun diye, hakkı [doğruyu] atmış, dalâlet yolunu tutmuşdur. Ammâ tam açık olmıyan ve bid’at sâhibi onda şübheli olana uyarsa, tekfîri câiz olmaz. Hiç tekfîr edilmez diyen âlimlerden bir kısmı, **(Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacak)** hadîs-i şerîfine dayanmakdadır. Muhammed Mustafâ “sallallahü aleyhi ve sellem” hepsine ümmetim buyurduğundan, hiç birine kâfir denmez dediler.

Buna şöyle cevâb veririz: Resûl-i ekrem “sallallahü aleyhi ve sellem” efendimiz bu ifâdeyi, ümmeti fırkalara ayrılmadan önce kullandı. Nitekim hazret-i Sevbânın bildirdiği hadîs-i şerîfde, **(Ümmetimden ba’zı kabîleler müşriklere dâhil olmadıkça, hattâ ümmetimden bir kısmı putlara tapmadıkça kıyâmet kopmaz)** buyuruldu. Herkes bilir ki, icâbet etmiş [islâmı kabûl etmiş] ümmete putperest denmez. Yâhud da, ayrıldıkdan sonra onlara ümmetimden dediyse, bundan hiçbir kimseye kâfir denmiyeceği ma’nâsı çıkmaz. Zîrâ ümmet kelimesi, bir zemânda bulunan insanlar, yâhud bir dinde bulunanlar, yâhud bir yolda bulunanlar, yâhud da bir peygamberin da’veti zemânında bulunanların hepsi için kullanılabilir. Murâdı da O peygamberin da’vetine muhâtab olanlar olur.

Bir kimse süâl edip, sahîh haberde geldi ki, hazret-i Alîye “radıyallahü anh”, (hâricîler kâfir midir?) diye sormuşlar da, cevâbında, (Küfrden kaçmışlardır). (Münâfık mıdırlar?) dediler. (Münâfıklar Allahın ismini anmaz, yâhud çok az dillerine alırlar, bunlar Allahı çok anıyorlar buyurdu), derse,

Cevâbında deriz ki, Emîr-ül mü’minîn Alî “radıyallahü anh” bu cevâbı verdiği zemân, yâ henüz onların i’tikâdlarına vâkıf değildi, yâhud da onlar o zemân küfre götürecek kadar hakdan uzaklaşmamışlardı. Zîrâ ilk önce tahkîm sebebiyle kendisinden ayrılıp, onu hatâlı bulanlar, ayrıca hazret-i Mu’âviye ve onunla birlikde bulunanlar, [ictihâdda] iki ayrı taraf oldukdan sonra, bir takım kimseler dahâ bunlara katıldı ve hazret-i Osmânı “radıyallahü anh” öldürenler de onlara yardımcı oldu sözleri, Alî, Talhâ, Zübeyr ve hazret-i Alîyi “radıyallahü anhüm” tekfîr edecek dereceye ulaşdı. İlâveten Cemel [deve] ve Sıffîn vak’alarında hâzır bulunan iki tarafdaki Eshâb-ı kirâm efendilerimize ve yanlarında bulunanlara kâfir diyecek kadar ileri gidip, Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Bir müslimân, din kardeşine kâfir derse, ikisinden biri kâfir olur)** buyurmuşdur, dediler. Ya’nî, eğer doğru söylediyse, söylediği kişi kâfir demekdir. Yok yalan söylediyse, söyliyen kâfir olur. Çünki bulunduğu dîne küfr etmişdir.

Bunlardan sonra Nâfi’, Ezrak ve Mecd-i Harûri tâifeleri geldi ve mevcûda birkaç bid’at dahâ eklediler. Bunlar müslimânların kanlarını akıtmağa ve mallarını almağa halâl dediler. Bunda da Kitâba, sünnete ve icmâ’a muhâlefet vardır.

Râfizîlerin bir sınıfı vardır ki, hazret-i Alîye ilâh diyorlar. Bunlar Sebe'ilerdir. Allahü teâlâ onlara la'net eylesin.

Bir takımları da vardır ki, onlara Benânîler derler. Benân bin Sem'ana mensûb olup, Allah insan şeklindedir. Rûh-i ilâhî imâm Alîye, sonra oğlu Muhammed bin Hanefiyyeye, sonra oğlu Ebû Hâşime, sonra da kendine hulûl etmişdir dediler. Bu sebebden eshâbı imâm Alînin ülûhiyyetine inandılar.

Bunların tekfîrinde duraklamak hiç câiz olur mu?

Mu'tezîlenin kısmlarından biri **Hüzeylîler**dir. Ebû Hüzeyl Ilâfa tâbi' olanlara denir. Allahü teâlânın takdîr etmiş olduğu şeyler biter. Cennetdekilerin ni'metleri ve Cehennemdekilerin azâbları sonsuz değildir derler. Biri de, **Nizâmîler**dir. Nizâmın eshâbına denir. Sapıklıklarından biri, Allahü teâlâ mahlûkâtın cüz'lerini [parçalarını] bilmez derler ve buna benzer bir takım sözleri vardır. Bunlara kâfir demekde hiçbir âlim duraklamaz.

O hâlde nassın zâhirine muhâlefet eden bu dalâlet fırkalarının küfründe tereddüd etmiş olan Selef-i sâlihîn ulemâsının tereddüdleri, yâ bu bozuk fırka ve fikrlerin onların zemânında ortaya çıkmış olmaması, ya da bozuk mezheb ve sözleri yayılmamış olmasındandır. Ammâ birinci asrdan sonra, Selef-i sâlihîne tâbi' olan, Ehl-i sünnet âlimleri de onların yolundan giderek, onların tekfîr etmediklerini tekfîr etmediler. Herhâlde kelime-i şehâdeti söyledikleri için islâm zimmetini onlardan uzaklaşdırmayı münâsib görmediklerinden, ihtiyât yolunu sıkı tutmuşlardır. Ammâ bid'atlerinde bir nev'i te'vîl ihtimâli bulunanlar ve çok açık olmıyan husûslarda şübhe edenler hakkındaki hükm, müslimânlardan kebâir [büyük günâh] işliyenler hakkındaki hükm gibidir. Onların tekfîri câiz değildir.

Bir kimse derse ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Hepsi Cehennemdedir)** buyurdu. Bu ise kâfir olduklarını gösterir;

Cevâbında deriz ki, şerî'atin sâhibinin "sallallahü aleyhi ve sellem", onların Cehennemde olduğunu bildirmesi, kâfir olduklarını göstermez. Zîrâ çok olur ki, bir kimse bir sâat bir iş yapar da onu meslek hâline getirir ve onun için Cehennemlikdir denir. Eğer, Peygamber efendimiz, yetmişiki fırkanın hepsi için bir hükm verdi, siz ise, kimine kâfir demek câizdir, kimine değildir, diyorsunuz, denirse,

Cevâbında deriz ki, bu iki mes'eleden her biri için dînin usûl bilgilerinde bildirilmiş olan hükmlerle bu netîceye vardık. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Hepsi Cehennemdedir)** buyurmuş olması, hepsinin bir olduğunu göstermez. Büyük günâh işlemiş olan, kâfir gibi Cehenneme gidebileceğinden hepsini birden söylemişdir. Hâlbuki bunlardan biri hep Cehennemde kalacak, diğeri ise, cezâsını çekip

sonra çıkacakdır. Bu şuna benzer: Bir hükmdâr bir gurub insanları yakalar, bir kısmına katl ile, bir kısmına da ta'zîr [dayak] ile emr eder ve derler ki, bu adamlar hükmdârı kızdırmışlar, bunun için hepsini cezâlandırdı. Kitâb ve Sünnet üzere dalâlet fırkalarının durumu bu şekilde îzâh edilir.

## Altıncı Fasl

## ÜMMETİN GÜNÂHKÂRLARI

Kebâir [büyük] günâh işliyenler, günâh işlemekle kâfir olmazlar. Çünki kul, günâh işlemekle îmândan çıkmaz ve küfr ve îmân kalbe âid işlerdendir. Bu ikisi aynı anda bir kalbde bulunmaz. Îmân gelince küfr gider. Allahü teâlâya sığınırız, küfr gelirse, îmân gider. Günâh ise, bedenle, uzvlarla işlenmekdedir. A'zâda câri olanla, kalbdeki îmân yok olmaz. Nitekim, sûretâ [şeklen] nemâz kılan ve oruç tutan bir kâfir, bunlara kalb ile inanmamış ise, mü'min olmadığı gibi, mü'min de, a'zâları ile yapdığı günâhı, kalbi ile inanarak yapmazsa, kâfir olmıyabilir. Günâh işlemek küfrdür diyen Hâricî mezhebidir. Mu'tezîleye göre ise, günâh işliyene mü'min de denmez, kâfir de denmez. Onlar büyük günâh işliyenler sonsuz olarak Cehennemde kalır i'tikâdındadırlar. Ehl-i sünnet mezhebine göre, büyük günâh işlemekle mü'min îmândan çıkmaz ve büyük günâh işliyen mü'min Cehennemde sonsuz kalmaz. Zîrâ islâm âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, katlin [adam öldürmenin] keffâretinde, bir köle âzâd ederse, keffâreti yapılmış olur. Nitekim Nisâ sûresi 92.ci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz, ancak hatâ ile olabilir ve kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köle âzâd etmesi ve ölenin âilesine [vârislerine] teslîm edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir. Meğer ki, vârisler o diyeti sadaka olarak bağışlamış olsunlar...)** buyuruldu. Eğer îmânla fısk arasında bir fark olmasaydı ve fısk ile küfr bir olsaydı, bütün ümmet bunda icmâ' ederler mi idi. Bunun gibi şirkden aşağı olan ve fekat büyük günâh sayılan bir işi yapmakla sonsuz Cehennemde kalmağa inanmak câiz ve doğru değildir, tevbesiz ölse bile! Nitekim Nisâ sûresi 48.ci âyetinde meâlen, **(Doğrusu Allah, kendine şirk [eş, ortak] koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar ve mağfiret buyurur. Kim de Allaha şirk koşarsa, gerçekden pek büyük bir günâh uydurmuş olur)** buyurup, kendine şirk koşmağı, bütün günâhlardan ayrı tutdu ve şirkden aşağı olan her günâhı dilerse, dilediğinden bağışlıyacağını bildirdi. Bu âyetin açıklaması husûsundaki sahîh hadîslerde, şefâ'at ve kalbinde îmân bulunan herkesin Cehennemden çıkacağı ve sonunda müşriklerden başka Cehennemde kimsenin kalmıyacağı açıkca bildirilmekdedir. Meâl-i şerîfi, **(Kim bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezâsı, içinde devâmlı kalmak üzere, Cehennemdir...)** olan Nisâ sûresi 93.cü âyetinin zâhirî ma'nâsını ileri sürenlere deriz ki,

bunun ma'nâsı göründüğü gibi değildir ve bunu görünüş ma'nâsına yorumlamak doğru değildir. Yoksa, **(Allah, şirkden başka günâhları dilediğinden bağışlar)** âyet-i kerîmesi ile bağdaşmaz. Ehl-i sünnet ulemâsının usûlüne göre, iki âyet çatışır ve zâhirde aralarını bulmak mümkin olmazsa, ma'nâların uyuşması için biri diğerine haml edilir. Yukarıda geçen iki âyetin arası şöyle bulunur: Allahü teâlâ, amden [bile bile] adam öldürene cezâ verir ve onu bağışlamak istemezse, onun ebedî Cehennemde bırakır, bağışlamak isterse, onu sonsuz olarak Cehennemde tutmaz. Bu iki âyetin arası böyle bulununca, bunu söylemek lâzım olur. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin arasında uygunluk ancak böyle sağlanır. Bu nasslardan hiç biri işlememezlikde kalmasın diye, biz de bu şekli beğendik. Bununla berâber tefsîr âlimleri bu âyetin murâd ve ma'nâsında ayrı ayrı demişlerdir. Kimi, âyet-i kerîme, zâhirde umûmî görünse de, özel olarak bir şahs hakkında inmişdir ki, mü'min iken mürted olmuş ve bir mü'mini öldürmüşdür, kimi buradaki bile bile öldürmekden maksad, adam öldürmeği halâl görmekdir dediler. Ammâ bizim metodumuz, bu gibi nassları, iki âyetin ma'nâsını birleşdirecek şeklde te'vîl yolunu tercîh etmekdir.

Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, büyük günâh, amelleri, sevâbları yok etmez. Çünki îmânın aslı devâm etmekdedir. Bu yüzden o kişinin ameli zâyı' olmaz ve insan günâh işlemekle fâsık olur ammâ kâfir ve müşrik olmaz. Bu bakımdan îmânı övülür ve fıskı kötülenir. Îmânı günâh değil, küfr veyâ şirk götürür. Hattâ ekseriyâ iyilikler kötülükleri siler. Nitekim Hûd sûresi 114.cü âyetinde meâlen, **(Bu hasenât** [beş vakit nemâzın sevâbı, küçük] **günâhları mahv eder)** buyuruldu.[1]

Hasenâtın seyyiâta [sevâbların günâhlara] gâlib gelmesinin sebebi, sevâb ve iyiliklerin îmânla birlikde bulunmasıdır. Resûlullah "sallallahü aley-

---

[1] Demişlerdir ki, Amr bin Azbe "radıyallahü anh" hurma satıyordu. Güzel bir kadın hurma almağa geldi. Kadına, dahâ iyi hurmalarım evdedir dedi ve kadın berâberinde evine geldi. İçeri girince kadını öpdü ve ardından hemen pişmân olup, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellelm" huzûruna geldi. Hem ağlıyor, hem de yapdığını arz ediyordu. İşte o zemân bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Risâletpenâh efendimiz, hazret-i Amra, ikindi nemâzını bizimle mi kıldın? diye sordu. Evet, dedi. **(Nemâzın, günâhının keffâretidir)** buyurdu. Yâ Resûlallah, bu hâl, sâdece Amra mı mahsûsdur, dediler. **(Hâyır, herkes için böyledir)** buyurdu. Bunu kuvvetlendiren bir hadîs-i şerîf de, (Bir nemâz vaktinden öbür nemâz vaktine kadar işlenen günâhlara, keffâret olur. Büyük günâhdan sakınırsa) açık sözleridir. Vâsıtî der ki, (İbâdet ve tâ'atin nûrları, günâh zulmetlerini yok eder.) **(Bahr-ül-hakâik)**de yazar: Gündüz ve gece nemâzlarında, zikr ve murâkabelerindeki nûrlar, insanlık îcâbı olan ufak günâhların zulmetini siler. Ba'zıları da diyor ki, hasenât demek, dört kelimedir. Ya'nî, **(Sübhânallâhi vel-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallahü vallahü ekber)**.

**(Tefsîr-i Hüseynî)**

hi ve sellem" bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşdur: **(Müflis o kimsedir ki, kıyâmet günü, nemâz, oruc ve zekât sevâbları ile gelir de, birine sövmüş, öbürüne iftirâ etmiş, birinin malını yimiş, diğerini öldürmüş, başkasını dövmüş olup, sevâbları hak sâhiblerine verilir ve biter, hattâ onların günâhları buna yüklenir.)** Âlimler bu hadîs-i şerîfe hep sahîh demişler. Sıhhatinde hiç ihtilâf etmemişlerdir.

Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, büyük günâh amelleri yok etmez. Zîrâ bu hadîs-i şerîfde sayılanların hepsi büyük günâhdır ve sevâbları hak sâhiblerine verilir buyuruyor. Eğer amelleri yok etseydi, sevâbları kalmamış olurdu. Kur'ân-ı kerîmde, amelleri siler, götürür buyurulanlar, îmândan çıkanlar, küfre girenler hakkındadır. Hadîs-i şerîfdeki, **(İkindi nemâzını terk edenin ameli yok olur)** demek, yapdığı bütün ameller yok olur ma'nâsında değil, ikindi nemâzını kılsaydı çok sevâb kazanırdı, kılmadığı için o çok sevâbdan mahrûm kaldı, çok şey kaybetdi demekdir. Bu hadîs-i şerîf bundan başka ma'nâda yorumlanamaz. Çünki başka ma'nâlandırmalar ve yorumlar, usûle ters düşer.

Hattâ ulemâ, mürted olanın amelinin [sevâblarının] mutlak olarak gitdiğinde ihtilâf etmişler, mürted olunca mı, mürted olarak ölürse mi, gider dediler. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfeye "radıyallahü anh" göre, bir kimse mürted olsa ve sonra islâma gelse, mürted olmadan önce yapdığı ameller boşa gitmiş olur. İmâm-ı Şâfi'îye "radıyallahü anh" göre, boşa gitmez. Delîli de Bakara sûresi 217.ci âyet-i kerîmesidir. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(Sizden kim mürted olur, dîninden döner ve sonra ölürse, o kâfirdir. İşte böyle olanlar var ya, amelleri dünyâ ve âhıretde gitmiş, yok olmuşdur)** buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmede, amellerin yok olması, küfr üzere ölmeğe bağlı kılındı. Bu iki büyük imâmın ihtilâflarının sonucu öyle oldu ki, Ebû Hanîfe hazretlerine göre, bir müslimân hac yapsa ve sonra mürted olsa ve sonra tekrâr müslimân olsa ve hacca gitmeğe gücü bulunsa, bir dahâ hac yapması, üzerine farz olur. Çünki birinci haccı, mürted olmakla gitdi. İmâm-ı Şâfi'î hazretlerine göre, bir dahâ hac yapması lâzım gelmez. Çünki hac, mürted olmakla gitmez. Çünki tekrâr îmâna gelmişdir.

Şunu da söyliyelim ki, eğer büyük günâh, îmânı götürseydi, Ehl-i sünnet âlimlerinin bir tânesinden bile olsa, bir nakl bulunurdu. Bu temâmen Hâricîlerin sözüdür. Onlar, kul günâh işlemekle kâfir olur diyorlar. Mu'tezîle ise, dahâ ayrı bir yol tutup, îmânla küfr arasında kalır dediler.

Dahâ önce dedik ki, kul günâh işlemekle kâfir olmaz. O hâlde mü'min olarak kalır. Çünki Allahü teâlâ katında kul, ya mü'mindir, ya da değildir, ya'nî kâfirdir. Tegâbun sûresi 2.ci âyetinde bunu haber veriyor ve **(Sizi yaratan Odur; öyle iken içinizden kimi kâfir oluyor, kimi mü'min)** buyuruyor.

## Yedinci Fasl

## MU'TEZÎLENİN BİD'ATLERİNDEN BİRKAÇI

Ehl-i sünnete göre, Allahü teâlâ üzerine hiçbir şey vâcib değildir. Mu'tezîle diyor ki, kulların iyiliğini korumak Allahü teâlâya vâcibdir. Deriz ki, vâcib, vâcib kılanın emri ile olur. Hâlbuki Allahü teâlâya emr edecek bir kişi yokdur. Vâcibi yapmayınca, ya azarlıyacak, yâhud da azâb edecek biri olması lâzımdır. Allahü teâlâ ise, ayblanmakdan münezzeh ve hakkında fâide ve zarar isbâtından çok yücedir. Bil'akis, dilediğini yapmış, istediğini yapar. Onun hakkı olan ve Ona yakışan, herkese yapdığını sormakdır ve hiç kimse ona niçin şöyle yapdın diye soramaz. Enbiyâ sûresi 23.cü âyetinde meâlen, **(Allaha yapdığından süâl olunmaz, kullar ise yapdıklarından sorumludurlar)** buyuruluyor.

Bu âyet-i kerîmeye dayanarak, iyilik yapana sevâb vermek, kötülük yapana azâb etmek Allahü teâlâ üzerine vâcibdir dediler. Ammâ Ehl-i sünnet âlimleri, Allahü teâlâ üzerine vâcib kelimesini kullanmak câiz değildir dediler. Sebebi yukarıda bildirildi. Hadîs-i şerîflerde, **Allah üzerine hakdır** gibi kullanılan ifâdeler, va'dine vefâsının kuvvetli olduğunu bildirmek içindir. Kul Allahü teâlânın hakkını yerine getirince, sevâba hak kazandığından ona hak denmişdir. Nitekim mekrin karşılığını mekir, hud'anın karşılığını hud'a [hîle], istihzânın karşılığını istihzâ [alay etme] olarak bildirmişdir. Ammâ bu sözlerden hiç birisini Allahü teâlâ için kullanmak doğru değildir. Ancak Kur'ân-ı kerîmde bildirildiği gibi. Şöyle ki, Enfâl sûresi, 30.cu âyetinde meâlen, **(Onlar mekr** [hîle] **yapıyor, Allah da onlara mekr ediyor** [hîlelerini bozuyor]**)**, Nisâ sûresi, 142.ci âyetinde meâlen, **(Zanlarınca Allaha huda'** [hîle] **yaparlar, Allah da onlara hîle yaparak** [hîlelerini başlarına geçirir]**.)**, Bekara sûresi, 15.ci âyetinde meâlen, **(Allah, münâfıkları etdikleri istihzânın cezâsı ile cezâlandırır)** buyurulmuşdur.

Buradan anlaşıldı ki, iyiliğe karşılık, vâcib değildir, ammâ Allahü teâlâ iyiliğe iyilikle karşılık vereceğini va'd etdi ve Allahü teâlânın va'di doğrudur, hiç şaşmaz. Ra'd sûresi 31.ci âyetinde meâlen, **(Doğrusu Allah va'dinden dönmez)** buyuruldu.

Ameli kötü olanlara, eğer kâfir iseler, verilecek cezâ korkdukları şey ile olacakdır. Çünki onlar, cezâlarının hafîfletilmesine müstehak değillerdir. Çünki Allahü teâlâ, onları bağışlamıyacağını bildirmişdir. Ammâ îmânı olup da günâhkâr olanlar için haber verilen azâbların hafîfletilmesi, yâhud hiç azâb olunmamaları mümkündür. Şer'an da, aklen de böyledir. Nitekim Nisâ sûresi 48.ci âyetinde meâlen, **(Doğrusu, Allah kendine şirk koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar ve magfiret buyurur)** ve Zümer sûresi 53.cü âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm, benim tarafımdan insanlara de ki, (Ey günâh işlemekle nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahın rahmetinden** [sizi bağışla-

masından] **ümmîdi kesmeyiniz. Çünki Allah** [şirk ve küfrden başka dilediği kimselerden] **bütün günâhları magfiret buyurur. Şübhesiz ki, O Gafûrdur** [çok bağışlayıcıdır]**, Rahîmdir** [çok merhametlidir]**)** buyuruyor. Çünki ibâdî [kullarım] sözünden murâd, mü'minlerdir.

Azâbların hafîfletilmesi veyâ temâmen bağışlanması hakkında Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" o kadar sahîh hadîsleri vârid olmuşdur ki, ilm ve ma'rifet sâhibleri bunları temel esâslar saymışlardır.

Azâbın hafîfletilmesi veyâ temâmen bağışlanmasını akl da öngörür. Şöyle ki, Allahü teâlânın varlığına ve birliğine inanıp, Peygamber efendimizin peygamberliğini kabûllenen, en büyük kulluk alâmeti sayılan îmânla şereflenen, eğer bir takım amelî şeylerde nefsine ve şehvetine uyarsa, böylesini bağışlamak münâsib olur ve onun azâbını hafîfletmek kerîm olana yakışır. Çünki azâbı hafîfletmek, ne sözünden dönmek, ne de hikmetin hâricinde bir iş yapmak olur.

Bu mes'elelerden biri de, akl, şerî'atin yol göstermesi olmazsa bilemez. Hatar ve ibâhâyı [yasak olan ve olmıyanları] anlıyamaz. İyi, şerî'atin iyi dediği beğendiğidir, kötü ise şerî'atin kötülediğidir. Aklın iyi veyâ kötü demesine bakılmaz. Zîrâ bunlar akla bağlı olsalardı, Allahü teâlâ insanlara akllarına uymadıkları için azâb ederdi de, azâbı Peygamberlerin gönderilmiş olmasına bağlamazdı. Nitekim Allahü teâlâ İsrâ sûresi 15.ci âyetinde meâlen, **(Biz bir kavme, peygamber göndermedikce, azâb etmeyiz)** buyurmakdadır.

Bütün âlemleri yaratanı tanımak ve bu âlemlerin hâdis [sonradan var edilmiş] olduğunu bilmek, bir peygamberin bildirmesi olmadan hâsıl olamaz da diyemeyiz. Zîrâ Resûlullah fer' [tâli]dir ve aslın fer'ine muhtâc olması câiz değildir. Evet ism ve sıfatlar Onun tarafından telakkı olunur. Kullara emr kısmından vâcib olanlar, peygamberlerin vâsıta olmaklığı bulunmadıkca bilinemezler. Akl, teklîfin kendisiyle sâbit [var] olduğu bir âlet ve aracdır. Akl yoksa, mükellef [sorumlu-vazîfeli] olmak da yokdur. Şerî'atin beğendiği iyiliği ve beğenmediği kötülüğü bilmekde bir şart olabilir. Eğer her işde akl esâs olsaydı, akl, ana ve babasının dîni uğruna ölmeği, bir altın, hattâ dahâ da az [çalınan] bir mal için elin kesilmesini öngöremezdi.

O mes'elelerden biri de Münker ve Nekir meleklerinin kabrde süâl sormaları ve kabr azâbının hak olmasıdır. Bu husûsda bir çok sahîh hadîs-i şerîfler vardır. Ammâ Mu'tezîlenin bir çoğu bunları inkâr edip, güyâ red etmek için bir takım şübheler ileri sürdüler. Bu husûsda onların aslsız şübhelerini cevâblandırmakla uğraşmak, vakti boş yere harcamakdan başka bir şey olmaz. Çünki müslimân olan, Resûlullahın bildirdiklerini almak ve kabûllenmek zorundadır. Kabr azâbı Kur'ân-ı kerîmde Mü'min sûresi 46.cı âyeti ile bildirilmişdir ki, **(Onlar** [kabrlerinde kıyâmete kadar] **sabâh ve akşam ateşe arz edilirler. Kıyâmet kopduğu gün de, (Fir'avn**

**kavmini en şiddetli azâba sokun) denilecekdir)** buyurulmuşdur. Diğer âyet-i kerîmede Peygamber efendimizin açık beyânı ile kabr azâbı, hiç şübhe bulunmıyacak şekilde yorumlanmışdır.

Münker ve Nekir hadîs-i şerîfde böyle açık ve sahîhdir. Yalnız islâm dîninde değil, geçmiş bütün semâvî dinlerin hepsinde Münker ve Nekirden bahs olunduğu için, tevâtür derecesine ulaşmışdır. Hiçbir şekilde inkâra açık tarafı yokdur. Ancak kendileri için sened ve delîl, sâdece aklın ve duyguların mukaddimelerinden ileri geçmemiş olanlara sözümüz yokdur.

Cennet ve Cehennem yaratılmışlardır, vardırlar. Cennetlikler ve Cehennemlikler için hâzırlanmışlardır. Mu'tezîlenin ekserî, kıyâmetde yaratılacaklardır dedi. Onların bu husûsda dayandığı tevâtür derecesine varan âyet ve hadîsleri vardır. Meselâ, Bekara sûresi 35.ci âyetinde meâlen, **(Ve biz demişdik ki, ey Âdem, sen eşinle Cennetde sâkin ol. Onun ni'metlerinden bol bol yiyin, fekat şu ağaca yaklaşmayın!)** buyuruldu ki, bunlardan biridir. Onların bu âyetdeki şübheleri, âyetde adı geçen Cennetin, dünyâ bağçelerinden olup, Âdem, Havva ve İblîsin onda bulunmalarıdır. Hakîkî ve bâkî Cennet değildir dediler.

Bu şübhelerine şöyle cevâb veririz: Âdem aleyhisselâmın içinde bulunduğu Cennet, Kur'ân-ı kerîmde birçok yerde elîf-lâmlı, ma'rife [belgili] olarak zikr olunuyor. Bu ise, bildirilen Cennetden başkası olamaz. Bunun için bilinen Cennetden başkasına yorumlanması câiz değildir. Şunu da söyliyelim ki, Allahü teâlâ, Tâhâ sûresi 118 ve 119.cu âyetlerinde meâlen, **(Çünki senin acıkmaman ve çıplak kalmaman ancak Cennetdedir. Ve sen orada susamazsın, güneşde de yanmazsın)** buyuruyor. Herkes bilir ki, bu sayılan hâller, bu dünyâda hiçbir bağ ve bağçede ve yerde bulunmaz.

Eğer böyle nassları böyle ihtimâllerle ileri sürüp, delîl olarak kullanmak gerekseydi, bir başkaları da çıkar, âyet-i kerîmede geçen Âdem, bütün insanların babası olan Âdem aleyhisselâm değildir, bir başka Âdemdir ki, bir bağçede emre itâ'atsizlik etdi derdi. Bu ise, icmâ'a muhâlifdir. Ve yine Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi 133.cü âyetinde meâlen, **(O Cennet, takvâ sâhibleri için hâzırlanmışdır)** buyuruyor. Henüz var edilmemiş, ortaya çıkmamış bir şey için, hâzırlanmışdır [yaratılmışdır] denmez. Ve yine Necm sûresi 13-14-15.ci âyetlerinde meâlen, **(Yemîn olsun ki, o** [Cebrâîli hakîkî sûretinde] **bir dahâ da** [Mi'râcdan] **inerken gördü. Sidret-ül müntehânın** [yedinci göğün] **yanında,** [Takvâ sâhiblerinin bulunacağı yer olan] **Mev'â Cenneti onun** [Sidrenin] **yanındadır)** buyuruldu. Peygamberin Sidret-ül-müntehâ yanında yok olan bir şeyi gördüğü söylenemez.

Hâlbuki bu nasslarda şübhe edilecek bir şey yokdur. Olsa bile, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bir çok hadîslerle beyânından

sonra hiç kalmamışdır. Açıkca bildirilmiş olanlara uymamak dalâletdir. Peygamber efendimiz Cennetin ve Cehennemin eb'adından haber verdi. Yok olanın eninden, boyundan konuşulur mu? Ve yine, **(Cennete sokuldum)** buyurdu. Ve yine, **(Cehennem, Rabbine şikâyetde bulundu)** buyurdu. Ma'dum [yok olan] nasıl şikâyet eder ve yine kışın ve yazın nefes alır? Nitekim hadîs-i şerîfde Cehennemden bahs ederken, **(Ona iki nefesle izn verilir. Kışın bir nefes verir ve bu nefesi zemherîr soğuğundan şiddetlidir, yazın bir nefes verir ve bu bildiğiniz bütün sıcaklardan dahâ sıcakdır)** buyurdu.

Hadîs-i şerîfde bu şekilde açıklamalar olmasa dahî, ümmetin bu husûsdaki icmâ'ı kâfî gelirdi.

Biri de, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" büyük günâh işlemiş olanlara şefâ'ati câizdir. **(Allaha şirk koşmamış olanlara şefâ'at edeceğime söz veriyorum)** buyurmuşdur. Magfiret edilmesi [bağışlanması] câiz olana şefâ'at da câizdir.

Dahâ önce, şirke düşmeyen zâlimlerin, îmân dâiresinden çıkmadıklarını bildirmişdik. Allahü teâlâ onları afv edebilir. Azâb ederse de, sonsuz olarak devâm etmez. Günâhda ısrâr etmiş olsalar ve tevbesiz ölmüş olsalar da, Cehennemde ebedî kalmazlar. Bekara sûresi 255.ci âyetinde [ya'nî Âyet-el kürsîde], **(Onun izni olmadıkca, katında kim şefâ'at edebilir?)** buyuruldu. Hak teâlânın müsâde etmediği şefâ'at, müşrikler [kâfirler] için olan şefâ'atdir. Burada o haber veriliyor. Ya'nî onların magfiretden nasîbleri olmadığı gibi, **(Şefâ'at edicilerin şefâ'atlarının da onlara fâidesi yokdur)** [Müddessir sûresi, 48.ci âyeti] buyuruldu.

Dünyâdan küfr üzere gitmek şefâ'at olunmamağa sebeb olursa, dünyâdan îmânlı gitmek de şefâ'at olunacağını gösterir. Câbir bin Abdüllah Ensârî "radıyallahü anh", (Şefâ'at, Allahü teâlânın Kitâbında açıkca belirtilmekdedir. Anlaması zor değildir) buyurup, bu âyet-i kerîmeyi okudu.

Şefâ'at olunacağına dâir hadîs-i şerîfi, Sahâbe-i kirâmdan büyük bir kalabalık rivâyet etmişdir. Hulefâ-i Râşidîn hazretleri, Ukbe bin Âmir, Ebû Sa'îd Hudrî, Ebû Hüreyre, Ebû Ümâme, Avf bin Mâlik Eşce'î, Ma'dâd bin Ma'dîkreb, Abdüllah bin Ebûl-Cüz'a ve benzerleri "radıyallahü anhüm" bunlardandır. Câbir bin Abdüllah Ensârî ve Enes bin Mâlik "radıyallahü anhümâ" Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirirler, **(Şefâ'atim, ümmetimden büyük günâhları olanlar içindir)** buyurdu.

Bu kadar delîller var iken ve müslimânlardan günâhkâr olanlar hakkında, ilk asr âlimlerinin şefâ'at hakkında sözbirliği bulunduğu hâlde, bu mezhebe [Ehl-i sünnet ve cemâ'ate] muhâlif olanların dayanacak bir mesnedleri yokdur. Bilhâssa büyük günâh işleyene şefâ'at yokdur diyenler, aklın iyi dediği şey iyidir diyorlar. O hâlde kötü işler yapanları bağış-

lamak ve onlar için şefâ'ati kabûl etmek, akllılarca iyi bir işdir ve hiçbir akl bunu çirkin görmez.[1]

---

[1] Peygamber efendimizin kıyâmet günü ümmetinden büyük günâhı olanlara şefâ'ati hakdır, doğrudur. **Şefâ'at**, lügatda vesîle [sebeb ve vâsıta olma, bir de taleb [isteme] ma'nâsında olup, dinde, başkası için hayr [iyilik] istemek demekdir. Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" hazretleri şefâ'ati makbûl olan bir şefâ'atcıdır. Ve bütün peygamberlerden, resûllerden ve mukarreb meleklerden önde ve öncedir. En büyük şefâ'ati, arasat meydânında insanlar uzun zemân kaldığında olacakdır. Bu ise **Makâm-ı Mahmûdun** ilkidir. İkinci şefâ'ati, kavminin hesâbsız Cennete girmeleri içindir. Bu da Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimize mahsûsdur. Nitekim **(imâm Nevevî)** böyle bildirir.

Resûlullahın üçüncü şefâ'ati, Cehenneme girmeğe müstehak olanlara olup, şefâ'atiyle Cehenneme girmezler. **(Nevevî)**, bunun Resûlullaha mahsûs olmasında tereddüd etdi.

Dördüncü şefâ'ati, muvahhidlerin [îmânı olanların] Cehennemden çıkarılması için olacakdır. Bunda diğer peygamberler, melekler, sâlihler [evliyâ], âlimler, şehîdler ve belâya sabr etmiş mü'minlerin çocukları onunla ortakdır. Eğer bu kalbinde zerre kadar îmânı olanın Cehennemden çıkarılmasına âid şefâ'at ise, Kâdî Iyâd hazretleri, bu Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" mahsûsdur, değilse, yukarıda sayılanlar ona ortakdır demişdir. **(Şefâ'atim ümmetimden büyük günâhı olanlar içindir)** hadîs-i şerîfi meşhûrdur. İsrâ sûresi 79.cu âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm, sana mahsûs, fazla bir nemâz olarak, gece uykudan kalk da, Kur'ân ile teheccüd kıl. Rabbinin seni Makâm-ı Mahmûda** [âhıretdeki büyük şefâ'at makâmına] **göndermesi** [kavuşdurması] **yakındır)** buyuruldu. Hadîs-i kudsîde, **(Ey Habîbim, şefâ'at et, şefâ'atin kabûl olunsun, iste, istediğin verilsin)** bildirildi.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", kalbinde zerre kadar îmân bulunan Cehennemden çıkmadıkca râzı olmıyacak. İşte bu **şefâ'at-i kübrâ** [büyük şefâ'at] makâmı olup, Peygamber "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimize mahsûsdur. Makâm-ı Mahmûd, bir bakıma bu büyük şefâ'atin bir ismidir.

Onun bütün insan, cin ve meleklere şefâ'ati vardır. Kâfirler hakkındaki şefâ'ati, hesâblarının çabuk görülmesi ve kıyâmetin korkunç hâllerinin hafîfletilmesindedir. Mü'minler hakkında, günâhlarının afvı ve derecelerinin yükseltilmesi gibi husûslardadır. Nitekim Enbiyâ sûresi 107.ci âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik)** ve Vedduhâ sûresi 5.ci âyetinde meâlen, **(Kıyâmetde Rabbin sana** [şefâ'at makâmını] **verecek ve sen râzı** [hoşnud] **olacaksın)** buyuruldu.

Beşinci şefâ'ati, derecelerin yükselmesi için olacakdır ve bu şefâ'at da Resûlullaha mahsûsdur.

Altıncısı, Allahü teâlânın magfireti, bağışlaması olup, tâ'at ve ibâdetde kusûru olanlaradır.

Yedincisi, devâmlı Cehennemlikler için, ba'zı zemânlarda, Ebû Tâlib gibilere azâbın hafîfletilmesi şeklinde olacakdır.

Sekizincisi, kâfir çocuklarına olacakdır. Süyûtî ve başkaları bunu bildirmişlerdir. **(Büyük günâhı olan, şefâ'atime kavuşamaz)** hadîsi uydurmadır. Aslı yokdur. **(Sirâc-ül-akâid)**

Biri de sâlih ve velî kullardan kerâmetin görülmesidir. Kerâmet, hârik-ul'âde bir hâl olup, sıradan insanların elinde meydâna gelmez. Su üzerinde yürümek, havâda uçmak, çıkışı olmıyan yerden geçmek, kısa zemânda uzak mesâfelere ulaşmak, ihtiyâc ânında yiyecek ve içecek bulmak, yırtıcı kuşlara, vahşî hayvanlara hükm etmek, yılan, akreb gibi hayvanları te'sîrsiz bırakmak ve emri altına almak ve benzeri olağan üstü ve âdet dışı şeyleri yapmak böyledir.

Mu'tezîle ve kelâmcılardan çoğu böyle şey olmaz dediler ve böyle şeyler olursa, mu'cize ile karışır da, o zemân, peygamberliğin alâmeti olan mu'cize kerâmetden ayrılmaz, bunun için böyle hârik-ul'âde hâllerin peygamberlerden başkasının elinde meydâna gelmesi mümkin değildir. Böyle bir takım şeyler görünmüyorsa, gözboyacılığından ve aldatma oyunlarından başka bir şey değildir. Sâlih kulların elinde zuhûr eden kerâmet, onların düâ etmesi ve Allahü teâlânın kabûl buyurmasıdır. Yağmurun yağması ve hastaların şifâ bulması gibi hâller bunlardandır derler.

Onlara cevâb olarak deriz ki, biz iyi-kötü bütün müslimânlarda kerâmet vardır demiyoruz ki, burası ihtilâf odağı olsun ve iddi'a sâhibleri onu, yalancı peygamberlik iddi'asında kendileri için delîl alsınlar ve böylece haklı ile haksız, doğru söyliyenle yalan söyliyen ortaya çıksın. Hâyır, biz, kerâmet, Allahü teâlânın seçkin kulları olan evliyâsında görünür diyoruz. Evliyâ, peygamberlere çok tâbi' olmuş sevgili ve seçilmiş kullardır. Peygamberlerin peygamberliklerini doğrulayan âyinelerdir. Böyle bir velînin elinde hârik-ul'âde [olağanüstü] bir şey zuhûr ederse, peygamberinin büyüklüğündendir. Çünki o velî, peygamberine tâbi'dir, adım adım onun peşinden gitmekdedir. Bunun için velînin kerâmeti, peygamberinin mu'cizesini kuvvetlendirmekdedir, onu bozmak, sulandırmak değildir. Kerâmet, velî tarafından da istenmiyen bir hâldir. Çoğu zemân istemeden meydâna gelir. Mu'cize öyle değildir. Mu'cize peygamberin bürhânıdır, alâmetidir ki, peygamberliğini söyleyince, onunla izhâr eder. Evliyânın kerâmeti hakkında Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde haber verdiği hazret-i Merye-

---

Mevlânâ Müineddîn "kuddise sirruh" **(Meâric-ün-nübüvve)** adlı tefsîrinde şöyle yazar: Mi'râc gecesi, Cebrâîl aleyhisselâma, (Ey Cebrâîl, biz Muhammedin güzellikde eşsiz cemâlini, yetmişbin izzet perdesi ile örtdük. Bu gece o perdelerden birini kaldır da, onun güzelliğine hasret ve özlem duyanlar onu doya doya seyretsin) hitâbı ulaşır. Bunun üzerine Cebrâîl aleyhisselâm, o perdelerden birini kaldırır. Öyle bir nûr zuhûr eder ki, onun şa'şaasında, ne Arşın, ne Kürsînin, ne güneşin, ne ayın nûru ve ışığı görünür. Yıldızlar ve Kerûbiyânın nûrları [ışıkları] da örtülür. Ardından bir hitâb gelirdi ve (Ey Muhammed, ümmetin için neden üzülürsün. Bugün senin hüsn-ü cemâlinden bir perde kaldırdım da, gökyüzünde ışık veren, nûr saçan ne varsa, ya'nî yıldızların, güneşin, ayın, Arşın, Kürsînin, Levhin ve Kalemin nûrları görünmez oldu. Kıyâmet günü yetmişbin perdenin hepsini kaldırdığımda, ümmetinin günâh ve hatâlarının zulmeti, o nûrla görünmez olursa, bunda şaşılacak bir şey bulunmaz) buyurur.

min kerâmetleri, delîl olarak yeterlidir. Nitekim Âl-i İmrân sûresi 37.ci âyetinde meâlen, **(Bunun üzerine Rabbi, Meryemi güzel bir kabûl ile kabûl buyurdu ve onu iyi bir şeklde yetişdirdi ve** [eniştesi] **Zekeriyyâ aleyhisselâmı da Ona kefîl** [himâyesine me'mûr] **kıldı. Zekeriyyâ aleyhisselâm ne zemân Meryemin bulunduğu mihrâba girse, yanında bir yiyecek buldu ve (Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?) dedi. O da, bu Allah tarafından geliyor. Şübhe yok ki, Allah dilediğini hesâbsız olarak rızklandırır dedi)** buyuruyor.

Hazret-i Meryemin ibâdet etdiği odanın anahtarı Zekeriyyâ aleyhisselâmda idi. Oraya başka hiç kimse giremezdi. Zekeriyyâ aleyhisselâm böyle ikrâm ve kerâmetlerine şâhid olmadığından hayret etdi. Bir peygamberin huzûrunda, bir kadından böyle bir kerâmet, ya'nî hiç bir insan eli değmemiş yemek veyâ meyve bulunması zuhûr eder de, bütün ümmetlerin en iyisi olan bu ümmet içinde bulunan Allahü teâlânın seçkin, sevgili kullarından bunun gibi hâller, hattâ dahâ büyükleri niçin görülmesin!

Evliyânın kerâmetinin hak olduğuna bir delîl de, Neml sûresi 40.cı âyet-i kerîmesidir. Allahü teâlâ burada buyuruyor ki, **(Kendinde ilâhî Kitâbdan** [Levh-il mahfûzdan] **bir ilm** [ism-i a'zam] **bulunan biri** [Âsâf bin Berhiyâ] **dedi ki, Ben gözünü kırpmadan önce onu sana** [Belkısın Yemendeki tahtını Kudüsde bulunan Süleymân aleyhisselâma] **getiririm, derken Süleymân** "aleyhisselâm" **tahtı yanında duruyor görünce, dedi ki: Rabbimin fazlından, ihsânındandır...)**

Bir delîl de, Eshâb-ı Kehfin hikâyesidir. Bu hikâyede nice garîb ve acîb hâller, olağan dışı hâdiseler vardır. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Eshâbından bu husûsda nakl edilmiş olanlar, zemânındaki ve ondan sonraki ümmetinden meydâna gelen hârik-ul'âde hâlleri yazmağa kalkışsak, söz çok uzar. Ammâ çok kısa birkaç örnek verelim:

Abbâd bin Bişr ve Esyed bin Hudayrın "radıyallahü anhümâ" karanlık gecede asâları [bastonları] ışık saçıp, evlerine kadar öyle gitdiler. Tufeyl-i Devsî hazretlerinin kamçısının ucunda bir ışık parlardı. Ümmü Eymen hazretleri Mekkeden Medîneye hicret ederken çok susamışdı. Gökden bir kova indirilip, ona azar azar su içirip, doyunca kovayı tekrâr göğe kaldırdılar. Ümm-i Şüreykden de benzeri rivâyet olundu. Hazret-i Ebû Bekr vefât edeceği zemân kızı hazret-i Âişeye, (Onlar senin iki erkek kardeşin ve iki kız kardeşindir) buyurdu. Hâlbuki o zemân hazret-i Âişenin bir kız kardeşi [hazret-i Esmâ] vardı ve hazret-i Ebû Bekrin hanımı hâmile idi. Hazret-i Ebû Bekrin vefâtından sonra bir kız çocuğu dünyâya getirdi.

Hazret-i Ömerin "radıyallahü anh" hazret-i Sâriyeye seslenmesi hâdisesi de büyük bir kerâmetdir. Hazret-i Ömer Medînede, hazret-i Sâriye ise, sayılı kumandanlarından olup, Îrân taraflarında Nihâvendde bulunuyordu. Düşmân kendilerine dağın eteğinde pusu kurmuşdu. Hazret-i

Ömer Medîneden bunu görüp, (Yâ Sâriye, dağa dikkat et, dağa dikkat) diye seslendi. Sâriye hazretleri Nihâvendden sesini işitip, tedbîrini aldı. Ve yine Saffâl hâdisesinde bildirilir. Hazret-i Ömer kendisine Nil nehrine verilmek üzere şöyle mektûb yazar. (Mektûbuma, Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismi ile başlarım! Allahın kulu mü'minlerin emîri Ömerden Mısrdaki Nil nehrinedir. Eğer kendi irâdenle akıyorsan, akma, sana ihtiyâcım yok. Eğer Azîz ve Cebbâr olan Allah lütfü ve kudreti ile seni akıtıyorsa, aşağılanmış olarak ak. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun!) Bu mektûbu Nil nehrine atın buyurdu. [Azalmış olan Nil nehrinin suyu çoğaldı.]

Biri de Alâ bin Hadramî hâdisesidir ki, islâm ordusunu denizden geçirip, gemilerle Bahreyn adalarına kaçmış Îrânlılara ulaşdırdı ve Bahreyn adalarını islâm topraklarına katdı. Atını suyun üzerinde koşdurduğu zemân, kimden suya birşey düşerse, bana bildirsin dedi. Birisi, tahtadan çanağım denize düşdü dedi. Kamçısının ucuyla kaldırıp ona verdi.

Biri de Hâlid bin Velîd hazretlerinin hâdisesi olup, Sa'îdin verdiği suyu içmesi ve içerken de, bu su zehrlidir buyurup, Besmele çekerek ağzına alıp, yutmasıdır.

Sahâbe devrinden birkaç örnek verdik. Sonra Tâbi'în ve Tebe-i Tâbi'în devrleri gelir. Bunların zemânındaki Sıddîklardan ve evliyâdan bu tür o kadar hâdise vuku'a geldi ve o kadar çok adâlet sâhibi [sözüne güvenilir ve inanılır] kimseler bildirdi ki, yazmağa kalkışırsak cildlerle kitâb olur.

Bütün bu kadar delîller, örnekler, açık beyân ve haberler ortada iken, kerâmeti inkâr etmek, islâm dînini anlamamak ve ondan nasîbsiz olmanın alâmet ve işâreti değil de, nedir? Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Biri de, Mu'tezîleye göre, ma'dûm [yok] bir şeydir [vardır]. Ehl-i sünnet ve cemâ'ate göre, ma'dûm hiçdir. Onların bu husûsdaki şübheleri çokdur, ammâ bunları bildirmeğe lüzûm yokdur. Hepsine cevâb olarak şu yetişir: Kesin huccet [sened, delîl]lerle doğrulanmışdır ki, Allahü teâlâ kadîmdir ve kadîmlikde ortağı yokdur. Onunla birlikde bir başkasının olması da lâzım değildir. Sizin söylediğiniz, ba'zı şeylerin Onunla birlikde olması lâzımdır sözünüzden, âlemin kadîm olduğu anlaşılır. Bu ise bâtıldır, sırf aslsızdır. Onlar, **(Biz bir şeyi dilediğimiz zemân, ona sözümüz, sâdece "ol" dememizdir. Böyle deyince, o da hemen oluverir)** âyetini delîl gösteriyorlar.

Cevâb olarak deriz ki, ona, "şey" buyurması, bir şey olacağı içindir. İnsanlara anlatmak böyle olur. Kur'ân-ı kerîmde birkaç yerde ma'dûmun birşey olmadığı bildirilmekdedir. Meselâ Meryem sûresi 9.cu âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Bundan önce Seni yaratdım, hâlbuki hiçbir şey değildin)** buyuruldu ki, böyledir. Meâl-i şerîfi, **(Gerçekden insan üzerine zemândan bir vakt geçdi ki, o zemân insan denen bir şey yokdu)** olan, İnsan sûresi, birinci âyetini okuyup, kendinden bahs edilecek bir şey değildi, derse,

Cevâbında deriz ki, nassın zâhir ma'nâsı, zarûrî bir sebeb bulunmadan, hakîkatden mecâza çevrilmez ve burada bunu gerekdirecek hiçbir sebeb ve delîl yokdur. Mecâz ma'nâ vermekde de bir zarûret yokdur.

### Sekizinci Fasl

## NESH, İSBÂTI VE RÂFİZÎLERİN BİD'ATLERİNE BİRKAÇ ÖRNEK

Nesh, bir hükmün [emr veyâ yasağın] bir başka hükmle kaldırılmasıdır. Bu Kitâbla olduğu gibi, Sünnetle de olabilir ve bu ancak peygamberler vâsıtasıyla olur. Âdem aleyhisselâmın zemânından, Peygamber efendimizin zemânına gelinceye kadar gelmiş olan şerî'atlerde neshler bulunmakdadır. Bizim Peygamberimizin şerî'atinde de, O "sallallahü aleyhi ve sellem" yaşadıkca nesh mümkin idi. Vefât edince, nesh de kalkdı. Kıyâmete kadar artık ahkâmda değişme olmaz. Çünki Ondan sonra bir başka şerî'at ve din gelmiyecekdir.

Neshi inkâr edenler yehûdîler olup, bunu kabûl etmemeleri hakkındaki mezhebleri bir kaç çeşiddir. Bizim bildirdiğimiz şekilde nesh câizdir. Hem dînen, hem de aklen güzeldir. Dinde cevâzına delîl şudur ki, Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma, kızını oğlunla evlendir, buyurdu da, ondan sonraki dinlerde kardeşle evlenmeği harâm [yasak] etdi. İbrâhîm aleyhisselâma, oğlunu kurban etmesini emr etdi de, ardından bu emrinden vaz geçdi [ona bir koç indirdi]. Ya'kûb aleyhisselâmın dîninde iki kız kardeşi birlikde nikâh altında bulundurmak câiz iken, Mûsâ aleyhisselâmın zemânında harâm kılındı. Otla beslenen hayvanların hepsi Nûh aleyhisselâmın şerî'atinde mubâh iken, Ya'kûb aleyhisselâm deve etini kendine harâm etdi. Mûsâ aleyhisselâmın zemânında, dinleri gereği, bir çok hayvan harâm idi. Bunlar o insanlar için hüccetdir, delîldir. Mûsâ aleyhisselâmdan sonra bulunanlar, neshlerinden dolayı, öncekileri hüccet saymadılar. Zîrâ onlar, onun şerî'atinden başka bir şerî'at geldiğini kabûl etmiyorlar.

Mü'minler neshi Kitâb ve Sünnet ile isbât etmişlerdir. Neshin câiz, hattâ iyi bir şey olduğunu akl yolu ile de söyliyebiliriz. Bir hakîm [çok akllı] bir maslahat [fâideli iş] için bir iş buyursa, bir başka zemân o işin yapılmamasını veyâ başka şekilde yapılmasını emr etse, yine onda bir maslahat ve fâide düşünülür. Nitekim doktor, hastasına, dün yap dediğini, bugün yapma der ve bu değişiklik hastanın mîzâcından kaynaklanır. Yoksa doktorun vazîfesi ve işi hep hastanın lehine olmakdır.

Neshe inanmıyan kalkar ve (Neshi sizin bu anlatdığınız şekilde bedâ kabûl edersek, ya'nî Allahü teâlâ hakkında değişmeye ve birinci emrin hilâfına ikinci bir emrin ortaya çıkmasına yol açar. Bu ise Allahü teâlâ hakkında câiz değildir) derse,

**Cevâb**ında deriz ki, bedâ, örtülü, gizli bir şeyi açmak, beyân etmek demekdir. Yâhud bir şeydeki hatâyı telâfî etmek, gidermekdir. Nesh ise,

zemânların farklılığı bakımından, hükmdeki farklılıkdır. Bu, insanların sağlam ve hasta, zengin ve fakîr, âfiyet ve belâ, yaşaması ve ölmesine, âlemde ise var ve yok olmasına benzer. Bunların hiç birinde bedâ lâzım değildir. Nesh için de bedâya lüzûm yokdur. Ne kadar şaşılır ki, kusûr ve ayb bulmak için ağzını açan bu sapığın neshi câiz görmek istememesi, kendi bozuk mantığına göre, neshde bedâ bulunuyor düşünmesidir. Hâlbuki bedâ [birinci reyin hilâfına başka rey bulunması] Allahü teâlâ hakkında câiz değildir. İmâmiyyenin Kîsânîler isminde bir fırkası vardır ki, Allahü teâlâ hakkında bedâyı câiz görürler. Allahü teâlâ haddini aşan zâlimlerin dediklerinden çok yüksekdir.

Aklı olan herkes bilir ki, bir hâdiseye mahal olan [bir olayın geçdiği] yer de hâdisdir [sonradan olmadır]. Hâlbuki Allahü teâlâ hâdiseleri [değişmeleri, yeni yeni oluşumları] kabûlden münezzehdir ve hâdis [sonradan olma] ile sıfatlanmakdan çok yüksekdir. İşin hakîkatini söylemek gerekirse, bunların bedâ [rey, görüş, fikr değişikliği] sözleri, neshi inkârda yehûdîlerin peşinden gitmekdir.

Râfizîlerin bâtıl akâidinden biri şudur: Onlar, bir peygamberin bir müşrikden dünyâya gelmiyeceğini ve bir peygamberin çocuğunun müşrik olmıyacağını söylüyorlar. İbrâhîm aleyhisselâmın [amcası ve üvey] babası Âzerin ve Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde açıkca bildirdiği Nûh aleyhisselâmın oğlu Kenanın kâfir oldukları kesindir ve bu âyetler râfizîlerin bâtıl ve yanlış olduğunu göstermeğe yeterlidir. Yine bu haberler gösteriyor ki, baba veyâ oğuldan birinin şirk üzere olması, diğeri için bir ayb ve kusûr değildir. Onların meâl-i şerîfi, **(Zîrâ sen onları bırakırsan, senin kullarını sapdırırlar ve onlardan ancak nankör, fâcir ve kâfirler doğar)** olan Nûh sûresi, 27.ci âyet-i kerîmesi, kâfirden, ancak kâfir, fâcir bedbaht evlâd dünyâya gelir, ma'nâsında değildir. Bu âyet-i kerîmeye sığınarak böyle söylemek çok yanlışdır. Çünki bu hükm sâdece Nûh aleyhisselâmın kavmine mahsûs olup, Allahü teâlâ onların helâkini diledi ve Hûd sûresi 36.cı âyetinde, Nûh aleyhisselâma şöyle vahy olunmuşdu, **(Haberin olsun; önceden îmân edenlerden başka, kavminden hiç kimse, aslâ îmân etmiyecek. O hâlde yapdıkları şeylerden** [eziyyet ve tekzîblerden] **ötürü kederlenme!)** buyurmuşdu. Nûh aleyhisselâm da buradan, eğer çocukları dünyâya gelirse, îmân etmiyeceklerini anladı. Çünki çocuklar da Nûhun "aleyhisselâm" kavminden idi ve Allahü teâlâ, kavminden îmân etmiş olanlardan başka hiçbir kimsenin îmân etmiyeceğini haber verdi. O hâlde doğacak olanların hepsinin kâfir olacağını bildirmek, gaybî bir haber olup, onların [râfizîlerin] düşündükleri gibi değildir.

Ammâ peygamberler hakkındaki i'tikâd şöyle olmalıdır: Bütün peygamberler nikâhlı ana-babadan dünyâya gelmişdir. Kâfirin nikâhı ise sahîhdir. Bunun için müslimân olan karı-kocanın nikâhlarını yenilemelerine lüzûm yokdur, eski nikâhları üzere devâm ederler. Ancak mecûsî olup,

mahremlerinden biri ile evlenmiş ise, ayrılırlar.

Peygamberlerin neseblerinde [soylarında], bozukluk, sakatlık ve şereflerine halel getirecek birşey bulunmaz. Çünki Allahü teâlâ onları en seçkin âilelerden ve en şerefli insanlardan seçmişdir. Resûl-i ekrem efendimizi "sallallahü aleyhi ve sellem" zâtının şerefi, ahlâkının güzelliği, rûhunun temizliği, yiğitliği ve cesâreti ile bütün insanlar arasından en iyi olarak seçmişdir. İşte Âdem aleyhisselâmdan bize kadar böyle temiz zâtlara mü'minlerden ve kâfirlerden kimse toz konduramamışdır. Çünki bu öyle bir gerçekdir ki, asldan furu'a geçiyor ve neseblerinde ayb ve ar bulunmuyor. Bunun için peygamberleri "aleyhimüsselâm" zâtlarında, neseblerinde ve ahlâklarında bu gibi ayb ve ar verici şeylerden müberrâ [çok uzak] bilmek lâzımdır.

Ammâ küfr ve islâmdan her biri kendi sâhibine âiddir. Ne îmân, ne de küfr bir başkasına sirâyet etmez. Hak olan mezheb odur ki, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ana ve babası, küfr üzeredir. Bütün hak dinlerdeki esâs da bunun üzerinedir demişlerdir.[1]

---

[1] Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" vâlideyn-i şerîfeyninin [şerefli anne ve babalarının] îmânı hakkında âlimler üçe ayrılmışdır. Kimi küfrlerine, kimi islâmlarına kâil olmuşdur. Fahreddîn Râzî hazretleri islâmlarını söylemişdir. Kimi de, bu husûsda konuşmamışdır. En ihtiyâtlı ve sâlim yol da budur. Şeyh Celâleddîn Süyûtî "rahmetullahi aleyh", îmânlı oldukları hakkında üç risâle yazmış ve Şeyh Abdülhak Dehlevî hazretleri **(Mişkât şerhi)**nde şöyle bildirmişdir. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" babaları, Âdem aleyhisselâmdan Abdüllaha kadar, hepsi küfrden pâk [berî ve temiz] idiler. Nitekim kendisi "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ben, temiz sulb ve temiz rahimlerden** [temiz baba ve analardan] **meydâna gelmişim)** buyurmuşdur. Sonra gelen âlimler dahâ başka delîller yazmışlar ve söylemişlerdir. Yemîn ederim ki, bu husûsdaki ilmi Allahü teâlâ bu **Müteahhırîn** âlimlerine mahsûs kılmışdır. Ya'nî Resûl-i ekrem efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" şerefli baba ve dedelerinin tevhîd ve islâm dîni üzere bulundukları, müteahhırîn âlimlerine mahsûs ilmlerdendir. Önceki âlimlerin sözlerinden buna uymıyan ma'nâ ve beyânlar anlaşılmakdadır. (Bu, Allahü teâlânın bir fadlı [ihsânı]dır, dilediğine verir ve istediğine mahsûs kılar.) Allahü teâlâ, müteahhırîn âlimlerine hayrlı karşılıklar versin! Şeyh Celâleddîn Süyûtî "rahmetullahi aleyh" bu husûsda risâleler yazmış, çok güzel ifâde ve beyânlarda bulunarak, bu konuya, şübhe edilmiyecek kadar açıklık getirmişdir. Allahü teâlâ saklasın, Onun "sallallahü aleyhi ve sellem" temiz nûrunu, hiç zulmetli, pis bir yere koyar mı ve o nûru taşımış olan baba ve dedelerini Cehenneme atıp, azâb eder mi? **(Tuhfe-i müslimînden)**

İ'tikâda en uygun ve lâyık olan odur ki, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" şerefli vâlideynini [baba ve annesini] küfrden mahfûz ve ma'sûm tutmalıdır. Çünki Allahü teâlâ onları diriltdi ve onlar, Eshâb olmanın fazîletini bulmak için Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" îmân etdiler. Nitekim bu husûsu hadîs-i şerîf haber vermekdedir. Zîrâ fetret zemânında bulunanlar, dinleri değişiyor olsa da, kurtulmuşlardandır. Eş'arî mezhebinde ve Mâtürîdîden ba'zı büyük âlimlere göre böyledir. İbni Kemâl, **(Tahrîr-ül usûl)** kitâbında, İbni Abdüddevleden nakl ederek bildirir ki, muhtâr kavl [seçilen, be-

Selef âlimleri ve müctehid imâmlar Ebû Tâlibin islâmına hükm etmediler. Onlara, yanıldılar veyâ yalan söylediler demekden Allahü teâlâya sığınırız. Sahîh hadîsde geldi ki, **(Cehennemdekilerin azâb bakımından en ehveni Ebû Tâlibdir. Ateşden iki nalin giyer ve harâretlerinden beyni kaynar.)** Yine hadîs-i şerîfde bildirildi, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ey Amcam, Lâ ilâhe illallah söyle de, senin tarafından bunu hüccet tutayım)** buyurunca, Ebû Tâlib bu kelimeyi söylemedi. Yine haberde geldi ki, Ebû Tâlib vefât etdiği zemân, hazret-i Alî "radıyallahü anh" Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" yanına gelip, (Ey Allahın Resûlü, dalâletde olan amcan vefât etdi) dedi ve Resûlullah, **(Fevvârenin** [Mekke yakınında bir gölün] **yanına götürün)** bu-

---

ğenilen söz] budur. Çünki Allahü teâlâ, **(Biz peygamber göndermedikce, onlara azâb etmeyiz)** buyuruyor.

**(Fıkh-ı Ekber)**de, Resûlullahın babası ve annesi küfr üzere ölmüşlerdir, sözü imâm-ı a'zam Ebû Hanîfeye "radıyallahü anh" bühtândır, iftirâdır. Sahîh nüshâlarda bunlar yokdur, diye yazılıdır. [Ebû Hanîfe hazretlerinin elyazısı nüshâsında ise, (Küfr üzere ölmemişlerdir) diye yazılıdır.]

İbni Hacer-i Mekkî **Fetâvâ**sında, o söz Ebû Hanîfe Muhammed bin Yûsüf Buhârîye âid olup, Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit Kûfînin beyânı değildir. Her za'îf ihtimâli göz önüne alarak, o büyük imâmın böyle buyurduğunu bir an kabûl etsek de, o sözün ma'nâsı, şerefli ana ve babası küfr zemânında öldüler demek olur. Bu söz onların kâfir olarak öldüler ma'nâsını taşımaz. Çünki Allahü teâlâ, **(Seni secde eden sulb ve temiz rahimlerden** [temiz baba ve annelerden] **geçirerek dünyâya getirdim)** buyuruyor. Secde edenler sözü, ana ve babalarının tertemiz olduklarını, mü'min bulunduklarını bildirmekdedir.

Bu mes'elenin bildirilmesi, onlara karşı çok edebli olmağı bildirmek içindir. Çünki bunu bilmemekde bir zarar yokdur ve kıyâmetde bundan mes'ûl tutulmaz.

Tahtâvî, kâfirin nikâhı bahsinde diyor ki: Görmez misin ki, Allahü teâlâ, anasını ve babasını diriltmek ve ona îmân etmeleri ile, Resûl-i ekrem efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" ikrâmda, ihsânda bulundu. Nitekim hadîs-i şerîfde gelmişdir. Bu hadîs-i şerîf, Kurtubî, İbni Nasîrüddîn Hâfız-ı Şâm ve dahâ başkalarınca sıhhat mertebesine varmışdır. Böylece kâideye aykırı olarak, Allahü teâlânın Resûlüne ikrâmı ile, öldükden sonra dirilip, îmân etmekle şereflendiler. Nitekim İsrâîl oğullarından biri, kendini öldüreni haber vermek için diriltilmiş idi ve Îsâ aleyhisselâm ölüyü diriltirdi. Bunun gibi Allahü teâlâ Peygamber efendimizin eli ile de bir takım insanları diriltdi. Yine sahîh haberle bildirildi ki, Allahü teâlâ batmış olan güneşi, hazret-i Alînin "radıyallahü anh" ikindi nemâzını kılması için geri getirdi. İşte vakt geçdikden ve güneş batdıkdan sonra, Allahü teâlânın Peygamber efendimize ikrâm olarak güneşi geri getirmesi gibi, anası ve babasını da, Ona ikrâmen öldükden sonra diriltmişdir. **(Reddül-muhtâr)**ın mürted bâbında da böylece yazılıdır.

Şunu da bilmelidir ki, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ana ve babasının diriltilmesi, **(Fıkh-ı Ekber)**in yazısına ters düşmez. Çünki ana-babasının diriltilmesi vedâ haccındadır ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", babasının âhıretdeki yerini soran bir Sahâbîye, **(Babam ve baban ateşdedir)** buyurması bundan evvel vuku'a gelmişdir.

yurdu. Müctehid din imâmları, bilhâssa imâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve Şâfi'î hazretleri, hazret-i Alînin, babasını defninden, kâfirin defn edilmesini çıkardılar ve kâfirin mîrâsının müslimânlara ulaşmıyacağında Ebû Tâlib kıssasını esâs aldılar. Zîrâ öldüğü zemân dört oğlu vardı: Tâlib, Ukayl, Ca'fer ve Alî. Mîrâsı, onun yolunda bulunan Tâlible Ukayla kalıp, müslimân olan Ca'ferle Alîye "radıyallahü anhümâ" verilmedi.

Şi'ânın bid'atlerinden biri de, **müt'a** nikâhına mubâh demeleridir. Bu nikâh, ya'nî evlilik, belli bir mikdâr para karşılığında bir erkeğin bir kadınla, meselâ on gün veyâ dahâ çok, yâhud dahâ az bir araya gelmesi, kadının kendini bir erkeğe teslîm etmesidir.

İslâmın ilk zemânlarında vardı. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" gazâlara [savaşlara] gider, seriyeler [birlikler] gönderirdi. Bunlar câhiliyye zemânında ileri gelen kimselerdi. Şimdi nefsin istek ve şehvetlerine muhâlefet edecek, katlanılacak yeni bir din gelmiş idi, ammâ bu insanların çoğu, nefslerini yenecek, ezecek hâlde değillerdi. Şerî'atin sâhibi "sallallahü aleyhi ve sellem" bir müddet için buna izn verdi ve çok geçmeden men' etdi. Fekat ilk zemânda, bu yasaklama işi, iyice her tarafa yayılamadı. Eğer herhangi bir kimse müt'a evliliği câizdir, kaldırılmamışdır, derse, bu yasaklamayı duymadığındandır. Sonra bütün Sahâbenin "radıyallahü anhüm" icmâ'ı [sözbirliği] ile müt'a nikâhının harâm olduğu kesinleşdi. Ammâ dinsizlerden bir takımları, câhilleri aldatıp, bu Ömerin "radıyallahü anh" görüşüdür, ictihâdıdır dediler. Hazret-i Alînin, hazret-i Ömerin müt'asına uymaması, hacc-ı temettü' olup, nikâhla alâkalı müt'a değildir. Nasıl öyle olsun ki, müt'a nikâhını men' eden hadîs-i şerîfi rivâyet edenlerden biri de hazret-i Alîdir. Hadîs-i şerîf şöyledir, **(Muhakkak ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Hayber günü müt'a nikâhını ve ehli eşek eti yimeyi men' etdi.)**

Şi'ânın bu mes'elede Ehl-i sünnete muhâlefeti, mest üzerine mesh etmeğe muhâlefetleri gibi olup, bunu da hazret-i Alî "radıyallahü anh" bildirmişdir. Hâlbuki şî'îler, hazret-i Alînin mest üzerine meshi bildirmesinden ve Ehl-i sünnetin bunun cevâzında icmâ' etmelerinden sonra, mest üzerine meshin câiz olmamasını yine hazret-i Alîye bağlayıp, bâtıl mezheb ehli olduklarını izhâr etmiş olurlar; tıpkı müt'a nikâhında yapdıkları gibi.

Şi'ânın bâtıl [aslsız] i'tikâdlarından biri de **Takıyye**dir. Bir kimse bir kimseden korkarsa, çekinirse, yâhud onun dilinden, sözlerinden kaçınırsa, kalbinde ve içinde olana uymıyan bir hareket ve söz izhâr edebilir. Bu kapıyı araladıkdan sonra, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Ebû Bekr ve Ömer "radıyallahü anhümâ" hakkında buyurdukları, takıyye kabîlinden idi. Çünki onların dilinden emîn değildi ve Alînin onlara itâ'ati, ya'nî halîfeliklerini kabûlü de bu bakımdan idi, dediler.

Gerçi bu sözlerinin bozuk, bu husûsdaki i'tikâdlarının fâsid ve saç-

ma olduğunu bilmiyecek, anlamıyacak aklı başında bir kimse yokdur. Ammâ yine de bir cevâb verelim ve bu husûsları bilmiyen kimseleri, bir ihtimâl de olsa, onlara aldanmakdan uzak tutalım. Şöyle ki, Allahü teâlâ Ahzâb sûresi 70.ci âyetinde meâlen, **(Ey îmân edenler! Allahdan korkun ve doğru söz söyleyin)** buyuruyor. Hâlbuki takıyyenin esâsı, eğri ve yalan söz söylemek üzerine kurulmuşdur. Bunların dediği ise, Allahü teâlânın buyruğuna ters düşmekdedir. Burada, meâl-i şerîfi, **(Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Her kim bunu yaparsa, artık Allahdan alâkası kesilmiş olur. Meğer ki, onlardan gelecek bir tehlükeden dolayı sakınmış bulunasınız...)** olan Âl-i İmrân sûresinin, 28.ci âyetini ileri sürmeğe kalkışırlarsa,

**Cevâb**ında deriz ki: Allahü teâlâ îmân sâhiblerinin, müşriklere düşman olduklarını açıkca bildirmelerini emr etmiş, kalb ile, söz ve hareketlerle onlarla sevişmekden sakınmalarını buyurmuşdur. Ancak bir mü'min, kâfirlerin kendisini öldüreceğinden korkar ve düşmanlığını izhâr edecek olursa, yakînen öldürüleceğini bilirse, idâre-i kelâm edip, alçak gönüllü davranmasında bir be'îs yokdur. Eğer zorla, dayakla, şiddetle ve benzeri, canından olacağı kötü mu'âmelelerle küfr olan bir sözü ona söyletirlerse, kalbi îmân ile dolu olduğu hâlde, dili ile küfr olan o sözü söyliyebilir. Ammâ o sıkıntılara sabr eder, o sözü söylemez ve ölürse, dahâ iyi olur. Fekat böyle bir zarûret olmadan, her bir küçük menfe'ati için yalan söylemek ve kalbinde olana muhâlif hareket etmek, bu anlatdığımızdan çok uzakdır ve bunu hiçbir din beğenmez. Bizim dînimiz ise, hiç beğenmez. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", herkesle başka türlü konuşan, bir başka yüz ve ifâde gösterenleri, insanların en kötüsü bildirmişdir.

Burada hâtırınıza şöyle bir süâl gelir ve siz hazret-i Âişeden "radıyallahü anhâ" rivâyetle, bir kimse gelip, Resûlullahın yanına girmek istedi de, Resûlullah, onun için, **(Kardeş kabîlenin kötüsüdür)** buyurdu. Sonra içeri girince, ona güler yüzle, tatlı sözle ve gâyet yumuşak mu'âmelede bulundu. Gidince, dedim ki, yâ Resûlallah, geldiği zemân öyle buyurmuşdunuz; içeri girince güler yüzle karşıladınız ve tatlı sözler söylediniz, hikmeti ne idi. **(İnsanların en kötüsü, insanların, kaba hareket ve sövmelerinden korkdukları kimsedir)** buyurdu derse,

**Cevâb** olarak deriz ki, Resûlullahın öyle buyurması, hazret-i Âişeye onu tanıtması, ammâ içeri girdikden sonra ona yumuşak davranması, öylelerine karşı müdârânın câiz olduğunu bilmesi için idi. Kötü sözlü kimselere nasıl mu'âmele edileceğini irşad ve tevhîm için idi. Şunu da söyliyelim ki, Resûlullah, **kardeş kabîlenin kötüsü**, buyurdukdan sonra, o kişinin yüzüne karşı, **(Kardeş kabîlenin en iyisi sensin)** deselerdi, o zemân bu sözleri, sizin iddi'anıza hüccet olurdu. Lâkin kötü sözlü birine müdârâ etmesi sizin için hüccet, sened olamaz. Ayrıca Resûlullahın, insanlara lutf ve müdârâ ile konuşması güzel ahlâkının gereği idi. Ammâ dışa-

rıdan sevip, içeriden düşman olmak, kalb ile ayrı dil ile birlikde görünmek ve gerçek i'tikâdını gizlemek ve gördüğüne, ben seninle berâberim demek, dindâr insanların yolunda bulunmakdan uzak olup, münâfıklar sıfatına dahâ yakındır. Bu hâl sıradan mü'minlere yakışmazken, Allahın Peygamberi için nasıl söylenebilir? Ya'nî Peygamber "sallallahü aleyhi ve sellem" kötü bir kimseye nasıl iyi diyebilir, ayblanması gerekeni nasıl medh edebilir? Allahü teâlâ Onu, kâmilleri nâkıslardan [olgunları, eksikleri olanlardan] ayırmak, iyiliği kötülükle bir tutmamak için gönderdi. Yoksa kimse günâhdan kaçanla günâh işliyeni birbirinden ayıramazdı. Bir kimsenin, Resûlullahın içi ile dışının birbirini tutmadığına inanması nasıl tasvîb edilebilir. Hâlbuki O "sallallahü aleyhi ve sellem" kalbinde olanı gözü ile işâret etmeği dahî câiz görmezdi. Mekkenin fethi günü, hazret-i Osmân yanında Abdüllah bin Sa'd ibni Ebî Serhle gelip, (Yâ Resûlallah "sallallahü aleyhi ve sellem", elini ver de, sana bî'at [beyât] etsin) diye iki def'a arz etdi. Resûlullah mubârek elini vermedi. Üçüncü def'a arz edince, mubârek elini verdi. O da bî'at eyledi. Bu kişi dahâ önce mürted olmuş olup, Mekkeye gelmiş ve müşriklere katılmış idi ve Resûlullah Mekkenin fethinde, **(Elini Kâ'benin örtüsüne yapışmış hâlde görseniz de, onu öldürün)** buyurmuşdu. Hazret-i Osmân "radıyallahü anh" ısrârla bî'atını isteyip, Resûlullah elini verdikden sonra, mubârek yüzünü orada bulunanlara dönüp, **(İçinizde basîreti** [aklı ve görüşü] **kuvvetli kimse yokmuydu ki, ona bî'at için elimi vermediğimi görünce, kalkıp boynunu vursaydı)** buyurunca, yâ Resûlallah, niçin gözünüzle işâret edip, bunu bize bildirmediniz dediklerinde, **(Peygambere göz ile olsun, hâinlik yakışmaz)** buyurdu.

Eğer şî'îlerin iddi'a etdikleri gibi, hazret-i Alî takıyyeye izn vermiş olsaydı, hiç kimsenin onunla bir ihtilâfı olmaz ve o kadar savaş ve mücâdelelere ihtiyâc kalmazdı. Eğer Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" ileri gelenleri ve diğerleri hakkında bu takıyye yolu câiz olsaydı, onların sözlerinin ve verdiği haberlerin hiç kıymeti kalmazdı ve karşılarında bulunanların dinden haber verdiği hiç bir hükm ve habere hiç güvenilmezdi. Bunun için islâmda takıyye sözünün yeri yokdur ve yokdur.

## Dokuzuncu Fasl

## RÛH VE RÛH İLE İLGİLİ ŞEYLER

Kendilerine müslimân diyen ve kıble ehli olan bir gurub, ısrârla, rûh kadîmdir iddi'asında bulunuyor. Bunların bu husûsda edindikleri mezheb [tutdukları yol], hıristiyanların Nâsut ve Lâhut hakkındaki mezheblerinden [tutdukları yoldan] dahâ bozukdur. Çünki onlar, bunları Îsâ aleyhisselâma izâfet etdiler. Kendisinden, insanın gücünün yetmediği bir kaç şeyin meydâna geldiğini görünce böyle dediler. Bunlar ise, bütün insanlara izâfet ediyorlar. Rûha, nasıl kadîm [ezelî, sonradan yaratılmamış] diyorlar ki, sonradan meydâna geldiği, ya'nî mahlûk olduğunu gösteren bir çok alâ-

metler taşımakdadır. Bunlardan biri, rûhun cismle birlikde olmasıdır ve rûhların sayısı cismlerin [bedenlerin] sayısıncadır. Bu ise, mahlûk, ya'nî sonradan var edilmiş olmanın alâmetidir.

Bu bozuk i'tikâda sâhib olanlar, kendilerine müslimân dedikleri için, bunlara Kitâb ve Sünnete uygun cevâb vermek dahâ uygun olur.

Onların şübhesi, İsrâ sûresi 85.ci âyetinde, **(Sana rûhdan süâl ederler. Onlara de ki, Rûh, Rabbimin emrindendir. Size ilmden çok az şey verilmişdir)** buyurulmasından olup, Hakkın emri kadîmdir diyorlar.

**Cevâb**ında deriz ki, kadîm olan emr, Allahü teâlânın kavlidir [kelâmıdır]. Bütün akllılar sözbirliği hâlindedirler ki, insanın rûhu, kelâm [Allahın kavli, sözü] değildir. Hâlbuki herkes bilir ki, bu âyetdeki rûhdan murâd, Kur'ân-ı kerîm ve Peygamberlere gelmiş olan vahydir. Nitekim Şûrâ sûresi 52.ci âyetinde meâlen, **(İşte böylece sana da emrimizle Kur'ânı vahy etdik)** ve Mü'min sûresi 15.ci âyetinde meâlen, **(Allah kullarından dilediğine irâdesiyle ilgili vahyi indirir)** buyurulmakdadır. Böyle ma'nâlandırmanın doğruluğuna delîl, bu âyetden hemen sonra Kur'ân-ı kerîmin zikr edilmesi olup, **(Gerçekden biz dilersek, sana vahy etdiğimizi ortadan kaldırırız)** [İsrâ sûresi, 86.cı âyeti] buyurulmasıdır.

Eğer bu âyet-i kerîmede bildirilmiş olan rûhdan maksad, üzerinde konuşulan insan rûhu ise, emr kelimesinden murâd, me'mûr [emr edilmiş] olup, Allahü teâlânın emri ile meydâna gelmişdir. Nitekim yağmura, nusrat ve hezîmete emr-i ilâhî denir. Haberde geldi ki, Huneyn günü bir ara Sahâbe hezîmete uğrayınca, Ebû Katâde hazretleri, hazret-i Ömeri gördü ve insanlar ne dediler, dedi. Hazret-i Ömer, Emr-i ilâhîdir dediler, buyurdu. Ya'nî Allahın işidir, kimse bir şey diyemez, diyorlar dedi. Herkes bilir, dünyânın neresinde olursa olsun, hayreti mucîb bir şeye şâhid olunca, (Allahın işi) derler. Bu âyetden maksad, rûhun sırrını örtmekdir, gizli tutmakdır. Ya'nî rûh, Allahü teâlânın işidir ve Onun acîb, garîb bir mahlûkudur, sizin ilminiz onu anlıyamaz. Bunun için, **(Size ilmden az şey verildi)** buyuruldu.

Bu âyet-i kerîmede mutlak olarak, **(de ki rûh, Rabbimin emrindendir)** buyurdu da, nasıl ve ne olduğunu bildirmedi. Bu sapık câhillerin sözlerine göre, Cebrâîl aleyhisselâmın da kadîm olması lâzım gelir. Çünki Allahü teâlâ Cebrâîl aleyhisselâma rûh diye hitâb etmiş, Şu'ârâ sûresi 193.cü âyetinde meâlen, **(Onu Rûh-ül emîn** [Cebrâîl] **indirdi)** ve Meryem sûresi 17.ci âyetinde meâlen, **(Biz ona rûhumuzu** [Cebrâîl aleyhisselâmı] **gönderdik)** buyurulmakdadır. Bu mutlak isme bütün rûh sâhibleri girmekdedir. Mü'minin rûhu ile kâfirin rûhu arasında fark yokdur. O zemân buradan kâfirin rûhunun azâb görmiyeceği ortaya çıkar ve hiç kimsenin, kâfirin rûhu için habîs [pis, aşağı, kötü] rûh demesi, ona la'net etmesi uygun olmadığı gibi, Melek-ül mevt [ölüm meleği, can alıcı melek, Azrâîl aley-

hisselâm] filanın rûhunu kabz etdi [cânını aldı] demesi de câiz olmaz. Çünki kadîm olan kabz edilmez.

Rûhun sonradan yaratılmış olduğunun dînî delîllerinden biri, Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Rûhlar tertîblenmiş ordulardır)** hadîs-i şerîfidir. Tertîblenmiş, bir araya getirilmiş olan ise kadîm olamaz. Çünki başkasının kudreti [te’sîri, gücü] altında demekdir. Bunun gibi derlenmek, toparlanmak ve dağılmak mahlûkların sıfatlarıdır. Bu hadîs-i şerîf sahîhdir ve hadîs âlimleri sahîh olduğunda sözbirliği hâlindedirler. Yine bir hadîs-i şerîfde, **(Allahü teâlâ rûhları cesedlerden bin sene önce yaratdı)** buyuruldu.

Bu sapıkların şübhelerinden biri şimdi bildirdiğimizdir. Diğer bir şübhelerine gelince, diyorlar ki, (Allahü teâlâ meleklerin Âdem aleyhisselâma secde etmelerini, rûhunu ona üfledikden sonra emr etdi. Böylece secdeyi rûhun üflenmesine bağladı ve Hicr sûresi 29.cu âyetinde, **(Ona şekl verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zemân...)** kendine izâfet eyledi. Ayrıca mahlûk olan secdeye müstehak olmaz.)

Cevâb odur ki, secde Âdem aleyhisselâm için olmayıp, Allahü teâlâ için idi. Âdem aleyhisselâm meleklere, Kâ’be ve Kudüsün insanlara kıble olması gibi idi. Ba’zı âlimler de, o secde tekrîm [ta’zîm ve saygı] için olup, ibâdet için değildi dediler. Sebebini dahâ önce bildirmişdik. Şöyle ki, hadîs-i şerîfde geldi, **(Âdem oğlu** [insan] **secde edince, şeytân bir kenâra çekilip, ağlar ve der ki, Âdem oğlu secde ile emr olundu ve secde etdi. Onun için Cennet vardır. Ben de secde ile emr olundum, ama emri dinlemekden kaçındım. Benim için Cehennem vardır.)**

Burada birisi çıkar ve, **(Mâdem ki, Âdem aleyhisselâm meleklere kıble istikâmeti mesâbesinde idi, iblîsin** [şeytânın] **i’tirâzının sebebi ne idi?)** derse, **cevâb** olarak deriz ki, iblîsin ona hasedi, bu kerâmet ve fazîlet Âdem aleyhisselâma verildiği için idi. Secde Âdem aleyhisselâmın kendisine olmasa da, ona doğru yapılan ve büyük fazîlet ve saygı ifâde eden bu hareketi kıskandı. Çünki bu büyük kerâmet ve fazîletle şereflenen kişinin, diğerlerinden üstün olduğu açıkca bellidir. Tıpkı kıble istikâmetinin diğer yönlere üstünlüğü gibidir.

Rûh konusunda birkaç fırka doğru yoldan çok ayrılmışdır. Bunlardan biri **Hulûlîler**dir. Allahü teâlâ rûha hulûl etmişdir demek, küfr ve ilhaddir. Bu sözün aslsız ve bozuk olduğunu akl sâhibleri çabucak anlar. Zîrâ bir şeye hulûl eden [işliyen], bir bakımdan onun şeklini alır. Hâlbuki kadîm olanın bir bakımdan da olsa mahlûka tâbi’ olması mümkin değildir. Bir cisme işliyen bir şey mahdûd, sınırlı ve sonlu olur. Bu sıfatlar kıdem sıfatına ters düşer. Ba’zı eski mutasavvuflar bu görüşde idiler demişlerdir. Allah korusun, böyle bir i’tikâd hiçbir müslimâna yakışdırılamaz. Nerede kaldı ki tesavvuf ehli için ağza alınsın! ki, onlar ma’rifetin ma’deni, hikmetin menba’ı, Kitâb ve Sünnetin sırlarının hazînesidirler. Onların

tevhîd ilmindeki rusûh ve kuvvetleri, öyle hafîf şübhelerle sarsılacak ve zedelenecek hâlden çok yüksek ve mükemmeldir. Evet, her sınıfdaki müslimânlardan birilerine bir âfet [doğru yoldan ayrılma] gelebilir. Tesavvuf ehlinden birinde de böyle bir hâl görülürse, bunu kişi olarak alıp, tesavvufu sebebiyle bu kötü akîdeye düşdü dememelidir.

Hulûl [sirâyet ve içine işlemek, bir şeyle karışıp onunla birleşmek] ifâdesi kullanıp, bir başka ma'nâya gelmiyecek, te'vîl edilemiyecek kadar açık ve seçik söyliyeni müslimânlıkdan çıkmış bilmelidir. Nerede kaldı ki, tesavvuf ehlinden sayılsın! Evet, kelâmcılardan ba'zıları tesavvuf ilminde, hıristiyanların **Nâsut** ve **Lâhut** hakkında dediklerine benzer bir kaç laf etmişlerdir. Hılâf-ı hakîkat olduğunu zannederim. Yok, gerçekden söylemiş iseler, söyliyen hıristiyan olmuş sayılır ve Cehennemin dibini boylar.

Hadîs-i kudsîde, **(Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeyleri yapmakla yaklaşdığı gibi başka hiçbir şeyle yaklaşamaz. Kulum nâfilelere devâmla bana yaklaşmağa çalışır da ben onu severim. Onu sevince, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı ben olurum)** buyuruldu. Bundan hulûl ma'nâsı çıkarmamalıdır. Bu hadîs-i kudsîdeki güzel sözlerin ma'nâsı, (Ben kulumu sevince, görmesinde, işitmesinde, almasında, vermesinde, gitmesinde, gelmesinde en iyi dostu ben olurum, tevfîkim ile, te'yîdim ile ona yardımcı olurum) demekdir. Bundan başka düşünmek doğru yoldan sapıtmak olur. Çünki kesin hüccet ve burhânlarla [senedlerle] sâbitdir ki, Allahü teâlâ hakkında hulûl ve ittihad [kaynaşmak ve birleşmek] söylenemez. Bu ma'nâları hâvî [ihtivâ eden] diğer hadîs-i şerîfleri de hep böyle anlamalıdır.

Fitneye [ortalığı karışdırmağa] sebeb olan sözlere temâsla, derler ki, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri, (Cübbemde Allahdan gayrisi yokdur) dedi. İşin doğrusu bu onun sözü değildir. O büyük mürşidin hâllerindeki ve ilmindeki kemâlden [olgunlukdan] bir parça idrâk ve edinmekle derim ki, o böyle bir şey diyemez. Buna rağmen gerçekden söylemiş ise, o zemân ma'nâsı şöyle olur: Benim bütün varlığım Allah içindir. Bu cübbenin içinde bulunandan Allahü teâlâya muhâlif kıl ucu kadar bir şey yokdur.

Yine bir başkasından bildirilmiş olan, (Burada ne deri, ne et vardır. Burada hep O vardır) sözün ma'nâsı da aynıdır. Yok, eğer bundan başkası düşünülür veyâ söylenirse, sapıklık olur.

Rûh, güneş ışıkları gibi, cismlere yayılmış tek bir şeydir demek de hiç doğru değildir. Zîrâ bunda da tecezzi [ayrılma] ve teb'îd [bölünme] ma'nâsı vardır. Çünki o cismler ve şeyler, ayrı ayrı şeylerdir. Hâlbuki gerçek bir, sayı bakımından da bölünemez.

Müslimânlardan kimi de, rûh bölünmez ve bir şeye yerleşmez dediler. Bu söz de tam doğru değildir. Hattâ fitne ma'nâsı taşır denebilir. Se-

lef âlimleri böyle demediler ve dediler ki: Eğer rûhânî cevherler mütehayyiz [bir mekâna, bir yere nisbet] edilmez dersek, onu Allahü teâlâ ile bir tutmuş oluruz. Bu ise bâtıldır.

O hâlde şöyle inanmalıdır ki, rûh mahlûkdur ve mahlûk olan bir mekâna, bir yere nisbet edilir.

Müslimânlardan bir kısmı da, rûh hakkında duraklayıp, kadîm veyâ hadîs demekden kaçınırlar. Bu da bozuk bir yoldur. Rûhdan konuşmakdan kaçınanların duraklamaları, rûhun mâhiyyeti [hakîkati, kimliği] hakkındadır. Yoksa Allahü teâlâ ve sıfatları dışında kalan her şeyin mahlûk olduğu i'tikâdını taşımamak hiç bir müslimâna câiz değildir. **(Allah vardı ve Onunla hiç bir şey yokdu)** hadîs-i şerîfi bunu göstermekdedir. Bu sözün açıklanması geçmiş idi.

Rûhun mâhiyyeti hakkında duraklamak [susup, konuşmamak], beğenilen, iyi bir yoldur ve ihtiyâta çok yakındır. Çünki rûhun mâhiyyetinden konuşmak tekellüfdür, zorlamadır. Kullar bunu bilmekle mükellef değillerdir. Rûhun diğer mahlûklar gibi yaratılmışlardan biri olduğunu bilince, dahâ ötesine geçmeyip, susmak, elbette dahâ iyi olmakdadır. Zîrâ, şerî'atin Sâhibinden "sallallahü aleyhi ve sellem" bu husûsda açık bir nass [haber, bilgi] yokdur. İstidlâl ve ictihâd ile derinlerine dalıp, ma'nâlar çıkarmak zarûreti de yokdur.

Rûhun mâhiyyeti [hakîkati] hakkında konuşanların sözleri muhtelîfdir. Hiçbirinde kat'iyyet yokdur; ba'zıları doğruya çok yakın olsa da!..

Rûhun mahlûk olduğuna inandıkdan sonra, rûh hakkında kulun bilmesi vâcib olanlardan biri de, Rûh bedenden ayrıldıkdan sonra, o âlemde idrâk sâhibidir. Hakkın kelâmını anlar, meleklere mahsûs hitâbları, sözleri duyar. Bu konuda nasslar vardır ve çokdur. Onlardan biri hazret-i Câbirin "radıyallahü anh" bildirdiği şu hadîs-i şerîfdir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bana buyurdu ki, **(Şübhesiz Allahü teâlâ babanla açıkca konuşdu)** ve hazret-i Mu'âviyenin Eshâbının haberinde, (Kavmimize deyin ki, biz elbette Rabbimizle görüşdük, bizden râzı oldu ve bizi râzı eyledi) diye geldi. Buna benzer hadîsler ve haberler sayılamıyacak kadar çokdur.

İ'tikâdı vâcib olanlardan biri de, rûha fânîlik ve ölüm olabilir demekdir.

Vâciblerden biri de, cesedlerin haşrinden sonra, her cesede dünyâdaki rûhunun iâde edilmesidir. Tenâsuha inananlar buna muhâlif olup, gerçekde, öldükden sonra dirilmeği inkâr ediyorlar. Onlara göre öldükden sonra dirilmek, mükellef olanların rûhlarının nakl edilmesidir, ister yalnız başına ni'metde olsun, ister yalnız başına azâbda olsun. Onların i'tikâdına göre mu'azzab rûh [rûhun azâbı] sıkıntılı ve hasta bir bedene girmesidir. Yük vurulmuş merkeb veyâ çölleri aşan yük devesi gibidir der-

ler. Tenâsuh vardır diyenlerin büyük bir kısmı, şerî'ati kabûl ve sevâbın olduğunu i'tirâf ediyorlar ve, (Biz tenâsuhu Kur'ânda buluyoruz) diyorlar ve meâl-i şerîfi, **(Ey insan! Seni yaratıp, düzgün yapan, seni dilediği şeklde birleşdiren)** olan İnfitâr sûresi, 8.ci âyetini ve meâl-i şerîfi, **(Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye** [ölümü takdîr etdik]**)** olan Vâkı'a sûresi, 61.ci âyetini ve meâl-i şerîfi, **(Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa, hepsi ancak sizin gibi topluluklardır)** olan En'âm sûresi, 38.ci âyetlerini ve **(Şehîdlerin rûhları** [Cennetde] **yeşil kuşların kursaklarındadır)** hadîsini ileri sürüyorlar.

Bu ve benzeri şübhelerin bozuk, bâtıl ve doğrudan çok uzak olduğunu bir parça ilmi olanlar bilir. İnfitâr sûresi 8.ci âyetinin ma'nâsı: Seni dilediği sûretde terkîb etdi, siyâh veyâ beyâz, uzun veyâ kısa, güzel veyâ çirkin, kâmil veyâ nâkıs, erkek veyâ dişi demekdir. Onların dediği bu âyet-i kerîmeden murâd, köpek, eşek veyâ böcekdir sözleri fâsiddir, dayanaksızdır. Çünki öldükden sonra dirilmeğe inananların hepsi, insanlar öldükleri hey'et ve şeklde dirileceklerdir diyorlar. Şunu da ilâve edelim ki, eğer öldükden sonraki dirilmekden murâd, tenâsuh olsa idi, kıyâmetin belli bir zemânı olmazdı ve bütün insanlar bir vaktde hesâba çekilmez, karşılıkları bir ânda verilmezdi. Hâlbuki Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi 25.ci âyetinde meâlen, **(Fekat, onları, gelmesinde şübhe bulunmıyan bir gün için topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler temâmen ödendiği zemân, hâlleri nice olur?)** buyurmuşdur.

Vâkı'a sûresi 61.ci âyetine gelince: Bu âyet-i kerîmeden maksad, Allahü teâlânın nesh etmeğe [sıfat ve hükmü değişdirmeğe] kâdir olduğunu haber vermekdir. 61.ci âyet-i kerîmenin ma'nâsına bir önceki [60.] âyet-i kerîmeden başlıyarak açıklık getirelim: 60.ci âyetde buyuruluyor ki, **(Aranızda ölümü takdîr eden biziz ve biz önüne geçilebileceklerden değiliz.)**

En'âm sûresi 38.ci âyeti hakkında da birkaç söz edelim: Ya'nî yürüyen ve uçan hayvanlar da, sizin gibi bir canlı sınıfıdır ve hepsi rızka muhtâcdır. **Sizin gibi bir toplulukdur** kelâmından, sizin gibi insanlardır ma'nâsını çıkarmak gerekmez. **(Şehîdlerin rûhları yeşil kuşların kursaklarında olup, Cennet meyvelerinden lezzet alırlar)** hadîs-i şerîfinin ma'nâsı, şehîdlerin rûhları bu kuşlara ta'alluk eder demekdir. Bir meleğin bir adam şekline ta'alluku [bağlanması-bulunması] gibidir. Nitekim Cebrâîl aleyhisselâm Hak teâlânın emriyle insan şekline girdiği gibi, onların rûhları da yeşil kuşlar şekline girerler, Hak teâlânın emri ile. Bu şekle sokulmalarının hikmeti odur ki, rûhun ağzı ve cismânî lezzet alma, ya'nî tad alma uzvu [dil, damağı] yokdur. Allahü teâlâ şehîdlerin rûhlarına büyük bir ikrâmda bulunup, onlara kolayca lezzet alacak bir şekl verdi ve bu hâl berzâhda [kabr hayâtında] olacakdır ve Cennetde zuhûr ede-

cek, meydâna gelecekdir. Ammâ sizin savunduğunuz, dünyâda olanlardır. Hadîs-i şerîfdeki bu şekl, tenâsuh söyliyenlerinkine hiç benzemiyor. Öldükden sonra dirilmek bahsinde bildirdiğimiz delîllerin hepsi, bu kötü mezhebin bâtıl ve aslsız olduğuna hüccet ve seneddir.

Onlara, âyet, hadîs ve herkes tarafından kabûlü zarûrî olan delîlleri bildirdikden sonra deriz ki: Eğer, tenâsuh söyliyenler gibi, bu bedenden önce biz var olsaydık [ya'nî bir başka bedenle yaşamış olsaydık], o bedende sürdüğümüz ömr, yapdığımız işler ve benzeri hâllerden, muhakkak haberimiz olurdu. Nitekim bu bedende, başımızdan geçenleri biliyoruz, unutmuyoruz. Açık bir örnek verelim. Bir kimse senelerce bir şehrin vâlîliğini yapsa, hiçbir akllı, o kimse bunu temâmen unutur, hiç hâtırlıyamaz demez.

Ya'nî **tenâsuh**, şerî'ate muhâlif olanların, güyâ aklları ile söyledikleri bozuk iddi'a ve yanlış mukaddimelerden başka bir şey değildir. Çünki, felsefecilere göre de tenâsuh muhâldir [imkânsızdır] ve onların mezhebinde ayrı bir yer ve asl tutar. Naklî ilmleri taşıyan, ictihâd ve istinbât sâhibi büyük din âlimlerine göre **tenâsuh**, kesilmiş ve parçalanmış bâtıl bir kuru iddi'adır.

## Onuncu Fasl

## HAK YOLDA OLANLARIN İHTİLÂF ETDİKLERİ BİRKAÇ MES'ELE VE KİTÂBIN SONU

Ehl-i sünnet âlimleri, îmânın, i'tikâd [tasdîk] ve ikrârdan, yâhud i'tikâd, ikrâr ve amelden ibâret olduğunda ihtilâf etmişlerdir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfeye "rahmetullahi aleyh" ve Eshâbına, kelâm âlimlerinin ve Şâfi'înin "rahmetullahi aleyh" Eshâbının bir çoğuna göre, îmân, i'tikâddan ibâret olup, ikrâr [inandığını dili ile söyleyip doğrulamak] bu îmânı açığa vurmakdır. İkisine birden **tasdîk** denir. İmâm-ı Şâfi'îye ve hadîs âlimlerinin cumhûruna [büyük çoğunluğuna] göre, îmân, ikrâr, amel ve i'tikâddan ibâretdir. Mu'tezîle de böyle demişdir.

Birincilerin hücceti: Îmân lügatda, inanmak, tasdîk etmekdir. Çok kat'î [kesin] delîl bulunmadan ona bir şey eklemek olmaz. Diğer bir delîlleri de şudur: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bir çok yerde sâlih amelleri îmândan sonra onunla birlikde zikr etdi. Meselâ Bekara sûresi 277.ci âyetinde meâlen, **(Îmân edip, sâlih amel** [iyi işler] **işliyen...)** buyuruyor. Îmânla sâlih amel ayrı ayrı bildirildiğine göre, aynı şey değillerdir. Biri de, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde îmânı öyle anlatıyor ki, bu îzâhlardan îmânın kalbe âid olduğu ortaya çıkıyor. Meselâ Mücâdele sûresi 22.ci âyetinde meâlen, **(İşte onların kalblerine Allah îmânı yazmışdır)**, Hucûrât sûresi 14.cü âyetinde meâlen, **(Henüz îmân kalblerinize yerleşmedi)** âyetleri, îmânın kalbe âid işlerden olduğunu gösteriyor. Ve yine meselâ Nahl sûresi 106.cı âyetinde meâlen, **(Kalbi îmân ile dolu)** ve Mâide sû-

resi 41.ci âyetinde meâlen, **(Ey Resûlüm! Kalbleri îmân etmediği hâlde...)** buyurulmakdadır.

Îmânla amelin bir olmadığını gösteren alâmetlerden biri de, eğer ameller îmânın ma'nâsı içine girseydi, o zemân gücü yetdiği hâlde amel işlemiyenin îmândan çıkması gerekirdi. Nitekim hiç bir özr yok iken, îmânını söylemek lâzım gelip, söylememek îmânı götürür.

Delîllerden biri de mükellef olan kimse îmânı tasdîk ve ikrâr edince, büyük günâh işlese de, Hanefî ve Şâfi'îye göre îmânı gitmez.

İkinci kısmda olanların delîlleri şunlardır: Allahü teâlâ Beyyine sûresi 5.ci âyetinde meâlen, **(Hâlbuki onlara ancak, dîni yalnız Ona** [Allaha] **has kılarak ve hanifler olarak Allaha kulluk etmeleri, nemâz kılmaları ve zekât vermeleri emr olunmuşdu)** buyuruldu. Bu sayılanların hepsine din denince, ameller de dîne girmiş olur. Din de islâm dînidir. Nitekim Âl-i İmrân sûresi 19.cu âyetinde meâlen, **(Allah katında hak din islâmdır...)** buyuruluyor. İslâm da îmândır. Zîrâ îmândan başkası olsaydı, makbûl olmazdı. Allahü teâlâ bunu beyân ediyor ve Âl-i İmrân sûresi 85.ci âyetinde meâlen, **(Kim islâmdan başka din ararsa, bilsin ki, kendisinden** [böyle bir din] **aslâ kabûl edilmiyecek ve o âhıretde ziyân edenlerden olacakdır)** buyuruyor. Mâdem ki, îmân islâmdır ve islâm dindir ve ameller de dindendir, o hâlde ameller îmândan olur. Diğer bir delîlleri de Abdülkays hey'eti hadîsidir ki, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Îmân nedir, bilir misiniz?)** buyurdukda, Allah ve Resûlü dahâ iyi bilir dediler. Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimiz, **(Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden Resûlullah, îmân kelimesini kalbi ile tasdîk dili ile ikrâr etmek, nemâz kılmak, zekât vermek, Ramezân orucunu tutmak ve ganîmetin beşde birini vermekdir)** buyurdu. Bu da gösteriyor ki, ameller îmândandır.

Ehl-i sünnet mezhebini meydâna getiren bu iki tarafın, bu konudaki bütün delîllerini yazmağa kalkışırsak, cildler dolusu kitâb olur. Bu kadar bildirmekden maksadımız, her iki tarafın birinde bulunanların, kendi âlimlerinin sözlerini doğru bilip, bu ilmlerini istinbât ve istidlâlle elde etdiklerine inanmalarıdır. Nitekim Bekara sûresi 148.ci âyetinde meâlen, **(Herkesin yöneldiği bir taraf vardır)** buyuruldu.

Bu mes'ele, nassların veyâ icmâ'ın zâhirine bakılmıyan mes'elelerdendir. Böyle durumlarda bir tâife bir âyeti esâs alır, bir başka tâife de başka bir âyete tutunur. Bunun gibi biri, bir hadîs-i şerîfi ileri sürerse, diğeri de bir başka hadîs-i şerîfi delîl gösterir. Bu iki tarafın sözlerinden hiçbiri herhangi bir farzı ihmâle götürmüyor. O hâlde taassuba kapılıp da, birbirlerine dalâlete [doğru yoldan ayrılmış] sapmış dememeli, her biri kendi imâmından geleni almalıdır. Hakkın rahmetine çok muhtâc bu zevallı kulun [Fadlullah Şihâbüddîn Ebû Abdüllah bin Hasen Türpüştî: 661-1263] bu i'tikâd konusunda kendi i'tikâdını bildirmesi lâzım oldu. Böyle-

ce maksadlıların ve kısa görüşlülerin, öyle ifâdeler kullanılıyor ki, yazdıklarının hangisinde olsa olur, demelerinden kurtulurum.

Bu kitâbda yirmidokuz fasılda bildirilmiş olanların hepsi Ehl-i sünnet ve cemâ'at mezhebi bilgileri olup, bu fakîrin îmânı ve i'tikâdı böyledir. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uymıyanlardan yazdıkları, onun i'tikâdı değildir. Bu fasılda Ehl-i sünnetin imâmları arasındaki küçük ayrılıklar, istinbât ve ictihâddan ve nazardan [bakışdan] hâsıl olmakdadır. Ammâ burada da kendimi mu'âf tutmayıp, zan ve töhmetden çıkıp diyeyim ki: Bu fakîr, iki tarafın delîllerine bakdığımda, her birinin sened ve delîl aldığı âyet ve hadîsleri incelediğimde, îmânın, kalb ile tasdîk ve dil ile ikrâr olduğunu söyliyenlerin sözlerine uymağı doğru gördüm. Zîrâ hazret-i Ömerin "radıyallahü anh" bildirdiği Cibrîl hadîsinde, Cebrâîl aleyhisselâm, Resûlullaha, îmân nedir yâ Resûlallah? sorunca, Resûlullah, **(Îmân, Allahü teâlâya, Meleklerine, Kitâblarına, Peygamberlerine ve Kıyâmet gününe ve Kadere, hayr ve şerrin Allahdan olduğuna inanmandır)** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, îmân husûsunda, ya'nî îmânın neden ibâret olduğunda en güvenilecek ve alınacak bir delîldir. Çünki en doğru cevâb, vahy emîni ve âlemlerin Rabbinin peygamberi tarafından verilmişdir. Ayrıca bunu ilm, idrâk, anlayış, zabt, adâlet ve ihtiyâtda en yüksek mertebede bulunan, mü'minlerin emîri hazret-i Ömer haber vermekdedir. O hâlde bu hadîs-i şerîf ile diğer hadîs-i şerîflerin arasını bulmak ve hiçbirinin terk edilmemesini sağlamak lâzım gelir.

Bunların arası şöyle bulunur: Deriz ki, îmânın bir aslı vardır, bir de furû'u [dalları, kolları]. Dalları, onun netîceleri, ona tâbi' ve lâhık olanlardır [eklenenlerdir]. Demek ki, amellerin, îmânın ma'nâsına girer gibi göründüğü mücmel [toplu, kısa] hadîs-i şerîflerde, tâbi' ve lâhık olanlar, aslla birlikde söylenmiş; böylece onların da kuvvetli oldukları belirtilmiş ve mükellef olan kulların, amel işlemedikce, îmânın hakkını veremiyeceklerine işâret olunmuşdur. Abdülkays hey'etine buyurulanlar bu cinsdendi. Çünki onlar dahâ yeni müslimân olmuş ve dînin amelî kısmında gereken titizliği göstermeğe sâhib değillerdi. Eğer o ânda usûl ile furû' arasını ayırsaydı, onların idrâki bunun hakîkatini anlamağa erişemezdi. Bunun için hepsini aynı ağırlıkda tutup, birbirinden ayırmadı. Bu şekilde ma'nâ vermemize bizi sevk eden delîllerden biri de, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Hayâ îmândan bir şu'bedir)** hadîs-i şerîfidir. Herkes bilir ki, hayâ, îmânın ma'nâsına girmez. Çünki hayâ cibilli ya'nî hılkaten, yaratılışdan olup, Allah vergisidir. Ammâ kabîh, çirkin şeylerden men' etme husûsunda, îmâna benzediğinden, onu îmânın şu'belerinden buyurdu.

**Biri** de, imâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve Eshâbına göre, îmân artmaz ve azalmaz, imâm Şâfi'îye ve hadîs âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, artar ve azalır, mes'elesidir. Her birinin zâhir nasslardan çok delîlleri vardır. Ebû Hanîfeye "rahmetullahi aleyh" göre, ameller îmândan olma-

yınca, ikrâr ve tasdîkde artık ve eksik olmıyacağı tâbi'îdir. Îmânın artması ve azalmasını gösteren âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri, biraz önce anlatdığımız şekilde anlayıp, bu artma ve azalmayı, îmânın aslında [kendisinde] değil, tâbi' ve lâhıklerinde [sıfatlarında] söylendiğini ve fekat icmâlen söylendiğini bilmelidir. Yâhud ikrârın tekrarına ziyâde [artma] denmişdir. Yâhud da artmakdan murâd, yakînin artması, kuvvetlenmesidir.

Doğru yolda olanlardan bir çokları, bu mes'elede, Ebû Hanîfe hazretlerinin Eshâbına [ve bu i'tikâdda olanlara] yakışmıyacak şekilde hakâret edip, sizin mezhebinize göre, sizin îmânınız, meleklerin ve peygamberlerin îmânı gibidir, diyorlar. Bu fakîrin kısa aklı ve ilmine göre, Ebû Hanîfe hazretleri demek istiyorlar ki, eğer tasdîkde, ziyâdeye ihtiyâc duyuluyorsa, tasdîkin noksan olduğunu gösterir. Noksan îmân ise, doğru ve sahîh îmân sayılmaz. O hâlde onun sözünün açıklaması şöyle olur ki, kula, îmânlı denebilen şey, ziyâde ve noksanlık [artma ve azalma] kabûl etmez. En doğru söz budur. Bunun ötesinde bulunan, ma'rifet ve yakîn derecelerinin mertebelerinden olup, insanlar bunda farklıdırlar. Bu mertebe ve derecelerde, melekler ve peygamberler gibi olamayız. O büyük imâmın sözü hakkındaki benim zannım ve düşüncem budur.

**Biri** de, îmânda, inşâallah... demek ve dememek mes'elesidir. Bir kimseye, sen mü'min misin! diye sorulsa, Selef-i sâlihînden ba'zısı, îmânı kesin olarak belirtmeli ve, (Hak mü'minim demelidir) buyurdu. Bu da imâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ve Eshâbının mezhebidir. Yine Selefden ba'zısı, ben mü'minim, dememeli, âmentüyü okumalı, ya'nî Allaha, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine... inandım demelidir. Bunun bir benzerini Abdüllah ibni Mes'ûddan "radıyallahü anh" nakl etmişlerdir. Hadîs âlimlerinin büyük çoğunluğu bunun üzerindedir. İmâm-ı Şâfi'înin mezhebinde meşhûr olan ise, inşâallah mü'minim, demekdir.

Ebû Abdüllah Hakîmî diyor ki, îmânda inşâallah demek müteahhırîn [Selef-i sâlihînden sonraki] âlimlerinden bir kısmının sözüdür. Onun, müteahhırîn sözünden maksadı, herhâlde, Sahâbe ve Tâbi'înden sonra gelenlerdir. Çünki inşâallah sözü, Tebe-i Tâbi'înden bildirilmişdir. İmâm Şâfi'î hazretlerinden ise meşhûrdur. Bu iki imâma tâbi' olanlar bu mes'elede i'tidâli aşmışlardır. Yoksa her iki taraf insâf ile bir araya gelirse, hanefî mezhebinde olan, îmânda inşâallah demek şübhe ifâde eder diyemez, şâfi'î mezhebinde olan da, hak mü'minim diye kesin konuşana dil uzatamaz. Hak mü'minim diyenler, içinde bulundukları hâle, şimdiki zemâna göre söylüyor ve dinden inandıklarının hak olduğuna inanıyor ve vâkı' olanı irâdeye bağlamayı doğru bilmiyorlar. Ayrıca Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" gelen bir hadîs-i şerîfe de tutunuyorlar. Hadîs-i şerîf şudur, **(Îmânı ikrâr ediniz ve ben mü'minim deyiniz.)**

İnşâallah diyenler ise iki bakımdan böyle diyorlar: Yâ kâmil olan îmâna bakıyorlar. Zîrâ mezheblerinin esâsında bu vardır ve bunun için amelin husûlünde mütereddiddirler. Çünki onlara göre amel de îmânın cüz'le-

rinden [parçalarından] bir cüz'dür. Ya da son nefesi kasd ederek, (inşâallah mü'minim) diyorlar. Çünki hiç kimse kolay kolay son nefesde îmânla gideceğini bilemez. Kimi de, inşâallah sözü teberrükendir diyor. Nitekim Feth sûresi 27.ci âyetinde meâlen, **(Allah dilerse siz güven içinde Mescid-i harâma girersiniz)** buyuruldu. İşte inşâallah demeleri bu bildirilmiş olanlardan biri sebebiyle olmuş olabilir. Yoksa ne mümkin ki, insanların büyük imâmlarından biri, îmânından şübhe edip de bunu söylesin. Hadîs âlimleri hakkındaki bizim i'tikâdımız böyledir ve bundan başka da olamaz.

Ammâ inşâallah mü'minim demek yerine, hak mü'minim demeyi tercîh ve tasvîbe dahâ yakın buluyoruz. Çünki diğerinde zâhiren [görünüşde] şübhe ifâdesi bulunmakdadır ve mü'minin, içinde şübhe ma'nâsı taşıyan bir ifâdeyi seçmesi pek yakışık olmaz. Bir de, soran kimse, ya'nî sen mü'min misin? diyene cevâb da, sorduğu zemâna, ya'nî [o ândaki durumuna göre] olmalı, cevâbda gelecek zemân ma'nâsı bulunmamalıdır. Yine deriz ki, eğer bu ifâdeyi seçmekden murâd, son nefesde îmânsız gitmek korkusu ise, hiç kimse, Allahü teâlânın îmânlılar buyurduklarının kimler olacağını bilemez.

**Biri** de, melekler mi, insanların iyileri mi dahâ üstündür konusundaki ayrılıkdır. Mü'minlerden bir kısmı, insanlara gönderilen peygamberler, peygamberlere gönderilen meleklerden ve insanlardan olan evliyâ, meleklerin evliyâsından dahâ üstündür demişlerdir. Ehl-i sünnet ve cemâ'atin büyük kısmı bu eğilimdedir. Bir kısmı da, melekler dahâ üstündür tarafında olmuşdur. Bunlar mu'tezilî olmakla berâber, bir başka farklılıkları dahâ vardır ve bu da felsefecilerin tarzına yakın bulunmalarıdır.

Ammâ bid'at leke ve bulanıklıklarından temizlenmiş islâm âlimlerinden ba'zısının, melek, insandan üstündür dedikleri hâlde, sicillerinin temizliği i'tibârı ile biz onları mutlak olarak bid'at ehlinden saymadık. Herbirinin hüccetini kısa olarak beyân edeceğiz. İstidlâl [delîl getirmek] yolu ile olanları, dahâ öncekilere uyup bildireceğiz inşâallahü teâlâ.

Birinci gurubdakiler Bekara sûresi 31.ci âyetinde meâlen, **(Allah, Âdeme bütün ismleri öğretdi. Sonra onları önce meleklere arz edip, Eğer siz sözünüzde sâdık iseniz, şunların ismlerini bana bildirin dedi)** buyuruldu ki, bu âyeti hüccet ve sened almalarının ve yine aynı sûrenin 34.cü âyetinde meâlen, **(Hani, biz meleklere** [ve cinlere] **Âdeme secde edin, demişdik. İblîs hâric, hepsi secde etdiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu)** buyuruldu, bu âyeti sened göstermelerinin sebebi, Âdem aleyhisselâma ilhâm olunan ilmin, meleklerde bulunmaması olup, bu da fazîlet sebebi olmasıdır. Âdemin üstünlüğünün bir sebebi de, meleklere, (Âdeme "aleyhisselâm" secde edin) diye emr buyurulmasıdır. İsterse, hürmet ifâdesi olan secde olsun. Secde her ne kadar Hakka lâyık ise de ve Ona yapılır ise de, Âdem burada kıble mesâbesinde bulunsa da, her hâl-ükârda Âdem aleyhisselâmın melek-

lerden üstün olduğunu açıkca göstermekdedir.[1]

---

[1] Tesavvuf büyükleri bu mes'elede susup, ne insanı melekden, ne de meleği insandan üstün dediler. Onlar, Allahü teâlâ kime fazîlet [üstünlük] ihsân ederse, o fazîletlidir, üstünlük cevher [öz yapı] ve amelle değildir dediler. Eğer cevherle fazîlet olsaydı, iblîs Âdem aleyhisselâmdan üstün olurdu. Çünki iblîs ateş cevherinden, Âdem aleyhisselâm toprak cevherinden [unsûrundan] olup, ateş cevheri, toprak cevherinden elbette üstündür. Zîrâ ateş nûrânî, toprak zulmânîdir. Bununla birlikde Âdem aleyhisselâm iblîsden üstün kılındı. Amelle üstünlük olaydı, eski ümmetlerin, milletlerin, islâm milletinden üstün olmaları gerekirdi. Çünki bin veyâ dokuzyüz sene yaşayanları çok idi ve onların hayâtları boyunca, nasıl ibâdet ve tâ'at etdikleri ma'lûmdur. Bununla berâber, ömründe yirmi-otuz sene içinde az bir ibâdet eden bu ümmet onlardan üstün kılındı. O hâlde buradan, bir kimsenin diğerine üstünlüğünün cevher veyâ amele bağlı olmadığı anlaşılmış oldu. **(Nûr-ül ebsâr)**

Bir başka delîl dahâ söylüyorlar ve diyorlar ki, Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâmı yaratıp, bütün meleklere Âdeme secde etmelerini emr etdi. Bütün melekler secde etdi. Yalnız iblîs etmedi ve bu devletden mahrûm oldu. Buradan anlaşılıyor ki, secde edilen, secde edenden fazîletlidir. Burada biri diyebilir ki, bundan bütün insanların üstün olduğu ma'nâsı nasıl çıkarılabilir? Cevâbında deriz ki, evlâdının zerreleri Âdem aleyhisselâmın belinde hâzır idi. Bunun için şöyle anlatırlar: Büyüklerden biri vefât edince, Münker ve Nekir [süâl melekleri] süâl sormak için yanına geldiklerinde, onlara, (Siz benim babama secde etmemiş idiniz. Ben o zemân babamın belinde iken sizi görmüşdüm. Şimdi ne süâli soruyorsunuz) dedi. Sünnet ve cemâ'at ehli sözbirliği ile buyuruyorlar ki, seçkin insanlar, ya'nî Enbiyâ ve Resûller [peygamberler], meleklerin seçilmişlerinden, ya'nî Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfil ve Azrâîl aleyhimüsselâm gibilerden efdâldir. Bu melekler insanların a'vâmından, insanların a'vâmı, ya'nî sâlihler ve müttekîler, meleklerin a'vâmından efdaldir.

**(Ma'din-ül meânî)** kitâbında yazıyor: Bir mü'min ölünce, berâberinde bulunan melekler, (Yâ Rabbî, hayâtı boyunca hep onunla kaldık, ondan ayrılmadık. Şimdi onun ömrü sona erdi. Emr buyur da göğe çıkalım ve oradaki meleklerle tesbîh ve tehlîl söyliyelim) diye arz ederler. Allahü teâlâdan bir nidâ gelir ve (Bizim gökde tesbîh ve tehlîl okuyan çok meleklerimiz vardır) buyurulur. (Yâ Rabbî, hakkımızdaki emrin nedir?) derler. (Siz o kulumun kabrinin başında kalıp, kıyâmete kadar tesbîh ve tehlîl okuyun ve sevâbını o kulumun amel defterine yazın) buyurulur. İşte buradan giderek ba'zı âlimler, insan mutlak olarak bütün meleklerden üstündür dediler. Delîl olarak da, burada olduğu gibi, meleklerin dünyâ ve âhıretde insanın hizmetinde olduğunu, buradan da, hizmet edilenin hizmet edenden üstün olduğu ma'nâsına ve netîcesine varıyorlar. **(Nûr-ül ebsâr)**

Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Mü'min bir kul Allahü teâlâya, mukarreb meleklerden dahâ kıymetlidir)** ve Ebû Hüreyrenin "radıyallahü anh" bildirdiği, **(Mü'min bir kul, Allahü teâlâya meleklerden kıymetlidir)** hadîs-i şerîflerinden, mü'min bir kulun meleklerden fazîletli olduğu anlaşılıyor. İsrâ sûresi 70.ci âyetinde meâlen, **(Biz insanı şân ve şeref sâhibi kıldık)** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme ve **(Sen olmasaydın, ey Habîbim, kâinâtı yaratmazdım)** ve **(Sen olmasaydın benim Rab olduğum bilinmezdi)** hadîs-i kudsîsi ve **(Ben Hak teâlânın nûrundanım ve bütün in-**

Eğer, Hızır aleyhisselâmın husûsî ilmi vardı ve bu ilme Mûsâ aleyhisselâm sâhib değildi, bu da Hızırın Mûsâ aleyhimesselâma üstünlüğünü gösterir, o zemân Âdem aleyhisselâm, kendisine mahsûs ilmle, meleklerden fazîletli oldu, niçin denilsin? denirse:

**Cevâb**ında deriz ki, ilm sâhibi ilm sâhibi olmıyandan üstündür. Ancak bu ilmi bilmiyen kişide, başka ilmler veyâ değerler bulunur ve bunlarla fazîletli kılınırsa, buna kimse bir şey diyemez. Mûsâ aleyhisselâmın Hızır aleyhisselâma olan üstünlüğü ve şerefi, risâleti ve kelîmiyyeti sebebiyledir. Bunun için Hızır aleyhisselâm, cüz'î bir fazîletle, Mûsâ aleyhisselâmın küllî olan fazîletinin üstüne çıkamaz. Şunu da söyliyelim ki, Allahü teâlânın Hızır aleyhisselâma verdiği ilmden, her ne kadar Mûsâ aleyhisselâm habersiz olsa da, diğer hiçbir insana verilmiş olmadığı kesin olarak söylenemez. Başka Peygamberler ve Evliyâ da bilmiş olabilir. Ammâ Âdem aleyhisselâmın sâhib olduğu ilme, meleklerden hiçbiri sâhib değil idi.

Eğer, meleklerin Âdeme secdesi, imtihân ve sınamak için idi. Bundan niye üstünlük ma'nâsı çıkarılsın? denirse;

Cevâbında şöyle deriz: Eğer üstünlük sebebi olmasaydı, iblîs, secde ile emr olunduğunda, (Ben ondan iyiyim) demezdi. Eğer Âdem aleyhisselâm husûsî fazîlete müstehak olmasaydı, Hak teâlâ, **(Ey iblîs, iki kudret elimle yaratdığıma secde etmekden seni men' eden nedir?)** [Sad sûresi, 75.ci âyeti] buyurmaz ve İsrâ sûresi 62.ci âyetinde şeytânın ağzından, **(Şu benden üstün kıldığına da bir bak...)** demezdi.

Buradan Âdem aleyhisselâmın meleklerden üstün olduğu sâbit olunca, melek insandan üstündür sözü fâsid ve bâtıl olur. Bir delîl dahâ bildirelim: Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi 33.cü âyetinde meâlen, **(Allah, birbirinden gelme bir nesil olarak, Âdemi, Nûhu, İbrâhîm âilesi ile İmrân âilesini seçip âlemlere üstün kıldı)** buyuruyor. Melekler ve başkaları da hep âlemin içindedirler. Ancak özel olarak nass ile haber varsa, o hâric olur.

Bir delîl dahâ arz edelim: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde birçok yerde îmân sâhiblerini zikr etdi ve âhıretde onlara hesâbsız ni'metler ve karşılıklar söz verdi. Hûrîler, köşkler, Vildanlar, Gılmanlar, yüksek mertebeler, çok güzel yerler, süslü libaslar, tatlı, lezîz yiyecekler ve içecekler, serin ve soğuk şerbetler ve bunlar gibi dünyâda iken insanın aklından geçmiyen nice ni'metler va'd etdi. Nitekim Secde sûresi 17.ci âyetinde bunlara işâretle, **(Yapdıklarına karşılık olarak, onlar için ne sevindirici**

---

**sanlar da benim nûrumdandır)** hadîs-i şerîfi ve bunun gibi, **(İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım. İnsan yeryüzünde Allahü teâlânın sırrıdır)** hadîs-i şerîfi de, kâmil insanın –ki Peygamberler ve Evliyâdır– bütün mevcûdât ve mahlûkâtdan hattâ meleklerden ve Kâ'beden üstün olduğunu haber vermekdedir. **(Nûr-ül ebsâr)**

**ni'metler ve mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez)** buyurulmakdadır. Bunlar hep insanlar için bildirilmiş olup, melekler için bildirilmiş değildir.

Burada birisi kalkar ve, (Meleklerin sâhib oldukları yakınlık makâmları ve kudsî menziller, bütün ni'metlerden üstündür) derse, cevâbında deriz ki, Allahü teâlâ, mü'min kulları için, Tâhâ sûresi, 75.ci âyetinde meâlen, **(Kim sâlih ameller yapmış olarak Allaha varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir)** buyuruyor. Bu iki tâife arasında, insanın rûhânî lezzet ve yakınlık hazzı almakda meleklerle berâber olduğunda herhangi bir ayrılık yokdur. Ammâ cismânî lezzet insana mahsûsdur. Bu da insanın fazîletli olduğuna delîldir.

Meleklerin üstün olduğunu söyliyenlere gelince, Nisâ sûresi 172.ci âyetinde meâlen, **(Ne Mesîh ve ne de Allaha yakın melekler, Allahın kulu olmakdan geri dururlar. Ona kullukdan geri durup büyüklenen kimselerin hepsini Allah yakında huzûruna toplıyacakdır)** buyurulmasından, mukarreb [Allahü teâlâya yakın] meleklerin Îsâdan "aleyhisselâm" üstün olduğu açıkca anlaşılıyor. Çünki bir kimsenin, şehrin ne vâlîsi, ne de bekcisi bana hizmetden geri duruyor, demesi iyi olmaz. Vâlînin yardımcıları ve kumandanları ona hizmetden geri durmuyorlar denir de, vâlî durmuyor denmez diyorlar.

Cevâb olarak deriz ki, bu âyetin kısaca ma'nâsı şudur ki: Hıristiyanlar Îsâ aleyhisselâmı ibâdete müstehak bildiler. Sabi'îler de meleklere ibâdet olunur dediler. Hak teâlâ her iki tâifenin de sözlerini red edip, sizin ma'bûd edindikleriniz, bana kullukdan geri durmadılar. Ne Îsâ, ne de mele-i a'lâ mukarreb melekleri bana ibâdeti bir an terk etmediler. Dolayısıyla, sizin iddi'ânızla bu âyet-i kerîmenin ne alâkası vardır, buyuruyor.

Yine bir hüccet getirip, **(Biz hakîkaten insanı şân ve şeref sâhibi kıldık. Onları çeşidli nakl vâsıtaları ile karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızklar verdik; yine onları yaratdıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık)** [İsrâ sûresi, 70.ci] âyetini delîl gösteriyorlar ve Onları birçok yaratdıklarımızdan üstün kıldık ifâdesinden, bütün mahlûkâtdan üstün olmadıkları anlaşılıyor. O hâlde kendilerinden üstün kılınmadıkları sınıf meleklerdir. Zîrâ insandan sonra, mükellef olanlar, melekler ve cinlerdir. İnsanın cinden üstün olduğunda bir ihtilâf yokdur. O hâlde o bir çoklarına girmiyen sınıf meleklerdir, diyorlar. Onlara cevâb olarak deriz ki: Siz bu kıyâslamada doğruyu bulamadınız. Çünki siz bunu, meleklerin insanlara üstünlüğü konusunda bildirdiniz. Buradan üstünlük anlaşılmaz. Hâlbuki siz bu âyeti, insan melekden üstün değildir ma'nâsında delîl olarak kullandınız. Burada meleklerin üstün olduğuna dâir bir işâret yokdur. Çünki ifâde umûmî olup, **(Çoklarından üstün kıldık)** şeklindedir. Çoklarından veyâ çokları üzerine kelimesi, her cins mahlûkâtdan bir kısmını içine almakdadır. O hâlde insan ba'zı meleklerden üstündür ma'nâsı taşımakdadır. Ya da bu üstün kılmak, şevket [saltanât] ve

kuvvet bakımından da olabilir. Bu husûsda meleklerin insanlardan üstün olduklarını biz de kabûl ederiz. İnsan meleklerden âcizdir.

Yine diyorlar ki, melekler, bir an dahî Allahü teâlâya isyân etmez ve ibâdetden geri durmazlar. Ayrıca onların cevherleri nûrlu ve şerefli olup, nefsin istek ve şehvetlerinden arınmış ve hırs ve gadab [kızgınlık] lekelerinden tertemiz olup, günâhlara karışmış, her an ibâdet üzre bulunmıyan, nefsinin istek ve şehvetlerini taşıyan bir başkası ile nasıl eşit olur? **Cevâb**ında deriz ki: Melekler yaratılış îcâbı ibâdet etmekle vazîfeli olup, ibâdet ve tesbîh etmekden kendilerine hiç zorluk ve yorgunluk gelmez. Eğer, kendisinden hiç bir hatâ meydâna gelmemiş olan, hatâlara mübtelâ olandan üstün olsaydı, Yahyâ aleyhisselâmın bütün peygamberlerden üstün olması gerekirdi. Zîrâ Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Yahyâ aleyhisselâm Rabbine bir göz açıp kapatacak zemân kadar âsî olmadı)** buyurmuşdur. Zahmetsiz ve meşakkatsiz yapılan ibâdetin sevâbı da dahâ az olur. Aklı olan herkes bilir ki, nefsin kötü isteklerine ve şehvetlerine sabr etmek, karanlık, sıkıcı olaylara katlanmak ve nefsin dürtücü kuvvetleriyle mücâdele ve mücâhede etmek ve şiddet, zorluk, bitmek tükenmek bilmiyen gayr-i meşrû' isteklere ve bunun gibi çeşid çeşid belâlara ve sıkıntılara göğüs germek, meleklerin zahmetsizce yapmış oldukları ibâdetlerinden dahâ zordur. İnsanda yaratılışı îcâbı bulunan, istekler, temâyüller, nefsin hâkim arzûları ve şeytânın soyu sopu ile tasallutu yanında bir de sabrının azlığı ve açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi beşerî za'âfları, eğer melekde bulunsaydı, melekler insanlardan dahâ çâresiz hâle düşerlerdi. Nitekim insandan yapılan Peygamberler, yalancılara ve inkârcılara karşı koyarak nefslerini yumuşatmışlar, şiddetli sıkıntı ve meşakkatlere katlanmağı canlarına minnet bilmişler, acı sözlere tadlı cevâb vermişlerdir.

Peygamberlerden sonra, çok sayıda Evliyâ, belâlara ve sıkıntılara katlanmakda onlara uymuş, hattâ bir çoğu Allah yolunda şehîd edilmiş, öldürülmüş, ateşe atılmış, demir tarak ve tırmıklarla etleri kemiklerinden ayrılmışdır da, onlar Hakdan yüz çevirmemişlerdir. Nice geceler uykusuz ve nice günler aç ve susuz bırakılmışlar da acz ifâdesi izhâr etmemişlerdir. İş böyle olunca, onlar mı dahâ üstün olur, melekler mi? Şu müjdelere hangi melek mazhar olmuşdur:

– **(Ey Habîbim, biz seni hakîkaten bir şâhid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.)** [Ahzâb sûresi, 45-46.cı âyetleri]

– **(Ey Peygamberim; Hayâtın hakkı için, onlar serhoşlukları içinde bocalıyorlar.)** [Hicr sûresi, 72.ci âyeti]

– **(Allah İbrâhîmi dost edinmişdir.)** [Nisâ sûresi, 125.ci âyeti]

– **(Ey Mûsâ; sevilmen ve benim nezâretimde yetişdirilmen için sana kendimden sevgi verdim.)** [Tâhâ sûresi, 39.cu âyeti]

– **(Seni kendim için elçi seçdim.)** [Tâhâ sûresi, 41.ci âyeti]

Kur'ân-ı kerîmde, peygamberleri öven, bunlar gibi dahâ nice haberler ve âyetler vardır.

İnsanların meleklerden üstün olduğunu haber veren hadîs-i şerîflerden biri, Ebû Sa'îd-i Hudrî hazretlerinin Resûlullahdan bildirdiği şu hadîs-i şerîfdir: **(Hiç bir peygamber yokdur ki, gök ehlinden iki, yer ehlinden de iki vezîri** [yardımcısı] **bulunmasın. Benim gök ehlinden iki vezîrim Cebrâîl ve Mikâîldir. Yeryüzündekilerden de Ebû Bekr ve Ömerdir)** "radıyallahü anhümâ".

Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Melekler için yer açın!)** buyurdukdan sonra, şöyle devâm etdi, **(Melekler sizinle olunca, sizinle karşı karşıya oturmazlar. Arkanızda da bulunmazlar. Sağınızda ve solunuzda olurlar.)** Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân"**, (Biz onlardan üstün olduğumuz için mi, yoksa onlar üstün oldukları için mi böyle otururlar yâ Resûlallah?)** diye arz edince, Resûlullah, **(Siz onlardan üstünsünüz!)** buyurdu.

Bir hadîs-i kudsîde, **(İki elimle yaratdığımın zürriyeti, ol demekle var olanla bir olmaz)** buyuruldu. Nitekim Tahrîm sûresi 4.cü âyetinde meâlen, **(... Biliniz ki, Peygamberin dostu ve yardımcısı, Allah ve Cebrâîl ve mü'minlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır)** buyurulması, bu sözü kuvvetlendirmekdedir. Nitekim Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **gökdekilerden vezîrim Cebrâîl ve Mikâîl aleyhimesselâmdır** buyurduğu gibi, âyet-i kerîmede de, Allahü teâlâ, **Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın yardımcısıdır ve Ondan sonra Cebrâîl, mü'minlerin sâlihleri ve melekler ona yardımcıdır** buyurulmakdadır.

Bir diğer hüccet ve delîl, şefâ'at hadîs-i şerîfidir. Bu hadîs-i şerîfde Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(O gün, Allah katında mahlûkâtın en kerîmi** [iyisi] **benim)** buyuruyor. O gün mahlûkâtın en iyisi O "sallallahü aleyhi ve sellem" olunca, şübhesiz meleklerden üstün olmuş olur. Çünki melekler de mahlûklardan biridir. Bu hadîs-i şerîf sahîhdir.

İşte buraya kadar anlatdıklarımız sebebiyle, insanlardan olan Peygamberlerin, meleklerden üstün olduğunu söylüyoruz. Ammâ bunun açıklaması gerekmekdedir. Kitâb, Sünnet, icmâ' ve kıyâs gereği olarak deriz ki, insandan olan Peygamberler, meleklerin peygamberlerinden, meleklerin peygamberleri, insanlardan olan evliyâdan üstündür. Bu ma'nâ da, yukarıda arz etdiğimiz Tahrîm sûresi 4.cü âyetinden anlaşılmakdadır. İnsanların evliyâsı, meleklerin evliyâsından, mü'minlerin sâlihleri de, meleklerin a'vâmından, meleklerin a'vâmı mü'minlerin fâsıklarından üstündür. Buradan hüccetle anlaşılan, insanlardan olan peygamberlerin, meleklerin peygamberlerinden üstünlüğüdür. Ondan sonra gelenler onun fer'i ve dallarıdır. Eğer bir kimse bu üstünlükde duraklar ve bunu anlıyamadım derse, günâh olmaz. Âlimlerden birçoğu böyle buyurmuşlardır. Eğer birisi kalkar ve istinbât yoluyla buna muhâlif söylerse, onu da ma'zûr gö-

rürüz. Bu bahs, muhâlefet edenine sapık diyeceğimiz bahslerden değildir. Ammâ mu'tezîle ve felsefecilerin yolunu tutmak ve onların tarzı üzere yürümek elbette konumuzun dışındadır.

**Biri** de, müşriklerin [kâfirlerin] çocukları mes'elesidir: Selef âlimlerinden ba'zıları, müşriklerin çocukları babaları ve anaları ile birlikde Cehennemde olurlar dediler. Dayandıkları da hazret-i Hadîce vâlidemizin "radıyallahü anhâ" Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" haber verdiği hadîs-i şerîfdir. Şöyle ki, yâ Resûlallah, müşriklerin çocuklarının kıyâmetdeki hâli nasıldır? dediğimde, **(İstesem, onların Cehennemdeki seslerini sana duyururum)** buyurdu. Bu hadîs, za'îf ve dayanıksız olup, bu kadar ciddî bir mes'elenin hâlline ışık tutacak sıhhat derecesinde değildir. Bundan dahâ kuvvetlisi hazret-i Âişenin "radıyallahü anhâ" Resûlullaha, müşriklerin çocuklarına ne mu'âmele edilir? diye sorduğunda, **(Allahü teâlâ ne yapdıklarını dahâ iyi bilir)** buyurmasıdır. Bu hadîs, öncekinden meşhûr ve mu'teberdir. Diğer bir delîlleri de, çocuk dünyâda anasına ve babasına şirkde [küfrde] tâbi' olduğu gibi, onların şirki sebebiyle o da anası, babası gibi köle olur. Ona müslimân denemez. Ölünce, müşriklerin mezârlığına defn olunur. Bunun için âhıretde de onlarla birlikde bulunması gerekir.

**Cevâb:** Eğer müşrik [kâfir]in çocuğu her bakımdan anasının ve babasının hükmü gibi olsaydı, müslimân biri onu köle yapmak istese, müslimân hükmleri ona uygulanmazdı. Nitekim anasına ve babasına uygulanmaz. Buradan anlaşılmış oldu ki, müşrik çocuklarına kâfir demek, ana-babalarına tâbi' olmak i'tibâriyle ârızıdır, aslî değildir. Ana-babasıyla çocuk arasını ölüm ayırırsa, o tâbi'iyyet de kalmaz. Bunun gibi, dînimizde esâs olan, müşriklerden başkasının sonsuz olarak Cehennemde kalmamasıdır. Çocuğun kendisinde şirk bulunmayınca, onun için ebedî Cehennemlikdir nasıl denebilir?

Ba'zı âlimler, müşriklerin çocukları Cennetdedir dediler ve ilâve edip, (Sevâba müstehak olacak tâ'at ve ibâdet yapmadıklarından, Cennet ehlinin hizmetcileri olurlar) buyurdular. Ehl-i sünnet âlimlerinden kimi bu sözün doğruluğuna meyl etdiler. Aslında bu söz mu'tezîle mezhebine âiddir. Onlar Resûlullahın, **(Onlar Cennet ehlinin hizmetcileridir)** hadîs-i şerîfini delîl gösterdiler. Eğer bu hadîs sahîh ise, Cennet ehlinin, ya'nî dünyâda mü'min olanların Cennetde hizmetinde olurlar ma'nâsına gelir. Hâlbuki bu hadîs-i şerîf, amel edilemiyecek kadar za'îfdir. Kur'ân-ı kerîmden ise, Fâtır sûresi, 18.ci âyetinde, **(Hiçbir günâhkâr, başkasının günâhını yüklenemez)** buyuruldu ki, bu âyeti hüccet gösterirler. Bu âyet ortada iken, başkalarının amelleri ile onlara azâb edilmesi nasıl câiz olur. Yâhud Cehenneme girmesi gereken bir günâhı işlemeden, nasıl Cehenneme gönderilebilir. Bir de şu hadîs-i şerîfi delîl ve hüccet gösteriyorlar, **(Allahü teâlâ Cenneti yaratdı ve Cennetlikler de yaratdı. Onlar babalarının sulbündedir. Cehennemi yaratdı ve Cehennemlikleri de yaratdı. Onlar da babalarının sulbündedir.)**

Âlimlerden bir kısmı da, bunlara ne mu'âmele edeceğini Hak teâlâ bilir. Bülûğa ermiş hâlde îmân etmiş ise, Cennetlik olur, aksini ondan bilirse, Cehennemlik olur, demiş ise de, bu söz, bu müstekîm dîne uymamakdadır. Çünki Allahü teâlâ bir fakîre, eğer malı, parası olsaydı, zekât vermezdi diye azâb etmez. Yâhud fıska meylli bir kimse, fısk [harâm] işlemeden ölse, Hak teâlâ, yaşasaydı çok fısk [harâm] işlerdi deyip ona azâb etmez. O hâlde mükellefiyyet kalemi hakkında yazıya başlamadan, henüz kendisinden meydâna gelmemiş bir küfr için ona azâb edilmez. Eğer, **(Allah, onların ne yapacaklarını dahâ iyi bilir)** hadîsi delîl gösterilirse,

Cevâbında deriz ki: Bu hadîs-i şerîfden murâd, onların kıyâmetde nasıl olacağını, ne mu'âmelelere tâbi' tutulacağını ve nereye gideceklerini Allahü teâlâ bilir demekdir.

Buraya kadar bildirilmiş olan görüşlerin herbiri ya usûle muhâlif olduğundan, ya hadîs-i şerîfin bilinen hadîslerden olup olmadığından, ya bu hadîsle çatışan bir başka hadîs bulunduğundan, hiç biri kesinlik ifâde etmez. Bu konuda en doğru mezheb ve yol, susmak ve kesin konuşmamakdır. Cennetlik veyâ Cehennemlik olduklarına karar vermemekdir.

**Biri** de, Teklîf-i mâlâ yutâk [kaldıramıyacağı yükü yüklemek] mes'elesidir. Şâfi'î mezhebindeki kelâm âlimleri ve diğer mezheblerden çokları, Allahü teâlânın kuluna kaldıramıyacağı yükü yüklemesi câizdir dediler. Bunun hilâfını ise, mu'tezîleden saydılar, Mu'tezîlenin dışında Ehl-i sünnetden Ebû Hanîfe hazretlerinin "radıyallahü anh" Eshâbından bir cemâ'at ve başkaları onlara uymadılar.

Birinci gurubdakilerin câizdir demelerinin sebeblerinden biri, Allahü teâlânın, Ebû Cehlin küfr üzere öleceğini ve Cehenneme gideceğini haber vermesidir. Hâlbuki îmâna da'vet edilmesi de bildirilmiş idi. Bundan yapamıyacağı şeyin teklîf edilmesinin câiz olduğu anlaşılmakdadır. Dahâ birkaç sebeb ortaya koyuyarlar ki, sıradan insanların ilmi, aklı ve idrâkı bunlara erişemez ve akâidlerine cebr karışacağından burada onları bildirmiyoruz.

Mu'tezîle, kulu, kendi işlerinin hâlıkı [yaratıcısı] bildiğinden, delîllere pek alâka göstermezler ve kader bahsindeki cevâblarını verirler.

Ammâ, Ehl-i sünnetden bu sözlerine muhâlif olanlar, bu mes'eleye mu'tezîle gibi bakmıyorlar. Çünki mu'tezîlenin câiz görmemesi, akla çirkin ve uygunsuz geldiğindendir. Ehl-i sünnet ve cemâ'at sözbirliği ile diyorlar ki, Allahü teâlânın işlerini beğenmek ve beğenmemekde aklın dahlî ve mecâli yokdur. Bunun için akllarının beğenmemesi sebebi ile değil, Hak teâlânın Bekara sûresi 286.cı âyetinde, **(Allah her şahsı, ancak gücünün yetdiği ölçüde mükellef kılar)** buyurmuş olmasındandır. Bir şübhe ve benzeri şey için âyet-i kerîmenin zâhirini [görünüş ma'nâsını] bırakmak câiz olmaz. Eğer bunu dedikden sonra, onlar bize aynı âyetin devâmı olan, **(Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği işleri de yükle-**

**me)** kısmını okursa, cevâb olarak deriz ki, bu düâdır. Bundan murâd da, yâ Rabbî, âhıretde bize azâbını yükleme ki, biz onu taşıyamayız, demekdir. Yâhud da çok zor teklîf ve sorumluluklar bize yükleme, Benî İsrâîle yüklediğin gibi, ma'nâ taşır ki, âyetin öncesi ile uyuşabilsin. Onların Ebû Leheb hikâyesinde, kudret ve istek konusunda ileri sürdükleri delîller, hüccet olmaya lâyık ve uygun değillerdir. Çünki şer'î teklîflerde, zâhir esâsdır. Çünki, kalbe âid olanlar bizden gizlidir. Zâhir hâl şudur ki, irâde sâhibi akllı bir kimseye, gaybde gücü dâhilinde, zâhirde de yapabileceği bir şey, teklîf-i mâlâ yutâk [kaldıramıyacağı yükü yüklemek] değildir. Çünki emr ve yasakların kullara yüklenmesi kazâ ve kader ile alâkalı değildir. Kaldırılamıyan yük, aklı olmıyan bir kimseden [deliden] emr ve yasaklara uymasını istemek olur. Yâhud da gözleri görmez bir kimseye, Mushafdan Kur'ân-ı kerîm oku da dinliyelim demek gibi olur.

Hâlbuki Allahü teâlâ söz verdi ve **(Kullarımın dayanamıyacakları yükü onlara yüklemem)** buyurdu. Onun sözü hakdır, şübhesiz gerçek ve doğrudur. O hâlde bundan murâd bizim dediğimiz gibi olandır. Biz bu yüzden Hak teâlânın, kullarına kaldıramıyacakları yük ve vazîfeleri vermiyeceğini söylüyoruz. Bir de, insanlara söylenebilecekleri söylüyoruz. Zihnleri karışdıran, söylendiğinde ortalığı ve i'tikâdı bulandıran sözlerden uzak duruyoruz. Nitekim Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimiz, **(Biz peygamberler topluluğu, insanlara akllarının alacağı şeklde konuşmakla emr olunduk)** buyurmuşdur. Selef-i sâlihîn, âlimleri, bid'at ve uydurma sözler üzerinde konuşmakdan, böyle sözleri incelemekden ve araşdırmakdan men' etmekle ne iyi etmişlerdir. İlmi ve aklı çok olmıyan kimseleri şübheye düşürecek sözleri söylememişlerdir.

Müslimânların en iyileri Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Eshâbı idi. Onların tevhîdleri tam, îmânları hâs ve yakînleri son derecede idi. Onlar böyle şeylerden hiç bahs etmediler. Kalblerinin etrâfında da hiç şübhe dolaşmadı. Cum'a sûresi 4.cü âyetinde meâlen, **(Bu Allahın fadlıdır, ihsânıdır. Onu dilediğine verir)** buyuruldu. Hak teâlâ söylediklerimde [yazdıklarımda] ihtiyâtlı davrandığımı biliyor. Kimseye zarar vermemek için çok tedbîrli hareket etdim. İnsanların iyiliği için, söylediklerimden dahâ ziyâdesini söylerdim; ammâ o i'tikâdı temiz olanların zemânı geçdi. Bid'at sâhiblerinin söylediklerine ise, müslimânların kalbleri ve dinleri dayanamaz. Bizden önce, bid'at sâhiblerinin yapdıklarının yükünü bize yüklemek hiyânetdir. Bu ilmde esâsları felsefecilerin sözlerine dayananlar, zâten bu kadar tasvîb görmemişlerdir. Burada yazılı olanları kalbine koyup, zihnine işliyenlere bu doğru bilgiler, rehber ve kılavuz olup, bid'at ve dalâlet varta ve uçurumlarına düşmekden korur. Şaşılır o aklı başında müslimâna ki, Allahü teâlâya ve Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve sellem" peygamberliğine i'tikâdı düzgün olur da, dînimizin i'tikâd ve amelî mes'elelerini bildiren doğru kitâbları okumayıp, câhilliğe râzı olur ve ilmi, feryâdının duyulmadığı ölüm saçan çölleri, tehlükeli dağ ve dereleri aşacak ve kurtuluş ve sonsuz se'âdet menzîline kavuşduracak

bir vâsıta bilmez ve ona yapışmaz da, insanların âdet ve alışkanlıklarını, hakîkî din ve farz olan emrler kabûl eder. Şerî'at ve millete [ya'nî yapılacak ve inanılacaklara] uymıyan yıldız falı ve kehânetleri ve Kitâb ve Sünnete ters düşen sözleri, dînin doğru ahkâmından önde tutar da, Allahü teâlânın kesin emrlerle yasak etdiklerine aldırmaz. Ammâ Allahü teâlânın mubâh kıldığına falcının izni olmadan, el uzatmaz.

Kıyâmetde uzun zemân bekletilmekden, hasret ve pişmânlıkla durulacak yerden, şaşkınlığın had safhaya ulaşdığı hâlden, herşeyden hesâba çekileceğinden, her sözünden ve amelinden süâl olunacağından bahs etsen, bunları önemli saymaz da, falcı ona, tâli'in kötü görünüyor, dese, dünyâ başına yıkılır, gözleri kararır.

Eğer dîninin esâsını bilseydi, îmân ve islâmla alâkalı ilm ve ma'rifetleri okur da, ne o korkudan emîn olur, ne de bu kuruntulardan korkardı. Hâlbuki, kalbdeki ve rûhdaki sıkıntı ve elemlerin hepsini Allahü teâlâ bilir. Yûsüf sûresi 86.cı âyetinde meâlen, **(Ben sâdece gam ve kederimi Allaha arz ediyorum)** buyuruldu. Ey kolaylık kapısını açan, ey hakîkat yolunu gösteren, ey akllar seni bildiği kadar değerli, ey rûhlar senin sırrınla nûrlu, ey kalbler senin zikrinle ma'mûr, ey tenhâ yerler sana hizmetle güzel, ey gözler senin sun'undaki eserleri görmekle açılan, ey kulaklar Senin açık âyetlerindeki tedbîrlerle duyan Rabbim! Akllarımızı nefsin hevâ ve hevesi kirlerinden temiz et, rûhlarımızı bu dünyâ bağlarından sıyır, kalblerimizi âdetlerin boyunduruğuna girmekden kurtar, yalnız olduğumuz evimizi, odamızı, nefsin arzû ve şehvetlerinden uzak eyle! Gözlerimizi kendini görüp beğenmek perdesinden kurtar. Kulaklarımızı gaflet kavgasından uzak tut! Yâ Rab, âhır zemânda felâketli günlere düşecek olanlara rahmet nazarın ile nazar eyle! Ezelî [sonsuz] inâyetin ile onlara kolaylıklar ver. Gizli düşmanların hîleleri sebebiyle âhıret işlerini onlara zor eyleme! Dünyâ hayâtlarını da din düşmanlarının oyunlarına âlet etme!

Yâ Rab, zemânımız hükmdârı Ebû Bekr bin Sa'd Zengî müslimânları kayıran, kollayan, din ve dünyâ işlerini güzel idâre eden bir pâdişâhdır. Ona inâyet ve rahmetinle nazar eyle! Çocukları da onun yolunda bulunsun. Âmîn!

Yâ Rabbî, bu kitâbı müslimânlara bereketli eyle! Bu sermâyesiz fakîrin, bu küçük ve eksik çalışmasını kabûle yakîn eyle! Kullarının muhtâc olduğu ilmleri yazdığım bu kitâbı bana şefâ'atcı kıl. Bu kitâbda bildirilen i'tikâd üzere yaşamamı, ölmemi, kabrden kalkmamı ve seçilmişlerin seçilmişi, arınmışların arınmışı, peygamberlerin sonuncusu, ikrâm ehlinin öncüsü, havuz ve şefâ'at sâhibi, kullukda en önde bulunan ve hazret-i Rubûbiyyetin rahmet oluğu bulunan Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem ve afdalüs-salâti ve ekmel-üt-tehiyyâti aleyhi ve alâ Âlihi ve Eshâbihî" **Livâ-i hamd** ismli sancağının altında bulunmamı ihsân eyle! İnneke ente-r-rahîm-ül mennân. Vel-hamdü lillahi Rabbil âlemîn vessalâtü vesselâmü alâ nebiyyihi ve âlihî ecma'în et-tayyibîn et-tâhirîn.